

HELSINGIN YLIOPISTO
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiologian laitos

**Keho:
Omaa sukupuolta koskevan tiedon ja
ymmärryksen muotoutumisen perusta
transsukupuolisilla**

HANNA VILKKA

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Helsingin yliopiston valtiotieteellisen
tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkistettavaksi
Helsingin yliopiston päärakennuksessa,
Auditorium XII, Unioininkatu 34
10. päivänä marraskuuta 2006 klo 12.

Yliopistopaino 2006

ISBN 952-92-1095-7 (pbk.)
ISBN 952-10-3442-4 (PDF)

Helsinki University Printing House
Helsinki 2006

TIIVISTELMÄ

Keho: Omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perusta transsukupuolisilla

Tutkimuksessa tarkastellaan, mikä on omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perusta transsukupuolisilla. Tutkimuksen tavoitteena on lisätä ymmärrystä siitä, miten transsukupuolisilla kokemuksellisesti muotoutuu omaa sukupuolta koskeva tieto ja ymmärrys.

Tutkimusaineistona on Herculine Barbinin 1860-luvulle sijoittuva teos *Herculine Barbin*, Christine Jørgensenin 1950-luvulle sijoittuva teos *Christine Jørgensen. A Personal Autobiography*, Kate Bornsteinin 1970-luvulle sijoittuva teos *Gender Outlaw* sekä Deirdre McCloskeyn 1990-luvulle sijoittuva teos *Crossing. A memoir*.

Tutkimuksessa päädyin siihen, että keho on transsukupuolisilla omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perusta. Muotoutumisen kannalta tärkeimmät suhteet, joihin kehon aistisuus suuntautuu, ovat subjektiivinen, orgaaninen ja objektiivinen kehollisuus sekä toiset ihmiset ja instituutioiden edustajat.

Sukupuolijako, stereotypiat ja selontekovelvollisuus säätelevät sukupuolisena elämistä. Niillä on kulttuurissa kaksinainen luonne. Vastuksena ne ovat sekä omaa sukupuolta koskevan ajattelun mahdollisuus että valankäytön välineitä yhteiskunnassa.

Tietolähteinä transsukupuolisilla on kaunokirjallisuus, lääketieteen artikkelit ja teokset, internet, kirkon ja lääketieteen ammattilaiset, läheiset ihmiset sekä vertaisryhmä. Transsukupuoliset eivät ole vain sukupuolta koskevan tiedon käyttäjiä, vaan useat heistä ovat myös sukupuolta ja transsukupuolisuutta koskevan tiedon aktiivisia tuottajia. Transsukupuolisuutta koskevan tiedon käyttäjiä ovat lähinnä transsukupuoliset, tutkijat sekä sukupuolenkorjausta hoitavat lääketieteen ja hoitamisen asiantuntijat. Transsukupuolta koskeva tieto on kapea-alaista ja epätasaisesti jakautunut yhteiskunnassa. Näin ollen kaikilla ihmisillä ei ole riittävästi tietoa tukea omaa tai toisen ihmisen elämää sukupuolisena ja kykyä määrätä omasta itsestään sukupuolisena.

Kun transsukupuolisen aistikokemukset saavat vierauden ja häpeän merkityksen, se saattaa johtaa transsukupuolisen kokemaan itsensä erilaiseksi ja sen myötä ulkopuoliseksi paikasta tai tilasta, joka hänellä on

aiemmin ollut sukupuolisena yhteiskunnassa. Ulkopuolisuus voi olla syy ihmisen sosiaaliseen osattomuuteen tai syrjäytymiseen, mutta kokemukset saattavat olla myös ihmisen sukupuolisen kasvun ja kulttuurin voimavara.

Transsukupuolisuus ei ole vain lääketieteellinen kysymys. Hoitamisen kohteena on ihmisen elämäntaito sukupuolisena. Näin ollen sukupuoliristiriitaa kokeva tarvitsee tuekseen monialaista yhteistyötä.

KIITOKSET

Kiitän Kuopion yliopiston professoria Martti Grönforsia, että hän perusopinnoissa saattoi minut tutkimaan transsukupuolisuutta ja kannusti jatkamaan opintojani aihepiirissä. Tämän tutkimuksen valmistumisesta kiitän ohjaajani ja kustosta Helsingin yliopiston sosiologian professori Anssi Peräkylää ja ohjaajani Taideteollisen korkeakoulun taidekasvatuksen professori Juha Vartoa sekä esitarkastajiani dosentti Terhi Utriaista ja FT Arto Tiihosta. Kiitokset vastaväittäjälleni professori Vilma Hänniselle Kuopion yliopistosta. Kiitän avustamisesta tekstini oikoluvussa ja toimitustyössä ystävääni FM Tiina Airaksista. Tekstini taitosta kiitän artonomi June Huuhaa. VTT Juha Tuunaiselle kiitos vastauksista lukuisiin käytännön kysymyksiini sekä FM Lasse Kaihlavirralle tiivistelmän käännöstyöstä. Ville-Matti Vilkalle kiitokset kuvien viimeistelystä ja tekstin teknisestä avustamisesta tutkimuksen aikana. Tutkimustani ovat tukeneet stipendein ja apurahoin Seksuaalinen tasavertaisuus ry, Helsingin yliopisto, Suomen kulttuurirahasto/ Päijät-Hämeen rahasto.

*Nää myös Teiresias, min muoto muuttui,
Kun naisen muodon sai mieshahmon sijaan
Ja jäsenet hän kaikki toiset aivan.*

*Ja vasta sauvall' lyötyänsä noita
käärmeitä kahta, yhteen kääriytynyttä,
sai Teiresias miehuutensa jälleen.*

Dante 1990, 110-111

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	3
KIITOKSET	5
JOHDANTO	11
1 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHTA	19
1.1 Tutkimuksen taustoista	19
1.2 Uuden tutkimuksen innoittajat	22
<i>Herculine Barbin: Herculine Barbin</i>	24
<i>Christine Jørgensen: A Personal Autobiography</i>	26
<i>Kate Bornstein: Gender Outlaw</i>	27
<i>Deirdre N. McCloskey: Grossing: a memoir</i>	28
2 METODISET LÄHTÖKOHDAT	31
2.1 Tutkimusaineiston valinta	31
2.2 Tutkimusaineiston tulkinnasta	38
2.3 Litterointitekniikka	44
3 TEOREETTINEN PERUSTA	47
3.1 Ruumiinsosiologia ja terveystieteologia	47
3.2 Sukupuoli ja keho tutkimuskohteena	48
3.3 Tiedonsosiologia: Peter L. Berger ja Thomas Luckmann	55
3.4 Kehonfenomenologia	58
3.5 Michel Henryn kehonfenomenologia	59
3.5.1 <i>Keho ja liike</i>	59
3.5.2 <i>Liike ja aistiminen</i>	62
3.5.3 <i>Vastus todellisuuden perustana</i>	67
3.5.4 <i>Aistiminen ja muistaminen</i>	70
3.6 Rajattaminen	74
3.7 Elämäntaito	74
4 OMAN SUKUPUOLEN KOKEMINEN	75
4.1 Vierauden tunnon merkitys oman sukupuolen kokemisessa	75
4.1.1 <i>Vierauden tunto</i>	75
4.1.2 <i>Stereotypiat vastuksena</i>	79
4.1.3 <i>Stereotypiat ja selontekovelvollisuus vastuksena</i>	86
4.1.4 <i>Stereotypioiden kaksinainen luonne</i>	97

4.2 Sukupuolijärjestelmän rikkomus oman sukupuolen kokemisessa	102
4.2.1 Häpeän tunto ja rajat vastuksena	102
4.2.2 Pyhät syntiset rajattajat	112
4.2.3 Vieraantumisen kokemus vastuksen herättäjänä	117
4.2.4 Rajat vastuksena katoamassa?	123
4.3 Sukupuoli oman tiedon ja ymmärryksen kysymyksenä	126
4.3.1 Omaa sukupuolta koskevat tietolähteet	126
4.3.2 Kasvatuksen merkitys oman sukupuolen ymmärtämisessä	140
4.3.3 Sukupuolen valvonta: lääketieteen yksinoikeus?	144
5 JOHTOPÄÄTÖKSET	159
5.1 Keho perustana	159
5.2 Sukupuolijako, stereotyyppit ja selontekovelvollisuus vastuksina	159
5.3 Vieraantumisen, ulkopuolisuuden ja erilaisuuden kokemus	161
5.4 Elämäntaito ja omaa sukupuolta koskeva tieto ja ymmärrys	161
5.5 Michel Henryn anti tiedonsosiologialle	163
5.6 Tutkimuksen arviointia	165
5.7 Keskustelua jatkotutkimusaiheesta	169
LÄHTEET	173
SUMMARY	185

JOHDANTO

Tutkimukseni tutkimusaineiston yhden elämäkerran kirjoittaja *Christine Jørgensen* tutustui endokrinologiaa käsittelevään teokseen. Sieltä hän löysi tiedon, jonka mukaan miehen ja naisen välillä on kemiallinen ero, joka on hormonien tasolla. Kemiallinen ero estradiolin, naishormonin, ja testosteronin, mieshormonin, välillä on *“four atoms of hydrogen and one atom of carbon”*.¹ Tämä oli Jørgensenin oman elämän kannalta kaiken muuttava tieto: miehen ja naisen ero on hormonaalinen. Mies voi muuttua naiseksi ja nainen mieheksi, kun muutetaan kehon kemiallisia suhteita. Vaikka tutkimukseni taustalla vaikuttavat sekä aiempi tutkimukseni (ks. luku 1.1) että lukemani transsukupuolisten elämäkerrat (ks. luku 1.2), tuo Christine Jørgensenin toteamus sai minut kysymään monien tutkimusongelmien asetelujen jälkeen, *mikä on omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perusta transsukupuolisilla*.

Tutkimukseni lähestymistapa on fenomenologinen ja tutkimusote on hermeneuttinen. Fenomenologinen lähestymistapa tarkoittaa tässä tutkimuksessa, että tutkin ihmisen kokemuksellista suhdetta maailmaan, jossa hän elää. Filosofi Timo Laineen mukaan kokemuksellinen suhde tarkoittaa ihmisen vuorovaikutussuhdetta toisiin ihmisiin, kulttuuriin sekä luontoon. Nämä suhteet ilmenevät ihmisen kokemuksina. Eläminen vuorostaan on kehollista toimintaa, havainnointia ja oman koetun ymmärtävää jäsentämistä ja koetun tekemistä merkitykselliseksi. Edelliset muodostavat ihmisen elämäntodellisuuden. Elämäntodellisuus on tutkimuskohde, jossa tutkijan on tarkoitus ymmärtää tutkittavan kokemuksia. Elämäntodellisuus on alati muuttuva ja muutettava.²

Tässä tutkimuksessa käytän tutkittavien elämäntodellisuuden peilinä elämäkertoja, joissa he kuvaavat kokemuksiaan sukupuolestaan. Katson, että elämäkerrat ovat dokumentteja ja elämäkuvauksia kirjoittajan koetusta sukupuolesta. Valitsemissani elämäkertoissa en tarkastele, mikä

1 Jørgensen 2000, 76.

2 Laine 2001, 26–27; Varto (1992a, 23–24, 43) toteaa, että yksittäiset tutkimuskohteet, kuten yksilö, yhteisö, sosiaalinen vuorovaikutus ja arvotodellisuus saavat merkityksensä ja lähtökohtansa kokemustodellisuudesta. Ne ovat ihmistieteissä ja laadullisessa tutkimusmenetelmässä yleisiä tutkimuskohteita. Tarkastelen ihmistä kompleksisena, mikä tekee tästä tutkimuksesta kehollisuuteen liittyvän fenomenologisen tutkimuksen. Tämä tarkoittaa, että ihminen todellistuu eri tavoin ja hänellä on erilaisia suhteita maailmaan. Ihmisen laatu muodostuu esimerkiksi ympäristö- ja luontosuhteesta, sosiaalisuudesta ja kulttuurisuudesta. Juntunen ja Mehtonen (1982, 112) toteavat, että elämismaailma, eletty todellisuus, muodostaa kahdella tavalla tietämisen perustan. Ensinnäkin elämismaailma on “kehys”, jonka rajoissa todellisuutta koskeva tietomme on tietoa. Toiseksi tietoaamme ohjaavat elämismaailman käytännölliset intressit. Tietomme on käytännöllisesti sitoutunutta.

niissä on tosiasioihin perustuvaa tai kuvitteellista. Toisin sanoen, en tarkastele elämäkertoja historiallisina dokumentteina. Tarkastelen niitä kirjoittajan kertomuksena omasta elämästään sukupuolisena.

Hermeneuttinen ote ilmenee tavassani tulkita ja ymmärtää kirjoittajien merkitystodellisuutta, joka liittyy kirjoittajan oman sukupuolen jäsentämiseen. Merkitysten lähde on yhteisö, johon ihminen kasvaa ja johon hänet kasvatetaan. Näin ollen merkitykset ovat intersubjektiveja eli yksilöiden välisiä ja yksilöitä yhdistäviä³. Merkitysten intersubjektiveisuus tarkoittaa elämäkertojen osalta, että tarkastelen kokemuksia, jotka ilmenevät maailmasuhteissa. Se tarkoittaa myös, että elämäkerrat ovat jo kerran tulkittuja. Koettu on sanallistettu. Teokset on kirjoitettu yleisölle ja sen kanssa jaettavalla kielellä.

Tutkimukseni on aineistolähtöinen. Aineistolähtöistä tulkintaa olen rajannut teoreettisten käsitteiden avulla. Nämä käsitteet ovat *keho, liike, vastus ja merkitys*. Tulkintaperiaatteeni nousee filosofi Michel Henryn kehonfenomenologiasta. Michel Henry syntyi vuonna 1922 Haiphongissa (Vietnam) ja hän kuoli heinäkuussa 2002. Michel Henry oli ranskalainen fenomenologisesti suuntautunut filosofi Montpellierin yliopistossa. Henryn pääteoksia ovat vuonna 1963 julkaistu *L'Essence de la Manifestation* ja vuonna 1965 julkaistu *Philosophie et Phénoménologie du Corps*, (jossa hän uudelleen tulkitsee Maine de Biranin tuotantoa), vuonna 1985 julkaistu *Généalogie de la psychanalyse: le commencement perdu*, vuonna 1996 julkaistu *C'est moi la vérité. Pour une philosophie du christianisme* ja vuonna 2000 julkaistu *Incarnation. Une philosophie de la chair*.⁴

Michel Henryn kehonfenomenologian ja edellä mainitsemieni käsitteiden keskeinen ajatus on, että ihmisen toiminta on kehon aktiivisuutta aistisena maailmassa, jossa hän elää. Aistituntojensa avulla ihminen kohtaa vastuksia, jotka herättelevät hänen halunsa antaa merkityksiä asioille. Vastuksina toimivat esimerkiksi esineet, asiat, toiset ihmiset ja ihmisten luomat instituutiot (perhe, koulu, lääketiede, laki), normit ja säännöt. Ihmiset jäsentävät aistimuksiaan yhteisen kielen avulla. Aistimuksia kuvaillaan esimerkiksi tunneilmaisujen avulla, kuten inhon tunne, häpeän tunne, onnen tunne ja vierauden tunne. Näiden tunneilmaisujen avulla ihmiset yrittävät

3 Laine 2001, 28. Juntunen ja Mehtonen (1982, 113–114) toteavat, että hermeneuttisessa lähestymistavassa lähtökohtana on ajatus, että kulttuuri ja sosiaalinen todellisuus ovat merkitysten läpikäymistä. Sosiaalinen todellisuus on olemassa merkitysten kautta. Hermeneuttisessa tarkastelussa etsitään ilmiöiden merkityksiä ja tulkitaan niitä. Tavoitteena on merkitysten ymmärtäminen ja oivaltaminen. Ymmärtäminen on nähtävissä vastakohtaksi selittämiseksi. Kuten Juntunen ja Mehtonen (1982, 114; ks. myös Varto 1992a, 12–15) toteavat, luontoa selitetään, ihmistä ymmärretään.

4 Michel Henry toimi myös vierailevana professorina kotimaassaan, sekä Washingtonin, Seattlein ja Tokion yliopistoissa. Lisäksi hän on julkaissut lukuisia tutkimuksia ja artikkeleita Karl Marxista sekä kirjoittanut viisi romaania ja teatterikäsikirjoitusta. Hänen tuotantoaan on käännetty englanniksi, saksaksi, italiaksi ja japaniksi (Spiegelberg 1994, 657; <http://www.michelhenry.com/>; <http://www.geocities.com/Athens/Delphi/5620/bibl.htm>; <http://home.planet.nl/~welte185/rt/henry.htm>.)

saada toiset ymmärtämään aistimaansa, kokemaansa ja elämänsä. Esimerkiksi auringon aiheuttama lämpöaistimus saattaa saada meidät kokemaan onnentunteen, tai jokin ympäristöstä aistittu haju saa meidät tuntemaan inhoa, jonka kerromme toisille. Nämä vuorostaan saattavat olla merkityksellisiä, kun jäsenämme omaa sukupuoltamme.

Hermeneuttinen ote tulee ilmi kirjoittamistavassani. Tämän laadullisella tutkimusmenetelmällä toteutetun tutkimuksen teksti etenee kehämäisesti sen mukaan, miten tutkijan ymmärrys lavenee.⁵ Tutkiminen on tapahtunut koko ajan siten, että tutkimusaineiston analysointi, tutkijan tulkinta ja ymmärtäminen sekä kirjoittaminen ovat kulkeneet dialogissa. Jokainen empiirisessä osassa (luku 4) oleva alaluku on muodostunut siten edellisen alaluvun kirjoittamisen ja tutkimisen innoittamana. Tämä kehämäisesti etenevä ja vuoropuheluna toteutuva kirjoittamistapa on mielestäni toimiva, kun tutkimuksen metodina on fenomenologinen lähestymistapa, jossa tutkijan tehtävä on ymmärtää tutkittavan muodostamia merkityksiä suhteessa maailmaan. Kehämäisesti etenevästä tekstistä on ollut seurauksena jonkinlainen asioiden toistuminen tekstissä.⁶

Merkitykset ilmenevät suhteina.⁷ Merkitykset, jotka ilmenevät tutkimusaineistossa, ovat olemassa merkitysisältöjensä kautta. Merkitysisältö

5 Juntunen ja Mehtonen (1982, 114–116; ks. myös Varto 1992a, 69–72) esittävät, että kaikki ymmärtäminen perustuu esiyymmärrykseen, joka ilmenee käytännön toiminnassa. Esiyymmärrys on olemassa sen kautta, että ihminen on sukupolvien tuottama ja niitä muodostava. Ymmärtämisen alkuperä on näin ollen ihmisen kollektiivisessä historiassa. Hermeneuttisessa kehässä ei ole kysymys loogisesta kehästä vaan pikemminkin esimerkiksi omaan tutkimukseen liittyvästä kehämäisestä liikkeestä, *spiraalista*, joka tapahtuu esiyymmärryksen ja varsinaisen ymmärtämisen välillä. Juntunen ja Mehtonen (1982, 116) toteavat, että tietoisuuden kehittymisen spiraalimainen luonne ei ole tyypillistä vain hermeneutiikalle vaan se on tyypillisesti dialektinen ajatus. Näin ollen se on löydettävissä myös muun muassa Bergerin ja Luckmannin (1966) tiedonsosiologisesta ajattelusta, joka on yhtenä tiedollisena perustana tämän tutkimuksen taustalla.

6 Eskola ja Suoranta (2000, 241–243) toteavat, että tutkijan on pidettävä mielessään aina tutkimuksen pääasiallinen tehtävä ja samalla pohdittava tutkimukseensa tarkoituksenmukaisista esittämistapaa. Tutkijan olisi mietittävä, kun hän käyttää laadullista tutkimusmenetelmää, millaisen kertomuksen hän haluaa tutkimuksellaan tuottaa. Varto (1992a, 64) vuorostaan korostaa ymmärtämisen merkitystä laadullisessa tutkimuksessa. Ymmärtäminen tarkoittaa, että tutkija löytää tutkimuksen johtojatoksen ja kykenee perustelemaan sen tutkimusaineistollaan. Tuotetut havainnot eivät itsestään nivoudu toisiinsa tulkinnassa, vaan ne on erikseen ja tarkoituksella yhdistettävä yhdeksi kokonaisuudeksi. Tämä tapahtuu samanaikaisesti etenevän analyysin ja kirjoittamisen avulla.

7 Rauhala (1989, 140; 2005, 29) toteaa merkityssuhteen tarkoittavan sitä, että mielellinen sisältö asettuu suhteeseen maailman kanssa ja se, mitä ihminen kokee, merkitsee myös hänelle jotakin. Toisin sanoen merkityssuhde tarkoittaa kaikenlaisia mahdollisia mielen ilmenemisen vaiheita ja asteita maailmankuvassa. Juntunen ja Mehtonen (1982, 93–94) vuorostaan toteavat, että merkitys voi olla sosiaalinen teko tai ei-sosiaalinen, ”sisäinen”, eli ei ulkoisesti havaittavissa oleva teko, kunhan teon subjektiivinen merkitys suuntautuu muiden ihmisten käyttäytymiseen. Ihmisen toiminnassa on jo subjektiivinen tulkinta, merkitys, sosiaalisesta todellisuudesta. Varto (1992a, 55–57) toteaa, että tutkimuksessa merkitykset ovat niitä, joita tutkija pyrkii määrittelemään, tarkentamaan ja raportoimaan niin, että muutkin ne ymmärtävät. Tutkimustilanteessa mukana on ihminen, jolle tuo merkitys on olemassa, ja kokemus, josta tuo merkitys on. Mukana tutkimustilanteessa on myös mielellinen sisältö, jossa merkitys tulee ymmärretyksi, ja kieli, jonka avulla mielellinen sisältö avataan toisille.

paljastuu, kun ihmisen koettu asettuu suhteessa maailmaan. Tässä asiayhteydessä se tarkoittaa, että elämäkerran kirjoittajalle sukupuolen kannalta merkityksellinen paljastuu koetun suhteena todellisuuteen, jossa hän elää. Sukupuolen kannalta merkitykselliseksi koettu vuorostaan paljastuu kirjoittajalla hänen kirjoittamanaan elämäkertana. Näin ollen kirjoittajalle tärkeä sukupuoleen liittyvä merkityssisältö tulee ilmi kielen ja sen rakenteiden avulla.⁸ Julkaistussa elämäkerrassa kieli ja sen rakenteet ovat siten representaationa siitä, miten kieli on jäsentänyt kirjoittajan omaa tietoa ja ymmärrystä sukupuolestaan. Kehollinen todellisuus ei ole sama kuin puhetodellisuus tai teksti. Kehollinen todellisuus kuitenkin avautuu toisille ja kokijalle puhetodellisuuden ja sen käytäntöjen kautta.⁹

Tuon esille tulkintani perustana olevia merkityssisältöjä näytteinä, alaviitteissä. Tämä tapa ei ole tavanomainen ratkaisu tutkimuksessa. Näkemykseni on, että englanninkielisten alkuperäisten aineistonäytteiden lukeminen suomenkielisen tutkimustekstin lomassa hankaloittaa lukemista. Koska asian sisältö tai mieli ja sen merkitys eivät avaudu vain sanasta tai kahdesta, ovat näytteet tutkimusaineistosta suhteellisen laajoja alaviitteissä. Tavoitteenani on, että lukija voi seurata alaviitteiden avulla ja tutkimusaineiston alkuperäiskielellä, millaisten kirjoittajien antamien merkityssisältöjen kautta tulkitse ja kuvaan kirjoittajien suhdetta maailmaan sukupuolisena.

Tutkimuksen rakenne on seuraava. Tutkija ei koskaan lähde tyhjästä fenomenologisella otteella tehdyssä tutkimuksessa. Tutkijan esitietona on jo jotakin, joka antaa perustan ymmärtää tutkittavaa asiaa. Tätä tietoa vasten keräämme uutta tietoa ja tulkitsemme sitä. Uusi tieto on mahdollinen vain aiemmin tiedostetun tiedon kautta. Nämä tutkijan perusteet lähteä tutkimaan juuri kyseistä kohdetta on myös paljastettava tutkimuksessa.¹⁰ Näin ollen *luvussa 1* esittelen tämän tutkimuksen taustoja. Siihen liittyy aihepiiriä koskeva aiempi tutkimukseni luku 1.1 ja luvussa 1.2 tämän tutkimuksen innoittajina toimineet elämäkerrat.

Luvussa 2 ja 3 jatkan tutkijan havaintojen tekemiseen liittyvien perusteiden kuvaamista. *Luvussa 2* esittelen tutkimukseni metodiset lähtökohdat, kuten tutkimusaineistoni valintaa, tutkimusaineiston tulkintatapaa sekä litterointitekniikkaa.

8 Varto 1992a, 56–57.

9 Peräkylä (1990, 172–173) toteaa, että ei ole olemassa mitään autenttista todellisuutta, jonka tutkimuksella voisi saavuttaa. Kaikki havainnoitavat tosiasiat ovat aina julkista elämää ja ne on muodostettu yhteisen puhetodellisuuden ja sen käytäntöjen avulla. Havainnot ovat aina tutkimusprosessin kautta välittyneitä. Tutkijalla on myös oma vaikutuksensa havaintoihin. Todellisuudesta ei ole puhtaita havaintoja ja tosiasioita. Sama pätee elämäkertoihin. Ne ovat elämäkuvauksia ja niiden kautta tutkija voi tunnistaa asiat, jotka ovat kirjoittajalle tämän elämässä merkityksellisiä.

10 Varto 1992a, 112–113; Laine 2001, 30–31; Husserl 1995, 30; Alasuutari 1996, 31–32. Eskola ja Suoranta (2000, 211–212) toteavat, että ottamalla huomioon tutkijan ennakko-oletus, lisäävät tutkimuksen varmuutta. He toteavat myös, että varmuus lisää realistisen luotettavuuskäsityksen mukaan tutkimuksen luotettavuutta.

Luvussa kolme esittelen tämän tutkimuksen sosiologiseen ja filosofiseen tietoperustaan liittyvät kytkennät: Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin tiedonsosiologian, Michel Henryn kehonfenomenologian, Juha Varton ja Jamake Highwaterin ajatuksen rajattamisesta (transgressio), Lauri Rauhalan näkemyksen elämäntaidosta sekä aiempia tutkimuksia sukupuolesta tutkimuskohteena.

Tutkimukseni osallistuu Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin tiedonsosiologiseen keskusteluun. Pohdin, mikä on Michel Henryn kehonfenomenologian anti tiedonsosiologialle. Taustalla vaikuttaa Bergerin ja Luckmannin saama kritiikki, että heidän tiedonsosiologinen tarkastelunsa painottuu todellisuuden institutionaaliseen luonteeseen¹¹. Painopiste on siis yhteiskuntatasossa toisin kuin Alfred Schütz in tuotannossa, joka on ollut Bergerin ja Luckmannin tarkastelun lähtökohta. Schütz painotti tuotannossaan yksilöä ja hänen elämismaailmaansa. Tässä tutkimuksessa lähdän liikkeelle yksilöistä ja heidän elämismaailmastaan. Bergerin ja Luckmannin sanoin *tarkasteluni painopiste on subjektiivisessa todellisuudessa*.

Edellä esittämäni teoreettista tietoani vasten esitän tämän tutkimuksen hypoteettisen lähtökohtani: *Keho on omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perusta transsukupuolisilla*. Erityistapausten kautta väitän, että ihminen ensisijaisesti aistii maailman. Aistitut asiat saattavat vuorostaan olla merkityksellisiä omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumiselle. Omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen kannalta merkitykselliset aistimukset määräytyvät yhteisen kielen ja kulttuurin kautta joko 'miehen' tai 'naisen' kokemuksiksi. Joillakin omat aistimukset eivät määrydy 'miehen' eikä 'naisen' kokemuksiksi, vaan ovat sellaisia, joista käytetään sanoja, transsukupuolinen, transseksuaali tai 'kolmas sukupuoli'.

Luvussa 4, tutkimusosuudessa, esittelen elämäkertojen avulla kirjoittajien kokemuksia omasta sukupuolestaan suhteessa maailmaan. Tarkastelen, mihin kirjoittajien kehon liike, aistisuus suuntautuu, millaisiin vastuksiin liike törmää ja millaisia omaa sukupuolta koskevia tunteita ja kokemuksia vastus tuottaa.

Esittelen kirjoittajien kokemuksia vierauden tunnosta, jotka paljastuvat suhteessa sukupuolijakoon ja siihen läheisesti liittyvään stereotyyppiseen ajattelutapaan. Esittelen, millä tavalla stereotypiat ja selontekovelvollisuus toimivat vastuksena transsukupuolisen omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisessa. Käsittelen myös stereotyyppisten kaksinaista luonnetta.

Kirjoittajien kokemuksiin perustuen esitän, miten sukupuolijärjestelmän kyseenalaistaminen nostaa esille niin itsessä kuin toisissa häpeän ja inhon tunteen. Tuon esille myös, miten häpeän ja inhon tunne nostaa esille myönteisessä mielessä kokemuksen vieraantumisen ja saattaa johtaa

11 Pirttilä 1994, 75, 78.

aktiiviseen toimintaan sukupuolijärjestelmän muuttamiseksi. Käytän tästä toiminnasta nimitystä *transgressio* eli *rajattaminen*, joka tarkoittaa ihmisen herkkyyttä tunnistaa, tunnustaa ja paljastaa¹², tässä asiayhteydessä sukupuoliuokkiin liittyviä rajoja. Samalla rajattaminen on ihmisen herkkyyttä omalla toiminnallaan muuttaa ja siirtää rajoja sekä ylittää niitä.

Georges Bataille käyttää tämäntapaisesta toiminnasta ilmaisua *ku-moamalla säilyttäminen*¹³. Luvussa 4 väitän, että *rajojen tunnustaminen, tunnustaminen, kyseenalaistaminen, siirtäminen ja joskus ylittäminenkin ovat tärkeä osa omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisessa*. Rajojen koettelu merkitys korostuu transsukupuolisilla, jotka eivät ole ottaneet biologiaan perustuvaa sukupuoltaan annettuna. Rajattaminen ei ole kaikkina aikoina samanlaista. Yhteiskunta muuttuu, ja sen myötä muuttuvat yhteiskunnan sukupuolirajoja koskevat arvot, uskomukset, ihanteet, normit, säännöt, tavat ja niille annetut merkitykset. Siten pohdin myös, ovatko rajat vastuksena katoamassa.

Tutkimuksessa käsitelen myös omaa sukupuolta tiedon ja ymmärryksen kysymyksenä. Tutkimusaineistossa nousi esille oma sukupuoli koskevan tiedon ja ymmärryksen epäily. Se vuorostaan liittyy läheisesti siihen, että kirjoittajat hakeutuivat etsimään sukupuoli ja sen ilmenemistapoja koskevaa tietoa. Kirjoittajat hakivat tietoa kaunokirjallisuudesta, runoudesta, elämäkerroista, kirkon edustajilta, lääketieteen kirjallisuudesta ja lääketieteen asiantuntijoilta, läheisiltä ihmisiltä tai Internetistä. Lähde riippui siitä, millä aikakaudella elämäkerran kirjoittaja eli tai elää. Yhteistä kirjoittajille oli, että jokaiselle tiedon hankinta oli keskeinen asia omaa sukupuoli koskevan tiedon ja ymmärtämisen muotoutumisessa. Se oli myös tärkeä, kun kirjoittajat vahvistivat omaan sukupuoleen liittyvää kompetenssiaan. Sen avulla vuorostaan jokainen heistä pystyi tekemään omaa sukupuoli koskevia päätöksiä, esimerkiksi korjaamaan sukupuolensa subjektiivista kokemusta vastaavaksi.

Kirjoittajien kokemusten mukaan oma kokemus ei riittänyt selittämään itselle tai toisille omaa sukupuoleen liittyvää subjektiivista kokemusta ja sen ristiriitaa oman biologisesti määritetyn sukupuolen kanssa. Kirjoittajat kokivat, että heillä ei ollut riittävästi tietoa sukupuolesta ja sen ilmenemistavoista yhteiskunnassa. Tutkimus paljasti, että myöskään kirjoittajien sosiaalisella verkostolla ei ollut riittävästi tietoa, miten omaa sukupuoli koskeva tieto ja ymmärrys muotoutuvat. Lisäksi esittelen, miten sukupuoleen liittyvä kasvatusta liittyy omaa sukupuoli koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumiseen transsukupuolisilla ja millä tavalla vuorostaan lääketieteen ja hoitamisen käytännöt kytkeytyvät siihen.

Lääkieteen ja hoitamisen käytäntöjen paljastuminen merkityksellisenä omaa sukupuoli koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisessa

12 Highwater 1997, 154–155.

13 Bataille 1998, 186.

johtuu tutkimusaineiston luonteesta. Jokainen elämäkerran kirjoittaja on kokenut oman sukupuolensa vastakkaiseksi kuin mikä se on määriteltynä biologisesti. Tutkimuksessani kyseenalaistan lääketieteen ja hoitotieteen käytännöt ainoana elämäntaidon määrittäjänä. Kysymykseni on seuraava: *Onko riittävää, että sukupuolikompetenssin ja sukupuoleen liittyvän elämäntaidon määrittäminen on vain yhden alan, lääketieteen, vallassa?*

Luvussa 5 esitän tutkimukseni johtopäätökset: kehon sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perustana; sukupuoliin, stereotypiat ja selontekovelvollisuuden vastuksina omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisessa; vieraantumisen, ulkopuolisuuden ja erilaisuuden kokemuksen merkityksen vastuksen heräämisessä sekä sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen elämäntaitona. Lisäksi pohdin Michel Henryn kehonfenomenologian antia tiedonsosiologiaan, arvioin tutkimustani ja esittelen ajatuksiani jatkotutkimuksesta.

1 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHTA

1.1 Tutkimuksen taustoista

Kuten jo johdannossa toin esille, fenomenologisella otteella tehtyyn tutkimukseen kuuluu, että tutkija paljastaa, mikä on tutkijan merkitysten ymmärtämisen edellytys tehdyssä tutkimuksessa. Tutkija ei koskaan lähde tyhjästä, vaan perinne luo mahdollisuuden ymmärtää yleisemmin toisia, tulkita heidän kokemuksiaan ja ilmaisujaan.¹⁴ Tästä syystä esittelen ensimmäisenä Kuopion yliopistoon vuonna 1998 valmistuneen tutkimukseni *Yhteiskunnan intervention merkitys transseksuaalisuuteen*¹⁵. Tutkimus vaikutti suuresti sille, että tutustuin laajemmin transsukupuolisuuteen. Tutkimus innosti lukemaan muun muassa transsukupuolisten¹⁶ ihmisten elämäkertoja, joita esittelen uuden tutkimukseni innoittajana luvussa 1.2.

Aiemmassa tutkimuksessani pohdin, miten transsukupuolisuus konstruoituu sekä yksilön että yhteiskunnan näkökulmasta. Viitekehystenäni oli modernin ja postmodernin yhteiskunnan ajattelutavat. Tutkimukseni toteutin tapaustutkimuksena. Transsukupuolisen ja yhteiskunnan välistä suhdetta edusti suomalaisen 26-vuotiaan Simon (peitenimi) kirjoittama oma elämäntarina ja hänen sukupuolenkorjausprosessiinsa¹⁷ liittyvät asia-

14 Laine 2001, 30–31.

15 Julkaisematon opinnäyte *Yhteiskunnan intervention merkitys transseksuaalisuuteen*, Kuopion yliopiston sosiologian laitokselle vuonna 1998.

16 Sanalla transseksuaalisuus on pitkä historia. Tohtori Magnus Hirschfeld määritteli termin transseksuaalisuus vuonna 1923. Hän ei tehnyt eroa transseksualismiin, transvestismiin ja naismaisen homoseksuaalisuuden välille. (Cohen-Kettins ja Pläfflin 2003, 51.) Tästä on edelleen seurauksena, että transsukupuolisuuteen liitetään merkityssisältöjä, jotka eivät siihen kuulu. Yleisesti kielen käytössä viitataan transsukupuolisilla, transihmisillä ja transseksuaaleilla samaan sukupuoliseen ilmiöön. Vuonna 2002 uudistetussa lainsäädännössä mutta myös terveydenhuollon hoitokäytännöissä käytetään edelleen käsitettä transseksuaali (transsexual). Transseksuaalisuus-käsite johtaa harhaan. Transseksuaalisuudessa (transsexualism) ei ole virallisen tautiluokituksen mukaan kysymys seksistä tai seksuaalisuudesta vaan sukupuolen subjektiivisesta kokemisesta joksikin eli sukupuoli-identiteettiin liittyvästä häiriöstä (Gender Identity Disorder). Sukupuolenkorjausprosessissa seksuaalisen suuntautumisen määrittely tapahtuu vasta siinä vaiheessa, kun transseksuaali on itse mieltänyt seksuaali- ja sukupuoli-identiteettinsä. (Rastas 1992, 27; Lehtonen 1997, 20; Toivonen 1997, 77, 82.) Cohen-Kettins ja Pläfflin (2003, 62–63) esittävät, että tutkimusten mukaan mies- ja naispuolisilla homoseksuaaleilla on määrällisesti enemmän ristiinpukeutumista lapsuudessa kuin mies- ja naispuolisilla heteroseksuaalisilla. Siitä huolimatta transsukupuolisuudessa ei ole kysymys seksuaalisuuteen vaan sukupuolisuuteen liittyvästä subjektiivisesta koetusta pulmasta. Itse käytän tässä tutkimuksessa sanaa transsukupuolinen (transgender), koska tutkimusten mukaan transihmiset itse käyttävät mieluummin sitä sanaa itsestään. (Lehtonen 1997, 20; Toivonen 1997, 77).

17 Sukupuolenkorjaus (Sex Reassignment) tarkoittaa, että sukupuoliiristiriitaa kokeva haluaa

kirjat. Simon tavoitin Helsingin Transtukupisteen jäsenpostin avulla.¹⁸ Simo oli syntymäsukupuoleltaan nainen, joka hakeutui sukupuolenkorjaushoitoihin vahvistaakseen omaksi kokemaansa miehistä sukupuoli-identiteettiä. Tutkimukseni aikana Simo oli *pre-op-transseksuaali* eli leikkausta odottava transseksuaali. Simo oli menossa vuoden 1998 alkupuolella peniskonstruktioleikkaukseen. Tutkimukseeni hän lähetti nimettömänä omaelämäkertansa, lääkärinlausunnot kastraatiohakemusta varten, Terveystieteiden tutkimuskeskuksen päätöksen¹⁹, sairauskertomuksensa, lääkärinlausunnot erityiskorvattavia lääkkeitä varten, prosessin aikana tehdyt valitukset ja päätökset sekä niihin liittyvän kirjeenvaihdon eri viranomaisten kanssa.

Tutkimuksessani korostui sekä postmodernin että modernin yhteiskunnan samanaikaisuus nyky-yhteiskunnassa, kun tarkastellaan sukupuolta. Ihmisen sukupuolisuus näyttäytyy erilaisena sen mukaan, suuntautuuko hän toiminnassaan postmodernin²⁰ vai modernin yhteiskunnan ajattelutavan mukaisesti. Päätelminä nousi esille, että postmoderni ajattelutapa antaa välineitä tarkastella transsukupuolisuutta yksilöön luonnostaan kuuluvana ominaisuutena²¹, koska postmoderni ihmiskäsitys tarkastelee ihmistä indivi-

muuttaa sukupuolensa omaa kokemustaan vastaavaksi sekä muuttaa oikeudellisen ja sosiaalisen asemansa yhteiskunnassa. Sukupuolenkorjaus tapahtuu juridisilla toimenpiteillä ja hormonihoidoilla. Joillekin transseksuaaleille tehdään lisäksi sukupuolielimiin kohdistuvia leikkauksia ja kasvoihin kohdistuvia plastiikkakirurgisia toimenpiteitä. Sukupuolen virallistaminen edellyttää lääketieteellistä selvitystä siitä, että henkilö kokee pysyvästi kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen. Sukupuolen vahvistaminen edellyttää psykiatrin ja psykologin haastattelut ja testaukset. Tutkimukset kestävät noin kaksi vuotta. Hoitopäätöksen tekee asianomainen henkilö yhdessä erikoisyksikön psykiatrin kanssa. (Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta N:o 563/2002; Rastas 1992, 9, 29, 33, 35; Pimenoff 1997, 63; Pimenoff 1998, 1659; Cohen-Kettenis ja Pfäfflin 2003, 131–179.)

18 Simo antoi kirjallisesti luvan käyttää aineistoaan myös muissa tutkimuksissani.

19 Enää hoitopäätös ei tarvitse Terveystieteiden tutkimuskeskuksen lupaa. 24.4.1970 annettu Kastroimislaki (282/1970) kumottiin 28.6.2002 ja samana päivänä vahvistettiin erilliset lait sukupuolenkorjauksesta (Sterilisoimislaki N:o 564/2002) ja transseksuaalin juridisen sukupuolen vahvistamisesta (Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistaminen N:o 563/2002).

20 Tutkimuksessani luonnehdin postmodernia ajattelutapaa asenteeksi, jolla tarkkaillaan modernissa tapahtuvia muutoksia. Menneisyys nostetaan nykyisyyteen ja kriittisen tarkastelun avulla pyritään löytämään eroavaisuuksia, epäjatkuvuuksia ja jatkuvuuksia, jotka rakentuvat muutoksen voimaksi. Postmoderni ajattelutapa oli tutkimuksessani määritelty siten asenteeksi ja moderni ajattelutapaan liittyväksi jatkumoksi modernissa yhteiskunnassa, ei niinkään uudeksi yhteiskuntatyyppiksi (vrt. moderni yhteiskunta, traditionaalinen yhteiskunta). Postmodernin ja modernin ajattelutavat ovat siten olemassa sekä jatkumona että lomittuneina. Postmodernin ajattelutavan luonnehdinta perustui tutkimuksessani kolmen tutkijan hyvin samanlaisiin ajatuksiin postmodernista: Jürgen Habermas (1989, 115–132) toteaa, että postmoderni on etäisyyden ottamista modernin ratkaisemattomiin ongelmiin ja jonkinlainen ylimenokausi, jossa sanoudutaan irti menneisyydestä. Zygmunt Bauman (1996, 22–23, 191–193) luonnehtii postmodernia mielialaksi, jonka avulla nykyisyydessä reflektoidaan kriittisesti modernia yhteiskuntaa. Postmoderni on hänen mukaansa itsერიittoinen sosiaalinen tila, joka paljastaa nykyisyydessä menneisyyteen ja nykyisyyteen liittyvän jatkuvuuden ja epäjatkuvuuden. Jean-Francois Lyotard (1989, 156) määrittelee, että postmoderni on mennyt tulevaisuudessa. Emme luo todellisuutta vaan keksimme viittauksia siihen, jonka käsitämme mutta, jota emme voi esittää.

21 Transsukupuolisuudesta ihmisen luonnollisena ominaisuutena käytin tutkimuksessa ilmaisua *transsukupuolinen kyky ja taito*. Transsukupuolinen kyky ja taito tarkoittaa ihmisen kykyä ja taitoa samastua erilaisiin sukupuolten sosiaalisiin rooleihin. Tämä kyky ja taito on kaikilla syntyvillä

dualistisen ihmiskäsityksen reflektion avulla. Postmodernissa ajattelutavassa ihminen yksilöllistyy, mikä tarkoittaa sosiologi Scott Lashin mukaan yksilön lisääntyvää vastuuta omasta kasvusta ja elämänsuunnitelmasta, joka johtaa ihmisen itsetietoisuuden kasvuun jatkuvan itsetarkkailun avulla²². Sosiologi Ulrich Beckin mukaan ihmisen yksilöllisyys muodostuu postmodernissa kaikesta, mitä hän on, ajattelee tai tekee menneisyydessään, nykyisyydessään ja tulevaisuudessaan. Yksilöllisyys muodostuu itse rakennetusta elämäkerrasta, jolla ei ole välttämättä mitään tekemistä persoonallisuuden kanssa. Beckin mukaan kyse on valinnan kohteena olevista vaihtoehdoista ja niistä valitsemalla tehdystä kokonaisuudesta, ykseydestä.²³

Scott Lashin mukaan uusi yksilöityminen vapauttaa yksilön toiminnan yhteiskunnallisista rakenteista, jotka alistavat yksilöä modernissa yhteiskunnassa. Tällaisia alistavia rakenteita ovat esimerkiksi luokka, kansakunta, ydinperhe ja tiedeusko. Yksilöllisissä valinnoissa tiedeuskon sijaan korostuu yksilön tukeutuminen asiantuntijoihin. Asiantuntijoiden jakamasta tiedosta valitaan itselle sopivin vaihtoehto. Yksilön valinta tapahtuu kriittisesti arvioiden.²⁴ Tätä taustaa vasten päättelin sukupuolen määrittelyn irtautuvan postmodernin ajattelutavan myötä heteroseksuaalisesta sukupuolijärjestelmästä ja sukupuolijärjestelmän muuttuvan pluralistisemmaksi. Tästä seuraa, että sukupuoli on pikemminkin yksilöllinen valinta kuin biologinen kohtalo.

Samanaikaisesti transsukupuolisuus medikalisoituna toteuttaa ja ylläpitää stereotyyppisiä sukupuolirooleja sukupuolenkorjauskäytännöillä. Sukupuolenkorjauskäytännöt palauttavat ihmisen fyysisesti ja psyykkisesti, siinä määrin kuin se on mahdollista, heteroseksuaalisen sukupuolijärjestelmän edellyttämiin sukupuolirooleihin. Tästä seuraa, että medikalisoituminen ylläpitää negatiivisia asenteita transsukupuolisuuteen. Haluamme selkeitä ominaisuuksia ihmisille. Sukupuolenkorjaus ei ole aina silmin nähtynä korostanut riittävästi henkilön maskuliinisuutta tai feminiinisyttä. Näin ollen pidämme henkilöä ulkoisesti outona, vieraana silmillemme.

Postmodernin itsereflektion näkökulmasta transsukupuolisuus näyttäytyy ihmisen *transsukupuolisena kykyinä ja taitona* terveyden luokituksessa sekä suotuisana ilmiönä yhteiskunnassa. Tavoitteena on oman elämäntavan harmonisointi kokonaisuutena eikä vain sukupuolta koskeva korjaus. Transsukupuolisuus on siten elämäntaidollinen kysymys²⁵.

lapsilla. Se paljastuu muun muassa lasten leikeissä kykyinä vaihtaa ja muuntaa miehen ja naisen rooleja omasta biologisesta sukupuolesta riippumatta (vrt. "kotileikki"). Esitin tutkimuksessa, että transsukupuolinen kyky ja taito väistyy toisilla enemmän (biologiseen sukupuoleen täysin soisaalistuneet) ja toisilla vähemmän (transihmiset) soisaalistumisprosessissa.

22 Lash 1995, 161.

23 Beck 1995, 29.

24 Lash 1995, 157–160. Asiantuntijuuden merkityksen korostumista yksilöllisissä valinnoissa ovat käsitelleet muun muassa Bauman (1996); Beck, Lash ja Giddens (1995).

25 Lauri Rauhala toteaa (1989) teoksessaan *Ihmisen ykseys ja moninaisuus*, että lääkäreillä on tapana vaikuttaa asiakkaansa elämään tämän kehon kautta. Lääkäreillä on samalla myös keskeinen

Lisäksi päätelmänä esitin, että ei ole syytä luopua transsukupuolisuuden yhteiskunnallisesta säätelystä. Oikeudellisesta ja lääketieteellisestä interventioista ja säätelystä huolimatta sukupuoliristiriitaa voidaan tarkastella myös postmodernista näkökulmasta, ilman sukupuoleen liittyvää normittamista sekä sukupuolen liittämistä aina sopimuksen mukaiseen heteroseksuaaliseen sukupuolijärjestelmään. Tästä lähtökohdasta voidaan transsukupuolisuuteen suunnata positiivista interventiota. Tällöin transsukupuolisuutta tarkastellaan elämäntaidollisena kysymyksenä. Interventio suuntautuisi transsukupuolisiin kykyihin ja taitoihin, jotka pyrittäisiin harmonisoimaan transsukupuolisen oikeaksi kokemansa elämäntavan kanssa. Tällöin ei ole tapana selittää ihmisen sukupuolta koskevalla menneisyydellä nykyisyyttä, kuten tällä hetkellä on tapana tehdä psykotieteissä. Sukupuolta koskevan kokemuksen selittäminen lähtisi nykyisyydestä ja etenisi kohti tulevaa.

Kun tutkimus valmistui, se nostatti mielessäni monenlaisia kysymyksiä jatkotutkimuksista. Suunnittelin tuolloin jatkotutkimusta aiheesta, millaiset informaatiokentät rakentavat transsukupuolisuutta yhteiskunnassa ja voiko yhteiskunta omalla toiminnallaan luoda transsukupuolisuuden. Tutkimus oli tarkoitus toteuttaa ryhmähaastatteluna. Mukana ryhmähaastattelussa olisi ollut Suomessa keskeiset transsukupuolisten hoitoketjussa mukana olevat asiantuntijat sekä yksi transsukupuolinen henkilö. Suomessa on kuitenkin transsukupuolisten hoitoketjussa niin vähän asiantuntijoita, että en katsonut pystyväni turvaamaan tutkittavieni anonymiteettiä, joten luovuin tutkimuksesta.

1.2 Uuden tutkimuksen innoittajat

Simon elämäkerta ja hänen sukupuolenkorjaustaan koskevat asiakirjat paljastivat myös maailman, jossa kuka tahansa meistä elää sukupuolisena. Tämä johdatteli minut tutustumaan transsukupuolisten julkaistuihin elämäkertoihin. Kiinnostukseni kohteena eivät olleet ensisijaisesti transsukupuoliset, vaan se, mitä heidän elämäkertansa kertoivat todellisuudesta,

rooli merkityksellisten toisten asemassa, kun asiakas muodostaa merkityssuhteitaan maailmassa. Rauhalan mukaan lääkäreiden keskeisin tehtävä tulisi olla ihmiselle ahdistusta aiheuttavan ja toimintakykyä heikentävän epäsuotuisan merkityssuhteen poistaminen. Rauhala toteaa, että länsimaissa epäsuotuisat ilmiöt on ymmärretty sairauksiksi, taudeiksi tai häiriöiksi. Kuten myös Peter Conrad ja Joseph W. Schneider (1980, 242–244) muistuttavat, että ihmisten käyttäytymisen sosiaalinen kontrolli on tapahtunut länsimaissa usein lääketieteen avulla. Länsimaissa on oltu herkkää määrittämään psyykkisiksi häiriöiksi sellaiset käyttäytymisen muodot, jotka poikkeavat eettisistä, poliittisista ja juridista normeista huolimatta siitä, että ilmiöillä ei luonnostaan olisi yhtymäkohtaa sairauksiin. Tuomainen et al. (1999, 39–47) toteavat, että aiemmin sosiaalista käyttäytymistä säädeltiin uskonnon, puhdasoppisuuden ja hyveen nimissä. Nykyään sitä säädelään terveyden nimissä ja lääketieteen keinoin. Monet epäsuotuisat ilmiöt ovat Rauhalan mukaan elämäntaidollisia kysymyksiä. Ongelmana on ihmisen ainutkertaisen elämäntaidon eli taidon elää ja ympäröivän maailman välinen suhde.

jossa jokainen elää arkielämäänsä sukupuolisena. Erityistapaukset olivat näkökulmana maailmaan, jossa itsekin elän sukupuolisena.

Elämäkerrat paljastivat ennen kaikkea kaksi asiaa: maailmassa vallitsee sukupuolinen kirjo, ja kulttuurinen tosiasia on, että kaikki ihmiset eivät elä läpi elämänsä samassa sukupuoliroolissa. Ihmiset saattavat vaihdella sukupuolen rooleja (transvestiitit²⁶, travestit²⁷), korjata omaksi kokemaansa sukupuolta (transeksuaalit/transihmiset), ottaa paikan sukupuolten väliaseilla, kuten (berdached²⁸, hidzrat²⁹, xaniitit³⁰), tai syntyä jo alunperin lapseksi, jonka sukupuolta ei pystytä täsmällisesti määrittelemään (intersukupuoliset³¹).

26 Toivonen (1997, 77) määrittelee transvestiitit miehiksi, joilla on tarve ajoittain toteuttaa itseään naisena ja käyttää perinteisesti naisille sallittuja keinoja olla sievä ja viehättävä. Naiseuden toteuttaminen on näille miehille osa miehenä olemista. Arto Jokinen (2001, 194) toteaa, että seksologi Magnus Hirschfeldin pioneerityön ja myöhemmin psykoanalyttikko Robert J. Stollerin tutkimustyön viitoittamana transvestiittien katsotaan olevan miehiä. Tämä johtunee siitä, että heidän tutkittavansa olivat miehiä. Arto Jokinen kuitenkin toteaa, että kansainvälisen tautiluokituksen mukaan kyse on halusta pukeutua vastakkaisen sukupuolen mukaisesti. Näin ollen myös nainen voi olla transvestiitti. Jokisen (2001, 196) mukaan miehen ja naisen ristiinpukeutuminen tuottaa kuitenkin erilaisia yhteiskunnallisia merkityksiä. Miehen pukeutuminen naiseksi on merkki vallasta luopumisesta ja nähdään käsittämättömänä. Naisen pukeutuminen mieheksi vuorostaan on merkki valtaan pukeutumisesta ja siksi miehiksi pukeutunut nainen nähdään asiantuntijana, muodikkaana ja seksikkäänä. Näin ollen naisten ristiinpukeutumiseen ei kulttuurin sisällä kiinnitetä samanlaista huomiota kuin miesten ristiinpukeutumiseen.

27 Kulick määrittelee tutkimuksessaan, että travestit ovat brasilialaisia prostituoituja, jotka ovat biologisesti miehiä mutta psykologisesti naisia. Heillä on naisen nimi, pukeutumistyyli, hiustyyli, ehostus ja naisellinen korostus puheessa. He syövät naishormoneja ja muokkaavat kehoaan naiselliseksi lisäämällä silikonia lantioon ja rintoihin. Tästä huolimatta he eivät identifioitu naisiksi tai transeksuaaleiksi. He mieltävät itsensä homoseksuaaleiksi. (Kulick 1998, 5–6.) Suomalaisesta tautiluokituksesta löytyy travesteihin rinnastettava määrittys. Puhutaan feminiinisen roolin omak-suneista homoseksuaaleista. (Achtè et al. 1991, 391).

28 Ks. Williams (1992) *The Spirit and the Flesh. Sexual Diversity in American Indian Culture*. Williams kuvaa, että berdached ovat olleet intiaanikulttuureissa maskuliinisen miehen ja feminiinisen naisen rooliin joko biologisista syistä (pienet sukupuolielimet) tai omasta tahdostaan sopimattomia henkilöitä. Heistä käytetään kulttuuriantropologiassa myös nimitystä *two-spirit people*. Käytössä on myös nimitykset *two-spirit* tai *two-spirited*. (Ramet 1996, 27–30; Cohen-Kettenis ja Pläfflin 2003, 20.) Berdached elivät Amerikassa intiaanikulttuureissa sukupuolten väliaseilla tehden sellaisia tehtäviä, joita maskuliinisen miehen tai feminiinisen naisen ei katsottu voivan tehdä. Heidän asemansa oli tärkeä sosiaalisissa, taloudellisissa ja uskonnollisissa ”erityistehtävissä” (Roscoe 1993, 372). Esimerkiksi berdached tekivät ruokaa miehille sotaretkillä tai huolehtivat kotitöistä ja lapsista naisen ollessa synnyttämässä. Berdached ovat olleet myös maskuliinisten miesten seksikumppaneita, kuten Williams (1992) kuvaa.

29 Hidzrat (hijras) liittyvät ilmiönä lähinnä intialaiseen hindukulttuuriin. He ovat intersukupuolisia (intersexed). He eivät ole biologisesti tarkasteltuna miehiä eivätkä naisia. Heillä on tärkeä rooli hindukulttuurissa mies- ja naissukupuolien välissä. Heillä on tärkeä rooli hinduperheissä muun muassa vastasyntyneeseen lapseen liittyvissä rituaaleissa. (Nanda 1996, 373, 386; Kürti 1996, 156; Bolin 1996, 35.)

30 Xaniitit kuuluvat Omanissa elävään heimoon. Xaniitti on biologinen mies, joka ei hyväksy miehen roolia. Hän pukeutuu eri tavoin kuin heimon miehet ja naiset. Xaniitit toimivat usein prostituoituina, ja heillä on mahdollisuus rikkoa naisten kanssa seurustelemisen tabuja. Xaniiteilla on mahdollisuus muuttua halutessaan takaisin miehiksi, avioitua ja siittää lapsia. (Bolin 1996, 29–30, 35–36; Hyypä 1995, 99.)

31 Intersukupuolisuus (intersex) on tila, jossa vauvalla on sekä miehelle että naiselle kuuluvia

Elämäkerrat paljastivat myös, että transsukupuolisilla on valtava tiedonjano. Tiedonjano virittyy, kun he tunnistavat oman erilaisuutensa suhteessa toisiin ihmisiin, kulttuurisiin luokituksiin sukupuolesta, instituutioihin ja niiden edustamaan ajattelutapaan sukupuolesta. Nämä kaikki yhdessä taas kertoivat monia asioita siitä, miten kuka tahansa meistä elää arkipäiväänsä sukupuolisena ja tekee sukupuoliseksi toisten elämää. Nämä asiat herättivät kysymään, *mikä on omaa sukupuolta koskeva tiedon perusta ja miten omaa sukupuolta koskeva ymmärrys muotoutuu transsukupuolisilla.*

Transsukupuolisuutta käsittelevät elämäkerrat ovat monimuotoisia ja monentasoisia. Tämän tutkimuksen innoittajaksi muodostuivat neljä julkaistua transsukupuolisen kirjoittamaa elämäkertaa. Esittelen elämäkerrat tässä yhteydessä ja käsitelen teoksia koskevat metodiset valinnat luvussa 2.1. Elämäkerrat ovat seuraavat:

*Herculine Barbin: Herculine Barbin*³²

(Adélaïne) *Herculine Barbin* syntyi Ranskassa Saint-Jean-d'Angélyssä vuonna 1838 hermafrodiittina. Toisin sanoen hänen sukupuolensa ei ollut selkeästi tyttö tai poika. Herculine Barbin kuoli vuonna 1868. Herculinen perhe käytti hänestä nimeä Alexina. Alexina eli 21-vuotiaaksi uskonnollisessa sisäoppilaitoksessa. Naisvaltaisessa yhteisössä hänen seksuaalista siveyttään kasvatti ja valvoi hänen tätinsä, joka oli maailmankuvaltaan uskonnollinen.³³

Kun Herculine Barbin tiedosti sukupuoli-identiteettinsä mieheksi, hän kävi 22-vuotiaana läpi sukupuolenkorjausprosessin. Samaten hän kävi läpi siihen liittyvän yhteiskunnallisen asemansa muutoksen naisesta mieheksi. Hänet tunnustettiin juridisesti mieheksi ja hänen etunimensä muutettiin Saint-Jean-d'Angélyssä 21. kesäkuuta vuonna 1860. Herculine alkoi käyttää nimeä Alex.

Herculine Barbinin teos on päiväkirja tai pikemminkin sukupuoliristiriitaa kuvaava elämäkerrallinen muistelmateos. Herculine jäsentää muistelmissaan sukupuolisia tunteitaan, jotka olivat sopimattomia 1800-luvun puolivälin arjessa. Yhteiskunta oli sukupuoli- ja seksuaalikäsitteiltään hyvin yksisuuntainen (heteroseksuaalinen sukupuolijärjestelmä), joustamaton ja ankara.

sukupuolimerkkejä ja useimmiten toisen sukupuolen rakenteet ovat edustetumpia kuin toiset. Vauvalla on siis poikkeavuuksia geneettisten, sukupuolisoluja muodostavien sukurauhasten, hormonien tai sukupuolielinten välillä. Aiemmin intersukupuolisia on kutsuttu myös hermafrodiiteiksi (ks. Bolin 1996, 25–27) tai interseksuaaleiksi (intersexuals). (Cohen-Kettenis ja Pfäfflin 2003, ix, 12–13, 85–104; Ihatsu 2003.)

32 Elämäkerran esittelyn olen muokannut *Herculine Barbin* teoksessa (1980) olevasta Michel Foucaultin kirjoittamasta johdannosta sivuilta vii–xvii sekä sivuilta 120 ja 151. Tutkimuksessa olen käyttänyt vuonna 1980 Pantheon Booksin New Yorkissa julkaisemaa teosta. Ensimmäinen painos on ilmestynyt Ranskassa, Gallimardin julkaisemana vuonna 1978. Ks. myös Cealey Harrison ja Hood-Williams 2002, 52–70; Cohen-Kettenis ja Pfäfflin 2003.

33 *I, who had been raised until the age of twenty-one in religious houses, among shy female companions, <...>* (Barbin 1980, 89.)

Sosiologit Wendy Cealey Harrison ja John Hood-Williams muistuttavat, että Herculine ympäröivä kulttuuri oli monoseksuaalinen. Tämä tarkoittaa, että seksuaalisen halun katsottiin suuntautuvan vain vastakkaiseen sukupuoleen. Samanaikaisesti sukupuolijärjestelmässä katsottiin olevan kaksi sukupuoliluokkaa: 'mies' ja 'nainen'. Nykyajan käsittein tarkasteltuna hetero-olettamus³⁴ oli ensisijainen ja saattoi siten aiheuttaa Herculinelle pulman. Hän rakasti sisäoppilaitoksen naispuolista jäsentä. Näin ollen voidaan vain arvailla, halusiko Herculine sukupuolenkorjauksella estää viittaukset homoseksuaalisuuteen ja nykykielellä ilmaistuna lesbouteen. Asiakirjojen perusteella on varmaa, että Herculine oli hermafrodiitti. Ehkä epäselvä ja määrittelemätön sukupuoli antoi Herculinelle mahdollisuuden ajatella sukupuolenkorjausta. Se vuorostaan antoi mahdollisuuden, että hänen suhteitaan ympärillä oleviin tyttöihin ei enää määritelty homoseksuaalisiksi ja rikollisiksi.³⁵

Herculinen muistelmat etenevät hänen rakkaussuhteitaan esittelevien kuvausten kautta. Rakkauden, ilon ja intohimon kohde oli aina hänen yhteisönsä sisar, kuten tuohon aikaan yhteisön jäseniä nimitettiin. Nämä suhteet muodostivat myös hänen elämänsä suuren kärsimyksen. Näiden suhteiden kautta hän tuli tietoiseksi omaksi kokemastaan miehisestä sukupuolesta tai, kuten Cealey Harrison ja Hood-Williams ehkä toteaisivat, mahdollisuudesta miehiseen sukupuoleen.

Herculine Barbin käyttää muistelmissaan itsestään nimeä Alexina tai Camille, joista jälkimmäinen on ranskan kielessä sekä miehen että naisen etunimi. Muistelmissa ei puhu mies, joka yrittää palauttaa mieleensä elämänsä sellaisena kuin se oli ennen sukupuolenkorjausta. Muistelmissa puhuu henkilö, jonka sukupuoli on määrittelemätön ja joka oli kasvatettu ja kasvanut naisena. Herculine oli aikuisena loppujen lopuksi kyvytön muuttamaan itseään tutkimusten vahvistamaan miehen sukupuoli-identiteettiin. Herculinen prosessi mieheksi jäi elämäntaidollisesti kesken. Hän ei loppujen lopuksi elänyt miehen roolissa. Hän ajautui itsemurhaan. Herculine on kirjoittanut muistelmansa mitä todennäköisimmin vähän ennen itsemurhaansa.

Ensimmäinen tutkimus Herculine Barbinista nimellä Alexina julkaistiin lääketieteellisessä aikakauslehdessä vuonna 1860 nimellä *Question d'identité*. Patologi Auguste Tardieu (1818-1879) on julkaissut Herculinen

34 Sana on Jukka Lehtosen, Jussi Nissisen ja Maria Socadan vuonna 1997 toimittamasta teoksesta *Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen*, joka käsittelee lesboja, homoja, bi- ja transihmisiä sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina.

35 Cealey Harrison ja Hood-Williams 2002, 54, 59, 93. Muun muassa Olli Stålström käsittelee laajasti teoksessaan *Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu*, miten homoseksuaalisuus oli leimattu rikokseksi etenkin 1700-luvulla ja pitkälle 1800-luvun loppuun. Seksuaalikäyttäytymistä 1700-luvulla säätelivät kanoninen (kirkon) laki, kristillinen sielunhoito ja rikoslaki. Nämä säätelivät kukin omalla tavallaan avioliittoa, aviollisia suhteita ja niitä koskevia velvollisuuksia. Ne eivät tehneet eroa esimerkiksi avioliiton säästösten rikkomisen ja genitaalisen "poikkeavuuden" (esim. hermafrodisimi) välillä. (Stålström 1998, 51–55.)

muistelmat nimellä *Question médico-légale de l'identité*. Kuten aiemmin totesin, Herculine käyttää muistelmissaan itsestään myös nimeä Camille. Nimen on saattanut keksiä Auguste Tardieu itse. Hän on saattanut keksiä sen myös yhdessä Alexinan kanssa. Jälkimmäisessä tapauksessa on syytä olettaa, että teos on tarkoitettu julkaistavaksi. Michel Foucault on koonnut teoksen *Herculine Barbin* näistä lähteistä.

Alexinaan viitataan myös muutamissa muissa aikalaisteksteissä. Muun muassa A. Dubarry on mitä ilmeisimmin lainannut Herculine Barbiniin muistelmia vuonna 1897 julkaistussa kertomuksessaan *Chamuel, Paris L'hermaphorité*. Kirjailija Oscar Panizza (1853-1921) kirjoitti vuonna 1893 romaanin *Ein Skandalöser Fall*, jonka Sophie Wilkins on käänsi englanniksi nimellä *A Scandal at the Convent*³⁶. Panizza perehtyi muun muassa Auguste Tardieun Alexinasta julkaisemaan tekstiin.

*Christine Jørgensen: A Personal Autobiography*³⁷

Christine Jørgensen syntyi poikana tanskalais-amerikkalaiseen keskiluokkaiseen perheeseen New York Cityssä 30.5.1926. Hän sai nimeksi George William Jørgensen. Perhepiirissä hänen lempinimensä oli ”Brud”. Oman kuvauksensa mukaan hän oli herkkä, tuskallisen ujo lapsi, joka aina tunsi olevansa enemmän feminiininen kuin maskuliininen. Varhaisaikuisena hän oli poikien mielestä hyvin puoleensavetävä. Nämä kokemukset olivat hänestä lähinnä kauhistuttavia. Vasta myöhemmin luettuaan erilaisia lääketieteellisiä teoksia hän sai kokemuksilleen määritelmän ”homoseksuaalinen”. Tätä tulkintaa itsestään hän piti täysin virheellisenä.

Christinelle tehtiin Kööpenhaminassa kirurginen sukupuolenkorjaus marraskuussa vuonna 1952³⁸. Jørgensen kertoi itse elämäntarinansa lehdistölle ja hämmentyi täysin julkisesta myrskystä, joka hänet ympäröi elämäntarinan julkaisemisen jälkeen. Christine Jørgensenista tuli aikansa sukupuoleen liittyvän keskustelun symboli. Hän oli aikansa transihmisten roolimalli ja transsukupuolisuuden uranuurtaja. Hän eli reilun neljännesvuosisadan julkisuudessa myös viihdetaiteilijana ja luennoitsijana. Jørgensen kuoli 62 vuoden iässä vuonna 1989.

36 Teksti *A Scandal at the Convent* on tutkimusaineistonani käyttämässäni teoksessa *Herculine Barbin*.

37 Kuvauksessa olen hyödyntänyt Christine Jørgensenin (2000) teosta *Christine Jørgensen. A Personal Autobiography* ja teoksen alussa olevaa Susan Strykerin johdantoa sivuilta v–xiii. Tutkimuksessa käytän Cleis Pressin San Franciscossa vuonna 2000 julkaisemaa teosta. Teoksen ensimmäinen sidottu painos ilmestyi Independent Publishers Groupin julkaisemana vuonna 1967 (<http://www.amazon.com/exec/obidos/ASIN/0839716400/absolutsearch05/102-1401663-2986512#product-details>). Ks. myös Cohen-Kettien ja Pläfflin 2003, 159, 161–162.

38 Jukka Lehtosen (1997, 19) mukaan Suomessa transseksuaalisuus määriteltiin omana kategorianaan psykiatrian tautiluokituksessa 1950-luvulla ja siksi todennäköisemmin Christinen julkisuus vaikutti myös Suomessa käytyyn keskusteluun transseksuaalisuudesta.

Christine Jørgensenin elämäntarinan julkisuus toisen maailmansodan jälkeen nosti esille feminismin, naisliikkeet, gay-liikkeet sekä kysymykset henkilökohtaisesta identiteetistä, seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuolirooleista yhteiskunnassa. Useimmista sukupuoleen liittyvistä aiheista keskusteltiin julkisuudessa toisen maailmansodan jälkeen viitaten Christine Jørgenseniin. Hän ei itse osallistunut edellä mainittujen liikkeiden toimintaan.

Christine Jørgensenin elämäkerta julkaistiin ensimmäisen kerran kirjana vuonna 1967. Toisin kuin Herculine Barbin, Christine Jørgensen kirjoitti teoksensa elettyään jo omaksi kokemassaan sukupuoleessa. Teoksessa hän muistelee naisena poikavuosiaan ja aikuisuuden vuosiaan naisena. Teoksessa on sukupuolta koskevan elämäntarinan ohessa paljon myös muuta materiaalia. Siinä on Christinen kirjeenvaihtoa ystävien ja vanhempien kanssa, valokuvia ja myös häntä koskevia tekstinpätkiä aikakaus- ja sanomalehdistä. Elämäkerrasta löytyy otteita tieteellisissä julkaisuissa olleista kirjoituksista ja kolumneista, jotka on kirjoittanut lääkäri Harry Benjamin ja Kööpenhaminassa Christenin lääkärinä toiminut Christian Hamburger. Elämäkerta sisältää myös heidän henkilökohtaisia kirjeitään Christinelle.

*Kate Bornstein: Gender Outlaw*³⁹

Kate syntyi poikana maaseudulla Pohjois-Dakotassa, Fargon ulkopuolella⁴⁰. Hän sai nimeksi Albert Herman. Hän eli poikavuotensa ja aikuisuutensa sukupuoleltaan miehenä. Kolmen avioliiton jälkeen, 37 vuoden iässä, hän päätti tulla naiseksi. Muutamaa vuotta myöhemmin hän tuli tulokseen, ettei hän ole miespuolinen eikä naispuolinen, ja asettui sukupuolten väliaseille.

Bornsteinin teos *Gender Outlaw* on kirjoitettu transgender-tyylillä⁴¹, joka tarkoittaa, että kirjassa on mukana muun muassa näytelmä, lukuisia viittauksia kaunokirjallisuuteen, omaelämäkerrallista tekstiä, haastattelu ja sukupuolijärjestelmää koskevia kannanottoja. Teos muodostaa kokonaisuuden sekä hänen omasta transsukupuolisuudestaan että elämästä sukupuolten väliasemilla. Teoksessa Kate käsittelee oman elämänsä avulla sydämel-

39 Kuvauksessa olen käyttänyt Kate Bornsteinin (1995) elämäkertaa *Gender Outlaw* sekä Internet-lähdettä http://www.tootallblondes.com/KatePages/Kate_bornstein.htm. Tutkimuksessani käytän Vintage Booksin New Yorkissa vuonna 1995 julkaisemaa teosta. Teoksen ensimmäinen sidottu painos ilmestyi sekä New Yorkissa että Lontoossa kustannusyhtiö Routledgeltä vuonna 1994.

40 Kate Bornsteinin syntymäaika ei käy ilmi hänen teoksestaan *Gender Outlaw* tai hänen verkkosivuiltaan. Kate syntyi juutalaisperheeseen ja hänen "konfirmaationsa" *Bar Mitzvah* on ollut vuonna 1961. Pojat osallistuvat *Bar Mitzvahiin* 13 vuoden iässä (<http://www.jewfaq.org/barmitz.htm>), mistä voidaan päätellä, että Kate on syntynyt vuonna 1947.

41 *My identity as a transsexual lesbian whose female lover is becoming a man is manifest in my fashion statement; both my identity and fashion are based on collage. You know – a little bit from here, a little bit from there? Sort of a cut-and-paste thing. And that's the style of this book. It's a transgendered style, I suppose.* (Bornstein 1995, 3.)

lisesti ja huumorintajuisesti sekä täysi-ikäiseksi tulemista että sukupuolista ja seksuaalista mielenmuutosta. Teos kyseenalaistaa sukupuoleen liittyvät roolit ja säännöt. Itsearvioinnilla Bornstein johdattelee lukijaa paikkaan, jossa lukija voi kyseenalaistaa ja jopa muuttaa omia sukupuolikäsityksiään. Katen teoksen pääviesti on, että sukupuoli meissä on vakiintumaton ja siten jatkuvasti liikkeessä oleva ja muuttuva ominaisuus. Vastuu sosiaalisesta sopimuksesta, kaksijakoisesta sukupuolesta ja omasta sukupuoliroolista on itsellämme. Teoksensa *Gender Outlaw* avulla Bornstein sai laajemmin hyväksytyksi käsitteen *transgenderism*, joka hänen näkemyksensä mukaan on sukupuolista transgressiota, rajattamista⁴².

Kate on edelleen tunnettu transaktivisti, joka pitää esillä vaikeita kysymyksiä sukupuolesta, identiteetistä, sukupuolirooleista, säännöistä ja sukupuoleen liittyvistä seuraamuksista sekä kirjailijana, luennoitsijana että näyttelijänä. Hänen tavoitteenaan on vapauttaa ihmiset todellisuuttamme määrittävästä sukupuolijaottelusta.

*Deirdre N. McCloskey: Crossing: a memoir*⁴³

Deirdre syntyi poikana 11.9.1942 Ann Arborissa, Michiganissa. Hän sai nimekseen Donald. Hän oli kolmekymmentä vuotta naimisissa, ja hän on nykyään eronnut kahden lapsen isä. Deirdre toimi muun muassa taloustieteen ja historian professorina (1980-1999) Iowan yliopistossa sukupuolenkorjauksensa aikana. Nykyään hän on taloushistorian professorina Illinoisin yliopistossa Chicagossa. Vuosien aikana hän on toiminut niin kotimaassaan kuin ulkomaillakin vierailevana professorina ja opettajana sekä julkaissut useita tieteellisiä teoksia.

Donald pukeutui jo 11 vuoden ikäisestä joskus naisten vaatteisiin. Hän jatkoi naisten vaatteisiin pukeutumista viikoittain myös koko avioliittonsa ajan. Vasta 52 vuoden iässä hän koki olevansa enemmän naispuolinen ja aloitti tien kohti päätöstä tulla transseksuaaliksi. Muutos tapahtui vuosina 1994-1997. Elämäkerrassa Deirdre käsittelee sukupuolta koskevaa päätöstään ja sen jälkeistä sukupuolenkorjaustaan. Hän käsittelee myös elämäänsä naisena siinä sosiaalisessa verkostossa (perhe, sukulaiset, kollegat), jossa hän tuolloin eli.

Sekä aiempi tutkimukseni että edellä esitetyt elämäkerrat saivat minut kysymään, *mikä on omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perusta transsukupuolisilla*. Sukupuolta koskevalla tiedolla

42 Transgressio, rajattaminen, tarkoittaa ihmisen asioita koskevaa kriittistä tarkastelua normien välimaastossa. Kriittinen tarkastelu saattaa johtaa sukupuolijärjestelmän rajojen ylläpitämiseen, siirtämiseen, muuttamiseen tai ylittämiseen. Tähän palaan luvussa 4.2.

43 Kuvauksessa olen käyttänyt Deirdre N. McCloskeyn (2000) teosta *Crossing: a memoir* sekä Internet-lähteitä <http://tiger.uic.edu/~deirdre2/> ja <http://www.ars-rhetorica.net/Queen/Editors/VitaBjaW.html>. Tutkimuksessani käytän The University of Chicago Pressin vuonna 2000 julkaisemaa nidottua versiota. Ensimmäinen painos ilmestyi sidottuna samalta kustantajalta vuonna 1999.

tarkoitan tässä tutkimuksessa, miten tieto biologisten merkkien (orgaanisiin, hormonaalisiin ja kromosomeihin liittyvät asiat) ja niihin viittaavien käsitteiden yhteydestä muotoutuu kokemuksellisesti suhteessa maailmaan, miten omaksumme tiedon sukupuoleen liittyvistä ilmeistä, eleistä (nonverbaaliset ja verbaaliset tavat ja käyttäytyminen) ja tyylistä (esim. pukeutuminen) sekä millaisia merkityksiä muodostuu sukupuolta koskevasta tiedosta elämäkerran kirjoittajan elämässä.

2 METODISET LÄHTÖKOHDAT

2.1 Tutkimusaineiston valinta

Sukupuoli koskee jokaista ihmistä, joten kenen tahansa haastattelu tai elämäkerta olisi ollut periaatteessa mahdollinen tämän tutkimuksen tutkimusaineistoksi. En väitä, että ihmiset, jotka ottavat sukupuolensa annettuna, eivät pohtisi sukupuoltaan tai naisena ja miehenä olemista yhteiskunnassa. Sen sijaan väitän, että nämä pohdinnat saattavat olla useimmilla satunnaisia ja ovat suhteessa annettuun sukupuoleen niin, että tuo annettu sukupuoli on sekä lähtökohta että päämäärä ilman kyseenalaistamista.

Olen päätynyt tarkastelemaan hypoteettista lähtökohtaani, *kehon aistisuutta omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perustana*, erityistapausten kautta. Olen valinnut empiiriseksi vastuksekseksi transsukupuolisten elämäkerrat, joita kuvasin tutkimukseni innoittajina luvussa 1.2. Transsukupuolisille sukupuoli ei ole itsestään selvä vaan moninainen, ristiriitainen ja ongelmalähtöinen. Moninaisuudella tarkoitan sitä, että useimmat sukupuolenkorjauksen läpikäyneet transsukupuoliset kunnioittavat kaksijakoista sukupuolijaottelua ja tahtovat sukupuolenkorjauksen jälkeen tulla kohdeksi subjektiivisen kokemuksensa mukaisesti joko 'miehenä' tai 'naisena',⁴⁴ kuten tutkimusaineistossani Herculine, Christine ja Deirdre.⁴⁵ Osa heistä valitsee elämän transsukupuolisena, kuten esimerkiksi tutkimusaineistooni kuuluva Kate⁴⁶. Vaikka he kaikki ovat transsukupuolisia, he ovat samalla heterogeeninen ryhmä, ja siten heillä on monenlaisia kokemuksia, jotka muodostavat omaa sukupuolta koskevaa ymmärrystä ja tietoa. Ristiriitaisuudella viitataan transsukupuolisten kokemukseen omasta sukupuolestaan, joka on vastakkainen kuin annettu sukupuoli⁴⁷. Samalla

44 Lehtonen 1997, 21.

45 Kun viitataan tässä tutkimuksessa elämäkertojen kirjoittajiin käytän tekstissä henkilöiden sukupuolenkorjauksen yhteydessä virallistettua etunimeä. Alexinasta käytän nimeä *Herculine*, Georgesta nimeä *Christine*, Albertista nimeä *Kate* sekä Donaldista nimeä *Deirdre*. Alaviitteissä käytän lähdeviitteistä tuttua sukunimen mukaista viittauskäytäntöä, kun tuon esille tulkintaani havainnollistavia tutkimusaineistonäytteitä. Herculineen viitattaessa käytän hänen sukunimeään *Barbin*, Christinestä *Jørgensen*, Katesta *Bornstein* ja Deirdrestä hänen sukunimeään *McCloskey*.

46 *Here I was, taking a giant step toward personal integrity by entering therapy with the truth and self-acknowledgment that I was a transsexual.* (Bornstein 1995, 62.)

47 Viitataan "annetulla sukupuolella" lokalistisesti ja lääketieteellisesti määritettyyn sukupuoleen. Se tarkoittaa, että sukupuoli määritellään teknisin välinein lääketieteellisesti paikantamalla se joko näkyviin kehon osiin ja elimiin tai näkymättömiin osiin, kuten sukuruuhasiin. (Ruotsalainen 1995,

ympäristön odotukset ovat ristiriidassa koetun sukupuolen kanssa. Ongelmalähtöisyydestä seuraa, että oma koettu sukupuoli suhteessa ympäristön odotuksiin on jatkuvan pohdinnan kohteena varhaisesta lapsuudesta ja aikuisuuteen. Se vaikuttaa kaikkiin kokemuksiin suhteessa todellisuuteen, jossa transsukupuolinen elää.⁴⁸

En väitä, etteikö edellä kuvattu päti myös keneen tahansa ihmiseen. Kuka tahansa voi kokea oman sukupuolensa ajoittain ongelmalliseksi, kun hän sosiaalistuu sukupuolisena yhteiskuntaan. Oletan kuitenkin, että erityistapausten näkökulmasta pystyn tarkastelemaan sukupuolen ja maailman välistä suhdetta laajemmin kuin jos tarkastelisin itsestään selvästi naisen sukupuoliluokkaan sosiaalistuneena naisena vastaavia tapauksia kuin itse olen. Edellisiin ajatuksiin nojaten oletan, että transsukupuolisten elämä paljastaa parhaiten yleiset omaa sukupuolta koskevan tiedon muodostumiseen ja ymmärtämiseen liittyvät kulttuuriset, yhteisölliset, yksilölliset ja intersubjektiiviset lähtökohdat, koska he ovat alati pohtineet omaa ristiriitaiseksi kokemaansa sukupuolta niin itsekseen kuin toisten ihmisten kanssa suhteessa oman kulttuurin käsitteisiin ja uskomuksiin sukupuolesta.

Aiempi tutkimukseni vaikuttaa tämän tutkimuksen lähestymistavassa. Katson transsukupuolisuuden olevan ihmiseen kuuluva ominaisuus, ja transsukupuolisuus voi olla siten myös kehen tahansa ihmiseen liittyvä kyky ja taito. Tällä on vaikutusta siihen, mitä tutkin. Haluan korostaa, että tämän tutkimuksen tarkoitus *ei ole kuvata transsukupuolisia vaan transsukupuolisten kokemusten avulla sitä, miten ja millaisissa vuorovaikutussuhteissa omaa sukupuolta koskeva tieto ja ymmärrys muodostuvat yleisesti.*

Miksi valitsin tutkimusaineistoksi kirjoitetut ja julkaistut elämäkerrat⁴⁹? Tutkimuksissa, joissa informantteina käytetään transsukupuolisia, metodologia on ollut pääsääntöisesti heidän haastattelemissa.⁵⁰ Kirjoitettuja omaelämäkerta-aineistojakin on käytetty.⁵¹ Sosiologi Martti Grönforsin

310–311.)

48 Psykiatri Veronica Pimenoffin (1997, 61) mukaan tiedostaminen toiseen sukupuoleen kuumumisesta ja halu muuttaa kehonsa sitä vastaavaksi saattaa alkaa jopa 3–5 vuoden iässä.

49 Sosiologi J.P. Roos (1987, 12–20; 1988, 142) esittää, että elämäkerrat ovat henkilökohtaisia dokumentteja, jotka perinteisesti kuuluvat laadullisen tutkimuksen aineistoihin. Yhteiskuntatieteissä elämäkerrat nousivat tieteellisen kiinnostuksen kohteeksi Chicagon koulukunnan ansiosta 1900-luvun alussa. Elämäkerrat ovat olleet tutkimusaineistona sosiologiassa jossain määrin koko ajan, vaikka ne joutuivat väistymään 1930-luvulta lähtien määrällisten menetelmien tieltä. Esimerkiksi Puolassa sosiologinen elämäkertatraditio alkaa jo 1920-luvulla (työläisomaelämäkerrat). Suomalaisessa tutkimuskentässä omaelämäkertoja on käytetty 1900-luvun alusta ensin antropologiassa ja sitten sosiologiassa. Muun muassa sosiologi Brian Roberts (2002, 30) toteaa, että elämäkertoina tuotetaan sisällöllisesti esimerkiksi kertomuksia taistelusta vaikeaa sairautta vastaan, matkakertomuksia, menestystarinoita tai kertomuksia vaikeasta lapsuudesta.

50 Muun muassa tässä tutkimuksessa viitatus Merja Rastaan Sosiaali- ja terveyshallituksen vuonna 1992 julkaisema tutkimus *Oikeus oman identiteetin mukaiseen elämään. Tutkimus transseksuaalien elämästä ja asemasta Suomessa* ja Maarit Huuskan Tampereen yliopiston Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen vuonna 1998 julkaisema tutkimus *Transseksuaalin sukupuoli-identiteetin muodostuminen.*

51 Muun muassa vuonna 1974 Robert Bogadan julkaisi elämäkerta-aineistoon perustuvan

mukaan elämäkerrat lukeutuvat henkilökohtaisiin asiakirjoihin, jotka ovat hänen mukaansa ihmisen persoonallisuuden jatkeita. Autenttisimpana tutkimusaineistona Grönfors pitää vain omaan käyttöön tarkoitettuja päiväkirjoja.⁵² Tutkimusaineistoani ei voida pitää millään muotoa puhtaasti autenttisena tutkimusaineistona. Christine Jørgensenin teos on tuotettu kustantajan toiveesta, Kate Bornsteinin elämäkerta on poliittinen ja julkaistuksi tarkoitettu kannanotto, ja Deirdre McCloskey kirjoitti elämäkertansa julkaistavaksi. Herculine Barbin käytti tekijänimeä Camille, mikä on antanut syyn olettaa, että hän on ajatellut teokselleen mahdollisesti oman käytön ulkopuolisen lukijan⁵³.

Pidän tutkimuksessa tärkeänä, että tutkijan interventio tutkimusaineistoon on mahdollisimman vähäinen. Kirjoitetut ja julkaistut omaelämäkerrat kertovat, miten kirjoittajat ovat itse kokeneet elämänsä, ilman haastateltavan ja haastattelijan välistä vuorovaikutusta⁵⁴. Kirjoittajat siten kertovat vain sen, mitä he itse ainakin pitävät merkityksellisenä omassa sukupuoliuudessaan suhteessa maailmaan ja elämässään sukupuolisena. Itsekirjoitetuissa elämäkerroissa haastattelijan kysymykset eivät siten suuntaa kokemuksen jäsentämistä, kuten haastattelussa. Tutkija ei täten jäsennä valmiiksi tarinaa, vaan tutkittava jäsentää sen itse⁵⁵. Tässä tutkimuksessa tutkijan interventio on erityisen vähäinen, koska elämäkertoja ei ole kirjoitettu vastaamaan tämän tutkimuksen intresseihin, kuten esimerkiksi kirjoituskilpailuilla kerätyissä elämäkerroissa saattaa olla.

Tutkimusaineisto aina samanaikaisesti paljastaa ja peittää asioita. Elämäkerrat ovat aina jonkinlaisia fiktioita, joiden kirjoittajalla on oma motiiviinsa kirjoittaa elämästään. Fiktiivisyyttä ei voida pitää laadullisessa tutkimuksessa kuitenkaan erityisongelmana, koska yhtä hyvin myös kyselylomakke-

tutkimuksensa *Being Dipresent: The Autobiography of Jane Fry*, joka perustui yhdysvaltalaisen transvestiitin sukupuolenkorjauksesta kertovaan omaelämäkertaan.

52 Grönfors 1985, 126–127.

53 Foucault 1980, 120. Se, että teokset ovat tarkoitettu julkiseksi merkitsee sitä, että kertomus on jo tulkittu jollekin tietyllä tavalla. Käyttämäni elämäkerrat käsittelevät julkisesti arkaluontoista asiaa, sukupuoliuutta, ja sukupuoliuudessa transsukupuolisuutta. Teosten voi todeta olevan tarkoitettu muun muassa jakamaan tietoa, herättelemään ja pohtimaan sukupuoliuutta, miehenä ja naisena olemista ja sukupuoliuudjärjestelmää kertojan oman kokemuksen kautta.

54 Eskola ja Suoranta 2000, 122. elämäkerrat eivät ole kuitenkaan kaiken kattavia aineistoja. Eskola ja Suoranta toteavat (2000, 122–123) J.P. Roosin vuonna 1987 julkaistuun tutkimukseen *Suomalainen elämä* viitaten, että elämäkerroissa voi paljon mielenkiintoista ja tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta kiintoisaa jäädä myös kertomatta. Tästä syystä elämäkertoja ei tulisi käyttää ilman muita aineistoja esimerkiksi historiallisen tapahtumaketjun tai henkilön elämän rekonstruoinnin lähteenä. Tässä tutkimuksessa tavoitteena ei ole kumpikaan edellisistä, joten muiden aineistojen käyttö ei ole välttämätöntä.

55 Eskola ja Suoranta 2000, 124. J.P. Roos (1988, 144–145; ks myös Atkinson 1998) toteaa, että elämäntarinoiden keräämisen pääteknikkana on käyttää narratiivista haastattelutekniikkaa. Kirjoitettujen omaelämäkertojen käyttö on vähäisempää. Jälkimmäisten etuna on J.P. Roosin mukaan, että tuloksena olevat kertomukset ovat vapaasti esitettyjä ja autenttisia tavalla, jota haastattelutekniikalla saadut kertomukset eivät ole. Tämä johtuu haastattelijan vaikutuksesta haastattelutilanteesta.

seen vastaaja saattaa sepittää niitä näitä.⁵⁶ Varto toteaa, että laadullisen tutkimuksen tavoitteena ovat ihmisen omat kuvaukset koetusta todellisuudesta. Näiden kuvausten oletetaan sisältävän niitä asioita, joita ihminen pitää itselleen elämässään merkityksellisenä ja tärkeänä.⁵⁷ Näin ollen elämäkerrat, fiktionakin, paljastavat yhdenlaisen tekijälleen merkityksellisen todellisuuden. Tämän tutkimuksen elämäkertojen kirjoittajien keskeisin motiivi kirjoittamiselle on ollut sukupuoliristiriitaan liittyvät kokemukset. Elämäkerrat kuvaavat sen merkityksellisen todellisuuden, jossa sukupuolta koskeva tieto ja ymmärrys ovat muotoutuneet. Näin ollen tutkimusaineiston voi todeta olevan sisällöllisesti kohdallinen tutkimusongelman kanssa.

Fiktiivisyyden ohella elämäkerrat paljastavat todellisuuden juuri sel-laisena, kuin se on tekijälleen kokemuksellisesti ainutkertainen, koettu ja muistettu kaikkine havaintoineen, uskomuksineen, kuvitelmineen, arvoineen ja ihanteineen. Elämäkerroissa mennyt elää koko ajan kirjoittamishetken ajassa. Kirjoittamishetken nyt ja siihen suhteessa oleva tuleva ruokkivat mennyttä. Siksi elämäkerrat tuovat esille, että koettu on aina monella tavalla moninaisempi kuin pelkät tosiasiat, kuten dokumentit.⁵⁸

Kun kirjoittaja kirjoittaa elämäkertansa, hän voi merkityksellistää ja täsmentää mennyttä eri tavoin yhä uudelleen ja uudelleen. Tarina ei tule tavallaan koskaan kerrotuksi. Tässä tutkimuksessa käytetyt elämäkerrat kertovat kirjoittajan sukupuolta koskevista uskomuksista, arvostuksista, käsityksistä ja ihanteista siten kuin ne on jäsenetty kirjoittamishetkellä. Elämäkerta on niistä luotu kokonaisuus ja vähintäänkin siinä hetkessä kirjoittajalleen todellinen. Elämäkerroissa kytkeytyvät myönteisessä mielessä monella tavalla tosiasiat ja kuvitteellinen.⁵⁹

56 Eskola ja Suoranta 2000, 124; J. P. Roosin (1988, 147–148) mukaan olennaista on tarkastella elämäntarinoiden kontekstia: kuka tarinan tuottaa, missä kontekstissa ja miksi, kenelle tarina kirjoitetaan, millä tarkoituksella ja millä painotuksella. Konteksti paljastaa elämäntarinaa liittyvän intention.

57 Varto 1992a, 58–59.

58 Atkinson (1998, 19–20) esittää, että elämäkerta on henkilökohtainen uskomus, joka sisältää aina tosiasioita ja kuvitteellisia asioita. elämäkerta paljastaa eletyn elämän aina rikkaampana kuin sen voi koskaan kuvitella. Parhaimmillaan elämäkerrat antavat äänen sellaisille asioille, joita ei ennen ole osattu kuvata ja paljastavat siten monia merkityksellisiä ulottuvuuksia persoonan pyhäksi kokemista asioista aina viihteellisiin asioihin. Atkinsonin mukaan olennaista on, että elämäkerrat kuvaavat, millä tavalla ihmiset itse näkevät itsensä ja millä tavalla he haluavat toisten näkevän itsensä. J.P. Roos (1988, 146) vuorostaan esittää, että elämäntarinat eivät ole vain subjektiivisia tosiasioita vaan ne ovat kompleksisia. Ne paljastavat ja peittävät tapahtumia ja miljöitä koskevia sosiaalisia ja historiallisia tosiasioita ja jopa valheita. Samalla ne ovat subjektiivista representaatiota ja tulkintaa, joita hallitsevat tietyt narratiiviset säännöt. Ne sisältävät myös tekstejä, jotka muodostuvat muun muassa kielioppisääntöjen ja tyylien avulla. Tässä tutkimuksessa tarkastelen elämäkertoja ensisijaisesti subjektiivisina dokumentteina (vrt. elämäkerrat yhteiskunnan käytännön tulkkeina) (Roos 1987, 18).

59 Atkinson (1998, 13–16) toteaa, että tutkijalle elämäkertojen rikkaus tutkimuskohteena on siinä, että ne paljastavat kosmologis-filosofisessa käytössä, millainen maailma on ja miten yksilö asettuu suhteessa siihen. Samalla se kertoo, millaisena yksilö haluaisi nähdä maailman. elämäkerrat kertovat myös, miten elämää eletään ja mikä on yleinen tapa hahmottaa maailma ja asiat esimerkiksi omana elinaikana ja kirjoittamishetkellä. Sosiologisessa käytössä elämäkerrat vuorostaan

Olen tuonut jo aiemmin esille, että tutkin elämäkertojen kirjoittajien *omien kokemuksien* avulla, mikä on omaa sukupuolta koskeva tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perusta. Filosofi Timo Laineen mukaan *kokemusten ja käsitysten* suhde on ongelmallinen. Käsityksen ja vastaavan kokemuksen välillä ei ole välttämättä yhteyttä. Kokemus on aina oma-kohtainen. Käsitykset kertovat pikemminkin yhteisön perinteellisistä ja tyypillisistä tavoista ajatella yhteisössä.⁶⁰

Tämän tutkimuksen elämäkerta-aineistossa kytkeytyvät kirjoittajan kokemukset ja käsitykset samassa tekstissä. Käsitykset muodostuvat, kun asiasta on riittävästi tietoa. Tämän tutkimuksen elämäkertojen kirjoittajista Herculine Barbinin ja Christine Jørgensenin kokemukset ovat olleet vahvasti luomassa niin lääketieteellisiä kuin yleisiäkin käsityksiä transsukupuolisuudesta. He ovat vaikuttaneet myös Kate Bornsteinin käsityksiin ja kaikki edelliset taas Deirdre McCloskeyn käsityksiin. Tämä ilmenee teksteissä siinä, miten he viittaavat toisiinsa. Näin ollen voidaan todeta, että käyttämässäni elämäkerrroissa kokemukset ja käsitykset kietoutuvat toisiinsa ja niiden välille on vaikea tehdä selkeää eroa. Aiemmin eläneiden kirjoittajien kokemukset ja käsitykset ovat vaikuttaneet myöhemmin kirjoittaneiden käsityksien muodostumiseen ja tapaan, miten he jäsentävät omaa kokemustaan.

Transsukupuolisista on varsin runsaasti elämäkertoja sekä painettuna että Internetissä. Miksi olen valinnut tutkimusaineistoksi nämä Herculine Barbinin, Christine Jørgensenin, Kate Bornsteinin ja Deirdre McCloskeyn elämäkerrat? Etsin elämäkertojen joukosta yhteiskunnan muutokseen kytkeytyviä epookkiteoksia. Teokset ovat yleisesti sekä keskeisiä transsukupuolisuuteen liittyviä teoksia että tunnettuja sukupuolesta kiinnostuneiden tutkijoiden keskuudessa. Teokset antavat siten kaikille mahdollisuuden käydä tämän tutkimuksen keskeisestä kysymyksestä laajemmin myös aineistolähtöistä eikä vain teoreettista keskustelua.⁶¹

Herculine Barbinin teos on transsukupuolisuuteen liittyvän keskustelun alku. Herculine Barbinin elämäkerta on ensimmäinen transsukupuolisuuteen liittyvä julkaistu elämäkerta. Herculine Barbinia koskevat tekstit ovat niitä harvoja 1800-luvulta jäljelle jääneitä hermafrodisia käsitteleviä tekstejä, joissa käsitellään lääketieteen ja lain väliintuloa ihmisen sukupuol-

paljastavat tutkijalle sosiaaliset konstruktiot (esim. luokat 'mies' ja 'nainen', sukupuolijärjestelmä, instituutiot) ja yksilön aseman tai paikan yhteiskunnassa siten, kuin yksilö sen kokee ja kertoo. elämäkerrat auttavat tutkijaa myös tulemaan tietoiseksi yhteisön ja yksilön erilaisista rooleista. Atkinson (1998, 18–19) toteaa myös, että elämäkerrat antavat myös usein äänen asioille, jotka muuten häviävät. Näitä ovat muun muassa naisten ääni sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ääni.

60 Laine 2001, 36–37.

61 Esittämäni tutkimusaineistonäytteet antavat eniten lukijalle, joka tuntee käyttämäni julkiset elämäkerrat jo ennalta, lukee niitä tutkimukseni rinnalla tai tutustuu niihin tutkimukseni lukemisen jälkeen. Lukija pääsee tuskin koskaan tarkastelemaan litteroituja haastattelunauhoja rinnan tehdyn tutkimuksen kanssa. Näin ollen tutkimuksia koskeva aineistolähtöinen keskustelu jää tieteellisessä kentässä välttämättä vähäisemmäksi kuin teoreettinen keskustelu, jo pelkästään tutkimuseettisistä syistä (ks. Kuula 2006).

li-identiteettiin. Seksuuoli-identiteettiä tutkittiin vuosina 1860–70 ensimmäisen kerran⁶². Lääketieteen ja lain valta kohdistettiin sekä sukupuoleen että seksuaalisuuteen. Tutkimusten avulla haluttiin määritellä ja luokitella erilaiset sukupuolisen poikkeavuuden yksilölliset ja rodulliset tyypit. Niiden avulla paljastettiin ja luokiteltiin seksuaalinen ja sukupuolinen moninaisuus sekä luotiin nautinnon ja vallan väliset pelisäännöt yhteiskuntaan.⁶³

Christine Jørgensenin 1950-luvulla koettu elämäkerta sijoittuu ajan-kohtaan, jolloin transsukupuolisuudesta tuli ensi kertaa mediatapahtuma etenkin Tanskassa ja USA:ssa. Siitä kirjoitettiin länsimaissa useissa sanoma- ja aikakauslehdissä. Kate Bornsteinin elämäkerta 1970-luvulta on sukupuolipoliittisesti tärkeä. Teoksella on ollut tärkeä rooli transaktivismiin virittäjänä länsimaissa. Deirdre McCloskeyn vuonna 1999 julkaistu elämäkerta sijoittuu vuosikymmenelle, jolloin on ensimmäisen kerran puhuttu julkisesti länsimaisen yhteiskunnan yliseksualisoitumisesta ja sukupuolirajojen laaventumisesta.

Ovatko neljä teosta tutkimusaineistona edustava? Aiemmassa tutkimuksessani luin Simon elämäntarinaa rinnakkain muiden tutkimusten ja elämäkertojen kanssa. Aineistona kertomukset olivat metatasolla hyvin samankaltaisia jokaisen elämän ainutkertaisuudesta huolimatta.⁶⁴ Kate Bornstein vahvistaa tulkintaa omassa elämäkerrassaan. Hän toteaa, että osa hänenkin elämäkerrastaan limittyy muun muassa Caroline Cosseyn, Louis Sullivanin, Christine Jørgensenin ja Renee Richardsin elämäkertoihin. Osa eletystä on kirjoitettu musiikiksi, runoudeksi, esseiksi, elokuviksi, näytelmiksi ja poliittisilla areenoilla.⁶⁵ Laadullisessa tutkimuksessa aineiston lähtökohtana ei ole aineiston määrä vaan laatu. Tavoitteena on, että tutkimusaineisto toimii apuvälineenä asian tai ilmiön ymmärtämisessä tai

62 Stålström 1998, 146–147.

63 Foucault 1998, 40–42. Ks. myös Connell 2002, 116–120.

64 Teosten lomittuminen toisiinsa on tärkeä asia, kun tarkastellaan tutkimusaineiston edustavuutta. J.P. Roosin (1988, 146) mukaan elämäntarinoiden edustavuus, yleistettävyyys, ei ole välttämättä merkittävä asia elämäkertatutkimuksessa. Hänen mukaansa omaelämäkerta-aineistoja voi tarkastella myös niin, että elämäkerran kirjoittaja edustaa vain itseään. Hänen elämäkertansa on itsessään rikas ja arvokas ja samalla tyyppillinen tarina, joka heijastaa myös kirjoittamattomia tarinoita. J.P. Roosin näkemystä tukee myös Maarit Huuskan tässä tutkimuksessa aiemmin mainittu tutkimus. Huuskan (1998, 12, 29) tutkimus osoitti, että transsukupuolisten metatarinan juonirakenne muotoutuu kaikilla samalla tavalla. Lapsuudesta, nuoruudesta ja aikuisuudesta etsitään vihjeitä, jotta oikea minus saataisiin esille. Huuska toteaa, että tarkoituksena on todistaa ulkopuolisille, että mitään epäjohdonmukaisuutta tai muutosta ei ole vaan psykohistoria on johdonmukainen ja jatkuva. Samanaikaisesti Huuskan haastateltavat jäsensivät sukupuoltaan tavoilla, jotka olivat ristiriidassa metatarinan kanssa. Sukupuoli sai muitakin ulottuvuuksia. Sukupuoli koettiin epämääräiseksi, moninaiseksi ja yksilölliseksi. Haastateltavat jäsensivät itsensä kokonaan kaksijakoisen sukupuolijärjestelmän ulkopuolelle.

65 *Our stories all tie together, our stories overlap; and you can hear lots about me in the stories of other transgendered people. My story weaves through Caroline Cossey's story. My story lies within the story of late historian Louis Sullivan. Christine Jørgensen and Renee Richards chapter of my story in their autobiographies.* (Bornstein 1995, 13.)

teoreettisesti mielekkään tulkinnan muodostamisessa. Näin ollen on turha kerätä lisää omaelämäkertoja, kun saturaatio on saavutettu.⁶⁶

Tarkastelen tutkimusaineistoni saturaation savuttamista aineiston homogeenisuuden ja heterogeenisuuden kautta. Aineistoni on kahdella tapaa *homogeeninen*. Ensinnäkin kaikki kirjoittajat ovat Herculine Barbinia lukuun ottamatta miehestä naiseksi -transsukupuolisia.⁶⁷ Maarit Huuska muun muassa toteaa tutkimuksessaan, että naisidentiteetin ja miesidentiteetin rakentumisen prosessit poikkeavat toisistaan ja siksi niitä olisi tutkimuksessa tarkasteltava erikseen.⁶⁸ Tämän tutkimuksen kohteena ei ole sukupuoli-identiteetti ja sen rakentuminen vaan omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perusta. Tässä perustassa on mahdollista rakentua oma sukupuoli-identiteetti. Tämän perustan en oleta olevan erilainen riippuen siitä, onko kysymyksessä muutosprosessi naisesta mieheksi vai miehestä naiseksi. Tämän lisäksi korostan, että Herculine Barbinin aikakaudella 1800-luvulla ei myöskään vielä tehty käsitteellistä eroa lääketieteessä eikä siten myöskään yleisessä kielenkäytössä hermafrodiittien ja transsukupuolisten (transseksuaalien) välille. Lisäksi jokainen elämäkerta käsittelee kirjoittajan omaa elämää vain sukupuoliristiriidan eli oman biologisen sukupuolen ja oman vastakkaiseksi koetun sukupuolen välillä.

Toiseksi, kirjoittajat ovat eläneet kokemustensa kanssa länsimaissa. Jokainen elämäkerta on myös kirjoitettu länsimaissa, ja jokaisen sukupuolikokemukseen on siten vaikuttanut olemassa oleva 'mies' ja 'nainen' -sukupuolijako, jota vasten omaa sukupuolta on tarkasteltu. Lisäksi, Herculinen ajoista lähtien, kaikkia on hoidettu länsimaissa muotoutuneen lainsäädännön ja lääketieteen hoitokäytäntöjen avulla. Niihin ovat merkittävällä tavalla vaikuttaneet Herculine hoitavien lääkärin kokemukset sekä Christineä Tanskassa hoitaneet lääkärit. Transsukupuolisuus on aina katsottu olevan lainsäädännössä ja lääketieteen hoitokäytännössä sukupuoli-järjestelmän ulkopuolinen ja ei-normaali ilmiö. Aineiston homogeenisuus näkyy myös siinä, että aineisto on kumulatiivista. Eri aikakausina kirjoitetut elämäkerrat ovat vaikuttaneet seuraavien aikakausien transsukupuolisiin.

Elämäkerrat ovat sisällöltään myös *heterogeenisiä*. Aineisto rakentuu pitkälti ajanjaksolta. Herculine Barbinin elämäkerrassa kuvatut kokemukset ajoittuvat vuosiin 1838–1860 ja Deirdre McCloskeyn kokemukset 1990-luvulle. Suhtautuminen transsukupuolisuuteen on vuosikymmenten aikana jossain määrin muuttunut. Esimerkiksi julkinen keskustelu transsukupuoli-

66 Eskola ja Suoranta 2000, 61–62, 121; Varto 1992a, 64.

67 Lehtonen (1997, 21) toteaa, että Suomessa käytetään paljon englanninkielisiä termejä. Naisesta mieheksi -transseksuaalista käytetään ilmaisua (f-to-m tai f-2-m) ja miehestä naiseksi -transseksuaalista (m-to-f tai m-2-f). Suomenkielisiä vastineita on kehitetty vähän, koska asia koskee vain pientä joukkoa ihmisiä. Tässä tutkimuksessa käytän kuitenkin suomen kielistä ilmaisutapaa miehestä naiseksi tai naisesta mieheksi, koska katson ilmaisutavan olevan havainnollinen.

68 Huuska 1998, 11.

suudesta on lisääntynyt menneen vuosisadan aikana. Laadullista eroa sen sijaan ei merkittävästi ole. Transsukupuolisuus on aina nähty kaksijakoisesta sukupuolijärjestelmästä toisena.

Jokaisen kirjoittajan henkilöhistoria on monella tapaa hyvin erilainen. Herculine on kasvanut intersukupuolisena naisyhteisössä ja hyvin uskonnollisessa ilmapiirissä tytöille tarkoitettussa sisäoppilaitoksessa. Christine on tiedostanut sukupuoliristiriitansa varhain ja lähtenyt määrätietoisesti vaikuttamaan asiaan ja lopulta saanut vahvistettua omaksi kokemansa sukupuolen. Katen lähtötilanne on hyvin samankaltainen kuin Christinen. Koska aika oli toinen, Katella oli mahdollisuus identifioitua myös transseksuaalina. Deirdre on ainoa, joka on elänyt perheenisänä, kunnes lasten aikuistua päätti vahvistaa sukupuolensa kokemustaan vastaavaksi. Tämäntapaisen aineiston heterogeenisuuden katson olevan eduksi. Se antaa tietoa siitä, miten erilaisissa elämäntilanteissa, eri-ikäisinä ja eri vuosikymmeninä kirjoittaneille on muotoutunut omaa sukupuolta koskeva tieto ja ymmärrys. Kun tutkitaan fenomenologisella lähestymistavalla, tavoitteena on sulkea tarkastelusta pois sellaiset asiat, jotka ovat toissijaisia ja ohentavat itse asian olemusta. Tämäntapaisia asioita ovat muun muassa sosiologiassa löydetty sosiaaliset konstruktiot ja niitä koskevat muutokset, jos ne otetaan tosiasioina, joita ei voi kyseenalaistaa. Heterogeeninen aineisto antaa tietoa, joka on edellisistä tekijöistä riippumatta omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perusta.⁶⁹

2.2 Tutkimusaineiston tulkinnasta

Elämäkerrat ovat aina sisällöltään ja merkityksiltään rikkaita, vaikka ne olisivat keskittyneetkin kuvaamaan yhtä asiaa, kuten sukupuolisena olemista kirjoittajan omassa elämässä ja suhteessa maailmaan. Tutkimuksessa on aina tehtävä valintoja ja rajauksia. Siksi on hyväksyttävä tosiasia, että tutkimusaineistosta jää aina jotakin arvokasta tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkittavan kokemukset eivät tule koskaan tyhjentyvästi tutkittua ja ymmärrettyä.⁷⁰ Ensimmäisenä tutkimuksen rajaajana toimii tutkimusongelma. Toisena rajaajana on tutkimuksen tulkinnallinen viitekehys. Kolmantena

69 Tutkimusaineiston heterogeenisuutta olisi voinut lisätä lisäämällä elämäkertojen lukumäärä. En kuitenkaan löytänyt samalla tavalla keskeisiä ja tunnettuja teoksia kuin valitsemani teokset olivat.

70 Laine 2001, 34; Varto 1992a, 59. Varto toteaa, että tutkija voi asettaa vain oman kokemuksensa valossa ja sillä ymmärryksellä, mikä hänellä on, kysymyksiä, tematisointeja sekä ymmärtää ja tulkita tutkimuskohdetta. Nämä tapahtuvat tutkijan merkitysmaailmassa, mikä ei kuitenkaan tarkoita, että se ei muuttuisi tutkimuksen aikana, kun tutkijan ymmärrys laventuu. Rajaukset eivät tarkoita, että tutkimuskohde, tutkittavan elämismaailma, hukataan sellaisena kuin hän sen itse kokee. Varton mukaan on vain tehtävä selkeä ero tutkijan oman lukutavan ja tutkimuskohteen välillä.

rajaajana on asetettu metodi. Neljäntenä ja tärkeimpänä rajaajana koko tutkimuksessa on tutkijan lukutapa.⁷¹

Elämäkerta-aineisto oman eletyn elämän menneisyyden jälkeenä on kuin mykkä tietovarasto, joka saadaan puhumaan, kun sille esitetään kysymyksiä.⁷² Tulkinnallisen viitekehyksen muodostin aineistolle asettamani kysymysten avulla. Elämäkertoille tekemissäni kysymyksissä lähdin liikkeelle tekemällä aineistolle kysymykset Michel Henryn keskeisten käsitteiden, keho, liike (aistisuus), vastus ja merkitys, avulla. Pääkysymykseni elämäkertoja lukiessani olivat seuraavat:

- 1) Mihin kehon liike, aistisuus, suuntautuu?
- 2) Millaisiin vastuksiin liike törmää?
- 3) Millaisia omaa sukupuolta koskevia kokemuksia vastus tuottaa?

Kysymyksillä poimin elämäkertoista kirjoittajien kokemuksia, jotka kuvasivat sitä, millaisiin vuorovaikutussuhteisiin sukupuolisesti merkityksellinen aistiminen heillä *suuntautui* ja missä he kokivat *vastukset*, jotka herättivät kysymään ja pohtimaan omaa sukupuolta. Lisäksi etsin kokemuksia siitä, *millaisia jäsenyystapoja kirjoittajat kokemuksilleen antoivat*. Näiden pääteemojen avulla tarkastelin lopuksi, mikä on koetun sukupuolen *yhteiskunnallinen merkitys*. Näiden kysymysten avulla etsin kuvauksia tutkimusongelmaani: *Mikä on omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perusta transsukupuolisilla?*

Fenomenologinen ja hermeneuttinen tutkimusote ei ole filosofi Timo Laineen mukaan teknisesti toteutettava aineiston käsittelytapa, vaan se saa soveltavan muotonsa kulloisenkin tutkimustilanteen mukaan⁷³. Seuraavana kuvaan tutkimusaineistoni järjestämiseen ja lukutapaani liittyvän polun (ks. Kuva 1. Empiirinen tutkimuspolku). Jokainen vaihe oli tutkimuksen aikana syntyvä niin, että edellinen tulkintataso rakensi perustan seuraavalle tasolle sen mukaan, miten tutkimusaineisto puhutteli ymmärrystäni Michel Henryn kehonfenomenologisen tulkintakehyksen avulla.

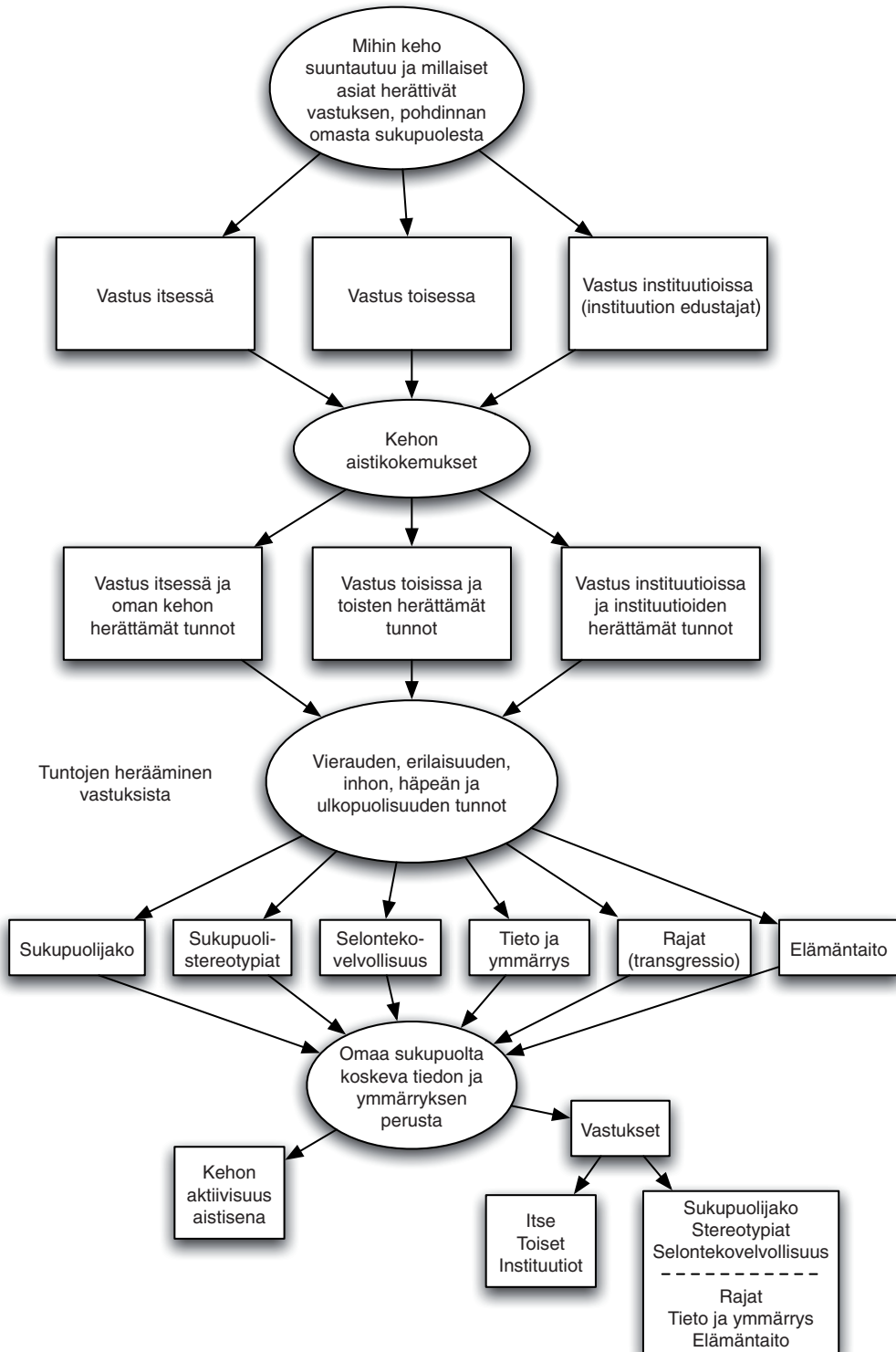
Laine toteaa, että tutkimusaineisto on haastateltavan puhetta ja siten se on aina mahdollinen keskustelukumppani. Hermeneuttisessa otteessa tutkija asettuu vuoropuheluun, dialogiin, aineiston kanssa.⁷⁴ Tässä tutki-

71 Varto 1992a, 59–63; Vilka 2005, 44–49.

72 Matti Virtanen (2001, 83–84) toteaa Sosiologia-lehden artikkelissaan *Laadulliset lähteet ja niiden edustavuus*, että laadullisen otteen luonne muuttuu, jos tutkimuksessa käytettyä materiaalia ei käytetä laadullisena aineistona vaan *lähteenä*, menneisyyden jälkinä. Lähteet eivät myöskään ole faktoja, jotka puhuvat puolestaan, vaan tietovarastoja, jotka kykenevät vastaamaan monentasoisiiin kysymyksiin.

73 Laine 2001, 31.

74 Laine 2001, 34. Timo Laine kirjoittaa artikkelissaan, että haastateltava aineisto on tutkittavan puhetta ja siten potentiaalinen keskustelukumppani. Elämäkerrat ovat verrattavissa haastat-

Kuva 1. Empiirinen tutkimuspolku

muksessa tutkimusaineiston järjestäminen ja tulkinta etenivät teorian antaman tulkintaviitekehyksen, tutkimusaineiston ja tutkijan ymmärryksen välisenä suhteena. Käytännössä tämä tarkoitti tutkimusaineiston läpikäyntiä teemoitellen. Teemana oli *vastuksen* kokeminen. Ryhmittelin elämäkertojen sisältöjä kirjoittajan oman sukupuolen tiedon ja ymmärtämisen kannalta tärkeiden *vastusten* perusteella kolmeen ryhmään. Näin muodostui kolme keskeistä ryhmää: *vastus itsessä*, *vastus toisessa* sekä *vastus instituutioissa ja heidän edustajissa*. Tämän jälkeen analysoin uudelleen ja yhä uudelleen näissä kolmessa ryhmittelyssä.

Viimeisessä vaiheessa irtauduin tästä ryhmittelystä. Analysoin elämäkertoja niiden *vastusten* avulla, jotka olivat merkityksellisiä kirjoittajille omaa sukupuolta koskevan tiedon ja sen ymmärryksen muotoutumisessa. Näin ollen lukutavassani on kietoutuneena koko ajan elämäkerran kirjoittajan minuus eli hänen kehonsa aktiivisena aistijana, *vastusten* kokijana, aistituntojensa merkitysten tuottajana sekä oman elämänsä merkitysyhteyksien rakentajana.

Poimin ryhmistä *vastus itsessä*, *vastus toisessa* ja *vastus instituutioissa*, millaisia tunteja kirjoittajat tuovat esille oman sukupuolen jäsentämisessä. Tuntojen olemus muodostuu kehon liikkeen avulla. Tämä tarkoittaa, että kun ei ole kehon liikettä, ei ole myöskään aistimuksia ja tunteja.⁷⁵ Aistikokemus on puhtaasti esteettinen ulottuvuus, ja ihminen antaa sille erilaisia merkityksiä, jotka ilmaistaan puhetodellisuudessa esimerkiksi kulttuurille ominaisina tunteina. Tunnot ovat tie yksilön omaan kokemukseen, koska tunnot voidaan nähdä ensisijaisesti kehollistuneena eikä yksinomaan tajunnan tuottamina ja kehon kokemusta tukevina.⁷⁶ Tunnoilla viitataan aivan omaan tapaansa kokea. Sillä viitataan sisäiseen ristiriitaan, jolla ei ole mitään tekemistä toisten kokijoiden kanssa. Tämä ei sulje pois järkiperaistä kokemusta. Sisäisen ristiriidan kokemusta elämäkertoissa kuvataan tavallisesti ilmaisuilla, joilla osoitetaan asioita koskevaa ratkaisemisen vaikeutta tai kyvyttömyyttä valita sekä moninaisuuden jättämisen pelkoa tai oman kokemuksen sanallistamisen kieltämistä.⁷⁷ Tunnot myös muuttuvat. Ihminen huomaa iän ja sosiaalisten tilanteiden myötä sekä tuntojensa muuttuvan itseään kohtaan että toisten tuntojen muuttuvan häntä kohtaan.⁷⁸

Tavoitteenani oli kuvata joka ryhmään sisältyvä tuntojen kirjo. Jäsen-telyn avulla muodostuivat seuraavat kokonaisuudet. *Vastus itsessä* -ryhmä

teluaineistoon. Elämäkerrat ovat jo kirjoittajan itsensä tulkitsemia, ja ne on aina esitetty tavalla, joka ottaa huomioon yleisen tason puhua omasta kokemuksesta, koska ne on kirjoitettu aina jollekin. Kirjoittaja on siten asettanut kokemuksensa vuorovaikutukseen huolimatta siitä, että kirjoittamishetkellä lukija tai tutkija ei ole paikalla toisin kuin esimerkiksi haastatteluaineistoa kerätessä.

75 Ks. luku 3.5.1 *Keho ja liike*.

76 Williams ja Bendelow 1998, 137–138.

77 Varto 2000, 7.

78 Mead 1957, 103.

muodostui kokemuksista, joissa kirjoittajat kuvasivat oman aistikokemuksen herättämää vastusta ja tuon vastuksen herättämää pohdintaa omasta sukupuolestaan. Ryhmässä nousi esille seuraavanlaisia tunteja: perustyytymättömyys itseän, kuoleman ja kuoleamisen pelko, kirottuna olemisen kokemus, mielen kärsimys ja melankoliset ajatukset, kieltäytykset, yksinäisyys⁷⁹, surumielisyys, hallusinaatiot, turhautuminen ja leimaamisen ajatukset, tunne rikoksen tekemisestä, onnentunne, unelmat, itseironia, viha, ajatukset elämäntaidollisesta kyvyttömyydestä, ajatukset emotionaalisista ongelmista, kärsimättömyys, malttamattomuus, hulluuden tunne, kokemukset itsestä hirviönä, epäluomana, ulkopuolisuuden ajatukset, häpeä, rauhattomuus sekä eheys.

Vastus toisessa -ryhmään olen koonnut tunnot, jotka ovat syntyneet toisen ihmisen itsessä herättämiin tunteihin ja sen myötä nousseet omaa sukupuolta koskevat pohdinnat. Oma aistikokemus saa merkityksen törmätessään toisen ihmisen kokemukseen itsestä. Tässä ryhmässä nousi esiin seuraavanlaisia tunteja: rakkautentunne, kiintymys, hellyys, ymmärrettäväksi tulemisen vaikeus, vilpittömyys, rehellisyys, etäisyys toisesta erottavana tekijänä, ystävyys, sekasortoisuuden tunne, halu, intohimo, toisen jumaloiminen, ilo, alituinen vaaran tunne, onnentunne, itsehillintä, tuppautumisen tunne, ulkopuolisuuden ja erilaisuuden tunne, puoleensavetävyys, mustasukkaisuus, hurma, pelko, kuolemantunne, häpeä, murhe, itsepetos, aiheeton homoseksuaalisuus, emotionaalinen pyörremyrsky, naismaisuus, itsensä kokeminen mieluisaksi, hyväksytyksi tuleminen, friikkiys ja lainsuojattomuus.

Vastus instituutiassa on ymmärrettävä tässä tutkimuksessa hyvin väljästi. Tähän ryhmään olen koonnut tekstit, joissa kirjoittajan aistikokemus on kohdannut vastuksen suhteessaan tietyn periaatteen mukaan muotoutuneisiin yhteiskunnallisen elämän järjestelmiin, joita toinen ihminen edustaa. Aineistossa ilmenivät seuraavat yhteiskunnallisen elämän vakiintuneet muodot: ydinperhe, kirkko ja uskonto (joihin katsoin kuuluvaksi myös viittaukset Sallimukseen ja Kohtaloon), koululaitos, lääketiede – sekä siihen viittaava kirjallisuus, artikkelit, tutkimukset että teknologinen ajattelutapa⁸⁰ – , armeija, lehdistö, televisio, viihdeteollisuus ja teatteri. Kirjoittajat kokivat näissä instituutioiden edustajien kanssa yhteiskunnallisen elämän

79 Eskola (1984, 190) toteaa C.E. Moustakasiin viitaten, että yksinäisyys voidaan määritellä sen mukaan, millainen on yksilön tuntemus suhteessa yhteisöön. *Solitude* tarkoittaa yksinoloa vetäytymistä, kun taas *loneliness* on tahtomatta tapahtuvaa yksin jäämistä. Tutkimuksessa käytän *vastus itsessä* -ryhmässä yksinäisyyttä ensimmäisessä merkityksessä eli yksinoloon vetäytymisenä, koska aineistossa kirjoittajat kuvaavat pääsääntöisesti lähinnä omaa tietoista jättäytymistään syrjään esimerkiksi vertaisryhmän riennoista.

80 Tässä tutkimuksessa teknologinen ajattelutapa tarkoittaa, että ihminen katsoo olevansa luonnon ulkopuolella, jopa yläpuolella, käyttäen luonnonlakeja välineenä. Teknologisen ajattelutavan pyrkimyksenä on vaikuttaa todellisuuteemme tavalla, joka myös vaikuttaa ihmiseen itseensä. Teknologisessa ajattelutavassa tiede on totuus, jossa luonnontieteen lait ymmärretään luonnonlaiksi ja välineeksi hallita luonto. (Varto 1992b, 77.)

vakiintuneissa muodoissa samankaltaisia tunteja kuin suhteessa toisiin ihmisiin.

Aineistossa oli keskeisinä sekä vahvasti myönteisiä että kielteisiä tunteja. Omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisessa nousivat kielteiset tunteet luonnollisesti vahvimpana lapsuuden, nuoruuden ja varhaisen aikuisuuden kokemuksina. Myöhemmässä vaiheessa, kun oma sukupuoli oli mielletty joksikin ja alkoi oman kokemuksen vahvistamisen prosessi tai prosessi oli jo ”päättynyt”, myös myönteiset tunnot valtasivat kokemuksissa vahvimmin alaa.

Halusin nostaa kirjoittajien esille tuomasta koetusta todellisuudesta tunteja, joita emme länsimaissa yleensä jaa luottamuksellisesti kuin hyvin läheisten ihmisten tai terapeuttien kanssa. Nostin keskeiseen rooliin tutkimusaineiston ryhmittelyssä ilmenneistä tunnoista sellaisia kirjoittajien tunteja kuten vierauden, erilaisuuden, inhon, häpeän ja ulkopuolisuuden tunnot, jotka ilmenivät kaikissa ryhmissä. Näiden tunteiden avulla sulautin ryhmät yhteen enkä siksi käsittele niitä erillisinä ryhminä empiirisessä osassa.

Vierauden, erilaisuuden, inhon, häpeän ja ulkopuolisuuden tunnot nousivat esiin, kun elämäkerran kirjoittajat kuvasivat ristiriitaa subjektiivisen kokemuksen ja oman kehon ulkoisten ominaisuuksien välisessä suhteessa. Nämä tunnot nousivat myös esiin, kun kirjoittajat vertailivat itseään lapsena ja nuorena toisiin ihmisiin, tyttöihin ja poikiin sekä aikuisuudessa miehiin ja naisiin, vallitseviin sukupuolirooleihin ja rooleja koskeviin tyyppillisiin ajattelutapoihin ja odotuksiin. Tämä vertailu ilmeni myös suhteessa instituutioiden edustajiin. Vertailun tuomat tunnot herättivät kirjoittajissa velvollisuuden selittää sekä itselle että toisille ihmisille omaa vierauden tuntoa ja erilaisuutta. Oma kokemus ei useinkaan riittänyt selittämään itselle tai toisille omaa sukupuoleen liittyvää subjektiivista kokemusta ja sen ristiriitaa oman biologisesti määritetyn sukupuolen kanssa. Siitä seurasi, että jokainen kirjoittaja koki yhteiskunnassa sukupuoliin liittyvää tiedon puutetta ja etenkin puutetta tiedosta, jonka kautta voisi ymmärtää oman sukupuoliristiriidan kokemusta. Kasvatus ei riittänyt tiedon perustaksi, koska Herculine, Christine, Kate ja Deirdre eivät sosiaalistuneet syntymäsu-kupuoleensa.

Herculinen, Christinen, Katen ja Deirdren tiedonhankinta johti tietoon sukupuolen määrittämisen biologis-institutionaalisista ehdoista ja myös sukupuoleen liittyvästä moninaisuudesta yhteiskunnassa sekä jatkuvaan omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen vahvistamiseen. Omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen vahvistaminen johti heidän varmuuteensa omasta sukupuolestaan ja päätökseen korjata oma sukupuolensa subjektiivista kokemusta vastaavaksi. Erilaisuuden tunne ja päätös sukupuolenkorjauksesta nosti esille erityisesti häpeän ja inhon tunnetta niin itsessä kuin toisissa ihmisissä. Se myös vahvisti usein ulkopuolisuuden tunnetta yhteisössä, jossa kirjoittaja eli. Nämä tunnot paljastivat kirjoittajien kokemuksia elämisestä sukupuolijärjestelmän rajamaastossa sekä

kysymyksen mahdollisuudesta vaikuttaa kaksijakoiseen sukupuolijärjestelmään. Edellisiä asioita lähestyin *rajattamisen* käsitteen avulla.

Tutkimusaineistossani nousivat lääketieteen ja hoitamisen käytännöt esille keskeisenä asiana ja lähinnä elämäntaidon kyseenalaistajana. Kirjoittajilla oli vahvoja vierauden, erilaisuuden, inhon, häpeän ja ulkopuolisuuden tunteita, kun he kohtasivat lääketieteen instituution edustajia. Erityisesti nousi esille edellä mainittujen tunteiden herättämänä omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen riittämättömyys ja selontekovelvollisuus. Lääketieteen rooli aineistossa johtuu siitä, että elämäkerrat olivat sukupuolenkorjauksen tehneiden transsukupuolisten kirjoittamia. Sukupuoleen liittyvissä asioissa lääketieteen ja hoitamisen käytännöt eivät koske kuitenkaan kaikkia ihmisiä samalla tavalla.

Tutkimukseni aikana päädyin siihen, että omaa sukupuolta koskevaan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen ensisijainen perusta on *kehon aktiivisuus aistisena*. Toisena löytyivät kehon aistisuuden paljastamat *vastukset*, joita olivat sukupuolistereotyyppit, niihin liittyvä selontekovelvollisuus, kysymys omasta ja toisten sukupuolikompetenssista eli tiedosta, ymmärryksestä ja elämäntaidosta sekä kyky rajattaa eli tunnistaa, tunnustaa ja jopa toimia sukupuolta koskevia odotuksia vastaan ja siten omalla toiminnalla mahdollisesti muuttaa käsityksiä sukupuolesta.

2.3 Litterointitekniikka

Tutkimusaineiston litterointia tehdään haastatteluaineistoille. Haastatteluaineiston muuttaminen tekstimuotoon helpottaa tutkimusaineiston järjestelmällistä läpikäyntiä, aineiston ryhmittelyä ja luokittelua.⁸¹ Elämäkerrat ovat jo litteroituja. Näin ollen pääsin tutkimusaineistoni ryhmittelyyn ja luokitteluun suoraan. Luokitteluni ja ryhmittelyni toteutin litteroimalla elämäkertoista tulkintaviitekehitykseni avulla teemoitellen ensin, mihin kehon liike, aistisuus, suuntautuu ja millaisiin vastuksiin liike törmää. Tämän vaiheen aikana löysin vastukset itsessä, vastukset toisessa ja vastukset instituutiossa.

Edellä kuvatun aineiston litteroin uudelleen teemoitellen. Etsin teksteistä jokaiseen vastukseen liittyviä aistitunteja. Aistituntejen ryhmittelyn avulla sain selville, millaisia omaa sukupuolta koskevia kokemuksia vastus tuottaa. Tämän litterointivaiheen aikana löysin merkityssisällöt, jotka ovat sosiaalisesti konstruoituja omista aistikokemuksista suhteessa maailmaan. Näitä olivat sukupuoleen liittyvät stereotyyppit, selontekovelvollisuus, sukupuoleen liittyvä tieto, ymmärrys ja päätöksentekokyky.

Tutkimusaineistoni pelkistäminen oli aineistolähtöistä analyysiä teemoitellen. Ryhmittely kohdistui kokonaisen kappaleen tai virkkeen muo-

81 Vilkkä 2005, 115–119.

dostamaan ajatuskokonaisuuteen, joka sisälsi ensin piirteitä oman kehon suuntautumisesta. Tämän jälkeen jo ryhmitellyssä aineistossa uudelleen ryhmittely kohdistui ajatuskokonaisuuksiin, jotka kuvasivat aistituntoja. Viimeisenä ryhmittelin, millaisia merkityksiä sukupuolta koskeva kokemus sai suhteessa maailmaan.⁸² Jokaisessa vaiheessa palasin elämäkertoihin ja vertaisin ryhmittelyä koko tekstiin. Näiden lukukertojen aikana ryhmittely aina laventui, koska löysin uusia piirteitä omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisesta. Näiden piirteiden ymmärtämiseksi otin käyttööni teoreettisia apuvälineitä. Teoreettisen tarkastelun avulla nimesin ajatuskokonaisuuksien sisältämät merkityssisällöt kysymykseksi sukupuolta koskevasta kompetenssista, rajattamisesta, elämäntaidosta ja stereotyyppioista.

82 Tuomi ja Sarajärvi 2002, 110–115.

3 TEOREETTINEN PERUSTA

Hermeneutikko Hans-Georg Gadamer toteaa, että mikään tutkimus ei teoreettisesti nojaa vain tutkijan omaan ymmärrykseen vaan uutta luovan keskustelun syntymiseksi tutkimus edellyttää myös auktoriteettia, johon omaa ymmärrystään voi peilata⁸³. Mieluimmin tutkimuksen tulisi nojata siihen tieteenalaan, johon tutkimusta tehdään. Seuraavaksi esittelen tämän sosiologian alaan kuuluvan *omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perustaa transsukupuolisilla* tarkastelevan tutkimuksen sekä sosiologiasta että filosofiasta nousevan teoreettisen perustan. Luvussa kolme aloitan ruumiinsosiologiasta ja päädyn kehonfenomenologiaan.

3.1 Ruumiinsosiologia ja terveystieteologia

Sosiologi Ilpo Helén toteaa, että viime vuosina ruumiinsosiologiassa ovat vaikuttaneet erityisesti Maurice Merleau-Pontyn filosofia ja osittain myös psykoanalyttinen perinne. Jälkimmäiseen en paneudu tässä yhteydessä. Helén esittää, että Merleau-Ponty on keskeinen ruumiillistumisen sosiologian suunnannäyttäjänä. Merleau-Ponty korosti elämismaailman muotoutumisen perustapahtumana suuntautumista, jossa *eletty* ruumis on kokemuksen subjektiivisuuden sija ja kokemuksia ruumiillisuuden muovaajina. Eletyn ruumiin aktiivisuus luo kokemuksen maailmasta. Elettyä ruumista ei voi palauttaa biologisiksi, fysiologisiksi tai mekaniikan tosiasioiksi. Ruumiin toiminta on elämismaailman sisäistä.⁸⁴

Helén toteaa, että ruumiillisuuden nykykeskustelua korostaa poikkeuksetta ajatus, että ruumis "on" muuttuva ja vaihteleva, epävakainen, joustava tai häilyvä. Se muuttuu historiallisten tilanteiden ja sosiaalisten järjestysten

83 Gadamer 2004, 6–7. Gadamer (2004, 30–32) toteaa, että tieto syntyy vuoropuhelun, dialogin tuloksena. Tulkinta ei sisällä mielivaltaisia päähänpätkähdyksiä tai huomaamattomia ja rajoituneita ajattelutottumuksia. Tulkinta ja tieto eivät muodostu mistään salaperäisestä sielujen yhteydestä vaan osallisuudesta yhteisiin merkityksiin. Auktoriteetin käyttö on pyrkimystä uutta luovaan vuoropuheluun yhteisten merkitysten kanssa, ja sen kautta se yleisesti laventaa ymmärrystä tutkittavasta asiasta. Juntunen ja Mehtonen (1982, 116–117) toteavat, että Gadamerin oppi "auktoiteetin ja tradition rehabilitaatiosta" vääristää hermeneuttisen kehän dialektista luonnetta, koska se tarkastelee auktoiteettia yhtenä totuuden kriteerinä ihmistieteissä. Tässä yhteydessä, Juntusen ja Mehtosen Gadamerin oppia koskevasta aiheellisesta filosofisesta kritiikistä huolimatta, en pidä epäkorrektina viitata Gadameriin, koska auktoiteetin tunnustaminen on myös osa esiympärryksen paljastamista. Jos auktoiteettia ei tunnusta, sitä ei voi myöskään ylittää, eikä siihen voi ottaa etäisyyttä.

84 Helén 2000, 166–168. Ks. myös Heinämaa (1996), O'Neill (1989), William ja Bendelow (1998).

myötä sekä muokkautuu valta-, vuorovaikutus- ja kommunikaatioyhteyksissä. Ruumis määrittyy sekä subjektiivisuuden ja kokemuksellisuuden että merkityksen kautta. Ruumiin ja ruumillisuuden sosiologiaa leimaa myös poliittinen näkökulma, jossa lähtökohtana on, että ruumiillisista eroista huolimatta ihmiset ovat oikeuksiltaan samanlaisia. Tutkimukseni jatkaa edellä kuvattua ruumiillisuuden sosiologian perinnettä. Tutkimukseni painottuu kehoon, kehon kokemuksellisuuteen ja merkityksiin. Elämäkerrat olisivat antaneet mahdollisuuden painottaa tutkimusta myös pelkästään ruumiillisuuden politisoitumiseen. Jälkimmäinen on mielestäni oman tutkimuksensa aihe.⁸⁵

Kuten Helén toteaa, ruumiinsosiologia ja terveys sosiologia liittyvät läheisesti toisiinsa nykykeskustelussa. Yhteys on selvä esimerkiksi terveys sosiologisissa tutkimuksissa, joissa terveyttä ja sairautta tarkastellaan erityisesti subjektiivisesti koettuna ja minuutta koskevana. Yhteistä niille on kartesiolaisen mielen ja ruumiin erottelun kritiikki sekä lääketieteen ja terveydenhuollon vallan ja ruumiiden säätelyn kritiikki.⁸⁶ Tutkimukseni osallistuu, kuten jo aiempi tutkimuksenikin, omalta osaltaan tähän kriittiseen postmodernia terveys sosiologiaa koskevaan keskusteluun⁸⁷ ja pohdintaan kehon, 'itsen' ja yhteiskunnan keskinäisistä suhteista.

3.2 Sukupuoli ja keho tutkimuskohteena

Sosiologian varhaisvaiheissa sukupuoli tutkimuskohteena sai varsin vähän huomiota. Sukupuoli on ollut olemassa sosiologisessa valtavirta-ajattelussa 1970-luvulle asti lähinnä sukupuolijaon kautta (gender divisions). Sukupuoli oli esillä osana yhteiskunnan rakenteellisia kysymyksiä, kun tarkasteltiin esimerkiksi sukupuoliroolien, vallan tai talouden jakautumista. Tämäntapaisia kysymyksiä olivat muun muassa sukupuoliroolit työn ja kotityön välillä. Sukupuolirooleja tarkasteltiin näkökulmasta, jossa mies on yhteiskunnan rakentaja ja nainen on luonnostaan kodin ylläpitäjä, äiti ja vaimo. Naisen rooli on toimia miehen työvoiman uusintajana. Tämäntapaista ajattelua edustivat muun muassa Karl Marx, Friedrich Engel ja Max Weber. Emile Durkheim vahvisti edellistä ajattelutapaa, kun hän nosti esille eron miehen 'yhteiskunnallisen' ja älyllisen toiminnan sekä naisen 'luonnollisen' ja hellyyteen perustuvan toiminnan välillä. Myös Talcott Parsons edusti edellistä ajattelutapaa, jossa sukupuolirooleja koskevan eron perusta oli biologiassa ja ajatuksessa, että nainen on ensisijaisesti lasten synnyttäjä.⁸⁸

85 Helén 2000, 170–171.

86 Helén 2000, 171–172. Kartesiolaisen ajattelun kritiikkiä edustaa myös tässä tutkimuksessa käyttämäni teoreettinen viitekehys, Michel Henryn kehonfenomenologia.

87 Kangas ja Karvonen 2000, 186. Ks. myös Featherstone (1991), Turner (1991).

88 Jackson ja Scott 2002, 1–6. Sosiologit Stevi Jackson ja Sue Scott edustavat itse ajattelua, jossa sukupuoli nähdään pikemminkin sosiaalisena kuin luonnollisena. Sukupuoli on muuttuva ja

Uudenlainen keskustelu sukupuolesta alkoi jo 1940-luvulla. Tuolloin Simone de Beauvoirin ansiosta keskustelu sukupuolirooleista alkoi korvautua uudella käsitteellä: sosiaalinen sukupuoli, 'gender'. de Beauvoirin ajatus oli, että sukupuoleen ei synnytä vaan sukupuoliseksi tullaan. Ajatus vakiintui tieteellisessä kentässä. Brittiläinen sosiologi Ann Oakley kehitti eteenpäin de Beauvoirin ajatusta 1970-luvun alussa 'sex' ja 'gender' käsitteiden avulla. Nämä käsitteet Oakley lainasi psykoanalytikko Robert Stollerilta. Stoller löysi biologisen sukupuolen 'sex' ja sosiaalisen sukupuolen 'gender' välisen eron, kun hän kuvasi henkilöitä, joiden biologinen sukupuoli ei vastannut heidän kokemaansa sukupuoliluokkaa. Sosiaaliantropologi Margaret Meadin ansiosta keskustelussa korostettiin myös sukupuoliroolien, feminiinisuuden ja maskuliinisuuden kulttuurista luonnetta. Tuo keskustelu vahvistui 1970-luvulla materialistisen feminismin ja postmodernin feminismin tutkijoiden parissa. Edellisen edustajat, kuten Christine Delpy ja Anna Oakley, korostivat sosiaalisten rakenteiden merkitystä sukupuolelle ja sitä, että siihen sisältyy aina valtaa. Valta ilmenee kasvatuksena mieheksi ja naiseksi⁸⁹. Jälkimmäisen edustajat painottivat, kuten Judith Butler, että sukupuolen perusta ei ole kehossa vaan ihminen on sukupuolinen vain, kun hän esittää jatkuvasti sukupuolen piirteitä. Feminiiniseksi siis tullaan, kun esitetään feminiinistä, ja maskuliiniseksi tullaan, kun esitetään maskuliinista.⁹⁰

Filosofi Judith Butlerin mukaan sukupuoleen ei synnytä. Sukupuoli tulee näkyväksi tekemisen tai esittämisen kautta. Sukupuolet rakentuvat sukupuolisten tekojen toistoista. Se on itsessään puhetodellisuudessa tuotettujen toimintojen tulosta. Niitä säädellään ja ylläpidetään sosiaalisissa käytännöissä. Ilman sukupuolieron tekemistä ja sukupuoli-idean luomista ei olisi lainkaan sukupuolta. Sukupuolen tekeminen on sosiaalinen draama, joka edellyttää toistuvaa suorittamista. Biologisesta sukupuolesta, 'sex', ei seuraa mitenkään yksiviivaisesti sosiaalinen sukupuoli, 'gender'. Sukupuoli ei kumpua ruumiista, vaan sosiaalinen sukupuoli on kulttuurisesti tuotettu niistä merkityksistä, jotka sukupuolitettu ruumis omaksuu.⁹¹

Merkittävää työtä sukupuolta koskevalla sosiologisella tutkimussaralla ovat tehneet muun muassa etnometodologit Harold Garfinkel, Susanne J. Kessler ja Wendy McKenna sekä Candace West ja Don H. Zimmerman. Myös he ovat korostaneet ajatusta, että sukupuoli ei ole biologinen tosiasia vaan sukupuoli muodostuu vuorovaikutusprosesseissa ja sosiaalisissa käytännöissä.⁹²

vaihtelu on mahdollista.

89 Pulkkinen 2000, 49.

90 Jackson ja Scott 2002, 9.

91 Butler 1990, 6, 24–25, 33, 140. Pulkkinen 2000, 49; Stålström 1998, 37–42.

92 Jackson ja Scott 2002, 6–8, 15–17, 19.

Etnometodologi Harold Garfinkel lähtee liikkeelle ajatuksesta, että sukupuoli ei ole sosiaalinen tosiasia ulkoisena ja pakotettuna asiana vaan että sukupuoli on tuotettu ja uusinnettu teko. Sukupuoli rakentuu sukupuoleen liittyvien jokapäiväisten tosiasioiden rakentamisena ja tekemisenä. Näin ollen sukupuoli on tuotettu sosiaalinen tosiasia. Siksi miehen ja naisen sukupuolikategoriat eivät ole lähtökohta vaan pääteipiste.⁹³

Susanne J. Kessler ja Wendy McKenna esittävät, että sukupuolen, 'sex', biologiset piirteet, eli kromosomien, anatomian ja hormonien väliset erot ovat biologien tutkimusten tulosta. He muodostivat näiden tutkimustensa kautta sosiaalisesti jaon miessukupuoleen ja naissukupuoleen. Sanalla 'gender' he viittaavat sukupuolen sosiaalisiin piirteisiin, ja sanan perusta on biologisessa jaottelussa. Sosiaalinen sukupuoli on se, jonka itse teemme. Biologisella sukupuolella ei ole suoraa yhteyttä sosiaaliseen sukupuoleen, sukupuolirooliin ja sukupuoli-identiteettiin, mutta ne kaikki ovat sosiaalisesti rakennettuja.⁹⁴

Sosiologit Candace West ja Don H. Zimmermann toteavat, että materiaali sukupuolen tekemiselle muotoutuu vuorovaikutuksessa toisten ja yhteiskunnan vakiintuneiden muotojen, kuten instituutioiden, ylläpitämien merkitysten kanssa. Yksilö tuottaa niistä merkitykset omaa sukupuolta koskevalle kokemukselle. Sukupuoli tehdään siten viime kädessä itse.⁹⁵

Myös tämän tutkimuksen elämäkerta-aineistossa ilmeni näkökulma, että sukupuoli on tekemistä. Kate toteaa, että hänen aktiivisista teoistaan huolimatta ihmiset eivät kuitenkaan katsoneet hänen olevan aidosti sukupuolta, jonka hän oli tehnyt. Katea ei pidetty oikeasti naisena, koska hän oli sosialistunut pojaksi ja mieheksi.⁹⁶ Myös Deirdre toteaa, että hänen

93 Heritage 1996, 180–181. Heritage analysoi Harold Garfinkelin etnometodologista lähestymistapaa, jota Garfinkel kehitti muun muassa tutkimalla selostusta Agnes-nimisestä potilaasta. Agnes oli syntynyt poikana, jolla oli normaalit sukupuolielimet ja joka rekisteröitiin pojaksi ja sai pojan nimen. Häntä myös yleisesti pidettiin poikana seitsemäntoistavuotiaaksi. Agnes tuli vuonna 1958 Los Angelesin yliopistollisen sairaalan psykiatrian osastolle. Agnes halusi saada sukupuolenvaihdosleikkauksen, koska hän koki olevansa aidosti nainen. Myös sosiologi Maarit Huuska (1998, 104) on päätenyt vuonna 1998 julkaistussa tutkimuksessaan *Transseksuaalisen sukupuoli-identiteetin rakentuminen* ajatukseen, että sukupuoli on tekemistä.

94 Cealey Harrison ja Hood-Williams 2002, 42–45. Osassa I luvussa 4.3 käsittelen sukupuolta elämäntaidollisena kysymyksenä ja tarkastelen sitä hoitamisen ja lääketieteen näkökulmasta. Myös lääketieteessä käytetään 'sex' ja 'gender' -jaottelua. Psykologian professori Cohen-Kettenis ja psykoterapian professori Pfäfflin (2003, 1) toteavat, että lääketieteessä 'sex' viittaa sukupuolen biologisiin ominaisuuksiin ja 'gender' viittaa sukupuolen persoonallisiin ja sosiaalisiin ominaisuuksiin. Esimerkiksi laillinen sukupuolenkorjaus sisältää vain sukupuolen biologisen korjaamisen.

95 West ja Zimmermann 2002, 42.

96 *I still get some people who has problems, who say "Well, you're not really a woman, <...> When I entered the woman's community in the mid-80s, I was told that I still had male energy (I never knew what "male energy" was, but I later figured out that it was the last of my male privilege showing.) They said that I'd been socialized as a male, and could never truly be a female; that what I was, in fact, was castrated male. And that hurt me for a long time—over a year, in fact.* (Bornstein 1995, 43, 50.)

mukaansa sukupuoli on tekemistä.⁹⁷ Deirdre kertoo, että naisen elämä akateemisessa maailmassa on hyvin erilainen kuin miehen. Tämän hän huomasi, kun hän oli ensimmäistä kertaa ja ainoana naisena ekonomistien muodostamassa keskustelussa. Ensimmäisen kerran hänen näkökulmansa jätettiin huomiotta, erikoisena ja joutavana. Tämän hän katsoi merkiksi siitä, että hän oli päässyt päämääräänsä naisena. Deirdre toteaa, että on ihanaa, että häntä kohdellaan naisena.⁹⁸ Hän oli siis onnistunut tekemään itsestään naisen.

Sosiaaliset rakenteet ja niiden vaikutus sukupuoleen, sukupuolen tekeminen ja esittäminen sekä sosiaalisten suhteiden merkitys sukupuolisuuteen korostuvat sukupuoleen liittyvässä sosiologisessa keskustelussa eri painoituksin. Kaikissa keskusteluissa on ollut painotuksena yhteiskuntataso ja siten objektiivinen näkökulma sukupuolisuuteen. Subjektiiviselle näkökulmalle on siten jäänyt vähäinen rooli tai se on jäänyt kokonaan ilman huomiota. Yhteiskunnan ja yksilön välillä katsotaan sosiologiassa olevan dialektinen suhde⁹⁹, ja näin ollen subjektiivinen näkökulma sukupuoleen on sosiologisesti kiinnostava.

Ajatus sukupuolesta tekemisestä, tuotettuna tai esittämisenä nostaa esiin kysymyksiä: Kenelle sukupuolta tehdään, tuotetaan tai esitetään, jos tekemisessä nivoutuvat yksilön itsensä kokemukselle tuottamat merkitykset ja yhteiskunnan vakiintuneiden muotojen ylläpitämät merkitykset? Milloin sukupuolen tekeminen, tuottaminen tai esittäminen alkaa ja milloin se päättyy? Sukupuoleen tekemisestä liittyy myös eettinen ongelma. Mikä on aitoa ja oikeaa sukupuolista tekemistä tai esittämistä? Kuka siitä päättää? Kenellä on oikeus määritellä se? Mikä on kokemuksen merkitys sukupuolen tekemisessä? Sukupuoleen tekemisestä, tuottamisesta ja esittämisestä liittyy ajatus, että sukupuoli *tehdään jotakin varten*.

Filosofi Juha Varto toteaa Martin Heideggerin esittämään metafysiikan kritiikkiin viitaten, että todellisuus muodostuu tekniikasta, joka on perushierarkia. Tämä tarkoittaa, että kaikki oleva on olemassa *jotakin varten*, johonkin käyttöön ja yleisemmässä mielessä jonkin muun olemista varten. Myös ihmisen on ymmärretty olevan jotakin varten. Ihminen tulee määritetyksi samassa perushierarkiassa, mikä Varton mukaan on tärkeää siksi, että puhumme ihmisestä ja todellisuudesta saman periaatteen mukaan ja merkitykset tulevat samasta perushierarkiasta kuin kaikki muukin todellisuudessa.¹⁰⁰ Näin ollen sukupuoleen liittyvät asiat, kuten suvunjatkaminen

97 *Women are practiced at social games, games that for practical purposes become the realities of who you are: doing gender.* (McCloskey 2000, 172.)

98 *I notice already, without claiming expertise, that a woman's life in the academy is different. Admittedly my perspective is a trifle peculiar just yet. The first time I was chatting in a group of male economists as the only woman and made a point which was ignored, a point commended warmly a few minutes later when Harvey made it, I thought, "Wonderful: they're treating me like a woman!"* (McCloskey 2000, 264.)

99 Ks. Berger ja Luckmann (1966).

100 Varto 1991, 11–12. Modernin yhteiskunnan perushierarkiassa vaikuttaa teleologinen ajat-

ja sen merkitys, kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä ja sukupuoliroolit, ovat tuota samaa tekniikkaa, joka on tuotettu ensisijaisesti muun muassa yhteiskuntajärjestystä ja suvunjatkamista varten¹⁰¹.

Filosofi Petri Sipilä toteaa tutkimuksessaan *Sukupuolitettu ihminen — kokonainen etiikka*, että sukupuolijärjestelmä on sosiaalistamisen järjestelmä. Sen päämäärä on sukupuolittaminen ja sukupuolisuuteen sosiaalistaminen. Ihmiset sosiaalistuvat hyväksymään kaksisukupuolisuuden totuuden. Samalla he sosiaalistuvat hyväksymään oman kuulumisensa jompaankumpaan sukupuoliluokkaan. Sipilä jatkaa, että sukupuolijärjestelmä on sopimuksellisen toiminnan malli. Ihmiset ovat valinneet sen, koska sen avulla he saavuttavat toivottuina pitämänsä päämäärät, mitä ne sitten ovatkin.¹⁰²

Berger ja Luckmann toteavat, että yksilö ei synny yhteiskunnan jäseneksi. Hänestä tulee yhteiskunnan jäsen, koska hänellä on taipumus sosiaalisuuteen. Jokainen ihminen käy läpi elämässään tapahtumasarjan, jota Berger ja Luckmann kutsuvat primäärisosialisaatioksi. Siinä ihminen perehtyy kokonaisvaltaisesti ja johdonmukaisesti yhteiskuntaan ja sen perushierarkian osa-alueisiin. Hänestä tulee yhteiskunnan jäsen. Saavutettu sosiaalistuminen syventyy seuraavissa yksilön elämän tapahtumasarjoissa, sekundaarisosialisaation vaiheessa.¹⁰³ Kuten Sipilä toteaa, kaksisukupuolinen sukupuolijärjestelmä on sosiaalistamisen järjestelmä, jota vasten ihmisen sukupuolittuminen tapahtuu. Perushierarkia, jonka mukaan elämme tai sosiaalistumme, ei kuitenkaan tarkoita, että meillä ei voisi olla kokemusta jostakin muusta tai todellisuutta koskevat määritelmät eivät voisi olla myös toisin.

Berger ja Luckmann esittävät, että ihminen ei koskaan sosiaalistu täydellisesti. Sisäistetyt asiat ovat jatkuvasti alttiina vaihtoehtoisille todellisuuden määritelmille. Tämä johtuu siitä, että sisäistymät ovat juurtuneet syvälle tietoisuuteen ja muodostuneet itsestään selviksi arkipäiväisessä elämässä. Siten ne myös ovat alttiita syrjäytymään.¹⁰⁴ Transsukupuolisten elämä paljastaa samanaikaisesti sekä perushierarkian olemassaolon että kokemuksen jostakin muusta, joka ei ole sukupuolijärjestelmään liittyvän sopimuksen mukaista. Transsukupuoliset kirjoittavat tämän tutkimuksen elämäkerroissa

telutapa. Se tarkoittaa, että 'luonnolle' on asetettu jonkinlainen tarkoitus tai päämäärä. Esimerkiksi sukupuolet 'mies' ja 'nainen' ovat ensisijaisesti suvunjatkamista varten.

101 Sosiologi Olli Stålströmin 1998 julkaistu tutkimus *Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu* esittää laajasti heteroseksuaalisen sukupuolijärjestelmän historiallisia juuria ja merkitystä. Sukupuoli ja seksuaalisuus ovat heteroseksuaalisen sukupuolijärjestelmän osa-alueita. Stålström viittaa Judith Butleriin ja feministiseen teoriaan seksuaalisuudesta ja sukupuolisuudesta. Molempien näkökulma on konstruktivistinen, ja niiden päämääränä on osoittaa seksuaalisuuteen ja sukupuoleen viittaavien sanojen ja merkitysten sopimuksenvaraisuus sekä niiden taustalla oleva ideologinen rakenne (luonto, luonnollisuus), jolla tuota sopimusta pidetään yllä yhteiskunnassa.

102 Sipilä 1998, 56, 58.

103 Berger ja Luckmann 1995, 147–149.

104 Berger ja Luckmann 1995, 166–167.

sukupuolestaan suhteessa kaksijakoiseen sukupuolijärjestelmään, ja samanaikaisesti he kokevat jotakin toisenlaista tai vastakkaista kuin oma sukupuoli.¹⁰⁵ Ne on kuitenkin koettu suhteessa tuohon perushierarkiaan. Näin ollen siis kaikki tulee määritetyksi tuossa samassa perushierarkiassa. Perushierarkia toimii ihmiselle *vastuksena*, jonka määrittelen tarkemmin Michel Henryn kehonfenomenologiaa koskevassa luvussa 3.5.

Yhteiskunnat ovat luoneet myös lakeja valvomaan sukupuolia, joiden nimet ovat 'mies' ja 'nainen'. Tämä kertoo, että sukupuoleen viittaavat termit voivat olla olemassa vain kulttuurissa, jossa niitä säädellään ja toistetaan normien avulla. Siten sukupuolet eivät ole luonnollisia vaan sosiaalisissa suhteissa luotuja sosiaalisia luokkia. Näin ollen syntyvälle lapselle sukupuoli on jo tuotettu sosiaalisena luokkana sosiaalisten suhteiden avulla. Sukupuoli tulee käsitetyksi vasta, kun lapsi ymmärtää sukupuolien 'mies' ja 'nainen' merkitykset todellisuudessa. Mitä sukupuoli on ennen merkityksiä 'miehestä' ja 'naisesta'?

Filosofi Sara Heinämaan filosofian alaan liittyvä tutkimus avasi vuonna 1996 suomalaisessa sukupuolta koskevassa tutkimuksessa uudenlaisen tavan tutkia ihmisruumiin sukupuolisuutta. Heinämaa kehitteli tutkimuksellaan systemaattisen esityksen fenomenologisesta sukupuolikäsityksestä Maurice Merleau-Pontyn ruumiinfenomenologian ja Simone de Beauvoirin *Le deuxième sexe* -teoksen avulla. Sara Heinämaan tutkimus *Ele, tyyli ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuolikäsitykselle* osoitti, että sukupuoliero on moniselitteinen ja ongelmallinen.¹⁰⁶

105 Esimerkiksi filosofi Petri Sipilä sekä sosiologit Wendy Cealey Harrison ja John Hood-Williams tuovat esille, millaiset asiat johtavat siihen, että voidaan rakentaa yhteiskunnallinen säätely ominaisuuksille, kuten sukupuoli, ja miten niitä opitaan pitämään kulttuurisina välttämättömyyksinä. Sipilä (1998, 22–25) käsittelee taustalla vaikuttavia kytkentöjä sukupuolen luonnollisuuteen, jota ei katsota tarpeelliseksi kyseenalaistaa. Hän (1998, 56) toteaa, että sukupuolijärjestelmä on pikemminkin ihmisten hyväksymä sopimuksellinen malli. Cealey Harrison ja Hood-Williams (2002, 21–22) korostavat sitä, miten sukupuolen liittäminen suvunjatkamiseen johtaa siihen, että sitä on alettu pitää normina kaikissa sukupuoleen liittyvissä asioissa. Tämä koskee kaikkia ihmisiä riippumatta siitä, onko ihminen suvunjatkamiskykyinen tai -haluinen. Filosofi Judith Butler (1990, 25, 33, 38–39, 136) tuo saman asian esille käsitteidensä *geneologia*, *performatiivisuus* ja *tekeminen* avulla. Kielellä on Butlerin mukaan myös merkittävä rooli sukupuolen toistamisessa. Butlerin mukaan ihmiset olettavat havainnoimistaan ilmeistä ja eleistä, että niillä viitataan joihinkin ihmisen sisäsyntyisiin sukupuoliominaisuuksiin, ja tämä on perusta sille, mitä sanomme sukupuoleksi. Butlerin mukaan sukupuoli on pikemminkin ihmisen ulkopuolella oleva sääntöjen järjestelmä, joka toistaa itseään ihmisten tekemien ilmeiden, eleiden ja roolien avulla. Nämä ulkopuoliset säännöt velvoittavat heteroseksuaalisuuteen. Meillä ei siis ole heteroseksuaalisuuden ydintä sisällämme vaan ulkopuoleltamme tulee annettuna kuva, että sukupuoli olisi jotenkin sisäsyntyinen. Tässä mielessä Butlerin mukaan sukupuolitettu keho on performatiivinen. Cealey Harrison ja Hood-Williams (2002, 41–42) toteavat, että meillä on sanat ja niitä koskevat merkitykset, joiden avulla opimme puhumaan sukupuolestamme. Se ei kuitenkaan tarkoita, että sukupuoliero miehen ja naisen välillä tai sosiaalinen sukupuolemme on seurausta biologisesta sukupuolesta. Ne molemmat ovat sopimuksenvaraisia, sosiaalisesti rakennettuja.

106 Heinämaa 1996, 174.

Kuten jo edellä esitin, sukupuolta koskeissa tutkimuksissa sukupuoli on usein jaettu kahteen osaan: 'gender', sukupuolen sosiaaliseen rooliin liittyvät kulttuurisesti tuotetut merkitykset, ja 'sex', sukupuolen biologisesti määritetyt ominaisuudet.¹⁰⁷

Tässä tutkimuksessa tarkastelen kehoa kokonaisuutena, jossa 'sex' ja 'gender' kietoutuvat toisiinsa. 'Sex' ja 'gender'-käsitteiden välistä eroa en tee siitäkään huolimatta, että tutkimusaineistoni antaisi perustellusti mahdollisuuden eron tekemiseen. Kate pitää jopa tärkeänä 'sex' ja 'gender' eron tekemistä. Hänen mielestään on tärkeää erottaa 'sex' ja 'gender'-käsitteiden samalla tavalla kuin järjestelmä ja toiminta.¹⁰⁸

Heinämaan mukaan fenomenologisessa tarkastelussa sukupuoli ei ja-kaudu biologisiin ja sosiaalisen vuorovaikutuksen tuottamiin ominaisuuksiin, vaan sukupuoli muodostaa kokonaisuuden, jossa ruumiilliset ja mentaaliset ominaisuudet kytkeytyvät yhteen. Sukupuoli on kehon olemisen tapa. Heinämaa toteaa, että sukupuoli on elävässä kokemuksessa rakentuva olemisen tapa tai olemisen tyyli. Näin ollen sukupuoli ei myöskään taivu sex/gender-jaotteluun.¹⁰⁹

Heinämaan johtopäätös on, että sukupuolikysymys ei pääty keskusteluun "sosiaalisista suhteista", "sukupuolen anatomiasta" tai "biologisista prosesseista" vaan vasta alkaa siitä. Sukupuoli kytkeytyy ruumista, merkitystä ja tekemistä koskeviin kysymyksiin ja viime kädessä olemisen ongelmiin. Näin ollen Heinämaan mukaan sukupuoli on filosofinen ongelma. Heinämaa toteaa, että näkemyksemme sukupuoliongelman luonteesta heijastavat käsityksiämme ruumiista ja sen toiminnasta. Se, mitä ajattelemme sukupuolesta, heijastuu vuorostaan siihen, miten käsitämme ruumiin ja sen suhteet merkityksiin.¹¹⁰

Rakenteista lähtevä tarkastelutapa säätelee, mitä aistikokemuksia pidetään tärkeinä yhteiskunnalle. Tässä tutkimuksessa lähdän liikkeelle yksilön

107 Lehtonen 1997, 18; Pulkkinen 2000, 49. Heinämaan (1995, 37–38; 1996, 113, 117) mukaan aluksi gender/sex-erottelu on sisällöllisesti ollut tapana jaotella niin, että *gender*-piirteiksi määritetään mentaaliset ja sukupuolelle tyypilliset käyttäytymispiirteet. *Sex* on sisältänyt kaikki biologiset ominaisuudet kuten hormonaaliset, geneettiset ja sukupuolielimiin liittyvät piirteet. Myöhemmin muodollisten määritelmien mukaan gender on tarkoittanut mitä tahansa sukupuoli-piirteitä, jotka ovat kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti määräytyneitä. Sex on tällöin viitannut biologisesti määräytyviin säännönmukaisuuksiin, jotka edeltävät yhteiskunnallisia ja kulttuurisia käytäntöjä. Erotteluun liittyvät käyttötavat ovat kuitenkin toisiinsa kietoutuneita eikä selkeitä rajoja ole pystytty määrittelemään.

108 *It's important to keep gender and sex separated as, respectively, system and function. Since function is easier to pin down than system, sex is a simpler starting place than gender.* (Bornstein 1995, 31.)

109 Heinämaa 1996, 16, 117, 157, 161–162, 176. Stålström (1998, 41) esittää lyhyesti Heinämaan esiin nostamat sex/gender-jaottelun ongelmat angloamerikkalaisessa naistutkimuksessa. Niitä ovat muun muassa sekä jaottelun sisällöllinen että muodollinen erottelu ja niiden kietoutuminen toisiinsa. Myöskään sisällöllistä ja muodollista käyttötappaa ei eroteta toisistaan (sex/gender-erottelun suhde mieli/ruumis- ja kulttuuri/luonto-erotteluihin). Lisäksi mielen ja ruumiin välinen raja ja keskinäinen suhde ovat itsessään jo avoimia (filosofisia) ongelmia.

110 Heinämaa 1996, 174.

näkökulmasta. Aistikokemukset ja tunnot, jotka puhetodellisuudessa paljastuvat, ovat osa ihmistä, joka yhteiskuntaa rakentaa. Tämän tutkimuksen tarkoitus on tarkastella, millä tavalla myös *yksilön ja yksilöiden välinen aistikokemus on tärkeä yhteiskunnan ja yksilön välisessä suhteessa*. Tarkoitus on tehdä näkyväksi yksilön koettujen sukupuoleen liittyvien aistikokemusten merkitys ja niiden suhde yhteiskunnan rakenteisiin arkipäivässä, koska kehon aistimiseen ja aistituntoihin liittyvät asiat ovat sosiologiassa vähän tutkittuja ja keskusteltuja. *Tutkimuksessani keskityn kuvaamaan elämäkertojen kirjoittajien sukupuolta koskevia kokemuksia ja suhteita maailmaan sukupuolisena. Tämän kautta kuvaan, mikä on kirjoittajien kokemuksen mukaan omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perusta sekä koetun yhteiskunnallinen merkitys.*

Tässä tutkimuksessa hypoteesini on, että ennen merkityksiä ihminen aistii, vaikka hänellä ei ole käsitteitä aistitunnoille. *Sukupuolisena oleminen on ennen kaikkea kehon subjektiivista kokemista. Se on ensin aistimista, ja vasta sen jälkeen alkaa sukupuolen tuottaminen, tekeminen ja esittäminen, matka kohti päätepestettä, konventionaalisia 'miehen' ja 'naisen' sukupuolikategorioita tai elämä suhteessa niihin sukupuolikategorioiden väliasiemilla.* 'Sex' ja 'gender' ilmenevät sukupuolikokemuksessa jatkumona pikemminkin kuin vastakohtina. Ne ovat samanaikaisia, kun omaa sukupuolta koskeva tieto ja ymmärrys muotoutuvat. Tämän hypoteettisen lähtökohtani yritän osoittaa yleisesti oikeaksi erityistapausten eli transsukupuolisten ihmisten elämäkertojen kautta.

3.3 Tiedonsosiologia: Peter L. Berger ja Thomas Luckmann

Tutkimukseni tiedonsosiologinen perusta on sosiologien Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin fenomenologis-sosiologisessa keskustelussa¹¹¹, jossa taustavaikuttajina ovat Emil Durkheim, Max Weber ja ennen kaikkea fenomenologisen sosiologian perustajan Alfred Schütz'in ajattelu. Hän esitti, että "tieto" on sosiaalisesti sidonnaista ja jakautunutta. Tiedon sosiaalisesta sidonnaisuudesta seuraa Schütz'in mukaan, että ihmisillä ja ihmisryhmillä on hallussaan hieman erilaista tietoa.¹¹² Tässä tutkimuksessa tarkastelen, mitä ja millaista tietoa sukupuolisuudesta elämäkertojen kirjoittajilla on ja mistä tuo sukupuolta koskeva tieto tavoitetaan.

Peter L. Berger ja Thomas Luckmann julkaisivat vuonna 1966 tiedonsosiologisen tutkimuksensa *The Social Construction of Reality. A Treatise in*

111 Ks. Berger ja Luckmann 1966.

112 Pirttilä 1994, 73; Aittola ja Raiskila 1995, 219, 221. Tapio Aittolan ja Vesa Raiskilan "Jälkisanat" Vesa Raiskilan suomentamassa ja toimittamassa Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin teoksessa *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* (1995).

the Sociology of Knowledge. Teoksessa Berger ja Luckmann tarkastelevat yhteiskuntaa ihmisen sisäisen ja ulkoisen todellisuuden dialektiikkana ja vuorovaikutuksena. Bergerin ja Luckmannin tavoite oli tutkielmallaan laventaa tiedonsosiologian tutkimusaluetta. He näkivät tiedonsosiologian ensisijaisena tutkimuskohteena *todellisuuden sosiaalisen rakentumisen* ja sen, miten erilaiset *todellisuuden* ja *tiedon* kerrostumat kytkeytyvät siinä tietynlaisiin yhteiskunnallisiin aseisiin. Bergerin ja Luckmannin painotus todellisuuden yhteiskunnalliseen rakentumiseen juontaa ajatuksesta, joka on syntynyt Alfred Schütz'n tiedonsosiologisten pohdintojen uudelleenmäärittelystä. Toisin kuin Berger ja Luckmann, Schütz näkee tiedonsosiologian keskeisenä tutkimuskohteena *tiedon yhteiskunnallisen jakautumisen ja jakautumista ylläpitävät mekanismit* eikä todellisuuden sosiaalista rakentumista.¹¹³

Berger ja Luckmann nostivat ihmisen arkipäivän toiminnan ja yksilön kokemusmaailman keskeiseksi tiedon tarkastelussa. Samalla he muuttivat tutkimustraditiota. He syrjäyttivät aiemmin olleet teoreettisen ajattelun, aatteet, ideologiat ja maailmankatsomukset tiedonsosiologian ensisijaisena tutkimuskohteena. Berger ja Luckmann korostavat subjektiivisen kokemusmaailman ja objektiivisen yhteiskuntatodellisuuden dialektista suhdetta. Heidän mukaansa sosiaalista todellisuutta ei voi tutkia, jos tutkimukseen ei oteta mukaan tietoisuutta ja yhteiskunnan rakenteellisia tekijöitä. Kun Berger ja Luckmann tarkastelevat subjektiivisen kokemusmaailman kautta maailmaa, he nivovat yksilön kokemuksen aina laajempaan kehykseen, yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Bergerin ja Luckmannin konstruktionistisesti painottuneessa ajattelussa yksilön toiminta on nähtävissä mielellisenä, merkityssisältöisenä, toimintana. Tämä tarkoittaa, että yksilön toiminta on aina aktiivista merkityksien ja tulkintojen tuottamista. Yksilö alati toiminnallaan tuottaa, säilyttää ja muuttaa yhteiskunnan rakennetta.¹¹⁴ Samalla tuo maailma tulee koetuksi ikään kuin sen olemus olisi ennalta-annettu ja kiinteä, kuten sosiologi Olli Stålström toteaa¹¹⁵.

Bergerin ja Luckmannin ajattelusta nousi kysymys: Onko yksilön toiminta aina mielellistä, siis tietoista ja merkityssisältöistä? Filosofi Maurice Merleau-Ponty toteaa, että maailma ei ole se, jonka ihminen ajattelee, vaan se, jossa hän elää.¹¹⁶ Oma kokemukseni on, että usein vain silmäni liikkuvat, mutta en katso tai näe, ja kuin varkain jokin mielenkiintoinen asia tulee nähdyksi. Filosofi Michel Henry toteaa, että kyky aistia on riippumaton itse aistimuksesta. Aistikyky on aina peräisin kehosta ja sen liikkeestä johonkin ilman päämäärää.¹¹⁷ Esimerkiksi kävelemme ajatuksissamme ja yllättäen olemme paikassa, johon emme tienneet menevämmä. Tätä kutsutaan arki-

113 Berger ja Luckmann 1995, 13, 25–26.

114 Ks. Aittola ja Raiskila 1995, 216, 220–221.

115 Stålström 1998, 30.

116 Merleau-Ponty 1986, xvi–xvii.

117 Henry 1997, 108–109.

kielessä esimerkiksi hajamielisyudeksi. Voiko kehon toiminta olla vain kehon tiedostamatonta liikettä, joka tulee merkitykselliseksi tai on tulematta?¹¹⁸ Voiko yksilön kehon tiedostamaton liike olla merkityksellistä yhteiskunnan rakenteille, niiden luomiselle, säilyttämiselle ja muuttumiselle? Myös näitä asioita sivuan tässä tutkimuksessa.

Klassikoksi muodostuneesta tutkielmastaan huolimatta Berger ja Luckmann eivät mielestäni hyödynnä riittävästi fenomenologian antia pohdinnoissaan todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta. Bergerin ja Luckmannin tiedonsosiologian näkökulma korostaa edelleen todellisuuden institutionaalista luonnetta ja ensisijaisuutta myös subjektiivisen todellisuuden rakentumisessa¹¹⁹. Tutkimukseni näkökulma on, että sekä Bergerin ja Luckmannin todellisuuden sosiaalinen rakentuminen että Schützin tiedon yhteiskunnallinen jakautuminen ovat molemmat tiedonsosiologian tutkimuskohteita ja kietoutuvat toisiinsa ihmisen ja yhteiskunnan dialektisessa suhteessa.

Michel Henry käsittelee teoksessaan *Philosophie et phénoménologie du corps* yksilön ymmärtämisen ja tiedon muotoutumista yksilön arkipäivän näkökulmasta. Tarkastelun lähtökohta on yksilön keho. Tässä tutkimuksessa otan lähestymistavaksi Michel Henryn kehonfenomenologian¹²⁰, kun tarkastelen ihmisen *omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perustaa transsukupuolisilla*. Michel Henryn lähestymistavan¹²¹ avulla haluan osallistua Bergerin ja Luckmannin sekä Alfred Schützin tiedonsosiologiseen keskusteluun. Hypoteettinen lähtökohtani on, että

118 Sosiologi Arto Tiihonen (1997, 108) toteaa, että ruumiilliset kokemukset vaikuttavat joko tietoisesti tai hyvinkin tiedostamattomasti ihmisen käsityksiin omasta miehisyystään tai naiseudestaan. Tiihonen perustaa argumenttinsa monista erilaisista ihmisryhmistä keräämiinsä 'ruu-miskertomuksiin'. Kriittikinä Tiihosen ajatukseen totean, että kehon (tai ruumiin) toiminta voi olla tiedostamatonta, mutta tiedostamattomasta ei muodosteta käsityksiä sellaisista sosiaalisesti rakentuneista kokemuksista kuin sukupuoli, mieheys tai naiseus, maskuliinisuus tai feminiinisyys. Käsitusten muodostuminen on aina tietoista, koska tiedostaminen edellyttää yhteistä kieltä.

119 Tähän lopputulokseen päätyy myös sosiologi Ilkka Pirttilä (1994, 75,78.) tutkimuksessaan *Me ja maailman mallit*. Hän toteaa, että Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin tutkimus ja Alfred Schützin tuotanto eroavat siinä, että Schützin painopiste on yksilössä, Bergerin ja Luckmannin vahvemmin yhteiskuntatasossa.

120 Michel Henryn (1997, 83–85) teoksen *Philosophie et phénoménologie du corps* keskeinen käsite on *corps*. Se voidaan tulkita suomeksi sekä ruumiiksi, joka voi viitata myös kuolleeseen ruumiiseen, että kehoksi, joka Henryn mukaan on jotakin, joka on aktiivisena maailmassa. Michel Henryn mukaan aktiivinen ja toimiva keho ja sen aistiva liike sekä näiden tuottamat merkitykset ovat olemassa kokonaisuutena. Yhdessä ne muodostavat minuuden olemassaolon. Minuus on aistiva keho, sen liike sekä kehon ja liikkeen tuottamat merkitykset. Siten minuus kokee liikkeen mielen. Samanaikaisesti minuus kokee liikkeen syyn, määrittelee ja tekee merkitykselliseksi liikkeen ja tuntee myös liikkeen toiminnalliset vaikutukset. Näin ollen keho on keskiössä ihmisen subjektiivisessa kokemuksessa. Se on aktiivinen liikkeen ja merkityksen muodostamassa kokonaisuudessa. Tästä syystä käytän tässä tutkimuksessa ruumiin sijaan sanaa keho.

121 Suomalaisessa sosiologiassa ei ole aiemmin käytetty filosofi Michel Henryn kehonfenomenologian lähestymistapaa sukupuolta koskevissa tutkimuksissa. Näin ollen se tuo käsitteillään *keho*, *liike*, *vastus* ja *merkitys* uudenlaista tarkastelutapaa sosiologiseen tutkimukseen sukupuolesta. Maurice Merleau-Pontyn filosofia sen sijaan on ollut merkittävä muun muassa ruumiillisuuden sosiologiassa.

käsityksemme sukupuolesta muodostuvat sekä yhteiskunnan rakenteiden ja siellä olevan tiedon että ihmisessä olevan tiedon avulla. Rakenteiden ja yksilön välillä on dialektinen suhde. Vaikka en tutki sukupuolta tiedon-
siologisenä kysymyksenä, enkä tiedonsosiologiaa, tämä tutkimus on esit-
tämäni lähtökohdan vuoksi osa tiedonsosiologista keskustelua.

Filosofi Juha Varto toteaa, että laadullisessa tutkimuksessa elämismaailmaa tarkastellaan merkitysten maailmana, joka on ihmisten välinen, so-
siaalinen. Merkitykset ilmenevät ihmisestä lähtöisin olevina ja ihmiseen
päätyvinä tapahtumina, kuten ihmisen toimintana, ajatuksina ja päämää-
rien asettamisina. Siksi merkitykset ilmenevät myös yhteiskunnan raken-
teissa. Näin ollen elämismaailma on läsnä oleva, muuttuva ja muutettava
kokemustodellisuus.¹²² Ilkka Pirttilä toteaa tiedonsosiologiaa koskevassa
teoksessaan, että ihmiset omaksuvat elämismaailman luonnollisesti, it-
sestään selvänä todellisuutena eli rutiinien täyttämänä arkipäivän todel-
lisuutena. Ihmiset ovat kiinnostuneita vain siitä elämismaailman osasta,
jonka keskipisteenä he itse ovat sillä hetkellä. Tämä on oman tutkimukseni
näkökulmasta tärkeä toteamus. Sukupuoli on yksi kehomme ominaisuus
ja siten ihmiselle itselleen ja toisille olennaisella tavalla alati keskipisteenä
elämässä. Sukupuoli saa monenlaisia merkityksiä ihmisen kokemusmaa-
ilmassa. Sukupuolta koskevat merkitykset ovat muuttuvia sen mukaan,
millaisissa suhteissa maailmaan ne paljastuvat.¹²³

3.4 Kehonfenomenologia

Tutkimukseni taustalla vaikuttaa myös sukupuolen performanssi -teoria. Fe-
ministi ja naistutkija Judith Butler kyseenalaistaa sukupuolen genealogisen
alkuperän. Hän esittää, että sukupuoli ei palaudu mihinkään alkuperään,
esimerkiksi tietynlaiseen ruumiiseen. Sukupuoli ei ole olemista. Sukupuoli
on seurausta monenlaisesta *tekemisestä*. Se on performatiivinen, mikä tar-
koittaa, että sukupuoli on seurausta kulttuurissa sukupuoleen liitettyjen
eleiden, roolien ja piirteiden toistamisesta.¹²⁴ Tässä tutkimuksessa väitän,
että sukupuoli on merkittävällä tavalla myös tietynlainen keho ja sen ais-
tisuus.

Lisäksi keskeinen rooli tutkimuksessani on filosofi Sara Heinämaalla ja
hänen fenomenologisella sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevalla tarkas-
telutavallaan vuonna 1996 julkaistussa tutkimuksessa *Ele, tyyli ja sukupuoli*.

122 Varto 1992a, 23–24.

123 Pirttilä 1994, 74–75; Varto (1992a, 23–24) toteaa, että elämismaailma muodostuu merki-
tyksistä, jotka ilmenevät ihmisestä lähtöisin olevina ja ihmisen päätyvinä tapahtumina, kuten
päämäärien asettamisina, suunnitelmina, hallinnollisina rakenteina sekä yhteisön toimina ja
päämäärinä. Kaikki elämismaailman ilmiöt ovat riippuvaisia ihmisestä, koska merkitykset syntyvät
vain ihmisen kautta. Vrt. luonnollinen maailma vuorostaan muodostuu luonnontapahtumista,
jotka saavat lukuisia merkityksiä yksittäisen ihmisen elämismaailmassa.

124 Ks. Butler (1990) ja (1993).

Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuoliksiämykselle. Heinämaa esittää, että seksuaalisuus ei lähde liikkeelle yhdestä elimestä eikä myöskään kohdistu sellaiseen. Kyse on kietoutumisesta maailmaan, ruumiin kurottumisesta kohti toista ruumista. Toisin sanoen, *yksilö ja maailma muodostavat kokonaisuuden.*¹²⁵ Tutkimuksessani sitoudun Heinämaan esittämään ajatukseen yksilön ja maailman kietoutumisesta toisiinsa. Väitän, että keho suuntautuu tai kurottautuu kohti toista ja monenlaiset asiat maailmassa ovat merkityksellisiä siinä, miten omaa sukupuolta koskeva tieto ja ymmärrys muotoutuvat. Tarkastelussani olen ottanut teoreettiseksi apuvälineeksi filosofi Michel Henryn kehonfenomenologian. Tutkimuksessani on keskeinen rooli Michel Henryn käsitteillä *keho, liike, vastus* ja *merkitys*, jotka esittelen laajemmin tutkimusaineiston avulla havainnollistaen seuraavana.

3.5 Michel Henryn kehonfenomenologia

3.5.1 Keho ja liike

Michel Henry toteaa, että keho on liikkuva kokonaisuus,¹²⁶ joka muodostuu kehon kolmesta erillisestä mutta toistensa kanssa ykseydessä toimivasta kokonaisuudesta: subjektiivisesta kehosta, orgaanisesta kehosta ja objektiivisesta kehosta. Kun puhutaan subjektiivisesta kehosta, viitataan kehon alkuperäiseen olemiseen. Se on kehon kokemuksellinen maailma, jossa elämme, liikumme ja tunnemme. Kehon orgaanisesta maailmasta puhuminen viittaa elimelliseen kehoon, joka liikuttaa subjektiivista kehoa. Objektiivinen keho on se, jonka toiset näkevät ja jonka itse kukin voi nähdä peilissä. Se on ulkopuolisen havainnoinnin kohde. Siten se voidaan asettaa esimerkiksi tieteellisen tutkimuksen kohteeksi. Se on Henryn mukaan ainoa keho, jonka tiede tuntee.¹²⁷

Keho liikkuvana kokonaisuutena tarkoittaa, että keho on jotakin, jolla on aktiivinen suhde maailmaan. Keho on liikkeen ja aistimusten kokonaisuus.¹²⁸ Aistimusten kokonaisuus on mahdollinen, koska meillä on taito olla kehollisena maailmassa. Kehollisuus on siten myös tiedon perusta. Kehon liikkeenä toiminta ei välttämättä ole aina tietoista ja siten merkityksellistä. Siksi valta liikkeen täytäntöönpanosta ja sen määrittämisestä on keholla. Kehon kokemuksellinen taito olla ja kokemuksellinen tieto edellyttävät itsenäistä ja ilman tiedostamista toimivaa aktiivista kehoa. Keho ja sen

¹²⁵ Heinämaa 1996, 154.

¹²⁶ Henry 1997, 179, 182-183. Michel Henry toteaa, että kehon liike on tuntojen eli aistimusten kokonaisuus (1997, 110-111), vaikka pystymme erottamaan havainnoinnin kohteeksi yksittäisiä kehon aistimuksia (näkö-, kuulo-, hajuaiustus jne.).

¹²⁷ Henry 1997, 107-109.

¹²⁸ Henry 1997, 110-111.

liike on edellytys tiedostamiselle ja tietoiselle toiminnalle maailmassa.¹²⁹ Esimerkiksi unitilassa keho on olemassa ilman tiedostamista. Keho reagoi myös unessa muun muassa ympäröiviin ääniin, valoon ja hajuihin, jotka voivat havahduttaa ihmisen unitilasta tietoiseen toimintaan.

Kehon itsenäistä liikettä kuvaa tutkimusaineistossa esimerkiksi Herculinen rakastuminen ensi silmäyksellä, mikä tapahtui ilman kiihotusta tai ilman yllykettä. Samaten sitä kuvaa *sympatian* tunne, jota hänen oli vaikea selittää millään tavalla¹³⁰. Kehon itsenäisyyttä kuvaa myös yhtäkkinen, välitön ja suunnittelematon innoitus, joka saa ihmisen toimimaan yllättävällä tavalla, kuten Herculine kuvaa tovereidensa kahlaamista rannassa ja antautumista meren aaltoihin¹³¹. Myös toiminta erilaisten tuntojen vallassa on kehon liikkeen itseyttä. Lapset usein toimivat intuitiivisesti tuntojensa vallassa, mikä tarkoittaa, että lapset toimivat, mutta heillä ei ole välttämättä mitään tietoista tapaa käsittää sitä, mitä he tekevät tai tuntevat. Siksi heillä ei myöskään ole välttämättä sanoja toiminnalleen. Kehon itseyttä kuvaa myös Katen kertomus tunnonvaivoistaan, joita hän koki seisoessaan makuuhuoneen peilin edessä, ja intuitiostaan, että tuo kokemus on yhteinen toisten lasten kanssa.¹³²

Kehon itseyttä on myös esimerkiksi järkytyksen aiheuttama tunne shokkiin joutumisesta, kauhun tunne, yllättävä kalpeus tai tunne sairaaksi tulemisesta. Näitä tunteja saattaa herättää muun muassa, että oma sukupuoliuus tulee määritellyksi ulkopuolisen taholta oman kokemuksen vastaisesti. Esimerkiksi Christine koki shokin tunnetta tilanteessa, jossa hän oli vielä nuori mies, kun toinen mies yritti lähennellä häntä tanskalaisessa Askov Hall-pubissa. Pubissa oli tapana järjestää tanskalaiseen kulttuuriin liittyviä teemailtoja. Lähentely aiheutti Christinessä shokin ja inhon tunteen, eikä hän kyennyt vastaamaan mitään lähentelijälleen. Yhtäkkiä hänen kurkkuaan kuristi ja hän tunsu tulevansa sairaaksi.¹³³ Samantapainen tilanne on ollut

129 Henry 1997, 82–83, 129. Filosofi Markku Satulehto (1992, 62–65) esittää, että aistihavainnot ja keho liittyvät kiinteästi toisiinsa ihmisen suuntautumisessa maailmaan. Ihminen suuntautuu maailmaan kehollisena. Aistihavaintojen perusteella ihminen tekee havaintoja maailmasta. Siten aistihavaintojen avulla ihminen pyrkii varmuuteen maailmasta. Aistihavaintoihin perustuu ilmiöiden arvostus ja arvosteleminen.

130 *I love her at first sight* (Barbin 1980, 9.) <...> *I would be unable to explain. Certain forms of sympathy cannot be explained. They are born without having been provoked.* (Barbin 1980, 9–10.)

131 *One of the students had gone down the beach and was plunging her legs in the water. That was a sudden inspiration! All the girls immediately took off their outer clothing and, wrapping their petticoats around their waists, rushed deep into the beneficial waves.* (Barbin 1980, 38.)

132 *I know there must have been other kids – boys and girls – going through the same remorse-filled hell that held me prisoner in front of my bedroom mirror, but we had no way of knowing that: there was no language for what we were doing.* (Bornstein 1995, 59.)

133 *Eric stood close behind me and ordered drinks and I leaned away from the strong smell of whiskey and cigars that surrounded him. Then he leaned forward and whispered in my ear, "Y' know, if I was a little queer, I could go for you!" Even now I can recall my feeling of shock and disgust. I remember that I didn't answer him. Suddenly my throat constricted*

myös Herculinella hänen tunnustaessaan rakastetulleen Saralle, että hän joskus toivoisi olevansa Saran aviomies. Saran asiaa koskeva subjektiivinen kehon kokemus ja kehon itseys paljastuu hänen kasvojensa äärimmäisestä kalpeudesta.¹³⁴

Kehon, kehon liikkeiden ja sen tuottamien merkitysten kokonaisuudesta muodostuu minuuden olemassaolo. Minuus on sekä keho että sen liike. Minuus kokee välittömästi liikkeen syyn, määrittelee ja tekee liikkeen merkitykselliseksi. Minuus tuntee liikkeen toiminnalliset vaikutukset. Näin ollen keho on Henryn mukaan aktiivinen merkityksen ja liikkeen muodostamassa kokonaisuudessa.¹³⁵

Haluan havainnollistaa edellä olevaa seuraavalla esimerkillä. Jokaisella on aistikokemus, miten viileä ilmavirtaus saa ihon kananlihalle. Naisilla se saa usein kuin itsestään myös nännit kohoamaan, mikä saa jokaisen naisen täysin ajattelematta panemaan käsiä tai vaatetta rintojensa suojaksi. Käsiensä tiedostamaton liike tuo suojan kylmältä ja samalla se peittää mitä ilmeisimmät naisen sukupuolimerkit toisten katseilta. Vastaavasti miehillä mikä tahansa yllättävä liike ympäristössä saa miehen vetämään lantion taaksepäin ja suojaamaan siten kivekset. Nämä pienet eleet siis paljastavat sukupuoleen liitettyjä kulttuurisia merkityksiä esimerkiksi kehoon liittyvän häveliäisyyden tai suojautumisen vaaralta.

Kehon toiminta paljastuu itselle välittömänä, elettyinä ja alkuperäisesti kehon liikkeen avulla. Passivoitu keho ei suuntaudu maailmassa. Siksi vain kehon aktiivisen liikkeen avulla määritämme mielen olemisellemme ja tekemisellemme.¹³⁶ Koska sukupuoli on kehon ominaisuus, on sukupuolen maailmassa oleminen kehon liikkeen avulla määritetty. Kehon liikkeen avulla pystymme tekemään eroja erilaisten sukupuolisten toimintojen välillä. Keho on aktiivinen, ja sillä on siten valta päättää liikkeestään ja samalla liikkeen tuottamista aistimuksista. Esimerkiksi ihmisen kiihottuminen ei ole välittömästi tahdon alaista. Se edellyttää kehon liikettä. Kehon liike luo aistimukset, joille voidaan antaa sukupuolinen merkitysisältö. Näin ollen mikä tahansa aistikokemus voi jäsentyä ihmiselle sukupuolisesti merkityksellisenä, koska keho, kehon liike ja sen tuottamat merkitykset muodostavat kokonaisuuden. Jokaisen ihmisen omasta aistisuudesta riippuu, mitkä asiat viime kädessä jäsentyvät sukupuolisesti merkityksellisenä ja mitkä taas eivät, erotuksena joistakin muista kehon aistitunnoista.

and for a moment I thought I was going sick. (Jørgensen 2000, 74–75.)

134 "Sara, "I cried to her, "from the depths of my soul I love you as I have never loved before. But I don't know what is going on inside of me. I feel that from now on this affection cannot be enough for me! I would have to have your whole life!!! I sometimes envy the lot of the man who will be your husband." Struck by the strangeness of my words, Sara was afraid; her extreme pallor said as much. (Barbin 1980, 50.)

135 Henry 1997, 83–85, 89–90.

136 Henry 1997, 98–99, 101.

3.5.2 Liike ja aistiminen

Kehon ja liikkeen teoreettinen perusta on sama. Tämä tarkoittaa, että ei ole erikseen liikkeen teoriaa ja erikseen kehon teoriaa. Näyttää myös siltä, että tunnon olemus on muodostettu liikkeen avulla, koska ilman liikettä ei ole aistimuksia. Aistiminen on kehon alkuperäinen ja tiedostamaton liike, jonka avulla maailma tulee meille todeksi. Kehollamme on valta aisteihimme eikä maailmaan. Aistinen valta ei ole siten millään muotoa tiedon väline vaan edellytys tiedolle. Aistisuus tekee mahdolliseksi kehon merkitykset ja merkitysten jatkumon. Mitä moniulotteisempi on merkitysten jatkumo, joka aistitusta jäsennetään ja tiedostetaan, sitä etäämmäksi ajaudumme kehon alkuperäisestä kokemuksesta eli kehon tiedostamattomasta liikkeestä.¹³⁷

Esimerkiksi lihastunto perustuu aistimiseen. Kun toinen ihminen koskee meitä huomaamattamme, on kysymys alkuperäisestä kokemuksesta, jonka keho tallentaa, vaikka emme tiedosta sitä. Toisen kosketuksen aiheuttama lihastunto ja tietoisuus siitä, että joku koski minua, on jo ajateltu. Siten se on jo koetun liikkeen seuraus. Aistiminen muodostuu aina kehon liikkeestä oli sitten kysymys näkö-, haju-, kuulo- tai tuntoaistista. Esimerkiksi näköaisti on riippuvainen katseen subjektiivisesta liikkeestä, lihastunto orgaanisen kehon¹³⁸ osan, kuten käden, liikkeestä ja kuuloaistimus tärykalvon värähtelystä.¹³⁹

Simone de Beauvoir toteaa, että vastasyntynyt lapsi kokee ympäristön vain sisäisinä aistimuksina. Vasta vähitellen lapsi oppii käsittämään esineet erillisinä ja erottamaan itsensä niistä. Ihminen ei koskaan onnistu vapautumaan minuuden vankilasta. Michel Henryn sanoin, ihminen ei pääse kehonsa ulkopuolelle, koska keho, kehon liike ja sen tuottamat merkitykset ovat minuus¹⁴⁰. de Beauvoir toteaa myös, että tytöt ja pojat omaksuvat maailman silmillä ja käsillä eivätkä sukupuolielimillä. Hän jatkaa, että tytöt ja pojat kokevat ruumiinsa ensisijaisesti välineenä, jonka avulla he käsittävät ympäristönsä.¹⁴¹ Michel Henryn mukaan keho ei ole väline. Se, mitä kutsumme välineeksi, on Henryn mukaan aina jonkin sellaisen palveluksessa, josta saadaan hyöty¹⁴². Toisin kuin de Beauvoir ajattelee, Henry ei erottelisi eri kehon osia kehon aistikokonaisuudesta, vaikka ne siis voivat yksistään

137 Henry 1997, 107, 115, 129.

138 Petri Sipilä esitti vuonna 1998 julkaistussa tutkimuksessaan *Sukupuolitettu ihminen – kokonainen etiikka*, että biologia ei ole ensisijainen tapa määrittellä kohtaamiemme ihmisten sukupuolta vaan usein keskeiseksi nousee ihmisten rooli arkipäivässä. Määrittelemme toisen sukupuolen, vaikka emme koskaan näkisi kohtaamamme ihmisen genitaalialueita. Samaan tulokseen on tullut myös Cealey Harrison ja Hood-Williams (2002, 32–33). Michel Henryä soveltaen kykenemme havainnoimaan kohtaamiemme ihmisten objektiivista kehollisuutta ja tekemään johtopäätöksen sukupuolesta jopa ilman orgaaniseen kehollisuuteen liittyviä havaintoja.

139 Henry 1997, 108–110, 115.

140 Henry 1997, 83–85, 89–90.

141 de Beauvoir 2000, 154–155.

142 Henry 1997, 83.

olla havainnon kohteena. Keho aistivana kokonaisuutena tarkoittaa, että esimerkiksi silmät, kädet ja sukupuolielimet ovat kaikki osa ihmisen kehoa ja siten keho aistii todellisuutta yhtä hyvin niin silmillä, käsillä kuin sukupuolielimilläkin.

Minän todellinen olemassaolo eli kehon, merkitysten ja liikkeen muodostama kokonaisuus paljastuu intersubjektiivisessa todellisuudessa. Aistimisella on siis aina kohde. Kohteena ovat niin toiset ihmiset kuin esineet ja asiat. Aistimisen kohteen avulla suhteessa itseemme muodostamme merkitykset liikkeidemme ja mielikuviemme kokonaisuudesta. Alkuperäinen kehon liike suuntaa kohti jotakin ja törmää siihen. Alkuperäinen kokemus katoaa, kun tiedostamme sen.¹⁴³ Tätä välittömän kehon liikkeen aiheuttaman aistikokemuksen katoamista tuntoaistimuksessa voi kuvata myös käänteisesti. Esimerkiksi Kate kuvaa tuntemustaan siitä, miten hän tunsi hormonihoidon alettua ihonsa muuttuneen pehmeämmäksi¹⁴⁴. Sitä kuvaa myös Christinen tunto siitä, että estrogeenihoidon alettua hän ei tuntenut enää väsymystä. Hänen ihonsa näytti kirikkaammalta ja väriltään raikkaammalta. Hänen painonsa oli nousut. Sitä kuvaa myös Christinen tunto siitä, että jotakin kehittymistä oli tapahtunut rinnassa¹⁴⁵. Christine ja Kate kokivat siis jo tiedostetun kokemuksen, joka ei ollut enää kehon alkuperäistä aistituntoa.

Ajattelumme avulla tuotamme käsityksiä, mielikuvia ja kuvauksia paikassa, jossa aistiminen tapahtuu. Nämä käsitykset, mielikuvat ja kuvaukset muodostavat merkitysten jatkumon, jotka perustuvat yhteiseen kieleen. Kieli on sosiaalisesti konstruoitu, kuten ovat myös omasta kokemuksesta antamamme käsitykset, mielikuvat ja kuvaukset. Tämä kielellinen todellisuus on etäällä subjektiivisen kehon kokemuksesta, koska kieli voi viitata vain objektiiviseen ja orgaaniseen kehoon.¹⁴⁶ Tämänkaltainen tilanne on esimerkiksi toisten ihmisten antama määritelmä itsestämme joko verbaalisesti tai nonverbaalisesti. Christine esimerkiksi kertoo olleensa noin 17 vuoden iässä, kun toiset pojat määrittivät hänet oudoksi pojaksi. Tämän Christine koki pystyvänsä lukemaan myös heidän ulkoisesta asenteestaan, vaikka he eivät sanoneetkaan mitään.¹⁴⁷

143 Henry 1997, 101–105.

144 *They changed the texture of my skin – my skin's a lot softer. They caused breast growth. I'm on a hormonal regimen now of what they would give most women after a hysterectomy, who still have uterus.* (Bornstein 1995, 18–19.)

145 *Dr. Hamburger says I seem to need the estrogens. I'm not tired any more, my skin is completely cleared and my coloring is fresh. There has been some added weight in the hips and some bust development.* (Jørgensen 2000, 98.)

146 Henry 1997, 111.

147 *Around the age of seventeen, I recall that I was even more keenly aware that I was different from other boys. Once I overheard one of them say, "George is such a strange guy." At other times, they didn't have to say it; I could read the thought in their attitudes.* (Jørgensen 2000, 21.)

Sukupuolisuuteemme liittyvät kokemuksemme ryhmittelemme usein kulttuurissa sosiaalisesti luotujen luokkien mukaan. Näitä ovat sukupuoli- luokat 'mies' ja 'nainen' tai 'feminiininen' ja 'maskuliininen'. Aistittu todellisuus on siten oma itsenäinen todellisuutensa ja puhetodellisuus, johon käsitteet viittaavat, omansa.¹⁴⁸ Tämä tekee siten mahdolliseksi myös kysyä, kuten Kate, Christine ja Deirdre kysyvät, mitä puhetodellisuudessa käytetyt käsitteet tarkoittavat: Mitä on mies ja mitä on nainen¹⁴⁹, kuinka miehet ja naiset "ovat"¹⁵⁰, miten 'mies' ja 'nainen' tuntevat¹⁵¹, mitä on feminiininen, ja kuinka feminiinisyuden voi tietää? Se antaa mahdollisuuden myös kysyä, eikö harras ja harmiton halu feminiiniseksi ole kylliksi, miksi erilaisten toimenpiteiden pitäisi määritellä se¹⁵² sekä onko sukupuoli vain hormoneihin liittyvää¹⁵³.

Puhetodellisuudessa välittynyt tunto ei ole enää kehon alkuperäistä kokemusta, vaan se on jo tehty merkitykselliseksi, ja se on eri tavoin intersubjektiivista. Emme esimerkiksi voi tietää, millainen on Katen ja Christinen subjektiivisen kehon *naisena olemisen* kokemus. Sosiologi Arto Tiihonen toteaa, että kielen avulla määritelty tunne ei useinkaan aukea osaksi laajempaa merkitysten antoa¹⁵⁴. Elämme kuitenkin samassa maailmassa, ja siksi väitän, että ainakin periaatteellisella tasolla¹⁵⁵ samassa kulttuurissa elävien toisten ihmisten kuvauksista voimme tavoittaa jotakin siitä, mitä he tarkoittavat. Etenkin naislukijat voivat oman aistimaailmansa avulla tavoittaa ainakin aavistuksen siitä, mitä esimerkiksi Kate tarkoittaa, kun hän kertoo, että hän oli elänyt viisi kuukautta naisena, uusi päivä tuntui heti aamusta hyvältä, hän seisoi peilin edessä pukeutuneena työhön ja koki viimein tyytyväisyyttä siihen, mitä hän näki peilissä.¹⁵⁶

Vaikka emme tavoita toisen ihmisen subjektiivista kehon kokemusta, ymmärrämme intersubjektiivisen todellisuutemme avulla toisen ihmisen kuvauksen sukupuolta koskevasta eheyden tunnosta. Ymmärrämme, mistä

148 Henry 1997, 95, 114–115.

149 *But what is a man and what is a woman?* (Jørgensen 2000, 76.)

150 *In contrasting how men and women "are"* <...> (McCloskey 2000, xiv.)

151 *What does a man feel like? What does a woman feel like?* (Bornstein 1995, 24.)

152 *You say, "Not 'now female'"?* (*Thus Deirdre later when challenging officials.*) *What's female? How do you know? Why wouldn't an earnest and harmless desire to act as one be enough? Why should the operation define it?* (McCloskey 2000, 120.) *But what is male and what is female? Many factors predominate to determine a person's sex.* (Jørgensen 2000, 195.)

153 *"The chemical difference between testosterone and estradiol is four atoms of hydrogen and one atom of carbon."* <...> *"Estradiol, the female hormone and chemical sister to testosterone."* (Jørgensen 2000, 76.)

154 Tiihonen 1997, 106.

155 Saman kulttuurin sisällä elävät ihmiset jakavat kielen, tavat, tottumukset, moraalit, ilmeet, eleet jne. sekä niihin liittyvät merkitykset.

156 *About five months into living full-time as a woman. I woke up one morning and felt really good about the day. I got dressed for work, and checking the mirror before I left, I liked what I saw – at least!* (Bornstein 1995, 38.)

he puhuvat naisena olemisessa, koska tunnemme naisena olemisen kulttuuriset tavat. Pystymme ymmärtämään esimerkiksi Christineä ja hänen kuvaustaan naisena olemisen tunnoista, kun hän viittaa käyttämiinsä naisten vaatteisiin ja niiden muodostamaan visuaaliseen aistimukseen itsessä. Pystymme ymmärtämään, mitä hän mahdollisesti kokee, kun hän toteaa visuaalisen aistimuksensa olevan luonteva sukupuoleen liittyvän kokemuksensa kanssa.¹⁵⁷ Samalla tavalla ymmärrämme Deirdrea, kun hän kuvaa naiseuteen liittyvää tyytyväisyyden tuntoa, kun toinen ihminen on jättänyt tekemättä tai huomioimatta jonkin asian hänen kohdallaan. Deirdre kertoo, miten kukaan ei katsonut häntä, kun hän poistui kaupasta ostettuaan hakasia ja erivärisiä lankoja, joita hän saattaisi tarvita ompelurasiassaan. Hän koki löytäneensä oman paikkansa naisena.¹⁵⁸

Edelliset esimerkit kuvaavat myös sitä, millä tavalla aistimaailmamme moninaisuudesta huolimatta saatamme tehdä merkitykselliseksi asioita vain yhdellä aistilla koettuna. Saatamme ohentaa kokemuksemme vain silmin nähtyyn tai näkemättä jättämiseen. Esimerkiksi Kate kertoo, miten hän vihasi sitä, millä tavalla penis teki hänestä miehen niin hänen omissa kuin myös toisten silmissä. Hän tuo esille myös, miten suuri merkitys televisiolla on ollut hänelle koko elämän ajan, kun hän on etsinyt, mitä 'mies' ja 'nainen' ovat.¹⁵⁹ Kokemuksen ohentaminen silmin nähtyyn tapahtuu myös kielikuvien tasolla, kun pohdimme tekojemme oikeutusta ja toteamme samalla tavalla kuin Herculine, että tekomme ovat väärin niin moraalisesti kuin lain silmissäkin.¹⁶⁰

Michel Henry toteaa, että kehon toiminta liikkeenä ei ole mikään yli-aistillinen ilmiö. Liike on jotakin, mikä on välittömästi läsnä ja olemassa olevana kokemuksessamme. Tämä johtuu siitä, että koemme liikkeen kehossamme, siis itsessämme. Liike tapahtuu ajattelemta ja se suoritetaan vaistomaisesti. Siksi kehon liike on alkuperäisesti mekaaninen ja tiedostamaton. Kehon liike aistittuna on välitöntä maailmassa olemisen taitoa. Se tekee mahdolliseksi harkinnan, ymmärryksen, arvioinnin sekä tiedon. Keho

157 *After I had dressed in a green skirt, pale brown jacket and brown suede shoes, I looked at myself in the mirror. Quite frankly, I liked what I saw, and it seemed perfectly natural.* (Jørgensen 2000, 112.)

158 *She came up the stairs after buying the hooks and some thread in hard-to-get colors she might need for her sewing box and said to herself, This is a woman's domain. No one looked at her. She was in her place.* (McCloskey 2000, 156.)

159 *I never hated my penis; I hated that it made me a man – in my own eyes, and in the eyes of others.* (Bornstein 1995, 47.) *On the day of my birth, my grandparents gave me a television set: In 1948, this was a new and wonderful thing <...> Every day I watched it, that television told me what was a man and what was a woman. And every day I watched it, that television told me what to buy in order to be a woman.* (Bornstein 1995, 55, 57.)

160 *I repeat: his duty traced out another line of conduct for him. In such a circumstance, in decision was not permitted; it was great fault, not only morally but in the eyes of the law.* (Barbin 1980, 70.)

ja aistit muodostavat yhden erottamattoman kokonaisuuden, eikä liikkeen ja sielun välillä ole mitään eroa tai etäisyyttä¹⁶¹.

Kehon toiminta liikkeenä, aistimisena, ja merkitykset ovat minuus.¹⁶² Subjektiivisen kehon kokemukset sellaisenaan eivät ole jaettavissa toisten ihmisten kanssa. Siksi meidän on joskus vaikea ymmärtää toisia ihmisiä. Kaikki se, mikä tapahtuu subjektiivisessa kehon kokemuksessa, ei ole toisten ihmisten havaintojen tavoitettavissa. Esimerkiksi Christine kertoo, että hän on muuttunut enemmän sellaiseksi kuin hän on todellisesti. Hän ei siis ole kehollisesti muuttunut lainkaan, vaan hänen todellinen luontonsa on "tullut pintaan".¹⁶³ Hän oli siis aina subjektiivisessa kokemuksessaan kokenut olevansa nainen miehen sijaan, mutta toiset ihmiset eivät koskaan voineet tavoittaa hänessä olevaa naiseen liittyvää kokemusta.

Kehon taito harkintaan ja arviointiin paljastuu usein tilanteissa, joissa tunnemme tapahtuvan jotakin sellaista, joka on vastoin "luontoamme". Christine havainnollistaa tämänkaltaista tilannetta nuoruuden aikaisella kesäleirikokemuksellaan. Christine piti itseään ulkoisesti katsottuna nöyränä tai kilttinä poikana. Poikien kesäleiri nosti ensimmäisen kerran hänessä avoimen kapinoinnin, koska hän ei katsonut sopeutuvansa leirille. Syynä olivat leirin kurinalaiset ja lähes sotilaalliset tavat. Osaksi sopeutumattomuuteen vaikutti vierailu läheisellä tyttöjen leirillä, jossa hänen sisarensa oli. Hän koki samuutta tyttöjen kesäleirin ilmapiirin kanssa, koska siellä häntä ei kutsuttu nynnyksi.¹⁶⁴

Välitöntä kehon tietoa ja taitoa on myös tilannetaju. Christinella tämä ilmeni seuraavanlaisena toimintatapana. Kahdeksan vanhana hänellä oli tapana pitää virkkuutyötä pulpetissaan toisten lasten tietämättä. Hän kos-

161 Michel Henry (1997) kritisoi kehonfenomenologiassaan kartesiolaista lähestymistapaa, jossa ihminen jaetaan kahteen maailmaan: sieluun ja ruumiiseen. Ks. myös muun muassa Juha Varto (1996) ja Bryan Turner (1992). He ovat käsitelleet kriittisesti sitä, että moderni yhteiskunta rakensi ihmisestä pelkän merkitysten tuottajan. Moderni yhteiskunta tuotti eron kehon ja mielen välille eikä niiden välillä nähty olevan minkäänlaista merkityksellistä vuorovaikutussuhdetta. Erottelu johti siihen, että asiat on nähty olemassa oleviksi vain, jos ne ovat 'mielessä'. Kehon merkitys on jäänyt vähäisempään asemaan. Turner toteaa (1992, 37, 91–93, 170), että kehollisuutta ei voi unohtaa, kun tarkastelemme ilmiöitä ja asioita toimijan näkökulmasta. Keho on osa ihmisen arkipäivää ja merkitykset saavat sisältönsä mielessä vain suhteessa kehollisuuteen. Ihmisen keho on sosiaalisen toiminnan avulla kietoutunut toisten kehoihin. Kehon suhteen ihminen määrittää itseään ja toisia.

162 Henry 1997, 95, 80, 82–83.

163 *I am extremely happy person and that the real me, not the physical me, has not changed.* (Jørgensen 2000, 115.)

164 *Outwardly, I was a very submissive child, but sense of rebellion must have been growing rapidly within me and established itself more openly the following summer, when Mom and Dad sent me to a boys' summer camp, located at Dover Furnace, New Jersey. Camp Sharparoon was typical vacation camp, operated in what seemed to me then a far too militant manner.* (Jørgensen 2000, 12.) *No one could understand why I was so unhappy or why I delighted in visiting Dolly when Mom and dad took me on a trip to the girl's camp, some distance away. Somehow, I felt more at ease, more comfortable there. The girls didn't call me "sissy" or ask me if I was really a girl dressed in boy's clothes, like the boys at Camp Sharparoon did.* (Jørgensen 2000, 13.)

ketteli virkkuutyötään ja jopa työsti sitä koulupäivän aikana, jos muut eivät nähneet. Salailu perustui kehon tietoon, että hän saattaisi tulla sen vuoksi pilkatuksi, ja hän halusi välttää pilkan tunteen.¹⁶⁵ Kehon tallentamaa tietoa se on siksi, että se on lukuisten omaan sukupuoleen liittyvien aistikokemusten summa, jossa yksi rooli on myös sukupuoleen liittyvillä kulttuurisilla tavoilla. Christinehän ei ollut joutunut pilkan kohteeksi juuri käsitöidensä vuoksi, mutta hän tunsu intuitiivisesti siihenastiseen elämänsä perusteella, että virkkaamisella ja hänen sukupuolellaan oli jonkinlainen yhteys. Kehon liike hallitsee tilannetta ilman tietoista merkityksellistämistä. Tämä ilmenee esimerkiksi kieltäytymisellä jostakin tekemisestä toisten kanssa ilman tiedostettua syytä. Herculine kertoo tämäntapaisesta tilanteesta. Kun hän oli mukana opettajien ja oppilaiden kanssa retkellä, useimmat sisaret menivät uimaan, ja Herculine itse kieltäytyi tuosta ilosta. Hän kieltäytyi, mutta tietämättä loppujen lopuksi, miksi.¹⁶⁶

Aistiminen on paikallista, kehossamme olevaa. Kehomme liike paikallistuu ja määrättyy aina suhteessa itseemme, kohti sisäistä kokemustamme. Tuon kokemuksemme vallassa on, miten aistimme harjoittamana löydämme maailman ja mitä siinä koemme erityisenä erotuksena kaikesta muusta. Kehon liikkeen avulla hallitsemme asioita.¹⁶⁷

3.5.3 Vastus todellisuuden perustana

Samoin kuin aistimukset, myös vastus on ennen tiedostettua kokemusta. Yksilö suuntautuu maailmaan, esimerkiksi esineisiin, asioihin ja toisiin ihmisiin, heidän ilmeisiinsä, eleisiinsä, katseisiinsa, mutta myös yhteiskunnan normeihin ja sääntöihin. Ne muodostavat vastuksen, kun kehon liike törmää niihin. Tästä seuraa, että aistitunto virittää kokijan tiedostamiseen ja merkitysten antamiseen. Vastuksen herättämä tietoisuus saa toiminnan jatkumaan. Esimerkiksi käden törmätessä esineeseen väärässä paikassa törmäyksessä kohdattu vastus saa meidät siirtämään esineen pois käden tieltä. Toisen ihmisen ilme tai ele voi olla vastus, joka saa meidät tietoiseksi toisen ihmisen läsnäolosta. Se saa mahdollisesti meidät aloittamaan keskustelun hänen kanssaan tai kysymään, onko minussa jotakin outoa ja

165 <...> *a small piece of needlepoint which I kept hidden in my school desk. Occasionally, I would reach in my desk and touch it, or if no one was watching, I'd take it out and admire it secretly. I didn't display it openly, probably sensing the derision that might result.* (Jørgensen 2000, 14.)

166 *What wild hilarity there was then! I was the only one present at this time bathing party who was a spectator. What stopped me from taking part in it? I would not have been able to say at the time. A feeling of modesty, which I obeyed almost in spite of myself, compelled me to abstain, <...>* (Barbin 1980, 39.)

167 Henry 1997, 109–111.

kummallista. Vastus tekee näin ollen mahdolliseksi tietoisien kokemisen ja toiminnan.¹⁶⁸

Vastus muodostaa jatkumon. Tietoinen toiminta jatkuu, vaikka se, joka tietoisuuden herätti, ei ole enää läsnä. Tämä johtuu siitä, että välitön kokemus vastustaa tosiasiaa, että joudumme määrittelemään kokemuksemme kielen avulla, kulttuurin luokituksia ja todellisuutta vastaavaksi. Näin ollen vastuksen jatkumo paljastaa eletyn ja koetun sekä kulttuurin luokitusten ja määrittelyjen välisen suhteen.¹⁶⁹

Christine koki vastuksena muun muassa yhteiskunnan pojille asettamat rooli-odotukset. Christine havainnollistaa tuota vastusta kertomalla sukupuoltaan koskevista pohdintoistaan. Hän oli jo varhain oppinut, että yhteiskunta oli asettanut perussäännöt poikien käyttäytymiselle. Pienet pojat pukeutuivat housuihin ja pitivät hiuksensa lyhyinä. Hänen tulisi oppia käyttämään nyrkkejä aggressiivisesti. Hänen tulisi ottaa osaa urheiluun ja kaikkein tärkeimpänä muistaa, että pojat eivät itke. Christine käyttäytyi omasta mielestään juuri päinvastoin: heikkona, pelavapäisenä ja introvertina poikana.¹⁷⁰ Vastus herätti siis Christinen tietoisuuden omaa sukupuolta koskevasta erilaisuudesta suhteessa ympäristön määritelmiin.

Vastus voi olla myös ennakoivaa, koska tietyt asiat ja tapahtumat toistuvat usein ihmisen elämässä. Nämä toistuvat asiat muodostavat kehomme tiedon, jota myös koetamme ikään kuin varmistuaksemme, että maailma on sellainen kuin se on. Christine kuvaa havainnollisesti sitä, miten sukupuoleen liittyvät kokemukset olivat herättäneet vastuksen, mutta jollakin tavalla hän halusi vielä koetella todellisuutta ja siinä olevaa vastusta. Christine oli hyvin läheinen isoäitinsä kanssa. Hän uskoutui isoäidilleen kerran, kun hän oli vielä poika. Hän kertoi isoäidilleen, että hän oli rukoillut saavansa joululahjaksi sievän nukan, jolla olisi kullanväriset pitkät hiukset. Kun hän kertoi asiasta isoäidille, hän uskoi, että isoäiti voisi ainakin helpottaa hänen pettymystään, kun paketissa osoittautuisikin olevan loistava punainen juna.¹⁷¹ Samantapaisesta tilanteesta on kysymys myös Christinen kuvauksessa keskustelussa äitinsä kanssa. Hän kertoi kysyneensä äidiltään, miksi Jumala ei ollut tehnyt heitä toistensa kaltaisiksi. Äiti selitti, että maailma tarvitsee miehiä ja naisia, eikä ole mitään keinoa tietää, syntyykö poika vai

168 Henry 1997, 101–105.

169 Henry 1997, 101–105.

170 *I developed into a frail, tow-headed, introverted child, but I learned early that society laid down firm ground rules concerning my behavior. A little boy wore trousers and had his hair cut short. He had to learn to use his fists aggressively, participate in athletics and, most important of all, little boys didn't cry.* (Jørgensen 2000, 8.)

171 *Had I told her of my childish prayer one Christmas when I was five, asking God for a pretty doll with long, golden hair, Grandma might have helped answer that prayer. At least, she would have eased my disappointment when my present turned out to be a bright red railway train.* (Jørgensen 2000, 8.)

tyttö. Se oli äidin mukaan Jumalan yllätys. Christine oli todennut siihen, ettei pidä sellaisesta yllätyksestä, jonka Jumala oli hänelle tehnyt.¹⁷²

Kate kuvaa samantapaista oman kokemuksen ja ympäristön määrittysten välisessä suhteessa muodostuvaa vastusta seuraavasti: Kate kertoo tavanneensa kerran kotiin tullessaan naapurin viisivuotiaan tytön, joka oli nähnyt hänet televisiossa. Tyttö halusi tietää, oliko Kate poika vai tyttö. Kate kertoi olevansa tyttö, joka oli ennen poika. Kate kertoo pitäneensä siitä, että lapsi oli kysynyt hänen sukupuoltaan.¹⁷³ Aikuisten suhtautumista samaan asiaan havainnollistaa Katen tarina eräästä kokemuksestaan: Vuosi sukupuolenkorjauksensa jälkeen Kate käveli kadulla rakastettunsa Lisan kanssa. Vastaa tuli viisihenkinen perhe. Lapset keskustelivat siitä, olivatko Kate ja Lisa homoja vai tyttöjä. Lasten isä kommentoi keskustelua toteamalla, että toisen heistä pitää olla mies, koska tämä on Amerikka.¹⁷⁴

Kate jatkaa kuvaamalla kohtaamistaan erään työmiehen kanssa. Työmies ihaili ääneen Katea. Kate ei tiennyt, mitä tilanteessa pitäisi sanoa. Hän ei tuntenut kulttuurissa olevaa sukupuoleen kuuluvaa tapaa vastata miehen naiselle osoittamaan huomionosoitukseen. Kate ei ollut tottunut siihen, että ihmiset ihailivat häntä naisena. Ihailu herätti vastuksen ja sen myötä tietoisuuden pulmasta.¹⁷⁵ Myös Katen kuvaama kehoon kohdistuva rituaalinen toiminta on vastuksen ilmenemistä. Kate teki itselleen rituaalisen viiltelyn vapautuakseen itsessään olevasta miehisestä puolesta ennen varsinaista sairaalassa tehtävää genitaalialueiden leikkausta.¹⁷⁶ Tuo miehi-

172 "Mom," I asked, "why didn't God make us alike?" My mother gently explained that the world needed both men and women and that there was no way of knowing before a baby was born whether it would be a boy or a girl. "You see, Brud," she said, "it's one of God's surprises." "Well," I replied, "I don't like the kind of surprise God made me!" (Jørgensen 2000, 9.)

173 Two days after my lover and I appeared on *The Donahue Show*, the five-year-old child of our next door neighbor came up to me and asked me, "So, are you a boy or a girl?" We'd been living next door to these folks for over two years. "I'm a girl who used to be a boy," I replied. She was delighted with that answer and told me I'd looked very pretty on television. I thanked her and we smiled at each other and went about our days. I love it that kids will just ask. (Bornstein 1995, 9.)

174 I remember one Fourth of July evening in Philadelphia, about a year after my surgery. I was walking home arm in arm with Lisa, my lover at the time, after the fireworks display. We were leaning in to one another, walking like lovers walk. Coming towards us was a family of five: mom, dad, and three teenage boys. "Look, it's a coupla faggots," said one of the boys. "Nah, it's two girls," said another. "That's enough outa you," bellowed the father, "one of 'em's got to be a man. This is America!" (Bornstein 1995, 30.)

175 This workman's face lit up when he saw me. "Well!" he said, "Don't you look beautiful today." At that moment, I realized I didn't know how to respond to that. I felt like a deer caught in the headlights of an oncoming truck. I really wasn't prepared for people to be attracted to me. To this day, I don't know how to respond to a man who's attracted to me – I never learned the rituals. (Bornstein 1995, 39.)

176 The night before my genital surgery, I cut myself. I wear a small labrys around my neck. It's a double-headed ax, a symbol of goddess culture reputedly popular with Amazon warriors. I cut myself lightly across my left wrist with one blade and above my heart with the other blade. I was killing that part of me I considered to be a man. This was the final blow; it was my personal ritual. (Bornstein 1995, 93.)

nen puoli hänessä itsessään oli vastus, joka herätti hänen tietoisuutensa hänessä olevasta naisesta.

Deirdre havainnollistaa koetun sekä kulttuurin luokitusten ja määrittelyjen välistä suhdetta kertomalla tilanteesta, jossa hän halusi puhua vaimonsa kanssa ristiinpukeutumisesta. Hänen vaimonsa kieltäytyi keskustelusta, koska ei kokenut kykenevänsä käsittelemään asiaa. Deirdre kertoo ymmärtävänsä sen, että vaimo pohtii, millainen nainen hän itse on, jos hänen miehensä seisoo vastatusten pukeutuneena naisten vaatteisiin.¹⁷⁷

Elämäkertoista poimitut kokemukset kertovat vastuksen kokemuksesta, joka herätti Deirdressä, Katessa ja Christinessä tietoisuuden heidän omaan sukupuoleensa liittyvien kokemusten sekä ympäristön odotusten ja kulttuuristen luokitusten välisestä ristiriidasta. Vastuksen herättämä tietoisuus johti vastuksen jatkumoon, toimintaan, joka vähitellen johti heidät kaikki hankkimaan tietoa sukupuolisesta erilaisuudestaan. Myöhemmin vastuksen herättämä tietoisuus johti heidät myös hakeutumaan toimenpiteisiin sukupuolensa korjaamiseksi omaa sukupuolta koskevaa kokemustaan, tietoaan ja ymmärrystään vastaavaksi.¹⁷⁸

3.5.4 Aistiminen ja muistaminen

Kehollisuudessa on mahdollisuus tai kyky tietoon. Keho on siten tiedon perusta. Jotta ymmärtäisimme tiedon, joka kehomme maailmassa olemiseen liittyy, meidän on ymmärrettävä maailman luonne, jonka kehomme tuntee. Kehon tieto ei ole väliaikaista vaan äärettömän vaihtelevan ja moninaisen tiedon tyysija, koska keho tallentaa alati aistein kokemaamme todellisuutta. Kehon olemassaolo on siten myös kehon muisti.¹⁷⁹ Keho ei siten myöskään muista asioita, joita se ei ole voinut kokea. Muun muassa Kate toteaa, että hän ei voi koskaan kertoa olleensa pieni tyttö siinä merkityksessä kuin se kulttuurissamme ymmärretään, koska hän eli elämää, jossa hän valehteli olevansa poika.¹⁸⁰

177 *"I can't handle it." Donald realized she was ashamed to face another woman. What kind of woman am I, she would think, that my husband dresses in women's clothes? Ugh.* (McCloskey 2000, 48.)

178 Tämä tutkimus ei tutki ja siten anna tietoa siitä, mikä "tavanomaisessa" sukupuolen omaksumisessa toimii vastuksena. Voidaan kuitenkin olettaa, että samat kulttuurien luokitukset ja määrittelyt sekä oman kokemuksen ja ympäristön välinen suhde toimivat vastuksena myös siinä, koska niiden suhteen jokainen ihminen kehollisena elää. Transsukupuolisilla vastus herättää tietoisuuden sukupuoliristiriidasta. "Tavanomaisessa" sukupuolen omaksumisessa voisi todeta, että ne vahvistavat koettua sukupuolta.

179 Henry 1997, 112–113, 128–129, 131.

180 *I would need to invent a past for myself as a little girl, that I'd have to make up incidents of my girl childhood; that I'd have to say things like "When I was a little girl..." I never was a little girl; I'd lied all my life trying to be the boy, the man that I'd known myself not to be.* (Bornstein 1995, 62.)

Muisti on kehollinen ilmiö. Muisti on kehon aktiivisuutta. Näin keho muodostaa äärettömän käsitysten ja mielikuvien kokonaisuuden, koska keho sallii meidän toistaa, kerrata ja harjoittaa kokemusta. Aktiivinen kehon toiminta tuo kokemuksen esille. Muistaminen ja toistaminen ovat ominaisuuksiltaan vastaavia, koska muistamista tapahtuu vain asioita toistamalla.¹⁸¹ Esimerkiksi Deirdre kertoo kokemuksestaan, miten hänen oli vaikea muistaa muutama viikko sukupuolenkorjauksensa jälkeen uutta nimeään, koska hänellä oli yhä Donaldin muistot. Deirdrenä elämisen kokemukset eivät olleet kehollisesti riittävästi toistettuja. Siksi hän esitteli vaistomaisesti itsensä journalistille Don-nimisenä.¹⁸² Vertailua voidaan pitää myös keinona toistaa ja kerrata asioita. Vertailu on jatkuvaa vastuksen hakemista. Sukupuoleen liittyvässä vertailussa nousevat esille vahvasti kaikki objektiiviseen kehollisuuteen liittyvät asiat. Christine kertoo, miten hän on toistamiseen vertaillut itseään lähimpiin tovereihin ja myös armeijassa kohtaamiinsa mieshenkilöihin. Christine luokittelee itsensä feminiiniseksi toistuvan vertailun tekemisen kautta.¹⁸³

Toistaminen voi tapahtua myös mielikuvien tasolla. Herculine kertoo, miten arki vähitellen pikku hiljaa sai hänen ilmeensä painumaan surusta, jota hän ei pystynyt nujertamaan. Häntä kalvoi kauhea nimetön sairaus, ja siitä johtuva pysyvä huoli oli ottanut paikan hänen mielessään.¹⁸⁴ Kehollinen paikka voi yhtä hyvin olla myös visuaalinen mielikuva jostakin olleesta. Tämä asia tai paikka konkretisoituu mieleenpalautumisen avulla.¹⁸⁵ Kaikki tutkimuksessani käytetyt elämäkerrat edustavat kokonaisuudessaan omaan kehoon ja sen sukupuolisuuteen liittyvää vertaamista, muistamista ja mieleen palauttamista.

181 Henry 1997, 111–112.

182 *She still had Donald's memories and embarrassed herself a couple of weeks after the operation by reflexively introducing herself to an Australian journalist as "Don".* (McCloskey 2000, 197.)

183 *I couldn't help comparing myself with the boys in my group and I was aware that the differences were very great indeed, both mental and physical. My body was not only slight, but it lacked other development usual in a male. I had no hair on my chest, arms, or legs. My walk could scarcely be called a masculine stride, the gestures of my hands were effeminate and my voice also had a feminine quality. The sex organs that determined my classification as "male" were underdeveloped.* (Jørgensen 2000, 31.) *In the meantime, I continued my analysis of the differences between me and the army friends I had come to know and like.* (Jørgensen 2000, 37.) *Again, I couldn't help comparing myself to him and his sturdy virility as I regarded him across the table the day of our meeting. Though we were both twenty-two years old, he was a grown young man and I seemed a pale, fragile boy by comparison.* (Jørgensen 2000, 69.) *<...> but my mental and emotional chemistry matched all the physical characteristics which in me seemed so feminine.* (Jørgensen 2000, 31.) *Even if were possible to adjust my mind and attitudes to a more male outlook, I wondered what could be done about a "masculine" mind in a feminine body.* (Jørgensen 2000, 70.)

184 *From time to time my brow bent beneath the weight of a sadness that I could not overcome. A constant preoccupation had seized hold of my mind. I was devoured by the terrible sickness of the unknown.* (Barbin 1980, 34.)

185 Henry 1997, 113, 137.

Kirjoittajat käsittelevät elämäkertoissa eletystä yksityiskohtia, joiden avulla he hahmottavat sukupuolisena olemistaan maailmassa. Yksityiskohdilla tarkoitan muistikuvia, joita olen jo aiemmin käyttänyt tutkimusaineistosta esimerkkeinä. Omaan sukupuoleen liittyviä muistikuvia havainnollistavat myös muun muassa seuraavat Deirdren ja Katen esimerkit. Deirdre kertoo elämäkerrassaan muistikuvansa ensimmäisestä ristiin pukeutumisestaan. Hän oli vasta 11-vuotias, kun hän oli yksin kylpyhuoneessa. Siellä hän oli ottanut äitinsä alushousut, pukeutunut niihin ja kokenut seksuaalisen, ei tyydytystä tuottavan mutta mielihyvän ryöpsähdyksen, johon sekoittui muistoja ja haluja puolipukeisista naisista, ballerinoista ja hänen äidistään.¹⁸⁶ Kate kertoo olleensa 10–11-vuotias, kun hän kellarissa toisti mielikuvia itsestään pienenä tyttönä. Hän oli kehitellyt tätä varten niin sanotun sukupuolenvaihtokoneen.¹⁸⁷

Keho on perusta asian tai paikan mieleenpalauttamiselle ja muistamiselle. Keho muistaa siihen tallentuneet tunnot. Henryn mukaan kehon muistoja ei tule erottaa niistä asioista, jotka johtavat muistamiseen, kuten esimerkiksi asioiden kertaamisesta ja asioiden toistamisesta.¹⁸⁸ Henry toteaa, että kehomme muistaa, vaikka merkityksenantomme saattaa unohtaa. Kehon avulla kykenemme tietämään, ja kun keho häviää, kuolee eli muuttuu ruumiiksi, kehoomme liittyvät taitomme ja tietomme häviävät.¹⁸⁹

Tapa tai tottumus on edellytys kehon muistamiselle ja mieleen palauttamiselle.¹⁹⁰ Deirdre toteaa, että sukupuolen tapa opitaan opiskelemalla. Kysymys on sukupuoleen liittyvien luonnollisten, epäluonnollisten, geneettisten ja sosiaalisesti rakennettujen vihjeiden oppimisesta.¹⁹¹ Sukupuolta säädetään päivittäin sadoilla tavoilla. Kuten Deirdre toteaa, jos tekeytyy joksikin, on oltava se, mitä tavoittelee.¹⁹² Katen näkemyksen mukaan opit-

186 *Upstairs in the bathroom he took a pair of his mother panties from the laundry basket, put them on, and found a rush of sexual pleasure – not joyous or satisfying, merely There. It was mild ache, pleasant and alluring, mixing memory and desire: the woman half-dressed in Filene’s, the little ballerinas, his mother.* (McCloskey 2000, 5–6.)

187 *When I was ten or eleven years old, I used to play alone in the basement, way back in the corner where no one would come along to disturb me. There was an old chair there to which I attached all manner of wires and boxes and dials: it was my gender-change machine. I would sit in that chair and twist the dials, and – presto – I was off on an adventure in my mind as a little girl, usually some budding dykelet like Nancy Drew or Pippi Longstocking.* (Bornstein 1995, 64.)

188 Henry 1997, 135.

189 Henry 1997, 137.

190 Henry 1997, 137.

191 *I mean really try to pass as the opposite gender, not just put on a joke dress and a lampshade hat for the Lions picnic. You’ll be surprised at how many gender clues there are and how easy it is to get them wrong. Scores of them, natural, unnatural, genetic and socially constructed.* (McCloskey 2000, 160.)

192 *At one level, I have found, gender is “deeply” superficial, a performance, something that must be studied and learned. <...> Doing gender can be viewed as an accretion of learned habits, learned so well that they feel like external conditions, merely the way things are.* (McCloskey 2000, 83.) *Gender must be enacted daily in a hundred ways, but to be enacted*

tavat vihjeet ovat lähinnä ulkoisia asioita, kuten kehoon, hiuksiin, vaatteisiin, ääneen, ihoon ja liikkeisiin liittyviä sukupuolta osoittavia vihjeitä. Hän opiskeli juuri nämä ulkoiset naiseuteen liitettävät vihjeet, jotta hän oppisi olevansa nainen myös toisten silmissä.¹⁹³

Deirdre kertoo, miten hän halusi esittää hollantilaisille ystävilleen sukupuolenkorjauksensa jälkeen, miten naisen ja miehen tyyliä seisoa ja kävellä eroavat toisistaan. Yrityksestään huolimatta hän ei enää kyennyt kuin naisten parodiaan miesten kävelytyylistä¹⁹⁴, vaikka hän oli elänyt suurimman osan elämästään miehenä. Hän toteaa itsekin, että ei tule olemaan koskaan sataprosenttisesti nainen, koska hänellä ei ole koskaan ollut xx-kromosomeja.¹⁹⁵ Esimerkki kertoo kehon oppimisesta ja muistamisesta mutta myös muistamiseen liittyvästä kehon ja merkityksenannon välisestä erosta. Saatamme peittää täysin merkityksettömänä sen, mitä emme halua olla, varmistaaksemme sen, mitä haluamme olla. Saatamme myös liittää merkitykselliset asiat ohi todellisen asiayhteyden, koska kehomme odotukset ovat suuret. Esimerkiksi Christine kertoo, miten hän nautittuaan ensimmäiset hormonitablettinsa oli aamulla aivan vakuuttunut, että hänelle oli tapahtunut jotakin tärkeää. Kun hän seiso peilin edessä, hän ei huomannut mitään erityistä ja hän oli pettynyt. Hän oli pettynyt siitakin huolimatta, että hän tiesi, että yksi tabletti ei vielä tee näkyviä muutoksia. Toisin sanoen, kehon alkuperäinen kokemus sai merkityksen välittömästi omassa kehossa. Lähtökohtana oli toive objektiivisesti havaittavista muutoksista.¹⁹⁶

Kun tein tutkimustani, tutkimusaineistosta nousi ilmi piirteitä, jotka kaipasivat tarkasteluun myös muuta teoreettista apuvälinettä kuin Michel Henryn kehonfenomenologian keskeiset käsitteet keho, liike, vastus ja merkitys. Hermeneuttisella otteella tehdyssä tutkimuksessa sallitaan teorian tai teoreettisen lähestymistavan muuttuminen tutkimuksen kuluessa. Varto toteaa, että tutkijan pitää olla altis muuttamaan tutkimuksen edetessä omaa käsitystään ja teoreettista ymmärrystään tutkimuskohteesta ja sen

it must be felt, too, "from the inside." Like method acting. Pretend you're an orange. Be an orange. (McCloskey 2000, 84.)

193 *Physical cues include body, hair, clothes, voice, skin, and movement. <...> I've had to study ways and means of either changing these physical cues, or drawing attention away from them if I want to achieve a female attribution from people. (Bornstein 1995, 26, 27.)*

194 *One evening after supper Deirdre is explaining to a Dutch vriendinnetje how women stand and walk by contrast with men. <...> To show her, Deirdre stands up and tries to walk like a man. She can't. She can only do the woman's parody of a man's walk, <...> (McCloskey 2000, 178.)*

195 *That doesn't make me a 100 percent, essential woman—I'll never have xx chromosomes, never have had the life of a girl and woman up to age fifty-two. (McCloskey 2000, xiv.)*

196 *The next morning, I awoke with the feeling that something very important was happening to me or was about to happen. I jumped out of bed and ran to the mirror. But I looked the same and I had to admit that I didn't feel any different. After all my desperate planning, I wondered why the tablet had failed to show any sign of change in me. It was a great disappointment, but I had no way of knowing then that it would take several years of constant hormone administration to finally show the physical results I had hoped to see after swallowing just one tablet. (Jørgensen 2000, 78.)*

luonteesta. Tutkimuksessani muodostui tärkeä tehtävä sekä sanalle *rajattaminen* että *elämäntaito*.¹⁹⁷

3.6 Rajattaminen

Tutkimukseni edetessä sana *rajattaminen* on saanut tärkeän tehtävän. Se on filosofi Juha Varton suomennos englanninkieleiselle sanalle transgression. Postmodernista ajattelutavasta nousevassa queer-tutkimuksessa transgressiolla tarkoitetaan rajojen ylittämistä. Tavoitteena on kaikenlaisten luokitusten muodostamien rajojen ja rakenteiden ylittäminen. *Rajattaminen* -sanan tavoitteena on sen sijaan kuvata laajemmin kaikenlaista toimintaa rajalla. Se tarkoittaa niin rajojen tunnistamista, tunnustamista, paljastamista, siirtämistä kuin rajan ylittämistä.¹⁹⁸ Tähän aiheeseen palaan luvussa 4.2, jonka aineistolähtöisessä tarkastelussa käytän apunani antropologi Jamake Highwaterin teosta *The Mythology of Transgression. Homosexuality as metaphor* ja filosofi Juha Varton artikkelia *Rajattaminen ja rajalliset. Fragmentteja teemasta*.¹⁹⁹

3.7 Elämäntaito

Lisäksi käytän aineistolähtöisessä tarkastelussani teoreettisena apuvälineenä psykologi Lauri Rauhalan ajatusta, että monet yhteiskunnan epäsuotuisat ilmiöt ovat pikemminkin elämäntaidollisia pulmia kuin sairauksia tai häiriöitä. Rauhala antaa välineitä tarkastella transsukupuolisuutta elämäkertojen kirjoittajien antamassa merkityksessä. Tästä seuraa, että tutkimukseni lähtöoletus on, että transsukupuolisuus ei ole sairaus, tauti tai häiriö vaan elämäntaidollinen kysymys.²⁰⁰

197 Varto 1992a, 108; ks. myös Juntunen ja Mehtonen (1982, 113–117). Varto toteaa, että hermeneuttisessa tutkimuksessa teoria syntyy tutkimuksesta, siis tutkimisen tapahtumisesta, jatkuvasta lähtöoletusten ja saavutetun tason ylittämisestä. Teoria ei siis ole sidoksissa vain niihin oletuksiin, joita tutkija on tehnyt tutkimuksensa alussa, koska ymmärtäminen ja tutkimuskohteen tavoittaminen käsitteellisesti on tapahtunut kehämäisesti.

198 Ks. Varto 2000, 3–8. Stålström (1998, 34–35) esittelee transgression-sanan käyttöä queer-teoriassa Mary McIntoshin Helsingissä vuonna 1993 pitämään luentoon viitaten.

199 Highwater (1997); Varto (2000).

200 Ks. Rauhala (1989); Rauhala (1993).

4 OMAN SUKUPUOLEN KOKEMINEN

Mutta muodonmuutos tapahtui heti kun mekon kangas kosketti hänen ihoaan, samalla tavalla kuin satujen hyvät haltijat muuttavat taikasauvalaan talonröstellön yhdessä silmänräpäyksessä palatsiksi. Samalla hetkellä kun Henrich katsoi peiliin ja näki siellä naisen...hän lopulta ymmärsi. Yhtäkkiä kaikki hänen elämänsä tapahtumat saivat merkityksen: epämääräinen paha olo jota hän oli tuntenut synnyinkaupungissaan, yksinäisyys josta oli kärsinyt sieltä lähdettyään.

Atxaga 1994, 281

4.1 Vierauden tunnon merkitys oman sukupuolen kokemisessa

4.1.1 Vierauden tunto

Aistitunnot ovat alkuperäisesti subjektiivisen kehon kokemuksia. Ne ovat kokemuksia, joita keho tallentaa ja muistaa, mutta ne eivät ole jaettavissa sellaisenaan toisten kanssa. Kun koemme vastuksen, joka herättää tietoisuutemme ja koettua koskevan merkityksenannon, voimme jakaa puhetodellisuudessa aistituntomme toisten kanssa. Tutkimusaineiston luokittelussa ilmeni, että subjektiiviset aistikokemukset omasta sukupuolesta jäsenyivät esimerkiksi pelkoina, surumielisyytenä, turhautumisena, rikkomuksen tekemisen tunteena, vihana, ilona, kiintymyksenä, onnentunteena sekä ulkopuolisuuden ja häpeän tunteena.

Kaikkien tutkimusaineiston luokittelussa paljastuneiden tunteiden taustalta on löydettävissä myös yksi yhteinen tunto. Elämäkertojen kirjoittajat vertailivat alati lapsuudesta aikuisuuteen omaa subjektiivista kokemustaan toisten, tovereiden, ystävien ja sukulaisten, sukupuoliin sekä ympäristön (yhteiskunnan) odotuksiin sukupuolestaan. Näissä kokemuksissa *vierauden tunto* nousi kirjoittajien tärkeimmäksi tunnoksi, kun he jäsensivät omaa sukupuoltaan. Vierauden tunto nousi vastuksista ja herätti kirjoittajien tarpeen määritellä oman kehon sukupuolta koskevia aistituntoja yhteisen kielen ja sen merkitysten avulla.

Vierauden tunto on kuin "...outo tunne, jota ei voi selittää. Se on tunne, että on jotenkin erilainen, ei kuulu joukkoon <...> se on vain sellainen tunne, sut laitetaan väärään paikkaan. Sussa on jotakin vierasta ulkopuolella... ja ehkä sisälläkin sitten", kuten Eeli Niinivirta, Seta ry:n Transtukupisteen

tukihenkilö kertoo Sanna Ukkolan haastattelussa.²⁰¹ Vierauden tuntoa kuvaavat esimerkiksi Herculinen, Katen ja Christinen kuvaukset tunnoistaan: tuntuu, että on hullu tai vakavasti viallinen, melankoliset ajatukset täyttävät mielen, jotakin on väärin ja sairasta tai pahaa syvällä itsessä.

Vierauden tunnon ja sen myötä oman sukupuolen pohdinnan voivat paljastaa hyvin tavanomaiset ja jokaisen ihmisen elämään liittyvät kokemukset toisten kanssa. Näitä ovat esimerkiksi kiintymys ja rakastuminen. Christine havahtui oman sukupuolensa ajatteluun suhteessaan nuoruuden ystävänsä Tomiin. Christine koki Tomia kohtaan uusia ja vieraita tunteja. Hän tunsi muun muassa alemmuuden kokemuksesta nousevaa mustasukkaisuuden tunnetta, joita hän ei kyennyt ymmärtämään.²⁰² Vierauden tunto voi herätä myös, kun rakkauden tunne on erilainen itsellä kuin toisella. Herculine kuvaa tutkimusaineistossa suhdettaan luokkatoveriinsa Saraan. Herculine itse koki olevansa Saran rakastaja, mutta Sara tunsi häntä kohtaan "vain" sisarellista ystävyyttä²⁰³.

Vierauden tunto saattaa johtua stereotyyppisestä tulkinnasta, jonka toiset ihmiset antavat meistä orgaanisen ja objektiivisen kehomme perusteella, ja tämä tulkinta on ristiriidassa subjektiivisen kehomme aistituntojen kanssa.²⁰⁴ Nämä tulkinnat saattavat olla sosiaalisessa tilanteessa annettuja määritelmiä tai toisten herättäminä tunteina ilman sosiaalista suhdetta²⁰⁵.

Omaa sukupuolta koskevan vierauden tuntoon voi liittyä myös tunnon kieltäminen tai asiasta vaikeneminen, kuten Kate kertoo.²⁰⁶ Katen mukaan se ei kuitenkaan tarkoita, että ihminen ei asettaisi kysymystä siitä, mitä on olla 'mies' tai 'nainen', miksi yhteiskunnassa täytyy olla joko–tai sekä mikä

201 Ukkola 2004, 19.

202 *It was then, for first time, that I experienced the abrasive feelings of jealousy – emotions which fed what must have been an already mounting inferiority complex. It was puzzling ambivalence. I didn't like understand these feelings for Tom, they were new and foreign.* (Jørgensen 2000, 21–22.) *I received a letter from Tom <...> Reading that letter, I remember being overwhelmed by the revelation that, despite earlier denials, I was love with him. I was also filled with a consuming fear that he would be facing unknown danger, maybe even death. Here was something – a forbidden emotion – of which I had to feel ashamed and it was abhorrent to me. I couldn't discuss it with anyone, not even my beloved Grandma Jørgensen and, certainly, I knew I would never mention it to Tom.* (Jørgensen 2000, 25.)

203 *Could she refuse the lover that tenderness of feeling she had devoted to the girlfriend, to the sister?* (Barbin 1980, 57–58.)

204 Sosiologi Arto Tiihonen (1997, 111) toteaa, että ruumiilliset kokemukset ovat alttiita sosiaalisille vaikutuksille. Nuorten minuuden rakentumisessa näillä tapahtumilla ja niistä kerrotuilla tarinoilla tuntuu olevan merkitystä, mikä ei kuitenkaan tarkoita, että ihminen alistuisi näihin sosiaalisiin odotuksiin, vaikka niinkin joskus käy.

205 Tässä tutkimuksessa sosiaalinen suhde ymmärretään vastavuoroisena suhteena, jolloin vuorovaikutuksessa yhdessä käsitteellistetään ja määritetään sukupuolta koskeva kuvaus sinun ja minun sukupuolesta.

206 *For the first thirty-or-so years of my life, I didn't listen, I didn't ask questions, I didn't talk, I didn't deal with gender — I avoided the dilemma as best I could.* (Bornstein 1995, 21.)

ylläpitää sukupuolijärjestelmää. Kate etsi näitä vastauksia koko elämänsä, koska hän tunsikin, että hänessä oli jotakin outoa tai vierasta. Tästä huolimatta hän vietti suurimman osan elämästään välttämällä kysymystä transseksuaalisuudestaan.²⁰⁷

Vierauden tunnosta saattaa muodostua myös pysyvä olotila. Vierauden tunto hämmentää joka hetki ja saattaa estää siten jopa keskittymisen elämän muihin asioihin, kuten Christine kertoo. Christine koki tilansa jo lapsuudesta mukana kulkeneena tuntona, joka on pikemminkin osa itseä kuin ulkoisen tilanteen synnyttämää.²⁰⁸ Henkilökohtaiseksi koettu omaan sukupuoleen liittyvä ongelma on jo usein alkanut lapsuudessa. Merja Rastas toteaa Sosiaali- ja terveyshallituksen vuonna 1992 julkaisemassa tutkimuksessaan *Oikeus oman identiteetin mukaiseen elämään. Tutkimus transseksuaalien elämästä ja asemasta Suomessa*, että transsukupuolisten elämä näyttää lapsuudessa samankaltaisena kuin kenen tahansa muun pienen lapsen elämä. Rastaaan mukaan transsukupuolisilla on kuitenkin kokemus jonkinlaisesta erilaisuuden suhteesta toisiin lapsiin ja sisaruksiin.²⁰⁹

Eeli Niinivirta toteaa, että sukupuoliiristiriidan tunne on translapsilla jo varhain. Jo kolmen neljän vuoden iässä he kokevat elävänsä väärässä kehossa. Psykiatri Veronica Pimenoffin mukaan jo tuolloin lapsen käyttäytyminen, mieltymykset ja tulevaisuuden odotukset voivat olla koetun sukupuolen mukaiset.²¹⁰ Pimenoff totesi TransHelsinki 2004 -tapahtuman *Sukupuoleltaan moninaisten lasten tunnistaminen ja tukeminen –seminaarissa* 19.11.2004 pitämässään esitelmässä ”Translasten ja -nuorten hoitokäytännöt maailmalla”, että kansainvälisten tutkimusten mukaan pienen lapsen transkokemuksista ei voida kuitenkaan välttämättä ennustaa transsukupuolisuutta aikuisuudessa. Lasten transkokemuksia ei voida pitää millään muotoa esiasteena aikuisuuden transsukupuolisuudesta.

Lasten transkokemuksista ei siis voi johtaa henkilön transsukupuolisuutta aikuisuudessa. Tilanne on myös päinvastoin. Kaikilla transsukupuolisilla aikuisilla ei myöskään ole välttämättä ollut transkokemuksia lapsuudessa, kuten Deirdre kertoo. Deirdre toteaa omasta lapsuudestaan, että hän käyt-

207 *I haven't found any answers. I ask every day of my life what is a man and what is a woman, and those questions beg the next: why? Why do we have to be one or the other? Why do we have to be gendered creatures at all? What keeps the bi-polar gender system in place?* (Bornstein 1995, 58.) *I knew from age four on, that something was wrong with me being a guy, and I spent most of my life avoiding the issues of my transsexuality.* (Bornstein 1995, 59.)

208 *I was continually distracted by my ever-present personal problems, and I found it extremely difficult to concentrate on my subjects.* (Jørgensen 2000, 60). *I was continually distracted by my ever-present personal problems, and I found it extremely difficult to concentrate on my subjects.* (Jørgensen 2000, 60). *How many of my emotions could be attributed to this early environment I couldn't determine then, of course, but deep within myself, even at that early age, I felt that all these basic feelings were an integral part of me and not highly influenced by outside conditions.* (Jørgensen 2000, 17.)

209 Rastas 1992, 16.

210 Ukkola 2004, 19; Pimenoff 1997, 61.

täytyi kuin poika, unelmoi kuin poika, hän oli poika²¹¹. Hänen lapsuudessaan ei ollut mitään ilmeistä, joka olisi viitannut haluun tulla naiseksi. Hän toteaa, että jotkut miehestä naiseksi ristiinpukeutajat ovat epämiehekkäitä poikia, mutta useimmat eivät. Useimmista naismaisista pojista tulee tavallisia miehiä, vähemmän homoja, mutta harvoin ristiinpukeutujia. Pieni osuus tavallisista pojista, kuten Donald (Deirdren ristimänimi), toivoo tulevansa naiseksi. Kuten Deirdre toteaa, vie aikaa oppia tuntemaan itsensä ja siinä voi piillä yllätys.²¹²

Deirdren edellä esitetty ajatus poikkeaa siitä, mitä hän myöhemmin esittää. Deirdre puuttui itse stereotypioihin tavalla, joita muun muassa ristiinpukeutujia pelkäävät käyttivät. Nämä eleet Deirdre oli jo opetellut ollessaan biologinen poika mutta omasta mielestään tyttö.²¹³ Deirdre ei itsemässään vaiheessa elämäkertaa kuvannut lapsuuden kokemuksiinsa transkokemuksina. Voitaneen olettaa, että hän piti lapsuudessaan sukupuoli-jakoa ja sukupuoli-jakoon liittyvien rajojen tunnustelua ja jopa ylittämistä lasten leikkeihin asiaan kuuluvana.

Tutkimukset esittävät, että lapsesta ja nuoresta oma keho tuntuu erilaiselta ja vieraalta, koska se muuttuu koko ajan. Murrosikäisenä nuorta hämmentää, kun hormonit alkavat antaa merkkejään ja ulkoiset sukupuolimerkit vahvistuvat. Herää usein kysymys, olenko ainoa ihminen, joka on sellainen kuin minä ja olenko jollakin tapaa epänormaali. Kysymykset ovat nuorille luonnollisia, koska kehon muutokset tapahtuvat kaikilla hieman eri aikataulussa eikä suoraa vertailukohtaa ole. Samanaikaisesti ympäristö kiinnittää huomion nuoren objektiivisen kehon muutoksiin, koska muutosten myötä nuori lunastaa vähitellen paikkansa aikuisten maailmassa.²¹⁴ Siten vierauden tunne saattaa olla läsnä kenellä tahansa omaa sukupuolta koskevan ymmärryksen muotoutumisessa, kun yksilö pohtii oman subjektiivisen kehollisuutensa aistimusten ja puhetodellisuudessa kohteeksi joutuvan objektiivisesti havaittavan orgaanisen ja objektiivisen kehollisuuden suhdetta²¹⁵. Transsukupuolisilla vierauden tunto voi herättää vahvan kokemuksen myös omasta erilaisuudesta.

Kirjoittajat jäsenivät omaa sukupuolta koskevia aistikokemuksia jo varhain, olivat he sitten "tavallisia" lapsia (Deirdre) tai sukupuoleltaan moninaisia lapsia (Kate, Herculine, Christine). Näin ollen voidaan todeta,

211 *I behaved like a boy, dreamed like a boy, was a boy.* (McCloskey 2000, 5.)

212 *I was not effeminate, if that's your theory. <...> There's nothing plain in such histories. Some male-to-female gender crossers were effeminate boys, but many were not. Effeminate boys most often become ordinary nongay men, less commonly gay men, but rarely gender crossers. A tiny share of noneffeminate boys like Donald wish in time to become women. You can't tell. It takes time to know oneself. There will be surprises.* (McCloskey 2000, 5.)

213 *At the seminars in which Deirdre was attacked for stereotyping she would reply with the same stereotypically feminine gestures or turns of phrase just used by the crossphobe – who had been practicing them since she was a little girl.* (McCloskey 2000, 164.)

214 Lehtonen 1997, 24–25; Abrahams ja Ahlbrand 2002, 19–22.

215 Henry 1997, 107–109.

että ainakin kirjoittajien kokemusten perusteella voisi väittää, että omaa sukupuolta koskeva vierauden tunne on kaikilla lapsilla. Siten voin todeta, että ainakin vierauden tunto on omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisessa tärkeä niin "tavallisilla" ihmisillä kuin sukupuoleltaan moninaisilla ihmisillä.

4.1.2 Stereotyytiat vastuksena

Omaa subjektiivista kokemusta sukupuolesta jäsennetään aina suhteessa johonkin. Tutkimusaineistosta kävi ilmi, että kaikki kirjoittajat pohtivat omaa sukupuoltaan suhteessa kulttuurissa luotuun kaksijakoiseen sukupuolijärjestelmään ja tyypillisimpiin 'mieheen' ja 'naiseen' liitettyihin sukupuolimäärittäisiin ja stereotyyppioihin. Tutkimusaineiston perusteella myös kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä ja stereotyytiat toimivat vierauden tunnon herättäjänä omaa sukupuolta koskevassa jäsentämisessä.

Stereotyyppioihin vastuksena liittyy elämäkertatutkimuksen kannalta myös ongelma. Sosiaalipsykologi Rupert Brown toteaa, että nykyhetkessä olevat stereotyytiat eivät vaikuta vain tulevaisuuden odotuksiin vaan ne selittävät nykyhetkessä myös henkilöhistoriaamme uudelleen. Näin ollen stereotyytiat saattavat vääristää myös sitä, miten käsitämme menneisyyden, koska stereotyytiat vaikuttavat havaintoihimme ja arviointiimme sekä siihen, miten muistamme sosiaaliset tilanteet.²¹⁶

Sosiaalipsykologi Rupert Brownin ja Markku T. Hyyppän mukaan stereotyytiat ovat järjestelmällisiä uskomuksia jonkin ryhmän ominaisuuksista. Brown toteaa, että stereotyyppinen luokittelu tarkoittaa, että ihmisen joitakin tai kaikkia ominaisuuksia tarkastellaan sen ryhmän mukaan, johon hänen katsotaan kuuluvan. Stereotyyppit nousevat hyvin vähäpätöisistäkin sosioekonomisista piirteistä. Tästä syystä yksikään luokittelu ei ole objektiivisesti totta niin, että luokittelu näiden piirteiden mukaan vastaisi koko ryhmän luonnetta. Hyyppä toteaa, että sukupuoleen liittyvät stereotyytiat koskevat miehiin ja naisiin liitettyjä uskomusrakenteita. Niitä koskeva tietäminen on tietoa, joka on sosiaalisesti määrätynyt niin, ettei sitä voida varmistaa tai kumota. Elokuva- ja kulttuurintutkijan Richard Dyerin mukaan stereotyyppin uskotaan ilmaisevan yleisesti hyväksytyä käsitystä sosiaalisista ryhmistä, ikään kuin ilman stereotyyppiä. Näin on siitäkin huolimatta, että juuri stereotyyppit luovat ajatuksemme sosiaalista ryhmistä.²¹⁷

216 Brown 1995, 84, 95, 102. Kuten luvussa 2 esitän, elämäkertoja koskevassa tutkimuksessani otan annettuna kirjoittamishetken kokemuksen, joka on siinä hetkessä kirjoittajalleen todellinen. Elämäkertoissa yhdistyvät tosiasiat ja kuvitteellinen. Näin ollen en katso Rupert Brownin ajatuksen stereotyyppioiden menneisyyttä vääristävästä vaikutuksesta olevan tämän tutkimuksen kannalta olennainen ongelma.

217 Brown 1995, 82, 84; Hyyppä 1995, 18; Dyer 2002, 50.

Dyer toteaa, että stereotyypit ilmaisevat intersubjektiivisesti luotuja määrittämiä ja arvostelmia, jotka liittyvät vallan jakautumiseen yhteiskunnassa. Erilaiset ja eri ryhmiä koskevat stereotyyppiset määrittäykset ja luokitukset ovat usein päällekkäisiä. Stereotyyppioilla kuitenkin yritetään pitää yllä selkeitä ja jäykkiä rajoja. Dyerin mukaan stereotyyppien rooli on tehdä sellaisista asioista vakaita, pysyviä ja eriytyneitä, jotka todellisuudessa eivät sellaisia ole. Vaikka kaikki yhteiskunnat kaipaavat tarkkoja raja-aitoja, luokittelua ja järjestystä, voidaan Dyerin mukaan löytää yhteiskunnallinen vakaus, kun tunnustamme käsitteiden suhteellisuuden ja epävarmuuden.²¹⁸ Brown toteaa, että stereotyyppioissa muuttuvat. Aiemmin vallitsevat stereotyyppit korvautuvat toisilla, vaikka muutos onkin hidasta. Markku T. Hyypän mukaan stereotyyppit vaihtelevat kulttuurista toiseen, vaikka peruspiirteiltään ne vaikuttavat hämmästyttävän yhtenäisiltä²¹⁹.

Myös elämäkerran kirjoittajilla oli kokemuksia sukupuolijakoon liittyvien stereotyyppien kulttuurisesta vaihtelevuudesta sekä muuttuvuudesta ja epävakauksesta. Deirdre kuvaa elämäkerrassaan kokemuksiaan miehenä ja naisena olemisesta sekä Yhdysvalloissa että Hollannissa. Hän kertoo, että esimerkiksi amerikkalaisten ja hollantilaisten naisten käsien eleet poikkeavat toisistaan. Hän jatkaa, että amerikkalaisten naisten tapa kiittää esimerkiksi lahjoista toisia naisia ylitsevuotavasti on hollantilaisista naisista lähinnä sivustamäntä.²²⁰ Eurooppalaisilla miehillä on tapana ristiä jalkansa tavalla, jota Yhdysvalloissa pidetään feminiinisenä. Vietnamsissa yhdysvaltalaiset miessotilaat hymyilivät tavalla, joka vietnamilaisten mielestä oli feminiininen. Siksi amerikkalaiset miessotilaat tulivat määritetyiksi epätavallisiksi tai oudoiksi.²²¹

Kate kysyy: Oletko mies vain siksi, että voit olla isä? Entä jos siittiöiden määrä laskee liian alas? Entä jos ydinsäteily tekee sinut hedelmättömäksi? Oletko silloin nainen? Deirdre toteaa, että monet miehet menettävät penik-

218 Dyer 2002, 52–54; Brown 1995, 84.

219 Hyypä 1995, 18.

220 *Mediterranean and Middle Eastern women make broader gestures, not the little dance of hands that upper-middle-class women in America use.* (McCloskey 2000, 162.) *The Ketting sisters taught her how to give and receive favors without the thank-you-thank-you that American woman use. "Oh, thank you: how wonderful! Thank you. It's just what I wanted! Thank you! Thank you!" Thank-you-thank-you is read in Europe as establishing indebtedness, or perhaps as canceling the debt. In the eyes of European women it is vulgar to draw attention in this way to the debt aspect of a gift.* (McCloskey 2000, 182–183.) *Deirdre slowly learned the American woman's rule of friendly acquaintance: <...> always stop and chat; always be pleased to see the other woman.* (Dutch women don't follow the same rule.) (McCloskey 2000, 220–221.) *Dee watched other women in her culture for characteristic gestures and practiced them on the spot. The way the hands gesture together, as though in a little dance. The way the fingers lie up the arm when the arms are crossed. Standing with feet in a ballet pose. Pulling your hair from under a coat just put on.* (McCloskey 2000, 160.)

221 *European men cross their legs in a way that in America is coded as feminine. American soldiers in Vietnam would sneer at what they read as femininity in their Vietnamese allies and enemies: "They're all queer, you know."* (McCloskey 2000, 162.)

sensä sodassa tai onnettomuudessa. He ovat miehiä, koska he näyttävät ja käyttäytyvät kuin miehet, ei sen perusteella, mitä heillä on housuissa.²²²

Useissa antropologisissa tutkimuksissa on löydetty eri kulttuureista hyvin monenlaisia sukupuolijakoon liittyviä jakoja ja käytäntöjä. Muun muassa antropologi Denise O'brien kuvaa, miten afrikkalaisessa Bantu-heimossa sukupuolen muutos on tavanomaisinta yksinäisten naisten keskuudessa ja asemaltaan heimopäällikköä lähellä olevilla naisilla. Bantuilla sukupuoli rakennetaan sosiaalisena roolina uudelleen. Yhteisön seremonioiden avulla nainen voi muuttaa sukupuolensa mieheksi sekä saada näin yhteisössä miehen ominaisuudet ja siihen kuuluvat oikeudet ja velvollisuudet. Riitissä naisesta mieheksi muuttunut mies voi perustaa perheen, hankkia itselleen vaimon ja lapsia.²²³

Tutkimusaineistossa stereotyyppinen ajattelutapa ilmeni monilla tavoilla. Deirdre ja Kate käyvät elämäkertoissaan varsin paljon keskustelua sukupuoliin liittyvistä stereotyyppioista. Deirdren kohdalla tämä johtunee siitä, että Deirdre kertoo ajattelevansa, kuten Harold Garfinkel, että sukupuoli on tekemistä ja esittämistä pikemminkin kuin olemukseltaan genitaalisista tai hormonaalisista syistä johtuvaa. Katen elämäkerrasta voidaan tehdä sama tulkinta, jonka Deirdre esittää. Deirdre kertoo harjoitelleensa feminiinisiä piirteitä jo lapsena. Näitä olivat muun muassa käden nostaminen rinnalle, paheksuvan kaksoistaputuksen tekeminen käsillään amerikkalaisen keski- luokkaisen naisen tyyliin ja äänen nostaminen falsettiin.²²⁴

Deirdre vertailee itseään pojille tyypillisiin asioihin. Hän kasvoi pidemmäksi kuin isänsä. Hän oli suuriluinen ja pituudeltaan vain hieman alle ikäluokkansa keskimääräisen mitan. Yksityiskoulussa, jota hän kävi, hänet valittiin jalkapallojoukkueen kapteeniksi. Tämä merkitsi Deirdrelle, että hänellä ei ollut mitään mahdollisuutta olla tyttö. Samalla hän kysyi itseltään, voiko jalkapalloilijan keholla tulla naiseksi. Myös muut ihmiset kokivat hänen kokonsa naiselle outona. Deirdren ystävättären isä kysyi kerran Deirdreltä, miltä tuntui olla niin pitkä nainen. Kun Deirdre ensimmäisen kerran esiintyi naisena, hän tunsu koostaan huolimatta, että se oli luonnollista

222 *Are you a man because you can father children? What if your sperm count is too low? What if you were exposed to nuclear radiation and were rendered sterile? Are you then a woman?* (Bornstein 1995, 57.) *Many men do not have penises, on account of war or accident or disease. This does not for most purposes make them less men. A man is a man because of his look and behavior, not because of what is secretly in his pants.* (McCloskey 2000, 146.)

223 O'brien 1977, 109–123. Ks. myös Bolin 1996, 33–34; Kürti 1996, 154–157; Poole 1996, 202–211.

224 – *who had been practicing them since she was a little girl. This was Garfinkel's point, that gender is something "done", a performance, not an essence springing from genitals or hormones. Deirdre would say, "Of course I [putting her hand to her chest in the feminine way of referring to oneself, just used by crossphobe] would never [doing a deprecating double flap with her hands in the style of American middle-class women] want to damage woman by stereotyping [raising her voice in the falsetto of emphasis stereotypical of women, for instance the crossphobe attacking the genuineness of gender crossers]"* (McCloskey 2000, 164–165.)

hänelle. Myös Kate vertaili itseään naisiin ja miehiin liitettyjen piirteiden välillä ja totesi, että hänen luustonsa, kätensä, kynärvartensa ja jalkansa olivat suhteellisesti suuremmat kuin naiseksi syntyneillä.²²⁵ Yleisesti ajatellaan stereotyyppisesti, että nainen on rakenteeltaan tyyppillisesti pienempi ja lyhyempi kuin miehet keskimäärin. Deirdren tapauksessa vertailu johti siihen, että hän päätti vaikuttaa asiaan jollain tavalla. Hän laihdutti, pukeutui naisellisesti ja opetteli kävelemään kuin naiset. Hänen hollantilaiset naisystävänsä auttoivat häntä karsimaan käyttäytymisestään miesmäisiä piirteitä.²²⁶

Kate teki lapsena tarkkoja havaintoja pukeutumisen ja maneerien eroista. Hän omaksui ne ja rakensi päässään stereotypioihin perustuvia luettelointeja ilmeistä, eleistä, fraaseista, kehon kielestä ja tarpeista sekä harjoitteli niitä salaa vanhemmiltaan, kun he nukkuivat.²²⁷

Myös ratkaisut omasta sukupuolesta tehtiin vertaillen sukupuolijakoon liittyviin ominaisuuksiin. Deirdre selitti itselleen, että koska hän oli 53-vuotias heteroseksuaalinen ristiinpukeutuja, talouden ja historian professori, takanaan kolmenkymmenen vuoden avioliitto ja kaksi lasta, hän ei halunnut olla nainen. Ristiinpukeutuminen oli vain harrastus. Hän kävi pitkään pohdintoja itsensä kanssa siitä, haluaako hän olla nainen, onko se vain harrastus, onko hän heteroseksuaali ristiinpukeutuja vai transseksuaali. Hän päätyi lopulta siihen, että hän on nainen.²²⁸ Katelle oli alun perin selvää, ettei hän ole mies miehen biologisesta sukupuolestaan huolimatta. Myö-

225 *He grew taller than his father – six feet, a little above average for Donald’s generation of men, big boned – and became a regular guy in his private boys’ school in Cambridge. He was elected co-captain of the football team, which meant he could not possibly be a girl. <...> Donald had no idea such a transformation was possible. Could I become a woman, he thought, with this football body? (McCloskey 2000, 7–8, 9.) Clicking in heels around the back of his own motel, he walked into the open toward the other one. It was Donald’s first time out-of-doors as a woman, apart from a very few nighttime walks in empty streets in Princeton and Chicago. It felt natural. (McCloskey 2000, 29.) I’m nearly six feet tall, and I’m large-boned. Like most people born “male,” my hands, feet, and forearms are proportionally larger to my body as a whole than those of people born “female”. (Bornstein 1995, 26–27).*

226 *It’s harder for a natural-born man to pass as a woman than the other way around. A figure is assumed male until enough gender clues contradict the hypothesis. A big woman born male is giving off the message “man” by her sheer size <...> So Dee had to counter the size. Lose weight. Dress femme, but not campy. Learn to walk right. A Dutch girlfriend in Rotterdam would tell Dee when she saw “male” in her behavior, as when she walked over a little traffic barrier in one step. “A woman would do it this way,” she said, and stepped from sidewalk to barrier to sidewalk, instead of over in one gulp. (McCloskey 2000, 159.)*

227 *All I had were my observations, and I could observe and assimilate as a child were differences in clothing and manners. I remember building a catalogue of gestures, phrases, body language, and outfits in my head. I would practice all of these at night when my parents had gone to sleep. (Bornstein 1995, 59.)*

228 *I am fifty-three-year-old heterosexual crossdresser, married thirty years, two grown children, a professor of economics and history. I don’t want to be a woman. Of course not. Just hobby. Relax. (McCloskey 2000, 49) I am not a heterosexual crossdresser. All this time. I am a transsexual. I can be a woman, he said. And he wept in relief, as the car drove itself. I am a woman, he said. Yes! She said again, I am a woman, and wept. <...> That’s it, she said: I am a woman. (McCloskey 2000, 51.)*

hemmin hän tuli johtopäätökseen, ettei hän ole myöskään nainen. Lopulta hän päätyi siihen, että sukupuoli on vaihteleva ja ihmiset kamppailevat ollakseen joko mies tai nainen. Kate määritteli itsensä sukupuoleltaan transseksuaaliksi ja seksuaaliselta suuntautumiseltaan lesboksi.²²⁹

Elämäkertojen kirjoittajilla oli myös kokemus siitä, että heidän sukupuolensa tulee toisten taholta määritetyksi myös seksuaaliseen suuntautumiseen liitettyjen stereotyyppien mukaan. Esimerkiksi Christinellä ja Deirdrellä on kokemus siitä, että ulkopuoliset, kuten ystävät tai psykiatrit, määrittelivät heidät käyttäytymisensä perusteella homoseksuaaliksi. Deirdre ihmetteli, eikö psykiatri tiennyt, että homoseksuaalisuuden ja transseksuaalisuuden välillä on ero. Edellisessä on kysymys siitä, miten rakastat, ja jälkimmäisessä siitä, miten olet. Myöhemmin myös toinen psykiatri tiedusteli Deirdreltä, että jos tämä ei ole homoseksuaali, miksi hän tekee sitä, mitä tekee. Psykiatri viittasi tällä Deirdren ristiinpukeutumiseen.²³⁰

Kate toteaa, että vaikka hän oli mies, hän ei koskaan tuntenut kuin mies. Hänet oli aina ulkoa saatettu miehen sosiaaliseen rooliin. Siksi hän ei tuntenut olevansa mies kuin sosiaalisesti.²³¹ Ristiriita todellisuuden objektiivisten määritelmien ja subjektiivisen kokemuksemme välillä saattaa saada meidät kätkemään alkuperäisen tuntomme urhean ulkokuoren taakse, kos-

229 *I know I'm not a man — about that much I'm very clear, and I've come to the conclusion that I'm probably not a woman either,...* (Bornstein 1995, 8). *Is there such a thing as a normal man or woman? I have this idea that there are only people who are fluidly-gendered, and that the norm is that most of these people continually struggle to maintain the illusion that they are one gender or another.* (Bornstein 1995, 65). *My identity as a transsexual lesbian.* (Bornstein 1995, 3).

230 *I knew immediately that I was being confronted by a homosexual and, even more startling that he considered me one, too. For first time to my knowledge, I had been classified openly <...> As soon as I could, I made my excuses and left <...> I was appalled and disgusted at his behavior <...>* (Jørgensen 2000, 45.) *Yes, but my adolescent years were so mixed up...confused, and those confusions have continued; I just didn't know how to handle any of it.* *<...> "Well," Helen said, "there are a lot of effeminate men in the world, George. Maybe you're one of them."* *<...> "You mean a homosexual."* (Jørgensen 2000, 52.) *The psychiatrist swept into the little room with the air of a man cutting through all the nonsense to get to the core. "Are you a homosexual?" he demanded, without sitting down. "Uh, no." Good Lord, Dee thought, astonished, doesn't he know the difference between homosexuality and transsexuality, how you love and how you are? <...> "Have you ever had a homosexual experience?" "No." Sweet Jesus, what's he leading up to? "Do you wish to become one?" "No, I've never wished to become a homosexual," replied Dee as nonchalantly as he could manage. The doctor stood astonished. "Well, then, Why are you doing this?"* (McCloskey 2000, 111.) *Deirdre made an appointment with the chair of psychiatry, the same who had asked, "If you're not homosexual, then why are you doing this?"* (McCloskey 2000, 145.) Tutkimuksessani *Yhteiskunnan intervention merkitys transseksuaalisuuteen* tuli myös esille, että lääkärit eivät aina ymmärrä eroa homoseksuaalisuuden ja transseksuaalisuuden välillä. Tutkimusaineistossa Simo kirjoittaa: "Mä sanoin heti ekassa istunnossa, että mä olen bi-seksuaali ja kerron sen nyt ettei tuu mitään nokankopauttamista ja tää psykiatri sano, että eihän seksuaalisuudella ole mitään tekemistä sukupuoli-identiteetin kanssa. Ja se onkin yks niistä harvoista psykiatreista ja psykologeista jotka tietää sen." (Vilka 1998, 40.)

231 *I didn't feel like I was a man. Ever. I was being a man, but I never felt like I was. I was, in every aspect, fulfilling the gender role of "man". The societal role of man. And so socially, I was a man. No question. But I never felt like I was.* (Bornstein 1995, 41.)

ka saatamme kokea, kuten Christine, joka koki, että hänet oli pikemminkin määrätty käyttäytymään kuin mies.²³²

Elämäkertojen kirjoittajista Kate toteaa, että monet ihmiset ajattelevat hänen haluavan poistaa sukupuolikategoriat maailmasta. Oman näkemyksensä mukaan Kate haluaa kysyä sukupuolen olemassaoloon ja kulttuurin rakenteeseen liittyviä kysymyksiä eikä tehdä maailmasta mitäänsanomatonta ja väritöntä. Se olisi varsin kaukana siitä, miten hän itse elää. Hän rakastaa sukupuolilla pelaamista. Itse asiassa hänestä on hauskaa katsella ihmisiä, jotka pelaavat sukupuolten vivahteilla, ja seurata, miten sukupuoli astuu todellisuuteemme.²³³

Katen mukaan kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä ja stereotyypit antavat mahdollisuuden vaihtelevuuteen, joustavuuteen ja muuntautuvuuteen. Transsukupuoliset, lesbot, homo- ja biseksuaaliset näyttelijät muun muassa ivaavat valtakulttuurin heteroseksuaalisia mielikuvia ja sotkevat niitä omiinsa. Valtakulttuuri tarvitsee Katen mukaan friikit, jotta se voi todella olla valtakulttuuri. Kate muistuttaa, että kysymys on valtakulttuurin ja vähemmistöjen keskinäisestä riippuvuudesta.²³⁴ Stereotyypit ovat jonkinlainen risteyskohta, jossa kohtaavat valtakulttuurin stereotyypit ja alakulttuurin stereotyypit, jotka molemmat ovat pervoteatterin kohteena. Tuloksena on Katen mukaan jonkinlainen yhtenäisyys.²³⁵

Sosiologi Maarit Huuskan tutkittavat toteavat, että vaikka hänen haastateltavansa transsukupuoliset tunsivat olevansa naisia ja halusivat muidenkin tämän tunnustavan, he olivat myös tietoisia koodeista, joilla luodaan naiseuden vaikutelmaa. Huuskan mukaan haastateltavat tekivät selvän eron luonnollisen (ruumiillinen sukupuoli) ja keinotekoisien (konstruoitu sukupuoli) välillä. Vaikka haastateltavat kokivat olevansa naisia, he samanaikaisesti trivialisivat ja ironisoivat naiseuden koodeja sekä pukeutumista, tyyliä, vaatteita ja meikkaamista.²³⁶ Sukupuolisena oleminen on aina olemista suhteessa kulttuurin luokitteluihin ja määrittelyihin, kuten

232 *But I was determined to behave like a man, even if I didn't feel like one, and try to hide the pretense behind a brave exterior.* (Jørgensen 2000, 28.)

233 *Some people think I want a world without gender, something bland and colorless: that's so far from how I live! I love playing with genders, and I love watching other people play with all the shades and flavors that gender can come in. I just want to question firmly into the fabric of this culture.* (Bornstein 1995, 58.)

234 *I think it's inevitable, I think it's not unique to transgendered people, and I think it will only continue to the degree we allow it to continue. Most minorities have been exoticized by some dominant culture. A dominant culture, to be truly dominant, needs freak populations – be they racial, religious, and gender minorities, or whatever.* (Bornstein 1995, 128.)

235 *As outlaws – lesbians, gay men, transgendered, bisexual, or as SIM players – we lampoon the images of the dominant (i.e., heterosexual) culture. We blend, fold, and mutilate popular forms and genres and claim them for ourselves. The end result is oddly cohesive and coherent. Camp, drag, and dyke noire drama are all examples of this melange of barbed comedy.* (Bornstein 1995, 159.) *Because we are in the process of lampooning the stereotypes of our oppressors, we are aware of stereotypes evolving in our own subculture, and we'll lampoon those as well.* (Bornstein 1995, 160.)

236 Huuska 1998, 10, 53.

stereotyyppioihin. Samanaikaisesti sukupuolinen oleminen voi lisätä stereotyyppien vaihtelevuutta ja muuntautuvuutta. Kuten Huuskan haastateltavat tekivät, he trivialisivat tai ironisoivat luokituksia ja määrytyksiä. Siksi voidaan todeta, että kaksijakoisen sukupuolijärjestelmän ja stereotyyppien olemassaolo antavat mahdollisuuden myös sukupuolten moninaisuuteen.

Katen mukaan mikään ei myöskään ole este sille, että kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä yhtä hyvin olisi muuttuvampi ja vaihtelevampi järjestelmä. Valinta kahden välillä ei ole valintaa kaikesta.²³⁷ Siitä huolimatta jo luokat 'mies' ja 'nainen' ovat kyenneet toimimaan vastuksena ja luodaan erilaisia tapoja olla sukupuolisena maailmassa. Jo niiden avulla on luotu moninaisuutta ja vaihtelevuutta sukupuolisuuteen kulttuurissa, koska 'miehen' ja 'naisen' luokkien on luotu lisäksi transsukupuoliset, drag queenit, drag kingit, transvestiitit ja travestit, vain muutamia mainitakseni.

Korostan kuitenkin tässä yhteydessä, että sukupuolten moninainen ilmeneminen ei ole vielä sukupuolten moninaisuuden arvostamista kulttuurissa. Kysymys on kahdesta eri näkökulmasta samaan asiaan. Tätä osoittaa muun muassa, miten oman sukupuolen moninaisuuden paljastaminen yhteisössä paljastaa samalla myös sukupuolen normatiiviset rajat ja siten myös yhteisön arvot. Omaan sukupuoleen liittyvien tunteiden esiin tuominen paljastaa, miten ne yhteisöstä riippuen saattavat erottaa tai yhdistää ihmisiä arkipäivässä.

Herculine kertoo rakkaudestaan Saraan ja kuvaa, miten maailman luonnollinen järjestys (jolla Herculine tarkoitti sukupuolijakoa mieheen ja naiseen) teki mahdottomaksi heidän yhdessäolonsa, vaikka se sama maailma oli liittänyt heidät yhteen. Deirdre vuorostaan suljettiin pois perheen yhteisistä Kiitospäivän juhlista ja pikku hiljaa koko perheen elämästä. Hän koki elämänsä monimutkaiseksi ja itsensä tavattoman yksinäiseksi ilman perhettään. Hänen poikansa ja tyttärensä hylkäsivät hänet. Hänen vaimonsa ja sisarensa kääntyivät häntä vastaan. Katen tilanne oli päinvastainen. Kun hän kertoi äidilleen, että hänestä oli tulossa tytär, hänen äitinsä kysyi, onko se totta. Äiti totesi, että Kate oli aina ollut näyttelijä, ja kysyi, onko kyse uudesta roolista. Siihen aikaan Kate oli järkyttynyt siitä, että äiti piti koko elämänmuutosta vain yhtenä roolina. Myöhemmin Kate totesi, kun hän katsoi taaksepäin elämäänsä, että äidin kysymys oli hyvä.²³⁸ Tämän kysymyksen kautta hän oivalsi, että sukupuolella on kysymys rooleista.

237 *The categories of cues as I have looked at them apply to a man/woman bi-polar gender system, although they could be relevant to a more fluidly-gendered system. <...> The choice between two of something is not a choice at all, <...>* (Bornstein 1995, 26, 101.)

238 *Henceforth, Sara belonged to me!!!...She was mine!!!...What, in the natural order of things, ought to have separated us in the world had united us!!!* (Barbin 1980, 51.) *Donald's former wife would not let Dee stay for Thanksgiving. "Let the children and me have time together." It seemed wise, though later the time stretched. A year and half it was still, Let me be alone with them. Two years later: They decide for themselves. Three years.* (McCloskey 2000, 121.) *My life is so complicated. I am so alone: my son and probably my daughter have abandoned me; my wife, who could have been a true friend, and my sister, who could at least have been a sister, have turned against me. I feel so alone.* (McCloskey 2000, 153.) *A few*

Tutkimusaineistona olevien elämäkertojen perusteella ja siten transsukupuolisten näkökulmasta voidaan todeta, että kaksijakoinen sukupuolijärjestelmä ja stereotypiat luovat toimintavapautta kulttuurissa. Samalla ne toimivat oman sukupuolen jäsentämisen perustana yhdessä omaa sukupuolta koskevien subjektiivisten aistituntojen kanssa. Näin ollen sukupuolijärjestelmä ja stereotypiat ovat myös omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perustaa.

4.1.3 Stereotypiat ja selontekovelvollisuus vastuksena

Elämme aina suhteessa jo luotuihin kulttuurisiin luokituksiin ja määrittäksiin. Näihin määrittäksiin kuuluu, että elämämme sukupuolisena alkaa heti syntymän jälkeen kulttuurin ja yhteiskunnan oikeana pitämään 'mies' ja 'nainen' kahtiajakoon ja biologiaan perustuvissa määritelmässä sukupuolestamme. Toisin sanoen elämämme sukupuolisena alkaa siitä, miten lääkäri tai kättilö määrittelee sukupuolemme, mitä lääkäri tai kättilö toteaa ulkoisista genitaalialueistamme ja ennen kaikkea siitä, mitä hän toteaa niiden perusteella.²³⁹ Erityisesti Kate suhtautuu tutkimusaineiston perusteella kriittisesti sukupuolen biologiseen määrittämiseen ulkoisten sukupuolielinten mukaan ja kysyy, olemmeko me naisia ja miehiä vain, koska syntymätodistus niin sanoo.²⁴⁰

Biologian ja etenkin genitaalialueiden mukaan perustuva sukupuolen määrittäminen on sosiaalinen tosiasia, vaikka se olisi myöhemmin joillakin ihmisillä heidän oman kokemuksensa vastainen. Sukupuolemme lähtökohtana ja sosiaalisena tosiasiana se on myös ensimmäinen perusta kaikelle omaa sukupuolta koskevalle selontekovelvollisuudelle. Meidän on osoitettava alati toiminnallamme, että käyttäytymisemme on biologisen sukupuolen ja sille asetettujen tyyppillisten tapojen ja tyylin mukainen. Sukupuoleen liittyen olemme alati selontekovelvollisia, mutta selontekovelvollisiksi tulemme etenkin silloin, kun käyttäytymisessämme ilmenee ristiriitaa biologiseen sukupuoleen nähden. Niin voi ilmeisimmin käydä silloin, kun ihminen kokee oman sukupuolensa vastakkaiseksi kuin syntymäsukupuolensa. Kokemus on sukupuoleen liittyvien sääntöjen vastainen. Vaikka sääntöön nojaamalla

weeks after I told my mother that I was going to become her daughter, she called me with a question. "Are you sure, "she asked," this change of yours isn't just another role? You've always been an actor, is this just another part, maybe most challenging one?" At the time, I was offended. How dare she, I asked myself, compare my life's struggle with some part! But looking back, it really was a good question. Thanks, mom. (Bornstein 1995, 87.)

239 Lehtonen 1997, 18–19; Abrahams ja Ahlbrand, 2002, 18. Biologinen sukupuoli tarkoittaa sekä ulkoisten että sisäisten suvunjakamiselinten ilmaisemaa sukupuolta.

240 *Are you a woman because your birth certificate says female? A man because your birth certificate says male? If so, how did that happen? A doctor looked down at your crotch at birth. A doctor decided, based on what was showing of your external genitals, that you would be one gender or another.* (Bornstein 1995, 57.)

ei pystytä hallitsemaan sukupuolta yhteiskunnassa, se asettaa velvollisuuden selostaa ja selittää omaa toimintaa sukupuolisena.²⁴¹

Syntymähetkellä alkanut määrittely jatkuu läpi elämän. Sukupuolijako kuuluu maailmankäsitykseemme. Se kumpuaa meistä tiedostamatta, ja sen avulla yritämme hallita maailmaa.²⁴² Sukupuolitettua maailmaa ja sukupuolia koskevia stereotyyppioita muodostetaan, ylläpidetään ja uusinnetaan kaikilla sosiokulttuurisilla tavoilla läpi ihmisen sosialisoinnin niin päiväkodissa²⁴³, perheessä, koulussa²⁴⁴, sanoma- ja aikakauslehdissä, televisiossa²⁴⁵, radiossa, elokuvissa, musiikissa, kuvataiteessa ja urheilussa samoin kuin kuvissa, joita edelliset tuottavat²⁴⁶. Ne kaikki luovat määritelmiä siitä, mitä meidän odotetaan olevan miehinä tai naisina.²⁴⁷

Myös tutkimus on instituutio, joka luo, ylläpitää ja muuttaa sukupuolta koskevia käsityksiä kulttuurissa. Samalla tutkimus luo myös sääntöjä. Katen toimintaa etnometodologi Harold Garfinkelin tutkimuksissa luomat sukupuolen säännöt eivät rajoittaneet vaan muodostuivat uusien sääntöjen luomisen perustaksi. Ne toimivat omaa sukupuolta koskevien sääntöjen muutoksen voimana, kuten Kate toteaa.²⁴⁸ Kun tunnemme kulttuurin sukupuolijaon ja niihin liittyvät säännöt, voimme myös poiketa niistä. Deirdre kertoo omasta sääntöjen opettelemisestaan ja sen jälkeen niiden rikkomisesta seuraavasti: "Vuosia sukupuolenkorjaukseni jälkeen, kun olin ensin oppinut amerikkalaisen naisen stereotyyppiat, pystyin huvittelemaan rikkomalla "sääntöjä" ja yrittämällä niistä ulos."²⁴⁹ Näin ollen kysymys ei ole vain säätelevistä asioista vaan myös perustojen luomisesta sille, että meillä olisi alati jotakin, mitä vasten jäsenämme aistituntojamme kokemuksiksi.

241 Heritage 1996, 137–138, 196–197. Heritagen mukaan Garfinkel osoitti, että sukupuoli instituutiona on kuin tiheästi kutoutunut kudos. Tämä kudos koostuu ennen kaikkea kulttuurisista käytännöistä, jotka ovat moraalisesti selostettavissa itselle tai toisille. Nämä käytännöt ovat Garfinkelin mukaan luonnollisia, ja olemme selontekovelvollisia niiden pitämisestä luonnollisena. Sukupuoli leimaa hyvin monenlaisia sosiaalisia käytäntöjä, jotka ovat toistuvia. Siten sukupuoli muodostuu hyvin pienistä sosiaalisesti järjestyneistä toiminnoista, jotka pitävät yllä ajatusta sukupuolesta luonnollisesti järjestäytyneenä tosiseikkana. Tämä kudos pystyy Garfinkelin mukaan vastustamaan muutoksia. Garfinkel siis osoitti tavan, jolla arkipäiväisissä ihmiset selostavat ja kuvaavat asiantiloja, kuten muun muassa sukupuolta, ja hän osoitti, että näillä arkipäivän rutiineilla, selostuksilla ja kuvauksilla, on merkittäviä seurauksia osapuolille.

242 Hyyppä 1995, 18.

243 Ks. muun muassa Värtö (2000).

244 Ks. muun muassa Lehtonen (2003); Kososen (1997).

245 Ks. Rossi (2003).

246 Brown 1995, 83.

247 Abrahams ja Ahlbrand 2003, 10, 12.

248 *The rules of gender are termed the "natural attitude" of our culture (the real, objective facts) per Harold Garfinkel's 1967 Studies in Etnometodology. I like to read these rules every now and then to see how each rule has continued to play a part in my life – it's frighteningly accurate. I keep these rules – it helps me figure out new ways of breaking them.* (Bornstein 1995, 45.)

249 *Years into her transition she could amuse herself in a dull moment in a mall or airport by breaking down other women's gestures and trying them out.* (McCloskey 2000, 161.)

Omaan sukupuoleen liittyvä vierauden tunto saa usein ajattelemaan, että olen jotenkin erilainen kuin toiset. Jäsennämme sukupuoltamme vertailun itseämme toisiin mutta myös omaan peilikuvaamme. Teemme vertailuja oman sukupuolemme aistituntojen sekä minän ja toisten ihmisten objektiivisen kehon eli silmin havainnoitavissa olevan kehon ominaisuuksien välillä. Tämäntapaisia ominaisuuksia ovat esimerkiksi kehon rakenne sekä maskuliiniset ja feminiiniset piirteet. Vertailu tapahtuu sukupuolille kulttuurisesti luotujen tyyppillisten piirteiden, stereotyyppien, mukaan. Tunnistamme todellisuudessa paljastuvia sukupuoliin liittyviä piirteitä, teemme erotteluja ja luokitteluja, harkitsemme ja teemme johtopäätöksiä omasta sukupuolestamme.

Vierauden tunnon herättämä erilaisuuden kokemus on transsukupuolisilla selontekovelvollisuuden perusta. Ihminen yrittää selittää itselleen ja joskus myös toisille omaan sukupuoleensa liittyvää erilaista kokemustaan. Sukupuoleltaan moninaiset lapset, kuten transsukupuoliset ja intersukupuoliset lapset, pyrkivät havaintojen mukaan pikemminkin salailemaan omaan sukupuoleen liittyvää erilaisuuden kokemustaan. Useimmista transsukupuolisista lapsista ja nuorista on kehittynyt varsin taitavia salailijoita²⁵⁰. Tämä ei tarkoita, että lapsi tai nuori ei kokisi olevansa itselleen selontekovelvollinen. Oman kokemuksen selittämällä lapsi tai nuori yrittää hallita todellisuutta, jossa hän elää.

Vertailua tekevät kaikenikäiset, mutta etenkin murrosiässä stereotyyppien mukainen vertailu saa nuoren elämässä korostuneen aseman. George Abrahamsin ja Sheila Ahlbrandin 2000 teinille tekemä tutkimus osoittaa, että nuoret ajattelevat yleisesti sekä omaa että toisten sukupuolisena olemista ja sukupuolten toimintaa suhteessa biologisen sukupuolen avulla luotuihin sukupuolistereotyyppioihin. Teinien tavanomaista stereotyyppistä ajattelutapaa eri sukupuolten piirteistä voisi karrikoiden kuvata näin: että miehet ovat yleisesti pidempiä, voimakkaampia rakenteeltaan ja vahvempia kuin naiset. Naisilla on pienemmät kädet, lyhyemmät jalat ja erilainen rinnan muoto.²⁵¹

Abrahamsin ja Ahlbrandin tutkimus kuvaa, millä tavalla tutkimukseen osallistuvat nuoret ajattelivat poikana tai tyttönä olemisen parhaimpia ja huonoimpia puolia. Samaten tutkimus kuvaa, miten nuoret itse olivat tulleet stereotypisoiduksi tai itse olivat stereotypisoineet muita ja mitä he pitivät tyttöjä ja poikia erottavina tekijöinä. Lisäksi se kuvaa nuorten kertomana, millaisia ovat heidän vanhempiensa, opettajiensa, koulunsa ja median näkemys tyttöjen ja poikien eroista sekä millaisina nuoret kuvittelevat

250 Sosiologi ja Helsingin Transtukupisteen erityissosiaalityöntekijä Maarit Huuska totesi TransHelsinki 2004 *Sukupuoleltaan moninaisten lasten tunnistaminen ja tukeminen -seminaarissa* alustuksessaan "Sukupuoleltaan epätavallisten lasten ja nuorten tunnistaminen ja tuen tarpeet", että tunnistaminen ja tuen tarpeiden löytäminen on lapsen ja nuoren omaa sukupuolta koskevien tunteiden salailun vuoksi äärimmäisen vaikeaa. Tämä on Huuskan mukaan todettu myös useissa translapsia koskevissa kansainvälisissä tutkimuksissa.

251 Abrahams ja Ahlbrand 2003, 18.

elämänsä miehinä ja naisina. Tutkimusaineistossa teini-ikäisen herkkyyttä arvostella toisen käyttäytymistä stereotyyoiden mukaan kuvaa Christinen keskustelu sisarensa Dollyn kanssa. Arvostelu koskee hyvin pieniäkin eleitä. Sisar arvosteli veljensä tapaa kantaa koulukirjoja käsivarrella kuin tytöt. Samalla sisar normitti pojille tyypillisemmän tavan kantaa kirjoja, kun hän totesi, että veljen tapa kantaa koulukirjoja oli typerää pojalle.²⁵² Abrahamsin ja Ahlbrandin tutkimus sekä oma tutkimusaineistoni osoittavat, että stereotyypiat toimivat vastuksena nuorten omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisessa.

Stereotyypiat ja niiden kanssa selontekovelvollisuus vastuksena heräävät usein silloin, kun meidät määritellään toisenlaiseksi kuin itse koemme. Esimerkiksi Christine tuli ystävien taholta määrittelyksi homoseksuaaliksi ja hän joutui selittämään kokemustaan. Hän kuvasi, että hän ei ole koskaan kyennyt ajattelemaan suhdetta miehen kanssa sillä tavalla. Hän tunnustaa, että miehet kyllä houkuttelevat häntä, mutta ei suinkaan miehenä vaan tavalla, jolla miehet saattaisivat olla naisesta houkuttelevia.²⁵³

Selontekovelvollisuus kytkeytyy normeihin²⁵⁴. Normin mukainen käyttäytyminen edellyttää, että meillä on tietoisuus tekoihimme liittyvästä normatiivisesta selontekovelvollisuudesta. Normit sisältävät myös ajatuksen, että ihminen voi vapaasti toimia vastoin normaalia, jos hän kykenee kohtaamaan ja ennakoimaan toisin toimimiseen liittyvät normatiiviset selontekovelvollisuudet.²⁵⁵

Oman sukupuolen selittämisessä vakuuttaminen ja selontekokäytännöt ovat lähinnä pyrkimystä saavuttaa oman toiminnan moraalinen oikeutus. Joudumme vakuuttamaan toiset "todellisesta olemuksestamme" ristiriitaisuuksista huolimatta, kuten Harold Garfinkel kertoo tutkimuksessaan Agnesille käyneen.²⁵⁶ Sukupuolisesti tasapainoinen elämä kulttuurissa edel-

252 *I remember I was about eleven or twelve years old when my sister Dolly began to notice my outstanding feminine mannerisms. One day when we were walking home from school, Dolly said, "Why do you carry your books that way? It looks silly for a boy!" I was carrying my books up in my arms, just as she carried hers. It was something I'd never been aware of before.* (Jørgensen 2000, 16.)

253 *"I can't even think of a relationship like that with another man," I said. "Yet I have to admit I'm drawn to some men. I know I notice them, not as a man, but as a woman might. I just don't know what category to put myself in."* (Jørgensen 2000, 52.)

254 Normi juontaa juurensa sanasta normaali. Michel Foucault (1998, 104; ks. myös Foucault 2000) toteaa, että 1700–1800-luvuilla lääketieteen ja hoitamisen käytäntöjen ja lain valta kohdistettiin sukupuoleen ja seksuaalisuuteen. Vallan avulla määriteltiin ja luokiteltiin yhteiskunnassa oleva seksuaalinen ja sukupuolinen moninaisuus sekä nautinnon ja vallan välisen pelin säännöt. Normin käsite liittyy läheisesti sosiaaliseen säätelyyn ja sosiaaliseen kontrolliin. Normi säätelee sitä, mikä on kulttuurissa toivottua ja sopivaa toimintaa. Luotiin käsitys normaalista eli normista ja siitä poikkeavasta. Tavoitteena on ollut kehon kesyttäminen, sen voimien ja energian jakaminen sekä väestönsäätely poliittisten tarkoitusten perään. Francesca Cancian (1975) esittää, että normin kautta ihmisistä tulee sitä, mitä he ovat. Tämä tapahtuu sosialisoinnin avulla. Sosialisointi johtaa normatiiviseen toimintaan.

255 Heritage 1996, 120–121.

256 Heritage 1996, 182.

lyttää omaa sukupuolta koskevan tunnustuksen saamisen ei vain toisilta ihmisiltä vaan myös instituutioiden edustajilta, kuten perheeltä, kollegoilta ja lääkäreiltä.

Selontekovelvollisuus ei koske vain henkilöä, joka toimii ympäristön odotusten vastaisesti. Se saattaa koskea myös asianomaisen henkilön lähipiiriä. Selontekovelvolliseksi voi joutua kuka tahansa jonkun toisen toiminnasta, kuten Maarit Huuska tutkimuksessaan osoittaa. Huuska toteaa, että usein häneltä kysytään hänen transseuralaisistaan, "kumpaa se ihan oikeasti on?"²⁵⁷ Selontekovelvollisuutta ei siis suunnata välttämättä sille, jonka sukupuolesta ollaan kiinnostuttu. Ihmisen koko sosiaalinen verkosto on normatiivisen selontekovelvollisuuden alainen. Saatamme myös kokea olevamme selontekovelvollisuuden alaisia toisten käyttäytymisestä, vaikka todellisesti tilanne sitä ei edellytä. Deirdrellä tämän tapainen tilanne oli suhteessa kollegoihin. Deirdre kertoo ystävänsä Arjon yrityksistä selventää Deirdren muuttunutta henkilöllisyyttä kollegoilleen. Heidän mielestään selonteko kuitenkin oli tarpeeton.²⁵⁸

Selontekovelvollisuus vastuksena on tärkeä tekijä, jotta lähtisimme ajattelemaan ylipäättänsä, mitä ja miten me olemme sukupuolisena. Selontekovelvollisuutta ei voi pitää siten vain kielteisenä asiana, vaikka se alun perin lienee ajateltu velvoitteeksi selittää ennen kaikkea normin rikominen. Selontekovelvollisuus vastuksena on tärkeä subjektiivisen kehon sukupuolisuuden kannalta ja siinä sukupuolisesti merkityksellisten tunteiden mieleen palauttamiselle.

Aistitunnoistamme osa on sukupuolta koskevia tunteita. Vastus havahduttaa meidät palauttamaan mieleen nämä tunnot sekä lopuksi muistamaan ja ajattelemaan näitä tunteita suhteessa kulttuurin luokituksiin ja määrittäisiin. Näin löydämme aistimuksistamme perustan omaa sukupuolta

257 Huuska 1998, 10.

258 "Arjo, you have to tell them!" "Yes, yes, I know. Later." Klamer described the chat he finally had with the rector magnificus, a sort of college president. "Do you remember this Donald McCloskey who is coming as Tinbergen Professor?" "Certainly." "Uh....he's actually coming as 'Deirdre'." The rector did not seem surprised. "Fine. I understand. Why are you telling me this? What does it matter?" Arjo thought the rector must not be grasping that "Deirdre" is a woman's name. "I mean 'he' is coming as 'she'. He's going to change gender." The rector grew impatient. "Yes, Arjo, as I said, I understand. And I repeat: Why are you telling me this? What does it matter?" (McCloskey 2000, 94–95.) The bad stories, not being accepted in the tribe of woman, come down to "sir." Standing in a line at an airport in Philadelphia, before Holland and before much practice, though dressed modestly and appropriately, Dee is ordered into the correct line by a woman member of staff with a pointed "sir." Dee is weepy with vexation: **Do I look like someone who wants to be called "sir"?** **What crummy thing to do.** As she is shopping for gloves at Harrods in London, after a triumph as Dee the professor, speaking to journalists and members of Parliament about bourgeois virtue, the clerk calls her "sir." <...> When he sets her down the cab driver calls her "sir." (McCloskey 2000, 166.) They were accepting of Dee: she's Marty's friend; she all right. (McCloskey 2000, 127). Dee went on a "date" in Berkeley with Gary, a friend in economic history, a business school dean. Dee kissed him on the cheek when she got into the car. Gary said, "This is the safest date I've ever been on." Dee laughed and said, "I want you to thank Linda for leading you to me." (McCloskey 2000, 129.)

kokevalle tiedolle ja sen ymmärryksen muotoutumiselle. Vasta sitten voi alkaa sukupuolen *tekeminen*, tie kohti päätepistettä, 'miehen' ja 'naisen' sukupuoliluokkia.

Sukupuoli subjektiivisen kehon aistimuksena on eri asia kuin sukupuoli biologisesti tai sosiaalisesti. Molemmat ovat kietoutuneina aistimuksemme siinä vaiheessa, kun annamme aistitunnoille merkityksen. Sosiaalista sukupuolta voidaan *tehdä* ja sitä *tehdään* esimerkiksi stereotyyppien avulla, kuten edellä olen esittänyt. Myös biologista sukupuolta voidaan tehdä muuttamalla kehon hormonisuhteita. Jo ennen tekemistä keho on aistisena maailmassa. Michel Henryn mukaan keho on itsenäinen ja siten myös ilman tiedostamista aktiivisesti toimiva. Keho muistaa ja palauttaa asioita mieleen, kun vastus herättelee niitä. Tätä kehon muistamista ei voida tehdä jälkikäteen. Vaikka tekisimme sukupuolta, emme voi tehdä kehoon tallentunutta aistituntoa sukupuolesta uudelleen.

Sukupuolen aistitunnoissa saattaa piillä selitys, miksi transsukupuolisia ei ole saatu luopumaan sukupuolenkorjaushalustaan pitkienkin yritysten jälkeen, kuten psykiatri Veronica Pimenoff toteaa²⁵⁹. Sukupuolen subjektiivisessa kokemisessa mieheksi, naiseksi tai vastakkaiseen sukupuoleen kuin biologinen sukupuoli ei ehkä olekaan kysymys pelkästään lääketieteellisesti tai kulttuurisesti todennettavista asioista. Niiden ohella pitäisi löytää keino tutkia yksilön elämismaailmaan liittyviä aistituntoja. Nämä tunnot ovat tavoitettavissa vain siltä osin kuin ne tuodaan julki yhteisen puhetodellisuuden avulla.

Kirjoittajilla oli ylitettävänä monenlaisia muureja itsensä ja maailman kanssa. Herculine kuvaa, miten selontekovelvollisuus vastuksena muodostui hänelle pohjattomaksi kuiluksi toisten ja itsensä välillä. Siitä tuli jonkinlainen muuri, jota hän ei kyennyt ylittämään.²⁶⁰ Ongelmana on, miten selittää toisille omia sukupuolisesti tärkeitä aistituntoja ja niistä jäsennettyjä kokemuksia puhetodellisuuden keinoin. Monesti omassa itsessä oleva subjektiivinen tunto kääntyy sellaisten tekijöiden ja asioiden selittämiseksi, jotka ovat toisten ihmisten ulkoisesti ja objektiivisesti havaittavissa, koska voimme selittää vain asioita, jotka ovat selostettavissa ja toisten havaittavissa²⁶¹.

Subjektiivisen kehon aistikokemukset katoavat vastuksessa, kun käsitteellistämme kokemuksemme kulttuurissa luotujen määritysten ja luokitusten avulla. Siten kuvaukset tunnoistamme saavat Michel Henryn mukaan objektiiviseen ja orgaaniseen kehoon viittaavat merkitykset²⁶². Kehon nämä piirteet ovat konkreettisia, ja siten ne joskus auttavat mutta useimmin harhauttavat sukupuoleen liittyvien subjektiivisten kokemusten selosta-

259 Pimenoff 1997, 61.

260 *There is an abyss between them and myself, a barrier that cannot be crossed <...>* (Barbin 1980, 102).

261 Heritage 1996, 121.

262 Henry 1997, 107–109.

mista. Siksi usein ihmettelemme ja jopa pelkäämme, osaammeko selittää tunteitamme siten kuin ”oikeasti” koemme, kuten Christine kuvaa.²⁶³ Selittämisen jälkeen jää väistämättä outo hämmennys. Koemme alati tulevamme ymmärretyksi väärin. Subjektiivista kokemusta ei mielestämme huomioida riittävästi ja meitä yksinkertaisesti suututtaa, koska ’kukaan ei oikeasti tiedä, miltä meistä tuntuu’.

John Heritage toteaa etnometodologi Harold Garfinkelin tutkimukseen viitaten, että selontekokäytännöt tuottavat, toistavat ja korjaavat kaksijakoista sukupuolijärjestelmää, palauttavat poikkeamiset ruotuun ja säilyttävät institutionaalisesti oikeaksi nähtyä sukupuolijaottelua yhteiskunnassa. Rakennamme sukupuoltamme sukupuolikategorioiden ja stereotyyppien ilmentymäksi näiden monimutkaisten ja toisiinsa kytkeytyvien selontekokäytäntöjen avulla.²⁶⁴

Harold Garfinkelin ajatus on yksi näkökulma selontekokäytäntöjen yhteiskunnalliseen merkitykseen. Garfinkelin mukaan ”yhteisön jäsenet pitävät yhteisönsä objektiivisia, kiistattomia piirteitä sekä normaaleina että moraalisisina”. Ne ovat sosiaalisia faktoja, jotka oli moraalisesti velvoitettu ottamaan huomioon ja kunnioittamaan sosiaalisissa tilanteissa. Tämänlaisia luonnollis-moraalisia faktoja ovat sukupuoliluokat ’mies’ ja ’nainen’. Koska sukupuolen luonnollinen määräytyminen on samalla myös moraalista määräytymistä, ihmiset reagoivat usein kielteisesti, kun joku eroaa käyttäytymiseltään sekä luonnollisesta että moraalista, toisin sanoen institutionaalisesti hyväksytyistä käyttäytymisistä.²⁶⁵ Garfinkel korostaa ennen kaikkea sukupuolen luokkia sekä niiden luonnollista ja moraalista määräytymistä ja siten institutionaalista näkökulmaa sukupuoleen.

Edeltävään ajatukseen voisi päätyä myös tämän tutkimuksen Herculinen, Christinen ja Deirdren elämäkertojen perusteella. Katen elämäkerta nostaa institutionaalisen ajattelun ohella esiin kuitenkin myös subjektiivisen näkökulman ja siten kumoaa selontekovelvollisuuden vain sukupuolinormin säilyttäjänä. Katen elämäkerran perusteella on todettavissa, että selontekovelvollisuus vastuksena toimii myös omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perustana ja siinä kokonaisuudessa selontekovelvollisuus vastuksena tekee mahdolliseksi ei pelkästään järjestelmän säilyttämisen vaan myös sukupuoleen liittyvän moninaisuuden luomisen yhteiskuntaan. Kuten sanottu, Katen tapauksessa selontekovelvollisuus vastuksena johti ajatukseen omasta transseksuaalisuudesta, ei kuulumisesta sukupuoliluokkiin ’mies’ tai ’nainen’. Toisin sanoen Kate ”selitti itselleen” subjektiivisen kokemuksensa kautta kaksijakoisen sukupuolijärjestelmän ja asettui sen rinnalle.

263 <...> *I would be incapable of explaining emotions which even I did not yet understand. The fear of revealing myself made me hesitate.* (Jørgensen 2000, 63.)

264 Heritage 1996, 118–123, 194.

265 Heritage 1996, 190, 192.

Näin ollen säännöt, normit ja selontekovelvollisuus toimivat stereotyyppioiden ohella vastuksena omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisessa transsukupuolisilla. Kulttuurissa oleva sukupuolijako, sukupuolia koskevat stereotyyptit ja edellisiin kiinteästi liittyvä selontekovelvollisuus vastuksena muodostavat jatkumon, johon sisältyy ihmisen sukupuolta koskevaa tietoa. Siten tuo kokonaisuus on omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perusta eikä vain väline ihmisten ruotuun palauttamiseksi ja oikeaksi katsotun sukupuolijärjestelmän säilyttämiseksi yhteiskunnassa.

Subjektiiivisen kokemuksen näkökulmasta kysymys on kehon omista aistitunnoista nousevasta sukupuolihistoriasta. Sukupuolihistorialla tarkoitan tässä yhteydessä omaan sukupuoleen liittyvää omaelämäntarinaa syntymästä kuolemaan. Sukupuolijärjestelmän normatiivisesta näkökulmasta yhtenäinen sukupuolihistoria muodostuu esimerkiksi ulkonäöstä, toiminnasta, tunteista, pyrkimyksistä, vaikuttamista erilaisissa tilanteissa ja keskusteluissa sekä seksuaalisesta suuntautumisesta²⁶⁶. Toisin sanoen koko sukupuolta koskeva omaelämäntarinamme on biologis-institutionaalisen sukupuolemme mukainen. Sukupuolihistorian katsotaan olevan näin ollen yhtenäinen. Epäyhtenäinen sukupuolihistoria muodostuu, kun joissakin edellä kuvatuissa asioissa ilmenee ristiriitaa suhteessa biologis-institutionaaliseen sukupuoleemme.

Biologis-institutionaalista näkökulmasta transsukupuolisten sukupuolihistoria näyttäytyy aina epäyhtenäisenä²⁶⁷. Subjektiiivisena kehon kokemuksena transsukupuolisen sukupuolihistoria sen sijaan yhtenäistyy koko ajan, kun prosessi sukupuolen korjaamiseksi edistyy ja ihminen kokee tulevansa itsekseen, kuten transsukupuolinen Mark Rees kuvaa omaelämäkerrallisessa artikkelissaan. Rees oli sosiaalisesti hyväksytty miehenä. Maailma näki hänet kuten hän näki itse itsensä. Maailman silmissä hän oli tullut mieheksi, mutta omissa silmissään hän oli tullut itsekseen.²⁶⁸ Tutkimusaineistossani Deirdre kertoo, että hän merkitsi joka kuukausi päiväkirjaansa, kuinka monta kuukautta hän oli jo elänyt täydempää elämää tiellä kohti naiseutta. Vähitellen häntä yhä harvemmin kutsuttiin herraksi. Samalla kun hän koki astuvansa toiselle puolelle, naisen sukupuoliluokkaan, hän koki tulevansa enemmän omaksi itsekseen.²⁶⁹

266 Heteroseksuaalisen sukupuolijärjestelmän mukaan seksuaalisen mielenkiinnon on suuntauduttava aina vastakkaiseen sukupuoleen kuin mitä itse biologisesti on.

267 Maarit Huuska (1998, 12) toteaa tutkimuksessaan, että "transseksuaalin henkilön kohdalla geneettinen, hormonaalinen, anatominen, juridinen, sosiaalisessa kanssakäymisessä havaittu sekä itse koettu sukupuoli eivät muodosta jatkumoa, vaan nämä sukupuolen ominaisuudet ovat ristiriidassa".

268 Rees 1996, 38.

269 *Dee dressed carefully in blouse and women's blue jeans, earrings, the reddish wig, with makeup to cover the worst damage from the electrolysis. Down the stairs and into the kitchen, a woman, She. Every twenty-third day of the month in her appointment diary for 1996 she marked "five months full time", "ten months full time." She would celebrate the*

Sukupuolihistorian epäyhtenäisyyteen ja yhtenäisyyteen liittyvään keskusteluun tuovat mielenkiintoisen näkökulman myös intersukupuoliset, joilla syntymän jälkeen on todettu olevan molempien sukupuolien ominaisuuksia. Intersukupuoliset lapset eivät välttämättä edes opi määrittämään sukupuoltaan alun perin orgaanisten merkkien mukaan, koska biologiset merkit eivät ole heillä itsestään selvästi joko tai. Näin ollen voisi olettaa, että he oppivat aistimaan sukupuolisen todellisuuden toisella tavalla kuin yksiselitteisesti 'tytön' tai 'pojan' sukupuoliluokkaan määritelty lapsi. Mikä tuo tapa on, sitä ei tällä tutkimuksella pystytä kuvaamaan.

Intersukupuolisten kehot ovat aistivia kuten kenen tahansa kehot. He aistivat oman kehonsa erityislaatuisuuden ohella myös kaksijakoista sukupuolitodellisuutta, siihen liittyviä stereotyyppioita ja omaksuvat ne sekä oman intersukupuolisen kokemuksensa osaksi sukupuolihistoriaansa. Intersukupuolisen sukupuolihistoria voi edetä hyvinkin yhtenäisenä, mikä tarkoittaa, että lapselle valittu niin sanottu vahvempien sukupuolimerkkien mukainen sukupuoli ja sukupuoleen kasvattaminen onnistuvat. Lapsi saattaa kuitenkin myöhemmin kokea, että hänen sukupuolensa on valittu väärin, kun hän peilaa omia aistikokemuksiaan suhteessa sukupuolijakoon ja stereotyyppioihin. Siten hänestä tulee aikuisuudessa sukupuoltaan korjaava transsukupuolinen. Näin ollen hänen sukupuolihistoriansa katsotaan biologis-institutionaalista näkökulmasta epäyhtenäiseksi, vaikka hänen subjektiivinen kokemuksensa on, että hän on tulossa itseksensä.

Transsukupuolisuus paljastaa myös ihmisen toisenlaisen näkökulman sukupuolihistoriaan ja sen myötä selontekovelvollisuuteen. Kaikki eivät ajattele sukupuoltaan normatiivisena ja tavoittele jonkinlaista ehyttä sukupuolihistoriaa tai sukupuoli-identiteettiä tavalla, joilla se ymmärretään kulttuurissamme. He eivät katso velvoitteeksi tulla normin mukaiseksi. Velvoittavuus tulla normin mukaiseksi ei muodostu edes siitä, että transsukupuoliset katsovat joissakin tilanteissa parhaimmaksi ratkaisuksi selostaa sukupuolensa instituution edustajan normatiivisten odotusten mukaisesti. Esimerkiksi Christine kertoo armeijan psykiatrin kysyneen häneltä, pitääkö hän tytöistä. Christine tiesi, ettei halua tulla leimatuksi homoseksuaaliksi, ja vastasi vastoin omaa kokemustaan kysymykseen kyllä.²⁷⁰ Hän piti miehistä, mutta niin kuin naiset pitävät. Deirdre alkoi valehdella psykiatrille. Hänen mukaansa niin tekivät kaikki transsukupuoliset. Kaikilla transsukupuolisilla on mahdollisuus lukea tautiluokitusta transseksuaalisuuden määrittämistä kuten psykiatreillakin. Psykiatrit eivät Deirdren mukaan ymmärrä sitä, että transseksuaalisuuden tautiluokitus kuvaa vain yhteiskunnan myyttejä

full-time birthday on Thanksgiving, another reason to love that most lovable of American holidays. <...> But the exceptions, "sir" or "meneer," become rarer and rarer. She has almost crossed to the other side. (McCloskey 2000, 122, 166.)

²⁷⁰ *When the examining psychiatrist asked me, "Do you like girl?" I knew, as did every other draftee, that the question was designed to weed out the men with homosexual proclivities. Therefore, I answered simply, "Yes." (Jørgensen 2000, 30.)*

sukupuolesta. Näin heillä ei ole älyllistä myötätuntoa tai empatiaa.²⁷¹ Tässä yhteydessä voin todeta, että transsukupuoliset käyttävät selontekovelvollisuutta ”pelin” kaltaisena vastuksena omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisessa erityisesti silloin, kun he kohtaavat instituutioiden, kuten lääketieteen tai armeijan, edustajia.

Sukupuoli-identiteettiin saatetaan suhtautua myös jopa postmodernisti kuten jonkinlaiseen muuttuvaan maisemaan²⁷². Tutkimusaineistossa kriittisimpiä sukupuoli-identiteetin suhteen olivat Deirdre ja Kate. Deirdre suhtautuu epäilevästi, kuten hän itse sanoo, modernin maailman ja positivistisen sosiaalitieteen ideaan ihmisen sisäisestä ja valmiina olevasta identiteetistä. Deirdren mukaan me teemme itse itsemme, mikä ihmisenä olemisen vapaus.²⁷³ Kate toteaa, että sukupuoli-identiteetti on jonkinlainen itsensä määrittämisen muoto. Siksi sitä voi myös koota, purkaa ja manipuloida halulla. Kate itse rakastaa ideaa olla ilman identiteettiä, koska se antaa hänelle tilaa. Hänelle identiteetillä pysyvänä ei ole mitään merkitystä. Siksi hän voi vaihdella identiteettiä niin kauan, kuin se on tunnistettava.²⁷⁴ Sanna Ukkolan haastattelu Eeli Niinivirta edustaa samantapaista ajattelua sukupuoli-identiteetistä kuin Kate. Eeli kertoo olevansa yhtä hyvin transsukupuolinen, homoseksuaali, äiti, transvestiitti, suomalaismies ja pehmo mies. Samalla hän sanoo unelmoivansa olevansa Helinä-keiju²⁷⁵.

Deirdre selittää ihmisille, jotka eivät ymmärrä ristiinpukeutujia eli niitä, jotka pukeutuvat naiseksi mutta eivät halua olla naisia, että kysymys on kuin mistä tahansa pelistä. Se on heille luonnollista, sillä ristiinpukeutumi-

271 *Dee started lying. They all do it. A psychiatrist proposes to withhold a desired and harmless life from a free, sane adult based on no scientific evidence and no intelligent empathy for the patient and no understanding that the DSM's list of symptoms rewrites the society's myths about gender. We need to examine you, For two years. Wait, wait. <...> Of course the gender crossers lie. They can read the DSM just as well as the psychiatrists can. <...> "Oh, yes," Dee said to the Free University psychiatrists, "I've always had these desire. Oh, yes, Doctor, ever since I can remember. Oh, yes, it's just like being a woman in a man's body. I hate my penis." Oh, yes, Doctor, whatever your dopey list says. The psychiatrist's eyebrows returned to normal.* (McCloskey 2000, 144–145.)

272 Vilka 1998, 27, 101. Ajatuksessa identiteetistä muuttuvana maisemana olen käyttänyt Zygmunt Baumanin Vastapainon vuonna 1996 julkaisemaa teosta *Postmodernin lumo*.

273 *An identity is both made and not made. It is a romantic idea, which is strangely paired in the modern world with the antiromantic ideas of positivism in social science, that we all have an internal identity, fixed and ready made, and the only task is to express it. <...> We make ourselves, which is our freedom as human being.* (McCloskey 2000, 177, 178.)

274 *I love the idea of being without an identity, it gives me a lot of room to play around; but it makes me dizzy, having nowhere to hang my hat. When I get too tired of not having an identity, I take one on: it doesn't really matter what identity I take on, as long as it's recognizable. I can be a writer, a lover, a confidante, a femme, a top, or a woman. <...> Gender identity is a form of self-definition: something into which we can withdraw, from which we can, to a limited degree, manipulated desire.* (Bornstein 1995, 39–40.) Kysymys on siten stereotyyppien käytöstä vastuksena. Stereotyyppiä rakentuvat ilmiön ilmeisistä piirteistä, jotka ihmiset vuorostaan tunnistavat vuorovaikutuksessa.

275 Ukkola 2004, 18. Eeli Niinivirta on kahden aikuisiässä olevan lapsen äiti, joka on korjannut sukupuolensa mieheksi. Hän on kouluttajana Helsingin Setan Transtukupisteessä.

nen pelinä on heistä hauskaa. Ihmiset harrastavat ja pelaavat kaikenlaisia asioita elämässään. Siitä huolimatta he elävät myös toisenlaista arkea.²⁷⁶ Sukupuoli-identiteetti muuttuvana ei kuitenkaan tarkoita sitä, että vastus, jonka suhteen sukupuolta pohditaan, muuttuisi. Edelleen sukupuolijako, stereotypiat ja selontekovelvollisuus toimivat vastuksena omaa sukupuolta jäsenettäessä.

Edellä esittämälläni ajatuksilla haluan osoittaa, että sukupuolta tarkastellaan samanaikaisesti kahdesta näkökulmasta etenkin silloin, kun transsukupuolinen kohtaa instituution edustajan: biologis-institutionaalisesta ja subjektiivisesta kokemuksesta. Näitä näkökulmia on varsin ongelmallista yhdistää sosiaalisessa kanssakäymisessä samanaikaisesti. Voidaan todeta, että biologis-institutionaalinen tarkastelutapa tulkitsee sukupuolen kokemuksen objektiivisen ja orgaanisen kehollisuuden kautta. Transsukupuoliset lähestyvät sukupuoltaan oman kokemuksen ja aistitun kautta subjektiivisesti. Edellinen ei tavoita koskaan henkilön subjektiivista kokemusta sukupuolesta, koska se kykenee tarkastelemaan vain tieteellisillä menetelmillä löydettyä, kuten kehon muotoa, hormoneita ja kromosomeja. Emme pysty astumaan kehomme ulkopuolelle, joten toisten meissä tunnistama ja tulkitsema objektiivisen kehon todellisuus jää meille itsellemme aina jollakin tavalla vieraaksi. Kielen avulla ilmaistu todellisuus hormoneista, kromosomeista ja kehon muodosta ei välttämättä vastaa subjektiivista kokemusta.

Voidaan myös todeta päinvastoin, että transsukupuolinen itse tulkitsee sukupuolensa ja sukupuolihistoriansa tavalla, jota toiset ihmiset eivät kykene tunnistamaan. Transsukupuolinen käsittelee subjektiivisia aistikokemuksiaan sukupuolestaan vastuksia, kuten stereotypioita ja selontekovelvollisuutta, vasten. Hän muodostaa sukupuolihistoriansa. Tätä kokemusta ei voi jakaa tai on ainakin vaikea jakaa toisille. Loppujen lopuksi voidaan todeta, että molemmat näkökulmat tarkastelevat ja puhuvat hieman eri sukupuolihistoriasta. Yhteistä on, että sukupuolijako, stereotypiat ja selontekovelvollisuus ovat kaikille yhteinen vastus. Erona taas on, että toiset ihmiset ja instituution edustajat tekevät merkityksellisiksi edellisiä vastuksia vasten vain orgaaniseen ja objektiiviseen kehollisuuteen liittyvää sukupuolihistoriaamme. Transsukupuoliselle oma keho kokonaisuutena on merkityksellinen ja siihen liittyy myös subjektiivinen kokemus.

²⁷⁶ *People sometimes say, "I don't understand crossdressers, who dress as women but don't want to be women. <...> It's a game. A man plays pool and gets satisfaction from pretending for an evening that he's Minnesota Fats. He has no intention of leaving his job as an insurance agent and taking to pool hustling. People do things from flower arranging to politics that satisfy them, amuse them, excite them, as a game for an hour or an afternoon or a weekend. Compared with the bizarre inanities of, say, golf—putting a tiny ball in a distant hole with instruments ill designed for the purpose—this game of dressing in women's clothes seems natural, something that might well occur to someone to try out "just for fun."* (McCloskey 2000, 33.)

4.1.4 Stereotyyppien kaksinainen luonne

Väitän, että sukupuoli- ja sukupuoli- sekä siihen liittyvillä stereotyyppillä ja selontekovelvollisuudella, on arkipäivässä vähintään kahdenlainen luonne:

- 1) Sukupuolijako, stereotyypit ja niihin liittyvä selontekovelvollisuus vastuksena järjestävät todellisuutta, samalla kun ne arvottavat sitä ja normittavat käyttäytymistä. Niiden voi sanoa auttavan yhteiselämän sujumista. Sosiologi Anssi Peräkylän mukaan sosiaalisen todellisuuden ilmeneminen meille stabiilina ja determinoituneena on yhteiselämän sujumisen edellytys. Kaikista sosiaalisen todellisuuden osista meillä ei ole varaa neuvotella ja tehdä sopimuksia.²⁷⁷ Väitän, että sukupuoli- ja sukupuoli- ja niihin liittyvä selontekovelvollisuus vastuksena ovat myös ihmisen omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen mahdollisuus ja voimavara.
- 2) Lisäksi, koska sukupuoli- ja sukupuoli- ja niihin liittyvä selontekovelvollisuus järjestää, arvottaa sekä normittaa todellisuutta ja ihmisen sukupuoli- ja sukupuoli- liittyvää käyttäytymistä, on niissä nähtävissä myös mahdollisuus valtaan²⁷⁸.

Kulttuurintutkija Jamake Highwaterin mukaan sukupolvesta toiseen instituutioiden edustajat, asiantuntijat, poliitikot, papisto ja tiedemiehet, ovat oikeuttaneet erilaisten ihmisten rankaisemisen, koska he väittävät pitävänsä hallussaan totuutta ja teon oikeutusta, jota muut eivät hallitse. Highwater toteaa, että elämme nyky-yhteiskunnassa tilassa, jossa tiede, uskonto ja hallitus vaikuttavat yhä edelleen yhdessä tuomioistuimena, jotta ihmisten odotukset säilyisivät.²⁷⁹ Ihmisten odotukset johtavat meidät vakuuttamaan ja selittämään toisille muun muassa sukupuoli- ja sukupuoli- liittyvien tekojemme oikeutusta, jos käyttäytymisemme poikkeaa yhteiskunnan sukupuoli- ja sukupuoli- normeista. Jos omaan sukupuoli- ja sukupuoli- liittyvä subjektiivinen kokemus on ristiriidassa biologisen sukupuoli- ja sukupuoli- kanssa ja henkilö haluaa sukupuoli- ja sukupuoli- korjausta, vakuutamme ja selitämme sukupuoli- ja sukupuoli- toisten ihmisten lisäksi asiantuntijoille, lääketieteen instituution edustajille.

²⁷⁷ Peräkylä 1990, 152.

²⁷⁸ Normit, säännöt ja valta liittyvät läheisesti toisiinsa. Normilta puuttuu säännön muodollinen pätevyys. Tässä tutkimuksessa tarkastelen niitä selontekovelvollisuuden alaisina. Selontekovelvollisuus on ensisijainen vastus, joka paljastaa normit, säännön ja vallan rajat. Max Weber (1978) toteaa, että valta on sosiaalinen suhde. Sen avulla yksilöiden ja ryhmien on mahdollisuus tuoda esiin tahtonsa. Weberin mukaan valta on epätasaisesti jakautunut sosiaalisesti, taloudellisesti ja poliittisesti. Hänen mukaan valta on harvoin väkivaltaa, toisin sanoen pakottavaa ja militaarista. Se on pikemminkin dominoivaa. Alvin Gouldner (1970) mukaan myös vallalla on sosiaalinen luonne. Se tarkoittaa, millä tavalla valta ilmenee muun muassa kompetenssina, erityisenä osaamisena, informaation hallintana, sosiaalisten tilanteiden hallintana ja vallan välineiden hallintana. (Ks. myös luku 4.3, jossa käsittelen valtaa tässä merkityksessä.)

²⁷⁹ Highwater 1997, 9, 14.

Tutkimusaineistossa vallan näkökulma ilmeni tavalla, joka väritytty negatiivisesti mutta ei ole rinnastettavissa väkivaltaan. Vallan näkökulmaksi sukupuolisuuteen määrittelen aineiston perusteella toisiin kohdistuvan pilkan, ilkeämielisen leikinlaskun, syrjinnän, toisten toimenpiteet vastoin asianomaisen tahtoa ja toisen vapaan toiminnan estämisen. Näiden toisten tekemien tekojen seurauksena elämäkertojen kirjoittajat kokivat pelkoa, ulkopuolisuuden ja erilaisuuden tunnetta tai he kokivat olevansa friikkejä ja lainsuojattomia.

Lisäksi vallan värittämiä ovat myös ne tilanteet, joissa asianomainen käyttää itseironiaa tilanteen keventämiseksi, huolimatta siitä, että itseironia on Katen mukaan myös selviytymisen voimavara. Tilanteeseen sisältyvän pelon tunteen katson kuitenkin liittyvän pikemminkin valtaan kuin selviytymisen voimavaraan. Christine kertoo tilanteesta, jossa hän käytti itseironiaa. Hän oli ystäviensä kanssa ravintolassa. Listalla oli useita ruokalajeja nimettynä kuuluisuuksien mukaan, kuten Bing Crosby -kerrosleipä ja Frank Sinatran jälkiruoka. Listaa läpikäydessään Christine totesi, että täällä on monia kohtia nimetty kuuluisuuksien mukaan, mutta sieltä puuttuu "sekasalaatti" minun mukaani nimettynä.²⁸⁰

Kate toteaa, että transsukupuolisilla on kaksi vaihtoehtoa. He voivat tehdä itsemurhan tai oppia nauramaan itselleen. Vaikka tosiasiallisesti Katen mukaan on varsin paljon vaihtoehtoja nauraa, saa pelko etsimään lisää näitä vaihtoehtoja. Kate kertoo toisen tilanteen. Kate koki, että hän oli varsin puoleensavetävä mies. Ihmiset olivat myös todenneet, että hän oli varsin hyvännäköinen mieheksi ja ihmettelivät hänen sukupuolenkorjaustaan. Nykyään, kun hän liikkuu sukupuolten väliasemilla, on edelleen niitä, jotka viehättyvät hänestä. Hänen ensimmäinen ajatuksensa on, millaisia pervoja nämä ovatkaan, koska pitävät friikeistä.²⁸¹

Sama pelko ajaa toiset ihmiset pitämään hauskaa tilanteessa, jossa he kohtaavat transsukupuolisen. Deirdre kuvaa tilannetta, jossa hän kertoi dekaanille transsukupuolisuudestaan. He olivat molemmat taloustieteilijöitä, akateemisesti konservatiiveja ja vapaan markkinatalouden kannattajia. Dekaanin totesi ensi pökerryksensä jälkeen Deirdrelle: "Jumalan kiitos... ajattelin hetken, että tunnustat kääntyneesi sosialistiksi!" Ja hetken päästä

280 *Without realizing it, I contributed to the fund of stories myself. One evening, I was sitting in Rubens, a well-known Manhattan restaurant, with Jan Sterling and Paul Douglas. Rubens' menu features various specialties named after celebrities: a Bing Crosby sandwich, a Frank Sinatra dessert, etc. Scanning the menu before ordering, I said casually, "All these items named after famous people, and there's not even a mixed salad named after me."* (Jørgensen 2000, 233.)

281 *You can commit suicide – or you learn how to laugh. There are actually quite a few opportunities to laugh, but fear keeps us from looking at those opportunities.* (Bornstein 1995, 89.) *I was not an unattractive man. People's reactions to my gender change often included the remonstrative, "But you're such a good-looking guy!" Nowadays, as I navigate the waters between male and female, there are still people attracted to me. At first, my reaction was fear: "What kind of pervert," I thought, "would be attracted to freak like me?"* (Bornstein 1995, 38.)

hän jatkoi: "Odot. Sehän on jopa hienoa, että olet nainen. Voin leikata palkkaasi 70 senttiin dollarista. Ei niin hauskaa."

Kate vuorostaan kertoo tilanteesta, jossa juovuksissa oleva mies kadulla kerjäsikin ihmisiltä lantteja. Mies puhutteli Katea ensin kysyvästi rouvaksi ja sitten herraksi. Sen jälkeen hän katsoi tarkemmin ja totesi uudelleen kysyvästi, mikä ihmeessä olet. Hän alkoi nauraa, mitä jatkui loputtomasti. Christine vuorostaan kertoo, että kaikilla, jotka hän tapasi, oli jokin "Christine Jørgensen -vitsi". Vierailta ihmisillä oli vaikeuksia jakaa vitsejä Christinen kanssa, vaikka joka paikassa kysyttiin, oletko kuullut tätä vitsiä, ja odottamatta vastausta alettiin kertoa juttua. Katelle näillä Christine Jørgenseniä koskevilla vitseillä oli suuri merkitys. Hän kuuli niitä pukuhuoneissa silloin, kun hänellä vielä oli keskiluokkaisena miehenä oman kuvauksensa mukaan "kultainen jäsenkortti" valtakulttuuriin. Vitsit saivat Katen taistelemaan kovasti transseksuaalisuuttaan vastaan.²⁸²

Kate tuo esille kokemukseensa perustuen käsityksensä, että valtakulttuurilla on tapana kontrolloida vähemmistöjä stereotypisoimalla. Leikinlasaku transsukupuolivähemmistöjen kustannuksella on riskitöntä, koska nämä eivät ole järjestäytyneet, mutta Kate uskoo, että tilanne tulee muuttumaan. Ristiinpukeutumista pelkäävät ihmiset käyttävät tavallisesti stereotypioita, koska he eivät tiedä mitään. Niihin liittyy Dreirdren mukaan tuskin minäänlaista totuutta.²⁸³

Toisten toimenpiteitä vastoin asianomaisen tahtoa ja toisen vapaan toiminnan estämiseksi havainnollistaa muun muassa Dreirdren kokemus. Hän kuvaa, miten hänen perheensä järjesti hänet kesken työpäivän chicagolaiseen mielisairaalaan syistä, joiden tarkoitus ei ollut selvä edes toimenpiteen toteuttajille.²⁸⁴ Syrjintää ja vapaan toiminnan estämistä taas havainnollistaa

282 *There was a large crowd of people avoiding an old man who was standing in the middle of the passageway. I heard his voice up ahead, above the noise of the crowd. "Sir, twenty-five cents, please." Or he'd say "Lady, got a quarter?" I was reaching into my bag for some change, just as the motion of the crowd brought me almost face to face with him. He was grimy. He stank of urine and wine. He looked right at me. "Lady?" he said. "Mister?" he said. "Say, what the fuck are you?" he said. And began to laugh. He laughed. And he laughed. He just laughed. (Bornstein 1995, 88.) Almost everybody I met had a Christine Jørgensen "joke". By then, I'd heard most of them myself, as many people, invariably strangers seemed anxious to share them with me. Everywhere I went, someone would begin a conversation with, "Hey, have you heard this one?" Without waiting for an answer, he would launch into the story. (Jørgensen 2000, 233.) Before I dealt with my gender change, I had gold card membership in the dominant culture. To all appearances, I was a straight, white, able-bodied, middle-class male. I fought so hard against being transsexual because I heard all the teasing and jokes in the locker rooms. I saw people shudder or giggle when they'd talk about Renee Richards or Christine Jørgensen. (Bornstein 1995, 61.)*

283 *Dominant cultures tend to colonize and control minorities through stereotyping – it's no different with the transgender minority. Make us a joke and there's no risk of our anger, no fear we'll raise some unified voice in protest, because we're not organized. But that's changing. (Bornstein 1995, 60.) There is little truth in the stereotype argument. The crossphobe who uses it ordinarily doesn't know any gender crossers. (McCloskey 2000, 164).*

284 *It was time for the first session of the afternoon, honoring Dee's recent work in the "rhetoric" of economic history, three papers of praise. <...> ...a hotel employee hurried into*

Christinen kokemus esiintymismatkalla Washingtonissa. Häneltä kiellettiin poliisiviranomaisten taholta julkisen naisten WC:n käyttäminen²⁸⁵, koska hän oli ollut biologisesti miespuolinen. Näin tapahtui siitäkkin huolimatta, vaikka hän oli koki olevansa nainen ja oli nainen myös virallisesti.

Stereotyyppiolla ja selontekovelvollisuudella on myös valtaa, mikä paljastuu ennen kaikkea intersukupuolisten lasten tapauksissa. Elämäkerrassaan Kate kysyy: Entä jos lapsi syntyy intersukupuolisena, jolla on jonkinlainen yhdistelmä molempien sukupuolten genitaalialueista? Kate toteaa, että länsimaissa ei sallita intersukupuolisia. Siksi heidät korjataan ja sovitetaan kaksijakoiseen sukupuolijärjestelmään. Näin tapahtuu Katen mukaan jopa ilman intersukupuolisen tai vanhempien suostumusta.²⁸⁶

Haluan korostaa, että mikään ei osoita tutkimusaineistossani, että valta syrjinnän ja vapaan toiminnan estämisenä olisivat ainoa lähtökohta toisten ihmisten tai instituutioiden edustajien suhtautumisessa transsukupuolisuuteen. Sukupuolijakoon, stereotyyppioihin ja selontekovelvollisuuteen vastuksena sisältyy tietynlaista jäykkyyttä, joka sisältää myös hetero-olettamuksen eli ajattelumallin heteroseksuaalisuudesta vallankäyttönä. Tämä

the room. "Professor McCloskey, you are urgently needed outside. A phone call."/ "What? What's happening?" As he got up: My God, my son here in Chicago has been hurt in an car accident. My wife is deathly ill. My daughter. He rushes out into the hallway. And there was his sister, with two big Chicago policemen. Oh, my God, not again. <...> The policeman tapped Dee on the shoulder. <...> "Where are we headed?" "The University of Chicago Hospital. " <...> Look, there's a sign. The emergency room. When they were to leave him, after he had been searched and put in a locked room – a danger to himself – one of the policemen asked Dee, "Is this about money?" He meant: You obviously are not crazy; is your sister trying to get you declared crazy in order to take over some inheritance? "No," said Dee, "It's about love." The policeman looked puzzled and left with his partner. (McCloskey 2000, 113–114.)

285 About half an hour before I was to appear onstage for the opening performance, I was summoned to the manager's office and was met by a heavy, cigar-chewing character who introduced himself as an inspector of the police Morals Squad in Washington at the time. He came abruptly to the point of his visit. "Jørgensen," he said, "I'm a police official in this city and I want to prevent any unpleasant incidents before they happen. Consequently, I'm asking you not to use the women's public toilets while you're in Washington!" <...> "And if you dare to use a public restroom," he continued, "I'll have you picked up and examined by a board of doctors." (Jørgensen 2000, 216.)

286 What if you had been born a hermaphrodite, with some combination of both genitals? A surgeon would have "fixed" you – without your consent, and possibly without the consent or even knowledge of your parents, depending on your race and economic status. You would have been fixed – fixed into a gender. It's a fairly common experience being born with different or anomalous genitals, but we don't allow hermaphrodites in modern Western medicine. We "fix" them. (Bornstein 1995, 57.) Lastenkirurgi Mika Venhola Oulun yliopistolisesta keskussairaalaasta totesi esityksessään "Intersukupuolisuus ja hoitokäytäntö" TransHelsinki 2004 *Sukupuoleltaan moninaisten lasten tunnistaminen ja tukeminen -seminaarissa*, että nykyisissä hoitokäytännössä päätös lapsen sukupuolesta tehdään mahdollisimman nopeasti lapsen syntymän jälkeen. Myös lapsen genitaalialueiden kosmeettinen kirurgia tehdään jo 2–6 kk:n iässä. Lopullinen hoitopäätös tehdään hoitotiimissä sekä vanhempien suostumuksella. Venholan mukaan Suomessa on ongelmana, että intersukupuolisuudesta ei ole toistaiseksi riittävästi suomen kielellä tietoa, joten vanhemmat joutuvat antamaan suostumuksensa hyvin riittämättömällä kompetenssilla.

tarkoittaa, että esimerkiksi biologisesta naiseudesta seuraa feminiininen rooli ja seksuaalinen halu vastakkaiseen sukupuoleen.²⁸⁷ Tästä ei kuitenkaan suoraan seuraa kaiken sukupuolisen moninaisuuden poissulkevaa valankäyttöä. Tämän selittää jo kulttuurissamme oleva sukupuoleen liittyvä moninaisuus, transihmisten kirjo.

Ajatukseni sukupuolijakoon, stereotyyppioihin ja selontekovelvollisuuteen vastuksena liittyvästä vallasta lavenee kompetenssin näkökulmaa käyttämällä luvussa 4.3.2 "Kasvatuksen merkitys oman sukupuolen ymmärtämisessä?" Tieto ja sen tarve sekä oma kompetenssi nousivat tutkimusaineistossa esille omana teemanaan. Sukupuoleen liittyvän kompetenssin avulla osoitan myöhemmin, että raja sukupuolijakoon, stereotyyppioihin ja selontekovelvollisuuteen liittyvän vallan ja voimavaran välillä on varsin hämärä ja tilannekohtainen sekä ennen kaikkea riippuvainen ihmisten kompetenssista. Tekoja ei tee järjestelmä vaan niitä tekevät järjestelmää edustavat ihmiset. Näin ollen järjestäytyneen yhteiskunnan vakiintuneet muodot ovat yhtä hyvin ihmisen yhteiskunnassa toimimisen voimavara kuin valtaa yli ihmisen subjektiivisen kehon kokemuksen. Kysymys on siitä, miten ihminen käyttää järjestelmää omassa toiminnassaan.

Tässä yhteydessä tyydyn toteamaan, että opimme sukupuolen olemista aistimalla: katselemalla ja seuraamalla toisten ilmeitä, eleitä, katseita ja kuuntelemalla itseän kohdistuvia huomautuksia. Kahden sukupuolen maailmassa opimme tunnistamaan molempien sukupuolien ominaisuuksia ja opimme käsittelemään niitä kulttuurin antamien käsitteiden ja mahdollisuuksien varassa.²⁸⁸ Kehomme aktiivisuudesta siten riippuu, miten sukupuolitettua todellisuutta aistimme: miten näemme, kuulemme ja koemme sukupuolijaon, stereotyyppit ja selonteot vastuksena. Kehomme aktiivisuudesta myös riippuu, mitkä aistitunnot edellisissä vastuksissa muodostuvat merkitykselliseksi omaa sukupuolta koskevassa subjektiivisessä kokemuksessa.

287 Lehtonen 1997, 28–29. Ks. myös Butler (1990). Butler kehittää teoksessaan tekstissä esittämäni ajatusta *heteroseksuaaliseksi matriisiksi*. Suomenkielisessä sukupuolisuutta ja seksuaalisuutta koskevissa tutkimuksissa ja kirjoissa on yleistynyt samaa asiaa tarkoittamaan myös ilmaisu *hetero-olettamus*.

288 Mead 1957, 115, 126, 143–145; Lehtonen 1997, 19.

4.2 Sukupuolijärjestelmän rikkomus oman sukupuolen kokemisessa

...se mitä sanottiin tuokio sitten, nimittäin että ei ollut mitään muutosta mies-Orlandon ja nais-Orlandon välillä, ei enää ollutkaan aivan todenperäistä. Hänestä oli tulossa hieman vaatimattomampi, niin kuin naiset ovat, mitä tulee hengentuotteisiin, ja hieman turhamaisempi, niin kuin naiset ovat, mitä tulee ulkomuotoon. Tietyt toiset taipumukset tulivat vahvemmiksi ja toiset menettivät merkitystään. Vaateparren vaihtamisella oli paljon tekemistä asian kanssa, kuten jotkut filosofit sanoisivat. Vaikka vaatteet näyttävät turhilta hepeniltä, niillä on heidän mukaansa tärkeämpiä tehtäviä kuin pelkästään pitää meidät lämpiminä. Vaatteet muuttavat meidän maailmankuvaamme ja maailman kuvaa meistä.

Woolf 1984, 138

4.2.1 Häpeän tunto ja rajat vastuksena

Vierauden tunto on siis perustunto, kun omaa sukupuolta jäsenetään. Se herää suhteessa sellaisiin vastuksiin kuin sukupuolijako, stereotypiat ja selontekovelvollisuus. Edellisessä luvussa esitin, että vierauden tunto voi paljastaa vahvan kokemuksen omaan sukupuoleen liittyvästä erilaisuudesta. Omaan sukupuoleen liittyvä erilaisuuden kokemus saattaa olla kenellä ja missä ikävaiheessa tahansa. Tutkimusaineiston perusteella voin todeta, että kuvaamani erilaisuuden kokemus, joka johtuu oman subjektiivisen kokemuksen ja omaa sukupuolta koskevien biologisten merkkien välisestä ristiriidasta, on tyypillistä aineistoni kirjoittajille.

Tutkimusaineistossa ilmeni, että erilaisuuden kokemukseen liittyy aistimuksia, jotka puhetodellisuudessa saavat sellaisia määritteitä kuin häpeän, inhon ja ulkopuolisuuden tunnot. Nämä tunnot johtuivat siitä, että jokainen elämäkerran kirjoittajista koki tekevänsä rikkomuksen sukupuolinormeja vastaan. Kokonaisuudesta, johon liittyy normin rikkominen (ei merkityksessä poikkeava käyttäytyminen), häpeän, inhon ja ulkopuolisuuden tunto, käytetään nimitystä *transgressio*, suomeksi synti, rikkomus tai yliastuminen.²⁸⁹ Juha Varto on suomentanut transgression käsitteen *rajattamiseksi*. Varton mukaan rajattamisessa ihminen asettuu rajalle, välitilaan,

289 Antropologi Jamake Highwater käsittelee vuonna 1997 Oxford University Pressin julkaisemassa teoksessa *The Mythology of Transgression. Homosexuality as metaphor* transgressiota rikkomuksen tai synnin metaforana, muun muassa uskonnollisessa, kulttuurisessa, myyttisessä, tieteellisessä ja sosiaalisessa viitekehyksessä. Highwater osoittaa teoksellaan, että homoseksuaalisuuden historia on samanaikaisesti sosiaalisen transgression historiaa. Hänen mukaansa transgression kieli on muuttunut ja muuttuu ajan myötä. Siitä huolimatta puhumme samasta transgressiosta oli rajojen rikkomisen kohteena sitten jumalan tai luonnon laki. (http://hallnonfiction.com/gay_lesbian/212.shtml.)

saadakse näkyväksi maailman, joka muuten ei paljastuisi mahdollisena ja luvallisena.²⁹⁰

Tässä tutkimuksessa käytän rajattamista merkityksessä, jossa on kysymys toiminnasta, jossa ihminen tunnistaa sukupuolijakoon liittyvän rajan ja maailman, joka muuten ei paljastuisi. Tämän jälkeen hän tunnustaa rajan olemassaolon. Omaa sukupuolta koskevasta subjektiivisesta kokemuksesta riippuu, miten ihminen toimii rajojen löytämisen jälkeen. Hän saattaa omalla toiminnallaan pyrkiä muuttamaan ja siirtämään rajojen paikkaa sinne, mikä ei ole tavanomaisesti luvallista ja mahdollista, tai pyrkiä säilyttämään ne ennallaan.

Samansuuntainen ajatus kuin Highwaterilla ja Vartolla on löydettävissä filosofi Michel Foucaultilta. Foucault toteaa: ”Elämässä sen tietäminen, että on mahdollista ajatella toisin kuin ajattelee ja nähdä toisin kuin näkee, on välttämätöntä katsomisen ja ajattelun jatkamiseksi. Tärkeää ei ole tiedon hankkiminen vaan sen eksyttäminen, joka tietää.” Foucault jatkaa: kun ihminen ”ryhtyy ponnisteluihin muuttaakseen näkemisensä tapaa, muokataksaan jo tuntemaansa horisonttia ja astuakseen hieman syrjäpolulle, on lopputulos kaikkea muuta kuin selvä”. Enintään pystymme, kuten Foucault toteaa, ajattelemaan eri tavoin sitä, mitä olemme ajatelleet, havainnoimaan ja toimimaan hieman eri näkökulmasta sekä mahdollisesti havainnoimaan ja tekemään asioita myös jonkin verran kirkaamassa valossa.²⁹¹

Tässä tutkimuksessa käytän transgression sijaan Varton käsitettä *rajattaminen*. Rajattaminen kokoa tulkintani mukaan yhteen häpeän, inhon, ulkopuolisuuden tunnon sekä rikkomuksen tekemisen. Se kokoa yhteen myös rajan tunnistamisen, tunnustamisen, välitilassa olemisen, rajojen koetteluun, siirtämisen ja jopa rajan ylittämisen. *Väitän, että rajat ovat vastus. Rajattaminen on toimintaa, jonka avulla omaa sukupuolta koskevaa tietoa ja ymmärrystä jäsennetään välitilassa.*

Jamake Highwater toteaa, että rajattaminen on rikkomusta luonnon tai jumalan lakia vastaan. Samalla siihen sisältyy ajatus sekä inhosta, häpeästä ja synnistä että rajojen paljastamisesta ja tietyyntyyppisestä *herkkydestä*. Highwater tarkoittaa sanalla *sensibility* herkkyyttä, joka on jonkinlaista henkilökohtaista toisten maailman läpäisemää ”ääntä”. Tämä ”ääni” yrittää läpäistä seinät, jotka rajoittavat sekä ihmisiä että yhteiskuntia. Tämäntapainen herkkyys on Highwaterin mukaan tunnistettavissa marginaalissa tai eristyneissä ryhmissä ja yksilöissä.²⁹² Näin ollen elämäkertojen kirjoittajien omaan sukupuoleen liittyvät tunnot, kokemukset ja käsitykset ovat Highwaterin kuvaamaa rajattamista.

290 Varto 2000, 3.

291 Foucault 1998, 121, 123.

292 Highwater 1997, 154–155. Susan Sontag on esittänyt ajatuksen tällaisesta herkkyyydestä vuonna 1964 artikkelissaan *Notes in Camp*. A Susan Sontag Reader, New York: Vintage. (105–119)

Yksilöiden ja ryhmien välillä on hyvin yhdenmukainen käsitys rajoja luovista ja säilyttävistä säännöistä, joita puolustetaan. Tämäntapaisia sääntöjä ovat muun muassa sukupuoli-jako ja sen mukainen käyttäytyminen, luonnon laki tai jumalan laki. Kun puhutaan rajoja luovista ja säilyttävistä säännöistä, kysymys siis ei ole yhteiskunnan juridisista normeista. Highwater korostaakin säännön ja normin välistä eroa. Hän toteaa, että esimerkiksi murha tai raiskaus ei ole rajattamista vaan pikemminkin sosiaalinen taantuma, koska ne ovat juridisista normeista poikkeamista. Juridisten normien rikkominen on viranomaisten valvoma asia. Se on poikkeavaa käyttäytymistä. Kuten Varto toteaa, poikkeava käyttäytyminen ei välttämättä paljasta merkityksiä, joiden kautta toiset voisivat ymmärtää itseään ja olemassaoloon paremmin. Poikkeava käyttäytyminen paljastaa, että normaali ihminen voimistaa epänormaalin avulla omaa normaaliuttaan.²⁹³ Yksittäinen ihminen ei voi sanktioida murhaa tai raiskausta. Sääntöjen rikkominen on taas kaikkien ihmisten arkipäivässä valvoma asia. Rajattaminen koskee sääntöjen rikkomista, ei siis normien rikkomista

Useissa kulttuureissa seksuaalisuuteen, sukupuolisuuteen ja rotua koskeviin käyttäytymissääntöihin ja niistä poikkeamiseen liittyy kulttuurin sisällä sanattomia sopimuksia. Niistä poikkeaminen aiheuttaa pikemminkin kunnioitusta ja arvostusta. Näin on muun muassa berdacheilla, jotka poikkeavina vakiinnuttavat oman paikkansa jumalan lahjana vanhemmilleen ja yhteisölleen.²⁹⁴ Tämä tekee ongelmalliseksi rajattamisen tunnistamisen toimintana omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisessa. Kuten Deirdre toteaa, ristiinpukeutuminen ei sinänsä ole rikos USA:ssa, mutta joissakin osavaltioissa miespuolisen henkilön astuminen naisille tarkoitettuihin WC-tiloihin saattaa olla rikos. Se johtuu Deirdren mukaan lähinnä lainsäätäjien pelokkuudesta seksuaalikeskusteluissa.²⁹⁵ Herculine kertoo, miten hän itse oli tiedostanut sen, että hän oli rikkonut yhteisön sukupuolia koskevia sääntöjä. Hän koki häpeää siitä, että hänen opettajansa ei ymmärtänyt, että hän oli tämän tyttären rakastaja eikä vain ystävätär. Vähitellen yhteisö huomasi tyttöjen välisen suhteen outouden eikä suhde pysynyt enää salassa.²⁹⁶

293 Varto 2000, 5.

294 Highwater 1997, 44–46, 80, 89, 171. Antropologi Walter L. Williams kuvaa vuonna 1992 julkaistussa teoksessaan *The Spirit and The Flesh. Sexual Diversity in American Indian Culture* intiaanikulttuureissa eläviä berdache-ihmisiä. Berdache eivät ole määrittelyjä miehen tai naisen sukupuoliluokkiin vaan he elävät sukupuoliluokkien välissä. Ihminen voi kulttuurista riippuen itse päättää tulla berdacheksi erilaisten seremonioiden kautta. Lapsi saatetaan myös sukupuolielinten epänormaaliuden vuoksi määrittellä berdacheksi. Molemmissa tapauksissa on kysymys ristiiridan tai epänormaaliuden määrittämisestä suhteessa normatiiviseen sukupuoli-järjestelmään, joka intiaanikulttuureissa jakautuu ei vain mieheen ja naiseen vaan feminiiniseen naiseen ja maskuliiniseen mieheen. (Ks. myös Balzer 1996.)

295 *Crossdressing itself is not illegal in any state, but in some places it is a crime for a man to enter a ladies' room, <...> Like many sexually freighted laws, it is not based on evidence.* (McCloskey 2000, 38–39.)

296 *Undoubtedly, I was less disturbed, but I did not have the strength to raise my eyes to*

Niinpä yhteiskunnan jurdisista normeista riippuu, onko oma käyttäytyminen normeja koskeva rikos vai sopimusten ja sääntöjen rajattamista. Näin ollen ei ole universaalia käsitystä siitä, mikä on rajattamista ja mikä ei, vaan rajattaminen on kulttuurisidonnaista. Sen tunnistaminen vaatii myös herkkyyttä. Kulttuurisen säännön tai kiellon rikkominen saattaa paljastua vain ympärillä olevien ihmisten vähitellen muuttuneissa käyttäytymistavoissa suhteessa säännön tai kiellon rikkojaan.

Jamake Highwaterille kulttuurin säännöt ovat rajattamisen näkökulmasta hyvin tärkeä asia. Hän muistuttaa: Jos emme tiedä, mikä on oikein tai normaalia, emme voi myöskään tietää, mikä on väärin tai epänormaalia. Filosofi Georges Bataille toteaa, että rajattaminen edellyttää säännön tuntemusta ja kokemusta kiellosta. Kun kiello toimii, kokemus jää vajavaiseksi eikä rajattamista tapahdu. Kun kiello ei toimi, tapahtuu rikkomus, rajattaminen. Ihmiselle saattaa olla "luontaista" alttius luoda sukupuolikäyttäytymisen rajat eli sukupuoliluokat ja -roolit sekä sosiaaliset säännöt roolissa toimimiselle, mutta jos ei ole näitä muuttuvia ja oikukkaita sääntöjä, emme voi tietää, milloin rikomme niitä.²⁹⁷ Ilman sukupuolijakoon liittyviä sääntöjä meiltä puuttuu samalla vastus ja mahdollisuus omaa sukupuolta koskevaan tietoon ja ymmärryksen muotoutumiseen. Sen myötä meiltä puuttuu myös mahdollisuus suhtautua kriittisesti elämäämme sukupuolisena.²⁹⁸

Rajattamisen lähtökohta on siis aina säännön ja kiellon tunteminen. Säännöt ja kiellot, joita herkimmin rajatetaan, nousevat ryhmän sosiaalisista menettelytavoista, arvoista ja ihanteista, jotka ovat muodostuneet jollakin tapaa kaikkien ihmisten välittämänä. Taustalla ovat usein myös uskonnolliset oppijärjestelmät, joissa lait ovat myyttisessä mielessä jumalien säätämiä.

Tutkimusaineistossa elämäkertojen kirjoittajat kuvasivat omaan sukupuoleen liittyvää subjektiivista kokemustaan rikkomuksena luonnon tai jumalan lakia vastaan. Luonnon ja jumalan lait ovat rajat, joiden rikkominen nostaa esille häpeän, inhon ja ulkopuolisuuden tunteen. Kun Katelta kysytään, mikä tekee hänestä lainsuojattoman, hän vastaa aina: jos yritän päättää omasta sukupuolestani, teen välittömästi rikkomuksen luonnon lakia vastaan.²⁹⁹

Madame P. Poor woman, she saw me only as her daughter's girlfriend, while in fact I was her lover! <...> As I was Sara's intimate girlfriend, nobody was in my presence; naturally, I was initiated into all those secret little details that are exchanged among persons of the same sex!!!... (Barbin 1980, 52, 73.) Disembling was no longer to be thought of. People were already talking in whispers. The little town of L. was aroused by this extraordinary event, which by its nature excited criticism and slander. (Barbin 1980, 89–90.) I received warm protestations of devotion everywhere, which I was stupid enough to count on. <...> I finally understood that henceforth I had to count myself alone. (Barbin 1980, 104.)

297 Highwater 1997, 11–13, 41, 43. Bataille 1998, 186.

298 Edellisessä luvussa totesin, että vain sukupuolijärjestelmän ja normatiivisen selontekovelvollisuuden tuntemalla voi poiketa sukupuolijärjestelmästä.

299 *I inevitably get two queries: "What makes you outlaw?" to which I always reply that I break the laws of nature. (Bornstein 1995, 46.) I thought they were particularly relevant*

Herculine pohtii elämäkerrassaan, mitä seuraa, jos hän jatkaa tiellä, jonka hän on aloittanut. Hän toteaa, että hän väistämättä saattaa itsensä alttiiksi mitä suurimmalle epäonnelle, koska teko on syvä loukkaus pyhimpiinä pidettyjä moraalisia periaatteita vastaan.³⁰⁰ Christine nostaa jumalan lain sukupuolta koskevassa toiminnassaan esille toisella tavalla. Hän toteaa, että koko asia on täysin vieras hänen uskonnollisille asenteilleen sekä liioitelluille ja epäkypsille moraalisille näkökulmilleen³⁰¹. Deirdre suhtautuu kriittisesti siihen, että sukupuoli olisi jotenkin luonnollinen tai jumalan luoma. Hän toteaa, että sukupuoli ei ole kaikilla tavoin ”luonnollinen”, ja kaikki, kuten feminiiniset piirteet, eivät ole jumalan luomaa vaan sukupuoli muodostuu myös elämällä.³⁰²

Marjatta Saarnivaara pohtii artikkelissaan *Raja on minussa. Pohdiskelua rajattamisen (transgression) vaikeudesta*, että kiellon rikkomisen on itsessään arvokasta. Rikkomus on edellytys uuden järjestyksen aikaansaamiseksi. Rajan siirtäminen vaatii työtä ja on mahdollista vain, jos ensin tunnistaa ja sitten myös tunnustaa vallitsevat käytännöt. Vasta sen jälkeen voidaan osoittaa rajojen rajallisuus ja tehdä tilaa uusille lähestymistavoille.³⁰³ Transsukupuoliset vähintään paljastavat omalla kehollaan ja sen muuttamisella yhteiskunnan sukupuolijakoon liittyvät rajat ja rajoitteet, ja joskus he jopa muuttavat niitä. Tutkimusaineistossa Kate puhuu rajattamisesta sukupuoliterroismina. Se tarkoittaa hänen mukaansa sitä, että pyritään terrorisoimaan sukupuolijärjestelmää koskevia rakenteita.³⁰⁴

Rajattaminen toimintana sisältää ajatuksen häpeäntunnosta. Inhon ja häpeän ajatukset muodostuvat, kun koemme oman tai jonkun toisen sukupuoleen liittyvän käyttäytymisen tai orgaanisen ja objektiivisen kehon ominaisuudet ristiriitaisina tai epänormaaleina suhteessa sukupuolijakoon ja sitä koskevaan stereotyyppiseen ajattelutapaan. Häpeäntunne liittyy siten sukupuolijakoa koskevien sääntöjen ja rajojen tuntemiseen kulttuurin sisällä. Häpeää tarkastellaan tutkimuksissa³⁰⁵ pääsääntöisesti kahdesta

to my situation as a transsexual. But I found out otherwise. If I attempt to decide my own gender, I am apparently transgressing against nature <...> (Bornstein 1995, 50.)

300 *Prolong the situation indefinitely? If I did so, I would inevitably expose myself to the greatest misfortunes! I would outrage the most inviolable, the most sacred moral principles!* (Barbin 1980, 75.)

301 *It was a thing deeply alien to my religious attitudes and the highly magnified and immature moralistic views.* (Jørgensen 2000, 33.)

302 *Gender is not in every way "natural." "Feminine" gestures, for example, are not God's own creation. This of course I know. The social construction of gender is, after all, something a gender crosser comes to know with unusual vividness. She does it for a living.* (McCloskey 2000, xv.)

303 Saarnivaara 2000, 40–43.

304 *For a while, I thought that it would be fun to call what I do in life gender terrorism. Seemed right at first – I and so many folks like me were terrorizing the structure of gender itself.* (Bornstein 1995, 71.)

305 Häpeää on tutkittu pienessä määrin eri tieteenaloilla kuten antropologiassa (ks. Virtanen 1999), teologiassa (ks. Malinen 2004) lääketieteessä (ks. Rechartin ja Ikosen 1994), naistut-

eri näkökulmasta: mielenterveysongelmiin johtavana häpeäkierteenä tai sosiaaliseen elämään luonnollisesti liittyvänä merkinä oman toiminnan ja kulttuurin välisten sääntöjen rikkomisesta. Teologi Ben Malinen käyttää jälkimmäisestä ilmaisua ”hyvä häpeä”³⁰⁶. Tässä tutkimuksessa en tarkastele häpeää yksilöllisenä ja mieleen liittyvänä psyykkisenä haittana vaan yhteisöllisyyden ja yksilön väliseen dialektiseen suhteeseen kuuluvana järjestystä ylläpitävänä yhteisön voimavarana. Tämä lähtökohta on sosiologisesti kiinnostavampi kuin mielelliset kysymykset.

Antropologi Tea Virtanen³⁰⁷ toteaa, että häpeä on ihmisyden kehollinen ulottuvuus ja kehon käyttäytymisen autonominen kontrolli perustuu hyvin kehittyneeseen sosiaaliseen herkkyyteen tuntee häpeää. Häpeä liittyy itsekontrollin menettämiseen. Kun ihminen kadottaa itsekontrollin, hän kadottaa samalla tunteen autonomisuudestaan. Virtasen mukaan itsekontrollin kadottamisesta seuraa, että ihminen ei kykene hallitsemaan tunnetilojaan tai hän kokee tulevaisuuden riippuvaiseksi toisista ihmisistä, kuten esimerkiksi sukulaisista.³⁰⁸ Jamake Highwaterin mukaan häpeä perustuu kaksijakoiseen ajatteluun, jossa luonnostaan tiedämme, mikä on hyvää ja paha. Se, minkä suhteen häpeän tunne syntyy, liittyy ihmisen kykyyn tunnistaa yhteisönsä säännöt ja kiellot.³⁰⁹ Kulttuurin säännöt ja kiellot ovat alati liikkeessä. Häpeän tunne kulkee läpi elämän ihmisen mukana jonkinlaisena kykyä ja taitona suhteuttaa omaa toimintaa kulttuurissa sekä tunnistaa kieltojen, sääntöjen ja moraalien rajat ja muuttuvuus.

Tea Virtasen esittämä näkemys häpeän tunnosta nousee esille myös tutkimusaineistossa. Kate kertoo, että hänen ei-perinteinen sukupuoli-identiteettinsä oli hänen elämänsä suurin salaisuus mutta samalla myös suurin häpeä. Se ei johtunut siitä, että hän ei olisi itse halunnut puhua asiasta, vaan siitä, että kulttuuri ei antanut rohkaisua omasta sukupuolesta puhumiseen.³¹⁰ Kate kuvaa erästä lapsuuden häpeäkokemuksestaan. Kun Katen vanhemmat olivat jo menneet nukkumaan, hän pukeutui peilin edessä peitteestä tehtyyn mekkoon matkien näin kouluhastustaan.³¹¹ Häpeän tunne ei ole aina vain teon tekijällä, vaan pystymme aistimaan itsestämme johtuvan häpeän myös niissä, joiden kanssa elämme. Herculine kertoo

kimuksessa (ks. Kosonen 1997) sekä filosofiassa (ks. Heller 1985).

306 Malinen 2003, 87.

307 Antropologi Tea Virtanen on tutkinut Burkina Fasossa paimentolaisena eläviä Fulbe-kulttuurin jäseniä. Hän tutki Fulbe-heimossa lähinnä autonomian ja häpeän välistä suhdetta.

308 Virtanen 1999, 42.

309 Highwater 1997, 11–13, 41, 43.

310 *All my life, my non-traditional gender identity had been my biggest secret, my deepest shame. It's not that I didn't want to talk about this with someone; it's just that I never saw anything in the culture that encouraged me to talk about my feeling that I was the wrong gender.* (Bornstein 1995, 8.)

311 *<...> at night when my parents had gone to sleep. I'd wear a blanket as a dress, and I'd stand in front of mirror being my latest crush at school – I was so ashamed of myself for that.* (Bornstein 1995, 59.)

rakastettunsa Saran ajatelleen vain häpeää ja panettelua, joka seuraisi Herculinen tekemästä päätöksestä vaihtaa juridista sukupuoltaan.³¹² Christine vuorostaan kertoo, että pahinta oli, että hänen vanhempansa olivat häpeissään hänestä, mikä teki Christinen olon entistä surkeammaksi ja sai hänet säälimään itseään.³¹³

Deirdre vuorostaan kertoo, miten hänen vaimonsa koki vihaa ja häpeää siitä, että aviomies Donaldista oli tullut naispuolinen, Deirdre. Tämä johti siihen, että vaimo ei suostunut enää tapaamaan puolisoaan Deirdrenä Deirdren Hollannissa viettämän vuoden jälkeen. Toisen häpeän tunteesta ei voi myöskään aina olla varma. Deirdren tyttären vaihtaessa puhelinnumeroaan ja osoitettaan Deirdre pohti, että kysymys ehkä on tavallisesta opiskelijaelämään liittyvästä vuosittaisesta muutoksesta eikä välttämättä kätkeyttä häpeästä.³¹⁴

Deirdre tuo edellisten lisäksi myös toisenlaisen näkökulman. Teon tekijä ei itse välttämättä koe häpeää, vaikka läheiset ympärillä sitä kokisivatkin. Deirdre kertoo, että hän ei tuntenut naisena olemisestaan häpeää, koska hänen mukaansa sukupuolirajojen ylittämisen ei pitäisi olla yhtään ylittävääsemättömämpää kuin kansallisten, kulttuuristen tai kurinpidollisten rajojen ylittämisen. Deirdre kertoo myös, että hän ei ollut edes onneton, vaikka eli kaksoiselämää sekä ristiinpukeutujana että heteroseksuaalisessa avioliitossa.³¹⁵

Tässä vaiheessa voin kokoavasti todeta, että sukupuoleen liittyvä häpeän tunne liittyy tutkimusaineiston perusteella hyvin vahvasti kirjoittajan sosiaalisiin suhteisiin ja niissä yhteisön luomiin käsityksiin säännönmukaisesta sukupuolisesta käyttäytymisestä.

312 *Sara absolutely rejected any decision of that kind. For her it was no longer a matter of making amends; she thought only of the shame, the slander that would be attached to her entire life. Alas! I understood!* (Barbin 1980, 71.)

313 *I went home, too discouraged to think clearly, and shut myself in my room. I knew it was no use, convinced that I just didn't have what it took. Worst of all, I felt Mom and Dad were ashamed of me and that made me feel even more desolate and properly sorry for myself.* (Jørgensen 2000, 39.)

314 *Donald's wife was angry and ashamed that Donald had become Deirdre. When Deirdre came back to Iowa after the Dutch year and asked to meet, Donald's wife promised, then could not, then would not.* (McCloskey 2000, 225.) *Her daughter changed her phone number and moved to a new address. Maybe it's just the college student's usual change of apartment with every new year, one step ahead of the rent collector. Maybe it's not repulsed shame.* (McCloskey 2000, 230.)

315 *I am not ashamed of this and am not going to let people treat it as shameful. For myself and for the politics I am not going to be put back into a closet, ever. <...> I am not ashamed. For one thing I do not regard being a woman as shameful. And for another I do not see that gender borders should be any more uncrossable than national or cultural or disciplinary borders.* (McCloskey 2000, 90, 89.) *His wife never liked the crossdressing, they never discussed it, and they never mixed the two lives. <...> For forty-one years Donald dressed when he could and otherwise lived a normal male life. He was not unhappy.* (McCloskey 2000, 13, 15.)

Tutkimusaineiston perusteella häpeän tunnon yhteisöllinen ja sosiaalinen ulottuvuus paljastuu selkeimmin ajatuksessa skandaalin syntymisestä. Taustalla on häpeän ohella voimakas yhteisön mielipiteisiin liittyvä pelon tunne. Nämä tunnot saavat instituutioiden edustajat ja läheiset antamaan erilaisia mutta omasta mielestään järkeviä toimintaehdotuksia skandaalin välttämiseksi. Rippi-isä totesi Herculinelle, että Herculine varmasti oli mies, mutta silti halusi tietää Herculinen käsityksen laillisesta oikeudestaan toimia niin kuin toimi. Skandaalin välttämiseksi pappi suositteli pikemminkin vetäytymistä maailmasta ja ryhtymistä nunnaksi.³¹⁶ Herculinen rakastetun Saran äiti oli taas huolissaan siitä, mitä ihmiset todella sanoisivat, ja pelkäsi kotinsa maineen tuhoutumista.³¹⁷ Herculine kuitenkin toteaa myös, että hänet paremmin tuntevat ihmiset osoittivat myös sympatiaa hänelle skandaalin edetessä. Erään ystävättären äiti totesi, että Herculine oli lapsi rukka, jonka on täytynyt kärsiä tavattomasti.³¹⁸ Noin sata vuotta myöhemmin Deirdre pystyi valitsemaan skandaalin välttämiseksi tietoisesti avoimemman linjan. Hän oli avoin lehdistölle, joka piti hänen valintaansa epätavallisena ja persoonallisena päätöksenä eikä skandaalina.³¹⁹

Rajattaminen ja välitilassa oleminen toimintana ei ole esteetöntä, koska edestakaista liikettä käydään yhteisön ja toisten kanssa. Rajattamisessa ihminen joutuu välitilaan, jossa hän on edestakaisessa liikkeessä ja henkilökohtaisessa kamppailussa sen suhteen, miten pitkälle hän voi edetä ja millä tavoin hänen on hyvä edetä, onko välillä peräännyttävä ja etsittävä mahdollisesti uusia rajattamisen keinoja. Kysymys on siitä, jääkö odottelemaan välitilaan vai ryhtyykö toimimaan muutoksen aikaansaamiseksi ja olemaan siten esimerkkinä toisille. Kun ihminen elää yhteisön jäsenenä, hän ei koskaan yksin päätä asioistaan niin, etteivät päätöksiin vaikuttaisi muut jollakin tavalla.³²⁰ Samanaikaisesti saattaa mielessä muodostua myös epäily omasta kokemuksesta, kuten Herculine kuvaa. Hän koki, että "ulostulo"

316 *This is a advice that the abbé gave me: "I shall not tell you," he said to me, "what you know as well as I do, that is to say, you are here and now entitled to call yourself a man in society. Certainly you are, but how will you obtain the legal right to do so? At the price of the greatest scandals, perhaps. However, you cannot keep your present position, which is full of danger. And so, the advice I am giving you is this: withdraw from the world and become a nun; <...> He had proposed that I avoid a possible scandal in a way that would only create for myself an even more dangerous situation, which would have to end in an inevitable scandal.* (Barbin 1980, 62.)

317 *First of all, she was afraid of a scandal that might harm the respectability of her house and compromise her interests. <...> "But really, what will people say? The scandal that will result from this will inevitably fall on my house! And then!"* (Barbin 1980, 70, 86.)

318 *I must say besides that the people who knew me very well had shown me more sympathy since the scandal caused by the latest events. "Poor child," said a mother whose daughter had been my friend and classmate, "I like him better now, for I can appreciate him twice as well. He must really have suffered!"* (Barbin 1980, 94.)

319 *The result of speaking to the reporters from the Register and from students' Daily Iowan and then later to other journalists was that the newspapers told of an unusual personal decision instead of a scandal.* (McCloskey 2000, 90.)

320 Gürlér 2000, 11.

miehenä uhkaa kaikkia konventionaalisen käyttäytymisen lakeja. Tämä kauhistutti häntä ja pani epäilemään, onko hän toiminut väärin.³²¹

Ajatuksemme mahdollisuudesta tulla joksikin muuksi tulee siis koetelluksi monella tavalla suhteessa toisiin ihmisiin. Deirdren mahdollisuuksia koetteli muun muassa hänen poikansa, joka isälleen lähettämässään kirjeessään kysyy: Kuinka sinä voit haluta tulla naiseksi? Hänen mahdollisuuksiaan koetteli myös hänen vaimonsa, joka vetosi katkerana omaan mieheensä nimeltä "Donald", ei suinkaan "Jane".³²² "Jane" oli Deirdren peitenimi ristiinpukeutujien tapaamisissa.

Rajattamisen riippuvuuden toisista paljastaa myös, että oma toive rajojen siirtämisestä ei välttämättä johda mihinkään, jos emme pääsee toisten kanssa dialogiin. Tämänkaltainen tilanne oli Deirdrellä ja hänen sisarellaan, joka oli häntä 11 vuotta nuorempi, psykologian professori ja vapaamielinen nainen esimerkiksi suhteessa homojen oikeuksiin. Deirdre kuitenkin oppi, että hänen sisarensa vapaamielisyydelläkin oli rajansa. Sisaren mielestä Deirdren täytyi olla hullu halutessaan olla isoveljen sijaan isosisko.³²³ Dialogin puutetta kuvaa myös Katen ajatus, että hän tulee kuolemaan miespuolisena teki hän tai sanoi, mitä hyvänsä, koska muut ihmiset kokevat hänet tietyllä tavalla.³²⁴ Dialogin esteenä on Varton mukaan se, että valtakulttuuri erottaa rajattajan muista, mutta ei välttämättä enää tunnista tämän eron merkitystä.³²⁵

Rajattamisessa toimintana on aina myös toisilla ihmisillä tärkeä rooli. Koko sosiaalinen verkosto on vastuksen alainen, kun yhdenkin ihmisen kokemus sen herättää. Vain suhteessa toisiin voi peilata omia käsityksiä säännöistä ja kielloista sekä tunnistaa oikean ja väärän kulttuurissa sekä rikkoo näitä rajoja. Kysymys on erojen tunnistamisesta ja tekemisestä. Esimerkiksi ihmisen rajojen tunnistamisesta luontoon, kulttuuriin tai siihen,

321 *This inevitable outcome, which I had foreseen, had even desired, terrified me now like a revolting enormity. In short, I had provoked it, no doubt it was my duty to have done so; but how knows? Perhaps I had been wrong. Didn't this abrupt change, which was going to reveal me in such an unexpected way, offend all the laws of conventional behavior? <...>* (Barbin 1980, 79.)

322 *Donald's son's letters of protest later in the year were that way: How can you want to be a woman? It's stupid. <...> "What am I supposed to do, help you become a transsexual?" He raised his voice. "Not to become. I am, and always have been. Can't you grasp that? And why wouldn't you go on loving me and helping me?" "Don't shout: the neighbors will hear. I love Donald, not 'Jane'," she said with as much venom as she could get into world.* (McCloskey 2000, 60.)

323 *His sister was eleven years younger, a professor of psychology at the University of Arizona, a liberal woman with liberal views on gay rights and South Africa. Only later did Deirdre learn that her liberalism had limits. <...> Oh Donald, Donald. Later his sister told Deirdre that she had sobbed for miles as she drove her car away from Iowa City. She decided, "he's crazy," the only reason her big brother would want to play at being her big sister.* (McCloskey 2000, 43.)

324 *I will remain male 'til the day I die. I no longer dispute people like that: that's how they're going to experience me no matter what I say or do.* (Bornstein 1995, 47.)

325 Varto 2000, 3.

mitä pitää itsenään. Rajattaminen toimintana on mahdollinen, kun tunnistamme asioiden välisiä eroja, kehomme aistii maailmaa ja nämä asiat maailmassa saavat kehomme tietoisuuden heräämään.

Länsimaissa on Varton mukaan luotu ajattelu- ja toimintatapa, joka estää rajojen tulemista vastaan. Ajattelutapa estää *vastuksen* kokemista. Varton mukaan rajattaminen on mahdollinen, jos tunnistamme keino-koisesti pakotetun eron ihmisen ja luonnon välillä sekä sen, mitä kulttuuri vaientaa normaaliuden vaatimuksellaan.³²⁶ Highwaterin mukaan rajattaminen riippuu siitä, tunnistammeko kulttuurimme uskomusjärjestelmän, ajattelemmeko niin kuin uskomme, kykenemmekö muuttamaan ajattelutapojamme eli muuttamaan nimiä ja asioiden muotoja.³²⁷ Kulttuurisella uskomusjärjestelmällä on tärkeä rooli siinä, millaisia merkityksiä annamme subjektiivisen kehollisuutemme aistitunnoille ja miten jaamme tunnot puhetodellisuudessa.

Rajattaminen toimintana antaa sysäyksen mahdollisuudesta olla jotakin muuta esimerkiksi rodullisesti, kulttuurisesti, seksuaalisesti tai sukupuolisesti. Näitä asioita voidaan rajattaa missä tahansa, kuten tavoissa, sukupuolen merkeissä, kasvojen ilmeissä, kehon kielessä, ammattikielen tai kansan kielen käytön vaihtelulla.³²⁸ Esimerkiksi Christinelle rajattaminen merkitsi ehdotonta sukupuolijaon rikkomusta. Hänen alkuperäisistä suunnitelmistaan huolimatta matka Eurooppaan ei ollut hänelle huviretki. Paluu George Jørgenseninä oli mahdoton. Matka Eurooppaan oli hänelle yhdensuuntainen lippu uuteen elämään.³²⁹

Rajattaminen ei toimi ilman toisia ihmisiä, koska kysymys on ihmisten yhdessä luomaan kulttuuriseen uskomusjärjestelmään liittyvistä asioista, kuten edellä Highwateriin viitaten toin esille. Ihmisen kohtaama rajattaminen tavoittelee kulttuuristen ajattelutapojen muutosta, asioita koskevien nimien ja muotojen muutosta. Tutkimusaineiston transsukupuolisilla rajattamisen tavoitteena on muutos vastuksissa kuten sukupuolijaossa, sitä koskevissa stereotyyppioissa ja selontekovelvollisuudessa. Samalla he tavoittelevat muutosta siihen, millä tavalla ja millaisia merkityksiä annamme subjektiivisen kehollisuutemme aistitunnoille. Siten tavoitteena on muutos myös siihen, miten ja millaisista aistitunnoista puhumme toisten kanssa. Tämä muutos ei tapahdu yksin vaan toisten ihmisten avustuksella. Näin ollen rajattaminen on sosiaalista toimintaa.

326 Varto 2000, 4–5; Highwater 1997, 19. Varto kutsuu nykypäivänä hallitsevaa ajattelu- ja toimintatapaa teknologiseksi ajattelutavaksi. Tähän kuuluu muun muassa ajatus *normista* ja *normaalista*.

327 Highwater 1997, 46, 147.

328 Highwater 1997, 112.

329 <...> *I was merely planning a tourist jaunt, but the Old World was to be the point of no return as George Jørgensen.* <...> *It was one-way ticket to a new life.* (Jørgensen 2000, 86.)

Tutkimusaineiston perusteella voin todeta, että sukupuoli- ja stereotyyppien rajattajilla on toisten ihmisten tuki mutta myös vastus. Deirdren psykologi tuki Deirdrea tekemään päätöksen, koska oli päätelty Deirdren olevan terve, vapaa ja aikuinen ihminen, jonka oli pelotta pystyttävä itsenäisesti vastuullisiin päätöksiin. Huolimatta siitä, oliko sukupuolenkorjaus poliittinen tai ei, se ei ollut psykologin mielestä estettävissä siksi, että muut ihmiset pelkäävät sitä.³³⁰ Samanaikaisesti Deirdren vaimo vastusteli Deirdren päätöstä ja suositteli Deirdrea käyttämään mielialalääkkeitä Deirdren itsensä ja koko perheen vuoksi.³³¹ Christinen tueksi tuli hänen ystävänsä Gen, joka rohkeasti uskalsi kysyä, kokeeko Christine olevansa erilainen kuin muut ihmiset. Hän myös osasi ohjata asianmukaisesti jatkotoimenpiteisiin.³³²

4.2.2 Pyhät syntiset rajattajat

Rajattaja on ihminen, joka on kohdannut rajat ja päättänyt aktiivisesti vaikuttaa muuttavasti kulttuuriseen uskomusjärjestelmään sekä asioiden nimeämistapaan. Juha Varto käyttää myös ilmaisua *liminaali*. Tällä hän viittaa tulkintani mukaan samanaikaisesti sekä henkilöön että tilaan. Rajattaja on ihminen, joka rajattaa todellisuutta (tila), jossa hän elää toisten ihmisten kanssa. Varton mukaan rajattaja ei astu yhteisen todellisuuden tai kulttuurin ulkopuolelle vaan jää rajalle, välitilaan, jossa hän tekee näkyväksi maailmaa, joka muuten jäisi näkymättömäksi. Hänen tehtävänsä on koetella, mitä kulttuuri sallii ja ei salli ihmisen olevan. Aktiivisena toimijana rajattaja tekee näkyväksi ihmisen ja maailman kohtaamisen.³³³

330 *After he had told her about the epiphany he and his wife visited their psychologist, Frank, whom they had seen a few times to try to save their dissolving marriage, first about crossdressing. <...> About the gender crossing, Frank said, "You get to decide."/ "What do you mean?" "I mean that you are a free, sane, adult person. You get to decide about whether to transition or not." Frank did not like to make his patients into children. "I agree, Frank. I think it's political."/ "Political or not, you get to decide. It's not to be forbidden by fears of outsiders." Grow up: take responsibility for yourself.* (McCloskey 2000, 55.)

331 *"Manic'. Good Lord, you're getting that from my sister. It's silly."/ "I don't think so." Donald did not see the danger in her reply. Manic = crazy = disloyalty = men in white coats. "You and she are medicalizing the situation. You, the nurse, demand pills. She, the psychologist, demands compulsory confinement."/ "You should try some Prozac." Now she too was shouting. They were standing now in the bedroom. "Slow down and try the pills. For your own good, and your family's."* (McCloskey 2000, 61.)

332 *Years later, Gen told me that she knew I was shy and inverted and that I had something on my mind that day I wanted to tell her. She admitted that she had been curious and felt challenged; that perhaps God had had a hand in it and placed her there to be of assistance. She somehow felt that there was something seriously wrong with me, that I was effeminate, "too dainty," as she put it, and so she asked me directly, if I thought I was "different from other people." <...> Gen made an appointment for me to see Dr. Joe and I was in his office in Secaucus, New Jersey, the following afternoon at three o'clock.* (Jørgensen 2000, 82.)

333 Varto 2000, 3.

Jamake Highwater käyttää samasta asiasta käsitettä *ulkopuolinen* tai *toisille vieras*. Sekä Varton että Highwaterin käsitteiden käytössä on kysymys kulttuurin sisällä tapahtuvasta välitilassa olemisesta, *toiseudesta*, ei kulttuurin ulkopuolella olemisesta tai poikkeavuudesta. Kuten sosiologit Richard Ekins ja Dave King toteavat, perinteisesti ristiinpukeutuminen ja sukupuoli-erilaiset variaatiot nähdään usein vain lääketieteen viitekehäksessä patologisena ilmiönä ja sosiologisessa näkökulmassa poikkeavuutena tai stigmana.³³⁴

Ihminen ei voi astua tai häntä ei voi asettaa kulttuurin ulkopuolelle, koska hänellä on kulttuurin jäsenten kanssa sama kieli ja historia. Michel Henry ajattelee, että ihmisellä on kehonsa kautta paikka kulttuurissa. Tuossa paikassa, kehossa, ihminen aistii, tallentaa, toistaa, palauttaa mieleen ja muistaa. Tuosta paikasta hän voi aktiivisena kehona vaikuttaa maailmaan.³³⁵ Transsukupuoliset ovat rajattajia siinä merkityksessä, että he paljastavat omalla kehollaan ja sen muuttamisella yhteiskunnan sukupuoli-jakoon ja stereotyyppioihin liittyvät rajat välitilassa ja toisena.

Rajalle astuva ei välttämättä toimi yksin vaan yhdessä sosiaalisen verkostonsa kanssa huolimatta siitä, että rajattaja on yhä enenevässä määrin yksilöllisyyttään, omintakeisuuttaan ja yksityisyyttään korostava ihminen, joka kokee ei-normatiiviset säännöt ja kiellot epäoikeudenmukaisiksi, koska säännöt eivät ole itse tehtyjä ja omasta kokemuksesta lähteviä. Tämäntapaisten säännöt ihminen kokee vaikeavina, ja ne estävät häntä olemasta sellainen, jollaiseksi hän itsensä kokee. Rajattaja näin ollen kyseenalaistaa elämänsä tukahduttavat säännöt ja kiellot yrittäen muuttaa niitä jättämällä yhden tilan siirtyäkseen toiseen, esimerkiksi seuratakseen ”määrättyä” halua, tunnetta tai unelmaa, kuten Christine kuva³³⁶.

Rajattaja kyseenalaistaa esimerkiksi sellaiset rajat kuin säännöt ja kiellot samalla, kun muut katsovat hänet ulkopuoliseksi eli toisille vieraaksi. Highwaterin mukaan rajattajat ovat länsimaiselle sivilisaatiolle todellisia toisia, koska heidät mielletään barbaareina, jotka kaatavat sivilisaatiota suojaavat seinät. Näin ollen rajattajat nähdään kulttuurissa uhkana.³³⁷ Herculine kertoo, että yhteiskunta näytti ankaralta, koska sillä ei ollut

334 Highwater (1997); ks. myös Poole (1996); Balzer (1996). Ekins ja King (1996, 2–3) toteavat, että kun tarkastellaan ristiinpukeutujia antropologisen kenttätutkimuksen keinoin, jossa asianomaiset itse voivat kertoa asian sellaisena kuin se on, tavoitetaan ehkä jotakin uutta ilmiöstä. Esimerkiksi *transgressio* on sana, joka on siirtynyt tutkimukseen niiden avulla, jotka itse ovat kokeneet välitilassa elämisen. Muun muassa Kate Bornsteinilla on ollut vaikutusta ristiinpukeutumisesta koskevan tutkimuksen uuteen suuntaan.

335 Henry 1997, 111–112, 135.

336 *No doubt these were radical thoughts, based only on my own desire and emotion, half-formulated ideas from scraps of medical information, but from then on, I was even more determined to follow the dream.* (Jørgensen 2000, 79.)

337 Highwater 1997, 16, 35. Foucault (1998, 33) toteaa, että hermafrodiitteja pidettiin pitkään rikollisina tai rikoksen jälkikasvuna, koska heidän anatomiansa ja koko olemuksensa rikkoivat sukupuolia erottavaa ja yhtyvää säätelevää lakia. Laki oli juridinen, mutta perustui ”luonnon lakiin”.

keinoa kunniallisesti antaa hänelle asemaa yhteiskunnassa. Yhteiskunta kohteli häntä kuin rikoksen tehnyttä ja oman kokemuksensa mukaan rankaisi häntä siitä julmasti.³³⁸ Katen mukaan omassa kulttuurissamme ei ole paikkaa transsukupuolisille. Transsukupuoliset nähdään sivilisaatiolle uhkana, mutta asia on myös toisin päin. Kate jatkaa, että länsimaiden ulkopuolella on monissa kulttuureissa vakiinnutettu transsukupuolisten asema yhteiskunnassa, kuten Intiassa hidzrojen asema hengellisinä yksilöinä. Katen mukaan länsimainen kulttuuri on kuitenkin heille uhka kyseisten kulttuurien länsimaistumisen myötä.³³⁹

Rajattaja on usein epäluulon kohteena, arvosteltu, vältetty ja hyljeksettä. Hänet koetaan vieraaksi, mikä ei kuitenkaan tarkoita, että hänet olisi leimattu poikkeavaksi yhteisössä. Heidät nähdään joissakin kulttuureissa positiivisena ihmeenä (hidzrat Intiassa, berdachet alkuperäisissä intiaanikulttuureissa, xaniitit Omanissa), jolloin heille on kulttuurista riippuen jaettu erilaisia tehtäviä. Rajattajat siis toimivat kulttuurissa kaksijakoisen sukupuolijärjestelmän suhteen välitulassa, jossa heille osoitetaan erityistehtäviä, joita sukupuolijärjestelmän mukaisesti toimivien ei ole sopivaa tehdä.³⁴⁰ Länsimaissa sukupuolijärjestelmää rajattavat nähdään kammotavuutena, jolloin heistä saattaa tulla friikkejä, sosiaaliokkuja³⁴¹.

Tutkimusaineiston perusteella voin todeta, että välitulassa olevalle henkilölle sosiaaliokkuus ei ole kuitenkaan välttämättä ulkopuolelta määrätty ominaisuus. Se saattaa olla asianomaisen itsensä valitsema. Kate kertoo, että hän rakastaa friikkejä, sosiaaliokkuja. Hän tunsi, että sosiaaliokkuus on osa häntä itseä eli jonkinlainen sisäinen tunto. Tuon tunteen Kate tunnistaa olevan myös toisissa samanlaisissa ihmisissä. Kate kertoo kohtaamastaan maailman pisimmästä miehestä Olafista, jonka kanssa he heti tunsivat

338 *Was it likely that society, which is so severe, so blind in its judgments, would give me credit for an impulse that might pass for honesty? Wouldn't people try to falsify it instead and treat it as if it were a crime on my part? <...> Later I was to repent bitterly what I then regarded as an imperative duty. Society was soon to teach me that I had shown stupid weakness, and was to punish me cruelly for it.* (Barbin 1980, 79, 81.)

339 *Our culture, some way, has no place for the transgendered. There are some who point to other cultures with envy. These other cultures, they say, have established roles for the transgendered. Hijras in India, for example, call themselves "neither men nor women." Their role in Indian culture is a spiritual one, presiding over marriages and births. Yet as India becomes increasingly westernized, the Hijras are being systematically wiped out.* (Bornstein 1995, 130–131.)

340 Varto 2000, 3–4; Highwater 1997, 9. Highwater (1997, 151–152) korostaa, että heimokulttuurit ovat yhteiskuntia, joissa ihminen ja yhteisö eivät ole erillisiä toisistaan. Näin saatamme tulkita, että rajattajat ottavat paikkansa yhteiskunnassa ja että tämä paikka ei olisi millään tapaa kompleksinen yksilölle itselleen eikä yhteisölle, jossa hän elää. Tämä saattaa johtaa meidät erheellisesti tulkitsemaan, että rajattajat olisivat täysin hyväksytyjä yhteisössä.

341 Highwater (1997, 73–74) määrittelee, että friikki on luonnonoikku eli luonnon lain vastainen. Luonnonoikku soveltuu käytettäväksi eläimistä ja kasveista. Ihmisen ominaisuuksien kuten orgaanisen ja objektiivisen kehon ominaisuuksien sosiaaliset merkitykset ovat kuitenkin sosiaalisesti konstruoituja. Siksi käytän tässä tutkimuksessa luonnonoikun sijaan sanaa sosiaaliokku eli sosiaalisten sääntöjen vastainen.

olevansa samanlaisia.³⁴² Tuo sisäinen tunto voi olla tilannekohtainen ja muuttuva. Transsukupuolisuudesta puhuessaan Kate kokee olevansa vähemmän friikki, koska puhuminen avaa mahdollisuuden kouluttaa.³⁴³

Elämä sukupuoleensa liittyvässä välitilassa on monella tapaa monimutkaista ja jännitteistä yksilölle itselleen sekä yhteisölle, jossa hän elää. Se saattaa olla *jännitteistä suhteessa subjektiivisen kehon aistituntoihin*. Se saattaa ilmetä tunteena, kuten Herculine kertoo, itse asetetusta ylitsöpääsemättömästä muurista oman menneisyyden ja tulevaisuuden välillä³⁴⁴. Se saattaa olla, kuten Katelle, jatkuva mielessä oleva välitila. Hän kävi jonkinlaista pysyvää sisäistä sotaa kehon taistelun eli sukupuolenkorjauksen päätyttyä³⁴⁵. *Jännite syntyy myös itsen ja toisten ihmisten välillä* sekä itsen ja instituution edustajien välisessä vuorovaikutuksessa. Deirdre kertoo, että Hollannissa pidetyssä eräässä seminaarissa akateeminen nainen rinnasti sukupuolirajojen yli liikkuvat berdacheihin tai kolmanneksi sukupuoleksi. Deirdre ei ymmärrä puhetta kolmanneksi sukupuolesta. Hän itse rinnastaa berdachet homoseksuaaleiksi. Hänen yhtälönsä keskustelusta oli: homoseksuaalit ovat miehiä, lesbot ovat naisia. Hän itse oli nainen eikä mikään kolmas sukupuolijärjestelmästä.³⁴⁶

342 *I love freaks. I really do. I always have. When I was young boy, my father took me to the circus. I don't remember anything about the circus performance. All I remember is the sideshow. And what I remember most is Olaf, the world's tallest man. <...> I remember I was standing up front, close to his stage, as he spoke his life. I didn't understand a word he said, but he worshipped him. And then he bent down toward me. His already immense head grew larger and larger as his face drew near to mine. And I remember no fear. He knew me, and I knew him. He smiled. I smiled. Then he took one of the rings off his finger, and put it round my wrist. And I knew I was just like him. I knew I was a freak. Freaks always know that.* (Bornstein 1995, 129.)

343 *Somewhere round the time when an audience member asked me if I could "orgasm with that vagina," I realized that yep, I was a freak all right, but I was only a freak to the degree that I remained silent. When I spoke, I had a chance to educate, and, paradoxically, I become less of a freak.* (Bornstein 1995, 81.)

344 *At moment when I was perhaps putting an insurmountable barrier between the past and future,<...>* (Barbin 1980, 61.)

345 *<...> All the people around me were in the peace movement./ But I never really understood the peace movement/ because I never understood/ peace./ I was too much at/ war/ with myself, I guess,/ and I never got close enough to the war inside me/ to compare it to the war that was going on all around me.* (Bornstein 1995, 229) *<...> when I went through with my gender change,/ when I had the surgery,/ when they raised and lowered that knife,/ when they cut through the blood and bone and nerve,/ I thought to myself now I'm gonna know some peace of mind./ When they picked up a needle and thread/ and sewed me back together again./ I said to myself Now I'm gonna find my contentment./ And when I lay there healing and the pain was so intense/ that all I could do was keep on crying/, I said to myself, the war is over,/ let's build myself a memorial to the dead./ But it didn't work out that way./ There were still wars going on in my brain.* (Bornstein 1995, 230.)

346 *Some thought it was an anthropological experiment in moving the gender boundaries. The thought appealed especially to progressives. They talked of the tradition of the berdache, the crossdressing medicine man/ woman among Native Americans, as did one academic woman at a seminar later in Holland, before they had met. <...> A third sex. Ah, I see. Later Deirdre became clear about her distaste for third-sex talk. It was the usual way talking about homosexuality in progressive circles about 1910. <...> After all, gay men are*

Jännite on myös subteessa erilaisten instituutioiden edustajiin. Herculinen äiti toivoi, ettei hänen koskaan tarvitsisi kutsua tytärtään sanalla *monsieur*³⁴⁷. Herculinen hermafrodismia käsiteltiin lehdissä, kuten Christinen Tanskassa tehtyä sukupuolenkorjaustakin. Christine kertoo, että häntä koskeva uutisointi ylitti ykkös uutisena aikanaan jopa vetypommitestit, Korean sodan, Yrjö VI:n kuoleman ja kuningattaren valtaan astumisen Britanniassa.³⁴⁸ Eräs toimittaja kertoi Christinelle, että hänen esiintymisellään katsottiin olevan jopa vaikutusta valtioiden, Yhdysvaltojen ja Filippiinien, välisiin suhteisiin³⁴⁹. Christinestä oli erikoista, että ihmisiä kiinnosti lukea seksuaalisista poikkeamista aamukahvillaan. Vähitellen jännite ei voinut olla vaikuttamatta Christinen ja hänen perheensä yksityiselämäänkin.³⁵⁰

Rajattamisen kokeminen ei kuitenkaan vielä riitä todelliseen muutokseen. Välitilaan ei pidä jäädä lopullisesti, vaikka sosiaalisen elämän jännitteet luovat jatkuvia riskejä jäädä välitilaan. Ihmisen on kyettävä *astumaan välitilasta takaisin yhteisöön ja kyettävä käsitteellistämään koettunsa*, koska muutos paljastuu vain puhetodellisuudessa. Tutkimusaineistossa Christine kertoo, että hänen mielestään tärkeintä olivat juuri ensimmäiset askeleet "sosiaalisen uudelleen koulutuksen" jälkeen, koska hän oli entisen ujon ja introvertin luonteensa sijaan saanut uusia kykyjä kohdata ihmisiä ja tämä uusi ihminen oli saatava toisten hyväksymäksi³⁵¹. Yhteisöön palaaminen välitilasta merkitsee sukupuoli jaon rajattamisessa myös oman uuden

men, lesbians women. "I am a woman," Deirdre would say, "not a third thing of neuter gender." (McCloskey 2000, 136.)

347 *What uncommon and deplorable naïveté on the part of a mother!...In her ignorance of the facts of life, she could not admit that I might reappear in society with a name, a status, that were appropriate to my sex. "So, dear Camille," she said to me, "someday perhaps I shall have to call you monsieur! Oh, no! Tell me that won't happen!"* (Barbin 1980, 86.)

348 *The newspapers joined in. The next day all of them reported the event.* (Barbin 1980, 90.) *It seems to me now a shocking commentary on the press of our time that I pushed the hydrogen-bomb tests on Eniwetok right off the front pages. A tragic war was still raging in Korea, George VI had died and Britain had a new queen, sophisticated guided missiles were going off in New Mexico, Jonas Salk was working on a vaccine for infantile paralysis... Christine Jørgensen was on page one.* (Jørgensen 2000, 133.)

349 *Simultaneously, a Manila newspaperwoman told me of a circulating rumor that the base officials had refused my appearance because it would be "bad for American-Philippine relations."* (Jørgensen 2000, 281.)

350 *If have been harsh in my treatment of the press, it is because at time I felt it invaded the last chambers of privacy, and I particularly resented the energetic pursuit of my family. <...> The unusual, especially in sexual anomalies, is what the public wants to read with breakfast coffee. Of course, the public has every right to a truthful presentation of the facts, but it seems to me there are still some limits to be placed on the invasion of privacy.* (Jørgensen 2000, 309.)

351 *But most important to me at the time was the fact that those were the first steps in a difficult social adjustment for a person who had been shy and introverted for so long. It was my new ability to meet people and to be accepted by them in return that was deeply gratifying to me.* (Jørgensen 2000, 184.)

puhuttelutavan pitämistä luontevana, kuten Christine kuvaa kirjeessään ystävilleen³⁵².

Kuten Varto toteaa, rajattaminen ei ole koskaan vain oman yhteisön rajattamista, vaan samanaikaisesti se on itsen rajattamista.³⁵³ Jos takaisinpaluu ei luonnistu, rajattaja saattaa pudota ”väärin ymmärrettynä” yksilönä takaisin välitilaan, josta on vaikea enää tulla yhteisön täysivaltaiseksi jäseneksi. Herculinelte takaisin paluu ei onnistunut, koska ihmiset pitivät häntä hänen oman tulkintansa mukaan erityisen aseman tavoittelijana ja siksi jättivät hänet kulkemaan omaa tietään. Herculine salli toisten suhtautumistavan, koska katsoi sen selittävän hänen käyttäytymistään.³⁵⁴ Välitilaan uudelleen putoaminen tarkoittaa, että ihmisen edestakainen liike säännön rikkomisen ja säännön, itsen ja yhteisön välillä heikkenee. Tämä johtuu siitä, mitä edellä esitin, että rajattaminen on aina sosiaalista toimintaa. Se edellyttää aina itsen lisäksi toiset ja jonkinlaisen vuorovaikutussuhteen heidän välilleen.

4.2.3 Vieraantumisen kokemus vastuksen herättäjänä

Vierauden tunto voi herättää *kokemuksen vieraantumisesta*. Vierauden tunto on aistimus, Vieraantumisessa vuorostaan on kysymys omaan tilaan tai asemaan liittyvästä muutoksesta. Vieraantumisen lähteenä on mikä tahansa, joka herättää aistimuksen vierauden tunnosta ja siten herättää vastuksen ja sen kautta kiellon ja säännön kyseenalaistamisen. Tutkimusaineistossa tämäntapainen asia on ristiriita oman subjektiivisen kehon aistikokemusten ja toisten meistä antaman orgaaniseen ja objektiiviseen kehollisuuteen liittyvän kuvauksen välillä. Kuka tahansa näin ollen voi vieraantua eli kokea olevansa *vieras* tai *toinen*, ja kuka tahansa voi olla vieraannuttaja.

Tutkimusaineistossa *vieraantumisen kokemus* ilmeni siten, että toiset määrittelivät kirjoittajan tilan tai aseman suhteessa itseensä joko oudoksi tai toiseksi. Christine vietti lapsena vapaa-aikaa maatilalla, jossa naapuritilan pojat määrittelivät hänet oudoksi lapseksi kaupungista. Tämän tapaiset kokemukset johtivat siihen, että Christine rakensi toiseuden kokemuksensa ympärilleen itseään suojaavat seinät.³⁵⁵ Kate kuvaa sukupuoleensa

352 *Half the time, people in shops call me "Miss" or "Mrs." and it doesn't embarrass me because I'm not afraid of people any more.* (Jørgensen 2000, 107.)

353 Varto 2000, 6–7.

354 *It was too late for others to advise me or reproach me. They let me go my own way, believing that I had been tempted by the lure of a favorable position. I let them keep this conviction, which up to a certain point might excuse my behavior.* (Barbin 1980, 114.)

355 *Many of the leisure hours on the farm were spent at an old, familiar "swimmin' hole" in the area. Like the children at the summer camp, the neighboring farm boys couldn't understand me either. To them I was "that strange little kid from the city."* (Jørgensen 2000, 13.) <...> ,but if they were conscious of the wall I had built around myself, they never

liittyvää toiseuden kokemustaan toteamalla, että sen jälkeen kun hän oli astunut "luonnollisen" sosiaalisen sukupuolen ulkopuolelle, hän oli jonkinlainen hirviö omaa syytään.³⁵⁶ Herculine tiedosti olevansa outo. Hänen kasvonsa heijastivat pelottavaa toiseutta, joka sai muut osoittamaan häntä kohtaan hämmästynttä ja vierasta asennetta, joka oli lähes kunnioittavaa.³⁵⁷ Näemme itse itsemme vierauden tunnosta johtuvan erilaisuutemme vuoksi ulkopuolisena, kuten Christine kuvaa. Hän oli kuudentoista vuoden iässä, kun hän alkoi kokea kiihkeää yksinäisyyden tunnetta ja tunsu itsensä ulkopuoliseksi kaikesta, mitä teini-ikäiset pojat yleensä tekivät. Hän lohdutti itseään lukemalla kirjoja, joista tuli hänen lähimpiään ystäviään.³⁵⁸ Vieraantumisen kokemuksen ohella saatamme samanaikaisesti palavasti haluta olla sisäpuolella, kuulua ryhmään ja olla osa sosiaalisia etuoikeuksia, kuten Deirdre kuvaa haluaan kuulua naisten heimoon. Tämä halu johti siihen, että hän eteni määrätietoisesti kohti tilaa, jossa häntä lopulta kutsuttiin *rouvaksi*.³⁵⁹

Jamake Highwater ei käytä rajattamisen yhteydessä sanaa "vieraantuminen" ja "eristäytyminen" sosiaalisesti vieraannutetun tai hyljeksityn merkityksessä. Hän käyttää vieraantumista ja eristäytymistä merkityksessä *jollekin vieras* tai *toisen paikan ihminen* viitaten ihmisen toiseuden kokemukseen.³⁶⁰ Tämä kuvaa parhaiten sitä, mitä elämäkertojen kirjoittajat itse kokivat. Highwater antaa *toiseuden kokemusta* kuvaavan esimerkin, josta tässä yhteydessä annan oman tulkinnan: Jos lapsi ei osaa käyttäytyä, sekä

mentioned it. In order to protect myself the wall was becoming even more impenetrable. (Jørgensen 2000, 60.)

356 <...> , *standing outside a "natural" gender, I thought I was some monster, and that it was all my fault.* (Bornstein 1995, 12.)

357 *I am not unaware that I am the object of extraordinary astonishment to everybody around me. All those young faces that radiate the joy of their age seem to read upon my own face some frightful truth whose secret escapes them. The cold fixity of my gaze seems to freeze them and forces them to be almost respectful. How shall I define their strange attitude in my presence? I could not do so. But for me it is obvious, incontestable.* (Barbin 1980, 105.)

358 *I must have been about sixteen when the acute feelings of loneliness which had been accumulating began to possess me even more. Instead of assimilating into a group as most teenagers did, I felt like an outsider. I didn't like sports and I wasn't interested in dating girls, which had become the chief topic of conversation among the boys of my acquaintance. I tried to find some solace in books and they became my closest companions.* (Jørgensen 2000, 20.)

359 *The passing worked better, slowly, each month, if she dressed carefully and worked at it. Each little acceptance delighted her. The signal was being called "mevrouw" in Holland, "ma'am" in America, "madame" in France, "madam" in England. Yes: call me madam.* (McCloskey 2000, 165.)

360 Highwater 1997, 7, 9. Sosiologisessa perinteessä vieraantumisen on pääsääntöisesti nähty muodostuvan prosessina, jossa ihminen vieraantuu itsestään järkipärisen ja älyllisen kulttuurin muotoutumisen myötä. Vieraantuessaan elämänarvoista, ihminen vapautuu itsestään selvästi ja luonnollisesti annetusta. Vieraantuminen laajassa merkityksessä tarkoittaa vieraantumista esimerkiksi perheestä, sukupuolesta, moraalista, vankilaelämästä, tiedosta tai järjestelmästä, kuten totalitarismista. (Ulvinen 1998, 248; ks. myös Poole 1996, 197–212; Ramet 1996, 8–10.)

yhteisö että perhe katsoo lapsen ulkopuoliseksi, ja Highwaterin sanoin, *toisen paikan ihmiseksi*. Tällainen tilanne saattaisi olla, kun lapsi käyttäytyy täysin sukupuolinormin vastaisesti. Hän haluaa esimerkiksi kouluun vastakkaisen sukupuolen vaatteissa. Lasta kielletään toimimasta vastoin normia, mikä ei kuitenkaan merkitse, etteikö lapsi kokisi olevansa toisen sukupuolen vaatteissa. Lapselle jää Highwaterin sanoin vain oma maailmansa ja oleminen sen keskiössä. Tämä on lapselle korvaavaa toimintaa, jonka *vieraus toisista* saa aikaan ja jonka avulla hän selviää maailmassa.³⁶¹ Lasta ei välttämättä jätetä heitteille, jos hän käyttäytyy sukupuolinormin vastaisesti, vaan lapsi itse kokee olevansa perheen sisällä *toinen*.

Jamake Highwater toteaa, että vieraantumisen ja eristäytymisen sanat on usein ladattu täyteen sosiaalisia merkityksiä, jotka ovat muotoutuneet jossakin sosiaalisessa järjestelmässä. Siksi useimmat näkevät vieraantumisen traagisena vieraantumisen ryhmästä ja kauhistuttavana tilanteena, joka eristää meidät sosiaalisista etuoikeuksista. Vieraantumisen tulkitaan silloin tarkoittavan, että emme ole enää sopivia emmekä kuulu enää joukkoon.³⁶²

Highwaterin mukaan laajasti uskotaan, että toiseus tekee ihmisistä heikkoja, koska meidän sosiaalinen ja poliittinen retoriikkamme on rakennettu mielikuvasta, että vieraantuminen on epäoikeudenmukaisuutta. Toiseuden kokemuksesta voi olla monenlaisia seurauksia. Seuraukset riippuvat tavastamme tehdä ympäröiviä asioita merkitykselliseksi. Toiseuden kokemus voi johtaa siihen, että ihminen tuntee itsensä täysin ulkopuoliseksi, hänestä tulee hiljainen ja näkymätön. Hän luopuu äänestään jopa halukkaasti. Toisin sanoen, jos oma tai toisten sosiaalinen asenne tekee meidät ulkopuoliseksi, hyväksymme ulkopuolisuutemme ilman ainuttakaan kysymystä. Yhteisössä on myös aina niitä, jotka kohtaavat toiseutensa ja puhuvat. Highwaterin mukaan he eivät halua kohdata elämänsä hiljaisuutta vaan pommittavat estettä vihalla. Hiljaisuus särkyy vihan ja vimman avulla, mutta todellisesti mikään ei välttämättä vielä muutu. Hiljaisuuden särkijät eivät ole uhreja, kuten Highwater James Balwiniin viitaten toteaa, vaan heistä on tullut kulttuurisia uhkia, rajattajia.³⁶³

Tutkimusaineistossa Kate on edellä kuvatun kaltainen rajattaja. Hän loi itselleen kolmannen avaruuden, teatterin, jossa hän käsittelee tavalliseen arkeen liittyviä asioita sekä sukupuolijärjestelmää ja sitä koskevia stereotypioita. Teatterin avulla hän tekee yleisölleen kysymyksiä, rikkoo sääntöjä ja osoittaa, että säännöt ovat rikottavissa.³⁶⁴

361 Highwater 1997, 10, 155. Highwater käyttää sanaa *alien* mieluummin kuin *stranger*, joka on hänen mukaansa harhaanjohtava tässä asiayhteydessä.

362 Highwater 1997, 6.

363 Highwater 1997, 6.

364 *We bring about the future of gender when we put gender into play in any way aspect of our daily lives: family, work, play, or relationship. It's when we put gender into play, it's when we question the binary, it's when we break the rules and keep calling attention to*

Highwater muistuttaa, että on olemassa näkökulmia, joista ei ole keskusteltu vieraantumisen, eristäytymisen eikä toiseudessa. Vieraantuminen ja toiseus on astumista ihmisen oman todellisuutensa keskiöön, kuten aiemmin kuvatulla lapsella, joka ei voi pukeutua vastakkaisen sukupuolen vaatteisiin. Vieraantuminen voi olla astumista samanaikaisesti myös oman yhteisön keskiöön. Yhteisön keskiössä olevat toiset ovat yhteisönsä sisällä arvostettuja, vaikka heitä samalla vierastetaan ja pidetään ulkopuolisena. Keskiöön asettuminen on asettumista toisena sääntöjä vastaan ja samalla oikeuteen olla *toinen* ja nähdä itsensä yhteisössään normaalina. Näin kirjoittajat kokivat elämäkerroissaan. Kuten Highwateriin viitaten luvun alussa toin esille, ulkopuoliset eli *toisille vieraat* elävät kulttuurinsa sisällä, eivät sen ulkopuolella. Heillä on sama kohtalo, uskomukset, yhteinen kieli ja historia kuin muillakin kulttuurissa elävillä ihmisillä. Rajojen tunnistaminen on yksilöllistä herkkyyttä yhteisön sisällä, mutta rajattaminen toimintana on yhteisön tavanomaisuudesta erottuva ääni.³⁶⁵

Tutkimusaineistossa juuri Kate edustaa Highwaterin kuvaamaa yhteisön tavanomaisuudesta erottuvaa ääntä yhteisön keskiössä. Yhteisön keskiössä mutta toisille vieraana Kate muun muassa pohti, että ihmiset voivat vaihdella sukupuoltaan kiinnittymättä pysyvästi kumpaankaan. Keskiöstä katsottuna kaikissa ääriilikkeissä kuitenkin etsitään joko tai -asetelmaa vastoin Katen teoriaa.³⁶⁶ Kate tavallaan näkee sukupuolitetun todellisuuden herkemmin ja selkeämmin. Keskiöstä hän näkee mahdollisuuden siirtää sukupuolirajoja ja samanaikaisesti sen, miten ääriilikkeet kumoamalla säilyttävät samoja sukupuolirajoja.

Highwaterin mukaan vieraantuminen voi edellä kuvatussa merkityksessä tarkoittaa siis muutakin kuin ihmisen traagista vieraantumista omasta sosiaalisesta ryhmästä ja sen etuoikeuksista. Highwaterin ajatus merkitsee myös, että ihmisillä, joilla on kyky kokea rajattaminen ja taitoa astua sen avulla muutoksen käynnistäjäksi, on taito saada äänensä kuuluviin ja kääntää vieraantumisen ilmaisulliseksi lahjaksi. Highwater muistuttaa, että vieraantuminen voi olla energian lähde tai ponnahduslauta saavutuksille ja keksinnöille. Tämäntapaisia rajattajia ovat Highwaterin mukaan usein muun muassa lukuisat innovaattorit sekä eriskummalliset ja kauaskatseiset taiteilijat. He kyseenalaistavat yhteisössä mielivaltaiseksi koettuja sääntöjä

the fact that the rules are breakable: that's when we create a Third Space. I've been putting gender to play in theater, and it was through theater that I discovered how to apply this theory. My queer theater was my Third Space. (Bornstein 1995, 140.)

365 Highwater 1997, 6–7, 151–152, 185.

366 *Judeo-Christian fundamentalists, radical lesbian separatists, and the more vocal transgender activists all seem to be united against the theory that you don't have to be a man or woman. I wanted to find out what they have in common. When I looked deeper than their common need for a fixed gender, it hit me that we're talking order versus chaos – some people need one or the other. In our postmodern global village, order and chaos could very well be used to define the real right wing (order) and left wing (chaos) of any discourse.* (Bornstein 1995, 132–133.)

ja kieltoja. He ovat *vieraita toisille*, mutta heitä ei koeta uhkaksi tai uhriksi, koska he pysyvät turvallisen etäisyyden päässä muista kulttuurin sisällä olevista. Nautimme heidän tuotoksistaan ja ihailemme heitä. Saatamme nostaa heidät julkisuuden valokeilaan ja todeta, kuinka oikeassa he ovat.³⁶⁷ Näin ajateltuna vieraantuminen ja rajattaminen ovat "valtaväestölle" mahdollisuus ja yhteiskunnallinen voimavara. Vieraantuminen ja rajattaminen on ennen kaikkea mahdollisuus kulttuurin ylläpitämiseen, luomiseen ja muuttamiseen.

Vieraantuminen, ulkopuolisuuden ja toiseuden kokemus voi pakottaa meidät irti yleisestä yhteisyydestä toisten kanssa. Sen sijaan saatamme löytää kodin itsestämme, mikä edellyttää valintaa kuulumisen ja ei-kuulumisen välillä, jossa on aina riski, että voimme luoda tai tuhota itsemme. Highwaterin näkemys on, että vieraantuminen muutoksen voimavarana on *lahja*, joka on tie ulos "suljetusta" yhteiskunnasta. Rajattaminen toimintana jättää ovet auki ja siihen sisältyy mahdollisuus siirtää ajattelumme rajoja.³⁶⁸ Jamake Highwaterin mukaan monilta ihmisiltä kuitenkin puuttuu riittävä rohkeus astua elämästä, jota muut haluavat meidän elävän, vaikka rajat vastuksena ja rajattaminen toimintana on herättänyt merkityksenantomme ja siten mahdollisuuden ajattelumme rajojen muuttumiseen.³⁶⁹

Christine astui ulos elämästä, jota hän ei kokenut omakseen, koska hänellä oli halu ajattelunme rajojen muutokseen. Paluu vanhaan elämään olisi tuhonnut hänen toiveensa ja intohimonsa sekä kehonsa. Tämä tarkoitti Christinelle hänen elämänsä uudelleen muodostamista ja myös sitä, että tutkimukset voisivat kehittyä samankaltaisia tapauksia varten.³⁷⁰ Mistä tunnistamme, että ajattelun rajat sosiaalisessa yhteisössämme ovat muuttuneet? Ajattelumme rajojen siirtymisestä voidaan pitää merkinä esimerkiksi toisten pieniä eleitä. Christine kuvaa yhtä tämäntapaista kokemustaan. Hän sai tädiltään kukkakimpun, jonka hän tulkitsi tervetuloitotukseksi maailmaan "Christinena". Ihmiset, jotka eivät tunteneet Christineä aikaisemmin, hyväksyivät hänet, kuten hän hyväksyi itsensä.³⁷¹

Onko jokainen ihminen rajattaja, jos hän tuntee vieraantumista, itsensä ulkopuoliseksi, toiseutta ja haluaa kumota sääntöjä ja kieltoja yhteisössä? Jamake Highwaterin mukaan vastaus on "kyllä". Elämäkertojen kirjoitta-

367 Highwater 1997, 18, 20–21.

368 Highwater 1997, 236.

369 Highwater 1997, 235.

370 *Without this chance for the future, I know that I cannot go on living a good, constructive life. To return to my old way of life would destroy all my hopes and ambitions, as well as my body. This operation would not only be helping me, but perhaps open a whole new field of investigation for similar cases.* (Jørgensen 2000, 104.)

371 *Tante Tine arrived with a huge bouquet of flowers, her way of welcoming "Christine" into the world. <...> I stayed within the small circle of my friends and seemed to fall into the female role gradually, and in a natural way. Those people who had not known me before accepted me in the same way that I accepted myself, and it was a period of adjustment without tension or fear.* (Jørgensen 2000, 112.)

jien perusteella vastaus on "ei". Esimerkiksi Christine koki sukupuoleensa liittyvän muutoksen olevan alku vapaalle elämälle, mutta ei itse mieltänyt toimintaansa transgressiona, rajattamisena.³⁷² Kuten jo aiemmin otin esille, Deirdre ei halunnut tulla määritellyksi kolmanteen sukupuoleen, kuten berdachet. Hän koki olevansa nainen.³⁷³ Herculine oli jo syntyessään hermafrodiitti, nykykielellä ilmaistuna intersukupuolinen. Hän joutui asemaansa vastoin tahtoaan, se saattoi johtua myös tuon aikakauden yhteiskunnan monoseksuaalisesta ilmapiiristä³⁷⁴.

Christinen ja Deirdren toiminnassa on havaittavissa jotakin samaa kuin Katen kuvaamilla androgyyneillä. He voisivat nähdä loukut kahtia jaetus-
sa sukupuolijärjestelmässä. Tähän asti he ovat ainoastaan vahvistaneet kaksijakoista sukupuolijärjestelmää.³⁷⁵ Kate jatkaa, että on yhä enemmän todisteita siitä, että transsukupuoliset ovat ottaneet paikkansa kulttuurissa ja monet lesbot, homot ja queer-ihmiset haluavat paradoksaalisesti olla osa kulttuuria, joka luokittelee heidät ulkopuoliseksi. Siinä on yhtäläistämisen alku. Siitä huolimatta Kate uskoo, että jokainen "synnillisesti" sukupuolitunut ihminen luo maailmaan mahdollisuuden ja tasapainon kolmantena. He ovat portinvartijoita, jotka aukaisevat ovia.³⁷⁶ Katen voi kuitenkin sanoa näkevän jonkinlaisen uhan siinä, että emme tunnista enää itsessämme sukupuoleen liittyvää "synnillisyyttämme". Kuten Kate toteaa, olemme

372 *I knew I hadn't tried the experiment with any thought or hope of death, but rather I hoped it might be the beginning of a life of freedom. I didn't regard it as a transgression and somehow I felt I'd be understood and forgiven.* (Jørgensen 2000, 78.)

373 *Some thought it was an anthropological experiment in moving the gender boundaries. The thought appealed especially to progressives. They talked of the tradition of the berdache, the crossdressing medicine man/ woman among Native Americans, as did one academic woman at a seminar later in Holland, before they had met. <...> A third sex. Ah, I see. Later Deirdre became clear about her distaste for third-sex talk. It was the usual way talking about homosexuality in progressive circles about 1910. <...> After all, gay men are men, lesbians women. "I am a woman," Deirdre would say, "not a third thing of neuter gender."* (McCloskey 2000, 136.)

374 Cealey Harrison ja Hood-Williams 2002, 54, 93.

375 *Androgyny could be seen as a trap of the bi-polar gender system, as it further establishes the idea of two-and-only-two-genders.* (Bornstein 1995, 115). Androgyynit eivät edusta miehen eikä naisen sukupuoliluokkaa. Androgyynejä voi verrata esimerkiksi berdacheihin. (Ks. Bolin 1996, 38; Kürti 1996, 155–156; Poole 1996 200–2002.)

376 *There's more and more evidence that transgendered folks are making a place for themselves in the culture. <...> Lesbians, gay men, and other queer people first burst into world as self-defined outlaws. "We are not like you," they said to the heterosexual culture. Today, many former outlaws paradoxically wish to exist within the very culture that defines us as outsiders, and this is the beginning of assimilationism. <...> I think it's up to each transgressively gendered person to create a space for this life as Third. (Bornstein 1995, 12, 133, 141.) I think it's time for us to use our status as Third to bring some harmony into the world. Like other border outlaws, transgendered people are here to open some doorway that's been closed off for a long long time. We're gatekeepers, nothing more.* (Bornstein 1995, 98.)

sokeita kaikelle niille kauniille identiteetin luomille varjoille, joihin jokainen meistä on kyvykäs.³⁷⁷

4.2.4 Rajat vastuksena katoamassa?

Edellä esitettyä vasten voin todeta, että rajattaminen toimintana on kiinni siitä, miten onnistumme tunnistamaan rajat itseän tai minään (kehollisuutemme), luontoon (ympäristöömme) ja kulttuuriin (rakenteeseemme). Samaten se on kiinni siitä, miten kykenemme asettamaan keskusteluun subjektiivisen kehollisuuden, orgaanisen kehollisuuden ja objektiivisen kehollisuuden sekä sukupuoli- ja stereotyyppien sekä miten toimimme näissä asioissa suhteessa selontekovelvollisuuteen.

Mitä kehon, luonnon ja kulttuurin välisissä suhteissa on tapahtunut, kun Highwater esittää, että rajattaminen on muuttumassa, ja Varto, että rajattamisen katoamiselle yhteiskunnassa on olemassa todellinen uhka? Onko rikkomuksen mahdollisuus yhteiskunnan muutoksen perustana katoamassa? Mitä rajattamiselle toimintana on käymässä omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perustana?

Highwaterin mukaan rajattaminen toimintana pysyy siitä huolimatta, että sen kohde muuttuu. Aiemmin rikottiin suoraan jumalan tai luonnon lakia vastaan, koska nämä ohjasivat ihmisiä valinnoissa oikean ja väärän välillä. Rajattajat pyrkivät muuttamaan luonnon ja jumalan lain avulla muodostettuja rajoja ja niitä koskevia ajattelutapoja arkipäivässä. Edelliset rajat eivät ole hävinneet, mutta nyt luonnon ja jumalan lain rinnalle on nousut tiede. Highwater toteaa, että nykypäivänä keskeisin rajattamisen kohde on tiede, joka paljastuu meille asiantuntijatoiminnassa. Asiantuntijatoiminnassa rikkomuksen, siis rajattamisen, kohteena on ensisijaisesti asiantuntijatoiminta, joka kohdistuu kehoamme ja sen kohtaloon. Näin sukupuoliluokkien rajattajat osallistuvat keskusteluun, jossa tavoitteena on pyrkiä muuttamaan asiantuntijatoimintaa, joka haluaa päättää, mitä panemme kehoamme, otamme kehostamme, kuinka käytämme kehoamme ja kenen kanssa.³⁷⁸ Asiantuntijatoiminta, jonka ensisijaisena tarkoituksena oli suojella kehoamme itseltämme, onkin johtanut itsemme ja oikeuksiemme ohjaamiseen. Siitä on seurannut, että ei vain tiede kahdensadan viime vuoden aikana vaan jokainen ihminen itse on tehnyt itsestään asiantuntijatoiminnan objektin.³⁷⁹

377 <...> , *we blind ourselves to all the beautiful shades of identity of which we are each capable.* (Bornstein 1995, 115).

378 Highwater 1997 46, 146–147, 151, 154. Tätä keskustelua on käyty muun muassa terveys-sosiologiassa ja ruumiin (body) ja ruumiillisuuden (embodiment) sosiologiassa. Ks. muun muassa Foucault (1998), Nettletonin (1995), Turner (1987) ja (1992), Shilling (1993), O'Neill (1989), Armstrong (1983), Greco (1998), Falk (1994).

379 Sosiologit Simon J. Williams ja Gillian Bendelow (1998, 80) toteavat, että ihmistä on alettu käsitellä erilaisina instrumentteina ja koneina, joita voidaan parannella ja kehittää edelleen.

Tutkimusaineiston ja Highwaterin vertailu osoittavat, että muutos on tapahtunut myös muussa kuin rajattamisen kohteessa. Muutosta on tapahtunut myös siinä, miten yritämme läpäistä seinät minän, luonnon, kulttuurin ja asiantuntijatoiminnan rajoilla. Highwaterin mukaan rajattamisen edellyttämä herkkyys, *sensibility*, joka on toisten maailman läpäisemää ”ääntä”, on muuttunut *julistamiseksi*. Highwater käyttää tässä yhteydessä sanaa *fashion*. Julistaminen on Highwaterin mukaan jonkinlaista keinotekoisesti luotua ja ohennettua herkkyyttä ilman todellista yksilöllisyyttä. Ihminen ajelehtii vain ryhmien ja valtavirtojen mukana ja on siinä ohessa luonut itselleen julkisivun.³⁸⁰ Tutkimusaineistossa Kate toteaa, että *fashion* on jonkinlaista identiteetin julistamista; niin kauan kuin pidämme identiteettiä tärkeänä elämässämme, jatkuu identiteetin julistaminen ja esittäminen³⁸¹.

Varto täydentää Highwaterin ja Katen ajatusta *julistamisesta*. Julistamisen voi sanoa olevan seurausta kahdesta uhasta, jotka kohdistuvat rajattamiseen toimintana: teknologisesta ajattelutavasta ja instituutioiden edustajien kasvottomuudesta. Varto toteaa, että rajattamisen ja rajattajien todellinen uhka on nykyään teknologinen ajattelutapa. Ihmisen *vierauden tunto* ja *toiseuden kokemus* muodostuvat yhä enenevässä määrin nykypäivänä ihmisen subjektiivisen kehollisuuden aistikokemusten ja ihmistä koskevaan tieteelliseen tietoon perustuvien instituutioiden, esimerkiksi hoito- ja lääketieteen, koulun ja päiväkodin, välillä. Highwaterin sanoin kysymys on siis rajattamisesta suhteessa asiantuntijatoimintaan. Rajat ovat näin ollen teknologian avulla asettuneet vaikeammin tunnistettavaan paikkaan. Rajat siis ovat olemassa, mutta niiden tunnistaminen edellyttää yksilöiltä enemmän ponnisteluja kuin aiemmin, koska ihminen nähdään jo siinä määrin kulttuurisena, että raja luontoon on muodostunut luonnon omaksi ongelmaksi, kuten Varto toteaa. Rajattamisen katoamisen uhka on todellinen, jos emme tunnista, kuka kulttuurissa määrittelyitä ja luokitteluita tekee ja mistä intressistä lähtien sekä onko määrittelyissä ja luokitteluissa kysymys vallasta, normaaliksi määrittämisestä, vai kutsusta dialogiin, rajojen siirtämiseen.³⁸²

Varto jatkaa, että rajojen tunnistaminen on vaikeaa myös siksi, että instituutioita edustavat ovat yhä useammin kasvottomia ja rajat muuttuvat esimerkiksi uusien keksintöjen myötä, joita käytämme vain trendeinä. Konsumismi on vienyt harkintakykymme ja luonut harhan, että elämme

380 Highwater 1997, 154.

381 *I see fashion as a proclamation or manifestation of identity, so, as long as identities are important, fashion will continue to be important.* (Bornstein 1995, 3).

382 Varto 2000, 5–6. Sosiologi Ilpo Helén (2000, 173–175) toteaa, että lääketieteen teknologian kehitys antoi mahdollisuuden ihmisruumiin säätelemiseen ja muokkaamiseen. Tästä on seurannut rajojen katoaminen lääketieteen ja ihmisen välillä. Helén jatkaa, että ruumis on avannut uuden keskustelun terveys sosiologiselle keskustelulle ja sille mahdollisuuden kiistanalaistaa nykyisen terveydenhoidon elämän poliittisena teknologiana. Niinpä voisi todeta, että kehoon palautunut keskustelu yrittää estää rajojen ja erojen häviämisen etenkin terveydenhoidon ja lääketieteen asiantuntijatoiminnassa.

rajattomuudessa eli todellisuudessa ilman sääntöjä ja kieltoja, joita voisi rajattaa. Tässä luulossa on helppoa toimia ennen kuin tiedämme, ja näin ollen tekemisiltämme puuttuu harkinta. Toimimme tavallaan yhden merkityksenannon tason avulla, mikä on vaikuttanut merkityksenantomme yksioikoistumiseen, ja siten kompetenssimme elää on heikentynyt. Tämä johtuu siitä, että merkityksenannostamme puuttuvat merkityksenannossa ristikkäin toimivat tasot kuten myytit, uskonto, tiede ja taide. Ne ovat kuitenkin historiallisesti liittyneet merkityksenantomme.³⁸³ Instituutioiden edustajien kasvottomuudesta seuraa myös, että ihmiselle ja rajattamiselle yhteisön kannalta olennainen ravinto, häpeän tunto, jää kokematta. Häpeää ei voi tuntea, jos yhteisön edustajat ovat kasvottomia.

Edellisiin ajatuksiin yhteenvetona totean, että koska rajojen tunnistaminen on teknologisen ajattelutavan läpäisemässä maailmassa vaikeaa, ihmisten herkkyyys rajojen tietoiseen liikuttamiseen on muuttunut oman identiteetin julistamiseksi. Tätä voidaan taas pitää yhteiskunnan muutoksen, luomisen ja ylläpitämisen kannalta ongelmallisena, koska kumoamalla säilyttämiseen pyrkivä rajattaminen on aina samanaikaisesti aina yhteisön ja minän rajattamista. Se on maailmaa koskevaa muutosta. Identiteetin julistaminen ja esittäminen suuntaa kaikkien katseet vain ihmisen objektiiviseen ja orgaaniseen kehollisuuteen. Se on vain ihmisen ulkoisia ominaisuuksia koskevaa muutosta.

Kuten Varto toteaa, rajattaja tuo rajattamisellaan parhaimmillaan julki yksilöllisen tarkastelutavan, ei vain identiteettiään. Hän näkee jollakin tapaa laveammin kuin muut kulttuurin jäsenet. Rajattaja paljastaa merkityksiä, joiden avulla toiset voisivat voida paremmin, olla enemmän tai todemmin. Tähänkin liittyy uhka, jota aiemmin olen käsitellyt. Tuon yksilöllisen tarkastelutavan tuominen kulttuuriin saattaa johtaa siihen, että valtakulttuuri katsoo, että rajattaja on rajattaja kohtalosta. Näin ollen rajattajalle annetaan normaaliuden voimistamisen tehtävä. Hänet määritellään poikkeavaksi, kuten berdachet alkuperäisissä intiaanikulttuureissa, ei rajattajaksi.³⁸⁴ Näin ollen heidän tarkastelutapansa ja merkityksenantonsa laveus ei läpäisekään toisten maailman rajoja eikä mikään myöskään saa mahdollisuutta siirtää näitä rajoja.

383 Varto 2000, 5–6.

384 Varto 2000, 3, 5.

4.3 Sukupuoli oman tiedon ja ymmärryksen kysymyksenä

Vaikka sukupuolet ovat erilaisia, ne ovat sekoittuneita. Jokaisessa ihmisolennossa tapahtuu heilahtelua toisesta sukupuolesta toiseen, ja usein vain vaatteet pitävät yllä miehen tai naisen kaltaisuutta, kun niiden alla sukupuoli on kokonaan vastakkainen.

Woolf 1984, 140

4.3.1 Omaa sukupuolta koskevat tietolähteet

Sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisella tarkoitan kokonaisuutta, jossa omaksutaan kokemuksellisesti tieto biologisista merkeistä (orgaanisiin, hormonaalisiin ja kromosomeihin liittyvät asiat), niihin viittaavista käsitteistä sekä sukupuoleen liittyvistä ilmeistä, eleistä (nonverbaaliset ja verbaliset tavat ja käyttäytyminen) ja tyylistä (esim. pukeutuminen). Tämän osan luvussa yksi olen tuonut esille, että omaa sukupuolta koskevan tiedon perusta on oman subjektiivisen kehon aistitunnoissa, kuten haju-, maku-, näkö-, kuulo- ja kehon tuntoaistimuksissa. Perusta on ennen kaikkea niissä kehon aistimuksissa, jotka määräytyvät sukupuolisesti merkityksellisiksi yksilön elämässä. Merkityksenanto virittyy tunnoista, jotka heräävät suhteessa vastuksiin kuten kulttuurin sukupuolijako, stereotypit ja omaa sukupuolta koskevaan toimintaan liittyvä selontekovelvollisuus. Merkityksenanto herää myös vastuksessa, jossa ihminen asettuu välitilaan osoittaakseen omalla toiminnallaan sukupuolijaon ihmisten toimintaa ja ajattelua rajoittavat piirteet.

Tutkimusaineiston perusteella voin todeta, että transsukupuoliset hankkivat tietoa monipuolisesti aikakaudesta riippumatta mutta aikakaudelleen ominaisilla tavoilla. Omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen tietolähteinä toimivat kaunokirjallisuus, lääketieteelliset artikkelit ja kirjat, Internet, kirkon ja lääketieteen ammattilaiset sekä läheiset ystävät ja toiset ristiinpukeutajat tai transsukupuoliset. Näille tietolähteille hakeuduttiin, kun omaa sukupuolta koskevat tunnot alkoivat olla itselle ylitsepääsemättömiä käsitellä.

Herculinelle yksi avain omien tuntojensa ymmärtämiseen oli Ovidiuksen teos *Muodonmuutoksia*. Oman sukupuolenkorjausprosessinsa aikana Herculine löysi tiedon, että Midissä vuonna 1813 oli ollut toinen lähes hänenkaltaisensa tapaus.³⁸⁵ Deirdren tietolähteinä olivat Internet ja toisten

385 *I confess that I was extraordinarily shaken when I read Ovid's Metamorphoses. Those who know them can imagine how I felt. As the sequel of my story will clearly show, this discovery had a special bearing on my case.* (Barbin 1980, 18.) *Consulting this work, I discovered that a similar case had occurred in 1813, in a department in the Midi, if not under the same circumstances, at least with the same outcome.* (Barbin 1980, 89).

kirjoittamat elämäkerrat. Niistä hän hankki tietoa muun muassa ristiinpukeutujien elämästä, teknisistä neuvoista ristiinpukeutumiseen ja myöhemmin myös sukupuolen ylittämistä koskevaa lääketieteellistä tietoa. Hänen lukemistoonsa kuului myös Kate Bornsteinin tuotantoa, joka oli ennen kaikkea antanut rohkaisua Deirdren omiin ratkaisuihin.³⁸⁶

Christine vietti paljon aikaa kirjastossa ja käytti itsensä analysoimisen apuna kirjallisuutta ihmisuhteista, homoseksuaalisuudesta sekä erilaisia selontekoja sukupuolipoikkeavuudesta. Hän luki myös artikkeleita ja kirjoja endokrinologiasta. Hän kävi myös keskusteluja ystävänsä Junen ja Helenen kanssa. He neuvoivat häntä kääntymään lääkärin puoleen.³⁸⁷ Christine luki Paul Kruifin teoksen *Microbe Hunters* ja törmäsi vuosia myöhemmin myös teokseen *The Male Hormone*. Christinen tietolähteet tuottivat myös tuloa. Christinelle käänteä tekevä tieto tuli lehtiartikkelista, joka kertoi endokrinologi Harold Graysonin hormononeja koskevista kokeista. Tuo artikkeli avasi oven, josta Christine tunsu olevan määrätty kulkemaan.³⁸⁸ Christinen ”tutkimukset” johtivat hänet vähitellen tietoon hermafrodisista ja pseudo-hermafrodisista sekä historiallisiin tapauksiin muista ”epänormaaleista” sukupuolista. Christine toteaa, että hän ymmärsi tekstejä vain osaksi. Yksi syy tähän oli, että teksteissä monet viittaukset olivat ranskaksi tai saksaksi, ja näitä kieliä hän ei ymmärtänyt.³⁸⁹

386 *After a month or so on this version of his hobby Donald began to get interested in the real-life stories and the technical advice on a crossgendered life. <...> The Internet contained a library of information on makeup and shopping. For some months he ignored the files on gender crossing itself, the medical information on going all the way. <...> He then found Melanie's Autobiography, the on-line story of Melanie Phillips, a video producer in California.* (McCloskey 2000, 20.)

387 *During this period of disillusionment, I tried to involve myself in fumbling attempts at self-analysis. Quite accidentally, I came across a book in the library that revealed to me new and incomprehensible facts about human relations. Dealing with the subject of homosexuality, the book was concealed from the general reading public in what was known as the "closed shelves." Between its covers, I found many perplexing statements about sex deviation. I scanned paragraphs and pages of case histories, all of which left me even more bewildered than before.* (Jørgensen 2000, 22.) *I had never forgotten the conversation with my friends, June and Helen, or their sound advice to consult a doctor. <...> I had acquired some small knowledge along the way in the field of endocrinology, the study of the body's glands. However, it was only fragmentary information that I had gleaned from a few articles and books.* (Jørgensen 2000, 63.)

388 *While browsing through the endless rows of books in the local library one day, a title suddenly caught my attention. The Male Hormone by Paul de Kruif. I had remembered reading the same author's Microbe Hunters with complete absorption a few years before.* (Jørgensen 2000, 70.) *Early in October of 1948, I read a newspaper article in New Haven about the work of a prominent endocrinologist, Dr. Harold Grayson, who was working then on some interesting hormone experiments.* (Jørgensen 2000, 63.) *<...> However, it seemed that the timing of the published article was a miraculous coincidence. Another door had been opened to me and I was determined to walk through it, <...>* (Jørgensen 2000, 64.)

389 *My research led me to references on "hermaphroditism" and "pseudo-hermaphroditism" and I studied case histories of other sex abnormalities also. Shortly, I became steeped in a literature which I could only partially understand. Too many references were in French or German, neither of which I understood.* (Jørgensen 2000, 72.)

Deirdrelle Internet oli avainasemassa, kun hän loi suhteita toisiin ristiinpukeutujiin.³⁹⁰ Näin Deirdre pääsi keskusteluyhteyteen ja jakamaan omaa kokemustaan toisten ristiinpukeutujien kanssa. Internetin avulla hän koh-tasi "Lucyn", joka oli Deirdren tapaan keskiluokkainen, työssä käyvä ja naimisissa oleva mies, jolla ei ollut takana vielä yhtään tapaamista toisen ristiinpukeutujan kanssa.³⁹¹ Toisten ristiinpukeutujen kohtaaminen antoi Deirdrelle tietoa myös siitä, miten perheenjäsenet käsittelevät keskenään yhden perheenjäsenen ristiinpukeutumista. Hän sai tietoa terapiasta ja myös siitä, että perheenjäsenen ristiinpukeutuminen saattaa johtaa avioeroon. Muun muassa "Suzy" kertoi Deirdrelle käyneensä terapiassa vaimonsa kanssa parin vuoden ajan ja heidän päätyneen eroon, koska hänen vaimonsa ei kyennyt sopeutumaan miehensä ristiinpukeutumiseen. "Suzyn" terapeutin mukaan jotkut naiset vain kykenevät sopeutumaan ja toiset eivät.³⁹²

Saamansa koetun ja kirjallisen tiedon avulla elämäkertojen kirjoittajat muodostivat kukin käsityksensä sukupuolenkorjaukseen johtavista syistä, sukupuolta koskevan tiedosta sekä tiedon epävarmuudesta. Kate toteaa, että on yhtä monta syytä muuttaa sukupuolta ja yhtä monta totuutta sukupuolta koskevista kokemuksista kuin on ihmisiä, jotka ajattelevat ylipää-tänsä, että heillä on sukupuoli³⁹³. Deirdre kysyy, kuka tietää, onko *toiseksi tulemisessa* kysymys hormoneista, sosiaalisesta roolista, sukupuolen esit-tämisestä vai kyvystä esittää todellista persoonallisuuttaan³⁹⁴. Christinelle sukupuolta koskeva koko tiedon perusta oli selkeästi kehossa ja sen kemi-assa sekä hormoneissa, jotka määrittävät sukupuolen lukuun ottamatta ihmisen sielua.³⁹⁵ Christineä hoitava lääkäri tuo myös esille sukupuolen

390 Eeva-Kaisa Toivonen (1997, 79) toteaa, että esimerkiksi transvestiiteillä tutustuminen toisiin itsensä kaltaisiin ihmisiin on ollut valtava apu itsensä hyväksymisessä. Yhteydet osakulttuureihin ovat antaneet transvestiiteille sekä välineitä käsitellä sukupuolta koskevaa elämänaluetta että konkreettisia neuvoja.

391 "Good Lord, you're not saying you're Kate Bornstein?" Kate smiled back indulgently. "Why, I loved your book!" Remembering authors and their wishes. "It had massive effect on me." But it did, in its cheeky courage. "I'm glad. Thank you. The royalties from the book made electrolysis possible – I've not had much." (McCloskey 2000, 121–122.) *The Internet is filled with aliases and other shifts of identity.* <...> "Lucy" from Chicago <...> They were at the same stage of wholly closeted crossdressing, both married, both with middle-class jobs, and neither had been to any crossdressing meetings yet. (McCloskey 2000, 21.)

392 "I want to therapy for two years with my wife," Suzy said. / "Two years. Did it help?" / "In a way. We're getting divorced. The therapist finally said to me, 'Look: your wife is unable to adjust. Some women can handle it, other's can't. She has her own reason.'" (McCloskey 2000, 30.)

393 *Every transsexual I know went through a gender transformation for different reasons, and there are as many truthful experiences of gender as there are people who think they have a gender.* (Bornstein 1995, 7–8.)

394 *Who knows if it's the hormones, the social role, the performance of gender becoming second nature, or my true personality able now to express it.* (McCloskey 2000, 264–265.)

395 *The more I talk to Dr. Hamburger the more I believe that chemistry is the whole basis of life (physical, I don't mean the soul).* (Jørgensen 2000, 106.) *I do not know if you know that both men and women have hormones of both sexes in their bodies. Regardless of many outward appearances, it is the quantity of those hormones which determines a person's sex.*

normaaliuden ja epänormaaliuden rajojen määrittelyn ongelmallisuuden. Hän viittaa asiaa tutkineen toisen lääkärin toteamukseen: Kukaan ei tiedä toistaiseksi, mikä on normaalia - tiedämme vain, mikä on tavanomaista ja totuttua.³⁹⁶

Jos tietää jotakin sukupuolisuudesta, ei tarkoita, että tietää siitä kaiken. Kuten Deirdre muistuttaa, lähtökohta ratkaisee paljon. Hänen mukaansa on hyvin erilaista olla nainen syntymästään lähtien kuin päätyä miehestä naiseuteen. Syntymästään lähtien naisena elävät eivät harjoita naiseksi tulemistaan ajattelemalla sitä koko ajan. Samalla tavalla on eri asia antaa tietoa naisille, miten toimia miesrakastajan suhteen, jos itse on elänyt aiemmin miehenä³⁹⁷.

Kate esittää elämäkerrassaan myös huolen, joka koskee sukupuolta koskevaa tietoa. Kate toteaa, että transsukupuolisista ovat kirjoittaneet monet tutkijat muun muassa Suzanne Kessler, Wendy McKenna, Marjorie Garber, Jennie Livingstone, Judith Butler, Wendy Chapkis, Anne Bolin, Walter Williams, Holly Devor, Pat Califia ja Shannon Bell. He ovat kaikki luoneet tilaa transsukupuolisille tuoda asiaansa esille. Transsukupuoliset puhuvat myös omalla äänellään enemmän kuin aiempina vuosikymmeninä, mitä voi Katen mukaan pitää vallankumouksellisena.³⁹⁸ Katen huoli on, että tuotettu tieto jää tutkijoiden ja oman sukupuolensa kanssa kamppailevien tiedoksi. Kate toteaa, että heitä lukevat lähinnä ihmiset, joilla on tarve määritellä oma sukupuolensa tai seksuaalisuutensa³⁹⁹. Katen ajatuksista voi päätellä, että hänen mielestään transsukupuolisista pitäisi jakaa tietoa laajemminkin ja myös niille, joilla ei ole ongelmia oman sukupuolensa kanssa.

All sex characteristics are a result of those hormones. (Jørgensen 2000, 114.)

396 *Picking up a pencil, Dr. Hamburger began to sketch a diagram as he spoke. "I'm not able to give you exact figures, of course, for the number of victims of this disorder is only a matter of guesswork. It is also impossible to fix any definite borderline between what is normal and what is not. <...> Most average people, if there is an average, will range from, say eighty to ninety percent in masculinity or femininity. I like to quote Dr Harry Benjamin, your great American sex pathologist. He says: 'Nobody knows as yet what is normal – we only know what is customary.'* (Jørgensen 2000, 159.)

397 *<...>, Dee listening and sometimes offering advice. But genetic woman's advice about passing was usually mistaken, for the same reason that Dee's advice about handling lovers was usually mistaken. Passing as a woman is not a problem that natural-born woman have. They get no practice thinking about it. <...> It therefore takes an actress to see what makes a born man into an acceptable woman.* (McCloskey 2000, 158.)

398 *The voices of transgendered people are now being raised in concert with the voices of more and more people who are writing their work based on what we have to say. Suzanne Kessler, Wendy McKenna, Marjorie Garber, Jennie Livingstone, Judith Butler, Wendy Chapkis, Anne Bolin, Walter Williams, Holly Devor, Pat Califia, and Shannon Bell are all asking great questions and making room for us to respond.* (Bornstein 1995, 14.) *Over the past decade, transgendered people have increasingly been speaking in their own voice. It's the beginnings of a revolution.* (Bornstein 1995, 132.)

399 *Who reads us? People whose identity hinges on the need to determine gender: gays and lesbians for sexual reasons, sex workers and street people for economic reasons, children for the reason of trying to establish their on place in the system.* (Bornstein 1995, 126.)

Tieto, ymmärrys ja kompetenssi liittyvät toisiinsa olennaisella tavalla ihmisen oman sukupuolen jäsentämisessä. Henkilön kompetenssiin liittyy ajatus siitä, miten hän kykenee ohjaamaan itseään: mitä hän haluaa, tahtoo, ajattelee, miten toimii eri tilanteissa, säätelee tunteitaan ja tuo niitä julki. Kompetenssiin siis liittyy erilaisia kykyjä, joita tarvitaan erilaisissa harkintaa vaativissa tilanteissa toimimiseen, ja tilannetta koskeva tieto ja taito.⁴⁰⁰ Tässä yhteydessä käsittelen vain sukupuolta koskevaa kompetenssia. Sukupuolta koskevalla kompetenssilla tarkoitan ihmisen kykyä ottaa vastaan sukupuolta koskevaa tietoa ja ymmärtää, mikä merkitys tällä tiedolla on hänen omansa ja toisten ihmisten sukupuolisena elämisen kannalta. Sukupuolta koskevalla kompetenssilla tarkoitan myös kykyä ohjata omaa sukupuoleen liittyviä asioita sekä omaa ja myös toisten ihmisten elämää sukupuolisena.

Kysymys tiedosta, ymmärtämisestä ja kompetenssista ilmeni tutkimusaineistossa monella tavalla. Se ilmeni, kuten edellä kuvasin, henkilön itsensä tarpeena hakeutua tiedonlähteille ja siten vahvistaa omaa ymmärrystään omasta sukupuolestaan sekä sukupuolista yhteiskunnassa. Kompetenssin, ymmärtämisen ja tiedon kysymys nousi esille myös elämäkerran kirjoittajien suhteissa toisiin ihmisiin ja instituutioiden edustajiin. Tutkimusaineistossa Christine kertoo ajautuneensa tilanteeseen, jossa kysyttiin ei vain hänen vaan myös hänen vanhempiansa kykyä kohdata sukupuoleen liittyviä asioita. Christinen kohdalla julkisuus alkoi tahattomasti. Tieto hänen sukupuolenkorjauksestaan vuoti julkisuuteen Tanskassa. Sen seurauksena Christine sai eri puolilta maailmaa noin 20 000 kirjettä ihmisiltä, joita hän ei edes tuntenut. Useimmat näistä kirjeistä lähetettiin hänen vanhemmilleen. Kirjeet olivat lähinnä onnittelukirjeitä.⁴⁰¹

Suhteissa toisiin ihmisiin ja instituutioiden edustajiin oli kirjoittajilla päällimmäisenä kokemuksena epävarmuus toisen ihmisen sukupuoleen liittyvästä tiedosta ja ymmärryksestä. Esimerkiksi Christine toteaa, että hän ei koskaan kysynyt apua ystäviltaan. Hänestä tuntui täysin mahdottomalta puhua asiasta avoimesti. Herculine kertoo, että hänen oli mahdotonta puhua tunteistaan toisille, koska he eivät ymmärtäneet niitä ja mieluummin pakenivat suojaavien rajojen taakse.⁴⁰² Kun Herculine kertoi tilanteestaan

400 Pietarinen 1994, 17–22.

401 <...> , *and read the message: BRONX GI BECOMES A WOMAN. DEAR MOM AND DAD SON WROTE, I HAVE NOW BECOME YOUR DAUGHTER.* <...> , *until I realized at last that it had not been addressed to me: it was a message sent over an international press-service wire, and what I held in my hand was a copy of the dispatch.* <...> *Who, I wondered, could have done it; of all the people I knew, who could have exposed such a totally private episode to the blinding glare of publicity and the outside world?* (Jørgensen 2000, 128–129.) <...> *During that period, Mom and Dad and I spent some of the time reading and sorting some twenty thousand letters I had received since early December, some from countries I'd never heard of.* (Jørgensen 2000, 178.) *It was interesting to find that many of the congratulatory letters were sent to my parents.* (Jørgensen 2000, 178–179.)

402 *I had never asked aid from my friends, because the idea of discussing the problems*

kirjon edustajalle ja asetti kohtalonsa hänen käsiinsä, rippi-isä totesi Herculinen tilanteen olevan äärimmäisen huolestuttava, vakava ja vaativa.⁴⁰³ Herculinen kohtaamien toisten kanssa oli kysymys siitä, että he eivät kyenneet ottamaan vastaan uutta ja erilaista tietoa. Esimerkiksi tutkimusten jälkeen lääkäri totesi: Voi jumala! Onko tämä mahdollista? Lääkäri oli näkemästään shokissa, eikä Herculinen silloinen "huoltaja", hänen rakastettunsa äiti, ymmärtänyt tilanteesta mitään. Hän ajoi lääkärin pois ja jopa kieltäytyi puhumasta asiasta.⁴⁰⁴ Herculine kohtasi toisten ihmisten tiedon puutteen myös toisten käsittämättöminä kommentteina, vaikenemisena ja varuillaan olemisena⁴⁰⁵.

Deirdren tapauksessa hänen sisarensa tiedon ja ymmärryksen puute johti arvaamattomiin tekoihin. Sisar järjesti Deirdren psykiatriseen hoitoon.⁴⁰⁶ Deirdre toteaa, että hänen vaimonsa ei koskaan puhunut Deirdren ristiinpukeutumisesta ja siksi tämä joutui shokkiin, kun Deirdre "pyörähti ulos kaapista". Siksi hänen vaimonsa myös oletti, että kysymys on uudesta asiasta ja että hänen miehensä on tullut hulluksi. Deirdren mukaan hänen ristiinpukeutumisensa olisi pitänyt olla alun alkaen perheen sisällä julkista

openly had always been unthinkable. (Jørgensen 2000, 49.) I have speak of things that, for a number of people, will be nothing but incredible nonsense because, in fact, they go beyond the limits of what is possible. It will be difficult for them, no doubt, to get an exact idea of my feelings were in the midst of the extraordinary peculiarities of my life. (Barbin 1980, 15.)

403 *I setting him up as my judge, I had put my destiny in his hands, as it were. "My child," he said to me, "the situation is extremely grave and demands serious reflection. I cannot, at this very moment, trace out a line of conduct for you. Come back tomorrow, and in two days I shall be able to give you my opinion."* (Barbin 1980, 62.)

404 *Standing near my bed, the doctor considered me attentively, full of interest, while giving vent to muffled exclamations of this sort: "My God! Is it possible?" <...> The poor man was in a state of terrible shock! Sentences escaped from his throat by fits and starts, as if he were afraid to let them out. <...> Madame P. understood absolutely nothing. Out of pity for me, she insisted on shortening this fatiguing scene by hurrying the doctor away. <...> "Mademoiselle Camille," she said to me, "I've sent for the remedies that the doctor prescribed. But he shall not come back; I would not hear of it."* (Barbin 1980, 69.)

405 *For lack of knowing it, they made all kinds of unfavorable comments, and at last some charitable busybodies, as are always to be found, believed it was their duty to warn Madame P. in the name of morality, which had been outraged by our daily behavior in the presence of our students. <...> They made a crime out of the fact that I kissed Mademoiselle Sara too often. <...> Still, they never said a word to accuse me; their dealings with me were always affectionally polite. Nevertheless, I thought I saw that their curiosity was on the alert. (Barbin 1980, 56, 57.)*

406 *But he saw two uniformed men and got up. What's this? In came two sheriff's deputies in brown uniforms. "Sir, you have to come with us. We have a warrant."/ "A what!"/ "A warrant for arrest for mental examination." Good Lord, my sister's done it. (McCloskey 2000, 96.) "His wife stayed through the first hour but then grew angry and went off to bed. She had told Donald, "I expect your mother to support us," support in the gender cop and psychiatric nurse approach. "What do you mean 'us?'" "Last night I talked to your sister again. I'd like you to take pills for your mania. She wants to commit you as mentally incompetent." (McCloskey 2000, 57.)*

ja siten jaettua lasten ja vaimon kanssa.⁴⁰⁷ Deirdren ajatuksista voi päätellä, että lasten, vaimon ja sukulaisten tiedon ja ymmärryksen puute johti hänen mielestään tilanteen kärjistymiseen perheessä. Kuten edellisessä luvussa toin esille, ihmisen käyttäytymiseen vaikuttaa usein pelko kaikkea uutta ja vierasta kohtaan.

Tutkimusaineistossa nousi esille myös kokemuksia, joiden perusteella voi sanoa, että epävarmuus toisten sukupuolta koskevasta tiedosta, ymmärryksestä ja kompetenssista ei ollut ainoa kokemus aineistossa. Kaikilla elämäkertojen kirjoittajilla oli myös kokemuksia, että muut ihmiset kykenivät kohtaamaan heidät eri tavoin sukupuolensa kokevina ja jopa heidän halunsa korjata sukupuolensa subjektiivista kokemustaan vastavaksi. Esimerkiksi Herculinen lääkäri kehotti Herculineaa kaikesta julkisesta kohusta ja syytöksistä huolimatta pitämään päänsä pystyssä, koska katsoi Herculinella olevan siihen oikeus. Lääkäri kehotti siitäkkin huolimatta, että hän ymmärsi, että Herculinella tulisi olemaan vaikeaa.⁴⁰⁸ Kate toteaa, että ihmisissä herää aina vastarintaa, kun joku luopuu esimerkiksi miehenä olemisen etuoikeuksistaan. Katen ajatuksin kompetenssia on myös vastuun ottaminen toisten hyvinvoinnista, jos itse kokee, että etuoikeudet tuhoavat sekä itsen että toiset.⁴⁰⁹

Sukupuolta koskevaa kompetenssia on myös, että pystyy tunnustamaan oman sukupuoleen liittyvien tietonsa ja taitonsa rajallisuus, kuten hollantilainen TV-tuottaja teki, joka peruutti Deirdren esiintymisen, koska hän ei kyennyt käsittelemään ristiinpukeutumista⁴¹⁰. Sukupuolta koskevaa kompetenssia osoittaa myös, että asiaa tuntemattomana ja tietämättömänä osaa etsiä tarvittavan tiedon ja taidon muualta ennen varsinaista päätöksentekoa. Herculinen elämässä tämäntapaista riittävää sukupuolta

407 *With children around the house it was agreed that Donald better put the crossdressing farther back into the closet. A mistake, thought Deirdre later, though a mistake we made together. Donald became cunning at hiding the crossdressing, so that his wife formed a low estimate of how much he dressed, and the children never knew. <...> Mainly he left her clothing alone; he had accumulated a little of his own. A trivial thing. Forget it. Since they never talked about it, his wife had no check on her estimate. It therefore came as a shock to her when he finally came spinning out of the closet, at any rate to club meetings and to an occasional startled citizen at a suburban mall far from home. She thought it was entirely new and that he had gone crazy.* (McCloskey 2000, 14.)

408 *I had also seen Doctor H. <...> Then, smiling gaily, he said to me, "You know what a storm you've raised and the many misdeeds that you are accused of. Don't pay any attention to all that. Walk with your head up; you have the right to do so. It will be difficult for you, perhaps. That's understandable.* (Barbin 1980, 91.)

409 *People ask me what it was like to have had that kind of privilege, what it was like to lose it, why in the world did I give it up. To have it was like taking drugs, to get rid of it was like kicking a habit. I gave it up because it was destroying me and the people I loved.* (Bornstein 1995, 108.)

410 *A week later the producer called up apologetically. "I'm sorry, Mevrouw McCloskey, but we're not going to do the show." "Oh?" "The presenter can't handle your gender crossing." "I understand." Dutch people tolerant in official theory, but not every one of them is therefore enthusiastic about social deviation or comfortable with a threat to masculinity. The poor man. Maybe he should see a psychiatrist.* (McCloskey 2000, 149.)

koskevaa kompetenssia edusti hiippakunnan edustaja, joka hankki lisätietoa oman lääkärinsä avulla. Deirdre sai apua ekonomistiyöstävältä ja samassa tiedekunnassa työskentelevältä kollegaltaan Garyltä.⁴¹¹

Ihmisen sukupuolta koskevassa kompetenssissa saattaa ilmetä myös vaihtelua tilanteen mukaan. Tutkimusaineistosta selviää, että muun muassa Deirdren vaimo toimi tällä tavalla. Toisinaan, kuten edellä kuvasin, hän saattoi kieltäytyä kohtaamasta Deirdren ristiinpukeutumista. Toisinaan hän saattoi hankkia lääketieteellistä tietoa ja psykoanalyttisiä artikkeleita ristiinpukeutumisesta. Hän myös tapasi Deirdren endokrinologin uudestaan huolimatta siitä, että hänen suhtautumisensa asiantuntijaan ei ensimmäisen tapaamisen jälkeen ollut myönteinen.⁴¹²

Transsukupuolisten elämässä tuttujen ihmisten sukupuolta koskeva kompetenssi joutuu koetukselle ei vain sukupuolenkorjausprosessin aikana vaan myös sen jälkeen. Kate kertoo, että hän palasi sukupuolenkorjauksensa jälkeen menneeseen vähitellen. Hän oli pelännyt, ettei kuulisi enää koskaan ystäviään. Hän pelkäsi myös olla kosketuksissa ystäviinsä ja pohti, mitä kaikkea he hänestä ajattelivat. Kate sanoo olevansa kiitollinen siitä, miten avoimia hänen miehenä tuntemansa ystävät olivat mieleltään ja sydämeltään.⁴¹³ Christine kertoo kohtaamisestaan nuoruuden ystävänsä Tomin kanssa kymmenen vuotta sukupuolenkorjauksensa jälkeen. Tom tunnustaa, että hän ymmärtää Christineä paremmin nyt muutoksen jälkeen kuin aiemmin.⁴¹⁴

Myös läheisten, kuten vanhempien, sosiaalisen verkoston kompetenssi tulee testatuksi. Esimerkiksi Christinen isä kertoi Christinelle myöhemmin,

411 *Everything that the Christian religion can offer by way of encouragement, consolation – I felt it then!...The few moments that I spent in the presence of that very great man are perhaps the most beautiful ones of my life. “My poor child,” he said to me when he had finished his questioning, “I don’t yet know how all this is going to turn out. Will you authorize me to make use of your secrets? For, although I know what to think in regard to yourself, I cannot be a judge in such a matter. I shall see my doctor this very day. I will come to an understanding with him about what course of action to take. So, come back tomorrow morning, and be at peace.”* (Barbin 1980, 77.) Gary kept his word, acting to the administration and the faculty as advocate for Dee and his strange thing to do. (McCloskey 2000, 93).

412 *The conversation with Mrs. Endocrinologist hardened his wife’s attitude. In June, while Donald was away at the convention in Cincinnati, his wife had gone to the medical library and did her only reading about crossgender, some psychoanalytic papers redolent of the 1950s and its homophobia. Then Mrs. Endocrinologist, then no more Mrs. Nice Gal, until a brief softening, and back.* (McCloskey 2000, 49.)

413 *The biggest gift for me after having gone through my gender change was getting back in touch with people I’d known when I was a guy. I really thought I’d never hear from them again. I thought they’d all think I was too weird to be in touch with. One by one, as I get back in touch with folks from my past, I can measure the continuity of my life. And I’m so grateful for their open minds and their open hearts.* (Bornstein 1995, 127.)

414 *I didn’t see Tom Chaney again until ten years later in 1956 <...> “You’ve changed a great deal,” he said with a smile, “but I think I understand you, now. I didn’t understand you before, you know.”* (Jørgensen 2000, 35.)

että hän ei voinut tavata läheisimpiään ystäviään kertomatta asiaa heille. Hänen ystävänsä eivät tarjonneet sympatiaa vaan ihailua. He halusivat kaikki innokkaasti toivottaa Christinen tervetulleeksi kotiin.⁴¹⁵ Christinen äiti ja sisar lähettivät hänelle Tanskaan leninkejä, kävelypukuja, kenkiä, käsineitä ja käsilaukkuja. Christinen täti Augusta muistutti, että Christinen vanhemmat halusivat hänen onneaan, vaikka tosiasiaa he eivät ehkä vielä ymmärtäneet Christinen sukupuolta koskevaa muutosta. Käytännössä Christinen viesti tarkoitti samaa kuin, että he olisivat saaneet kuolinviestin. He kummastelivat, mistä Christinen asia voisi johtua, mikä oli mahdollisesti mennyt väärin ja olivatko he jättäneet tekemättä jotakin. Siitä huolimatta he tukivat Christinen valintaa.⁴¹⁶ Sukupuoleen liittyvää kompetenssia on myös, että pystyy kohtaamaan asian, vaikka sitä ei ymmärtäisi tai hyväksyisi omalla kohdallaan. Kysymys on siitä, että muut pystyvät kohtaamaan ja hyväksymään asianomaisen ihmisen oman arvojärjestelmän ristiriidattomuuden.⁴¹⁷

Tiedon hankkiminen ja siten oman sukupuoleen liittyvän kompetenssin vahvistaminen antaa valmiuksia itsenäisiin päätöksiin. Ne antavat välineitä tilannearviointiin ja auttavat välttämään ratkaisuja, jotka ovat yksilön kannalta tuhoisia. Christine kertoo, että hän teki päätöksen lähteä Eurooppaan hakemaan apua, vaikka hänellä oli heikko kielitaito (Christine viittaa tällä muutamaan sanaan perustuvaan tanskan kielen taitoonsa). Hänellä oli vain muutamaan tekstiin perustuvaa tietoa sukupuolenkorjauksesta ja vähäinen matkakassa eikä tietoa, mitä itse sukupuolenkorjaushoidot tulisivat maksamaan. Christine kuvaa kirjeessään ystävilleen, että ratkaisu ongelmaan on vapaus elää omaa elämäänsä. Ratkaisu ei löydy esimerkiksi unilääkkeillä, itsemurhalla, tarkastelemalla tilannettaan onnettomuutena tai vankilassa olemisena.⁴¹⁸

415 *Later, Dad told me the story of those difficult moments. "I told a group of a few intimate friends at the beach club. I couldn't go down and face them with the secret in my heart, and I felt a million percent better afterward. It was a wonderful reaction from those friends. No one offered sympathy, just admiration. They were all anxious to see you, not from curiosity, just to welcome you home."* (Jørgensen 2000, 119.)

416 <...> , and my mother and sister had indulged in reckless buying sprees, much to my delight. They'd sent dresses, suits, shoes, gloves and handbags, all of which helped to round out my meager wardrobe. <...> "They still don't understand this, Chris," Augusta said, "but you are their child, and if this will bring you happiness, they're all for it." (Jørgensen 2000, 123.) Mom and Dad were stunned and bewildered by facts they couldn't understand. Their immediate reaction was much the same as if they'd received word that I had died. Then, as Mom told me later, innumerable questions began to take over in their minds. How could such a thing be? What could have gone wrong? How had they failed? It was incomprehensible, it just couldn't be true. They were deeply upset and concerned for me, but in spite of their worry and confusion, they sent me the following cablegram: LETTER AND PICTURES RECEIVED. WE LOVE YOU MORE THAN EVER. MOM AND DAD. (Jørgensen 2000, 117.)

417 Pietarinen 1994, 18.

418 *Therefore, it was shortly before Christmas in 1949, that I made the decision to go first to Denmark, where I had relatives, and then to Stockholm, where I hoped I would find doctors*

Christine toteaa, että hän oli 26-vuotias ja viimein sellainen ihminen kuin hän halusi olla. Hänen elämänsä oli henkilökohtaisen päätöksen tulosta. Hän jatkaa, että on siksi yksin vastuussa siitä, oli päätös sitten oikea tai väärä. Christine toteaa, että päätöksellään hän loi paradoksin: Hän eli hänelle sopivaa elämää, mutta samalla se oli epänormaalia ja epätaivannaista.⁴¹⁹ Christinen kompetenssia tehdä itsenäisiä päätöksiä vahvisti myös psykiatri Georg Stürup todetessaan, että Christine on älykäs ja siten varmasti kykenee käsittelemään omia emotionaalisia ongelmiaan.⁴²⁰ Deirdren kokemus on, että hän ei ikinä tehnyt sukupuoleensa liittyviä päätöksiä kustannusten ja hyötyjen perusteella, vaikka ekonomisti onkin. Ekonomistina hän varmasti pitäisi ajatuksesta tehdä ratkaisuja edellistä näkökulmista.⁴²¹

Sukupuolta koskeva tieto, ymmärrys ja kompetenssi antaa kykyjä ja taitoja selvittää myös niistä muutoksista elämässä, jotka saattavat seurata sääntöjen ja kieltojen kyseenalaistamisesta. Deirdre kertoo tästä vuonna 1997 kirjoittamassaan joulukirjeessä. Ratkaisunsa myötä hän menetti rakastamansa perheen. Siitä huolimatta hän on onnellinen, elää täyttä ja mielenkiintoista elämää ja on paljon rauhallisempi kuin aiemmin.⁴²² Katelle sukupuoleen liittyvä tieto, ymmärrys ja kompetenssi antoivat välineitä päästä koetuista kriiseistä sekä välineitä mennä askel eteenpäin uusiin kriiseihin oman sukupuolensa työstämisessä⁴²³. Christinelle tieto antoi ymmärrystä

who would be willing to handle my case. (Jørgensen 2000, 85.) *I was going to Europe on the basis of a few scattered medical reports. I had very little money and no immediate prospects for getting more and I had no way of knowing what the cost for further treatments would be. I spoke no foreign languages, except for a few words of greeting in Danish.* (Jørgensen 2000, 86.) *The answer to problem must not lie in sleeping pills and suicides that look like accidents, or in jail sentences, but rather in life and the freedom to live it.* (Jørgensen 2000, 90.)

419 *I was, at last, the person I wanted to be and I had no wish to alter anything. Regardless of the unknown, I knew my life was a result of my own decisions, right or wrong, and that I alone was responsible for them. I was twenty-six years old, <...>... I had created a paradox; a life that was to be, for me, abnormal and unconventional.* (Jørgensen 2000, 171.)

420 *Dr. Stürup, at the time, was psychiatric advisor to the Danish State Prison System <...> "Finally, I knew it was impossible to go further and I felt you could not be cured, psychologically. After many visits, it was finally clear to me. I felt you were an intellectual type and was certain you would be able to handle your own emotional problems, afterwards.* (Jørgensen 2000, 103.)

421 *And later in the crossing from man to woman Donald/ Deirdre never doubted. He and then she didn't "decide," though an economist would like to think this way, in terms of cost and benefit and a decision.* (McCloskey 2000, 51.)

422 *The darkness has been my marriage family. I beg their forgiveness, I beg their love. I will love them always. But you can see I am not unhappy. On the contrary, I am at peace as never before. My life is full and interesting – I try not to bore my friends! I live well. I wish you such a blessed life as mine, <...>* (McCloskey 2000, 265.)

423 *I mapped out the recurring of the several identity crises I've experienced in my life: first I question an identity that I have, then I see all its bad qualities, and eventually I lose it or give it up. Then I get what seems to be a new, more pure, more unshakable identity, and I go through learning the ropes about what it means to be that new identity. Then,*

tarkastella muutoksensa seurauksia myös läheistensä, kuten perheensä, elämälle⁴²⁴.

Omaa sukupuoleen liittyvä kompetenssi antaa asianomaiselle itselleen mahdollisuuden tarkastella myös toisten toimintaa itseä kohtaan uudella tavalla. Kate toteaa, että on liian helppoa näytellä uhria ja vain todeta, että muut ihmiset ovat pahansuopia. Katen mukaan se ei ole rakastava tai oikeutettu tapa tarkastella toisia ihmisiä. Hän itse alkoi katsoa sukupuoltaan määritteleviä toisin ja päätyi siihen, että nämä ihmiset pelkäävät määrittellä hänen sukupuoltaan, koska samalla he määrittelevät omansa.⁴²⁵

Tutkimusaineiston perusteella voin todeta, että ei ole olemassa mitään institutionaalista tahoja kuten perhettä, sukulaisia, lääketiedettä, koulua tai kirkkoa, jonka edustajat itsestään selvästi pystyisivät ylittämään oman arvojärjestelmänsä tai joilla olisi riittävä sukupuoleen liittyvä kompetenssi instituutioon kohdata sukupuolensa kanssa kamppaileva henkilö. Avunsaanti näyttää olevan hyvin sattumanvaraista, koska se on riippuvainen kohdalle tulevan yksilön sukupuolta koskevasta kompetenssista pikemmin kuin hänen edustamastaan instituutiosta. Eeva-Kaisa Toivonen toteaa, että transsukupuolisten avun hakemiseen liittyy yhä edelleen ongelmia. Esimerkiksi useimmille suomalaisille ammattiauttajille transsukupuolisuus on tuntematon ilmiö, mikä vaikeuttaa transsukupuolisen asiakkaan kohtaamista.⁴²⁶ Ihmisen sukupuoleen liittyvään kompetenssiin kuuluu myös kyky hankkia apua. Tunne, että ei saa riittävästi apua tai olisi tullut edes asianmukaisesti kuulluksi, herättää epäluottamuksen järjestelmään ja ennen kaikkea omaan sukupuolta koskevaan tietoon, ymmärrykseen ja kompetenssiin.

Tutkimusaineisto kuvaa, miten toisten ihmisten tiedon puute oli elämäkertojen kirjoittajille yksi syy kirjoittaa omaa transsukupuolisuuttaan koskeva elämäkertansa. Katelle elämäkerta oli myös keino ottaa rajattaminen toimintana ja lähteä vaikuttamaan sukupuolijärjestelmään. Kuten hän itse toteaa, ihmisten vastustuksesta huolimatta hän sanoo haluavansa puhua järjestelmästä, jossa hänellä on kokemuksia sekä etuoikeuksista että

once I'm comfortable in the new identity, I question that, and the identity crisis starts all over again. It's what I did with gender; it's what I'm still doing with gender. (Bornstein 1995, 118.)

424 <...> , *I began to feel much more secure about the acceptance by my parents of the transition in my life. Though I didn't realize then to what extent, their lives had changed almost as much as mine.* (Jørgensen 2000, 123.)

425 *I kept hearing people define me in terms they were comfortable with. It's easy to play victim, and to say that these people were being malicious, but assuming the worst about others is simply not truth, and it's not a loving or empowering way to look at other people. So, I began to look at their investment in defining me. What I found was that each person who was anxious to define me had a stake in maintaining his or her own membership in a given gender. I began to respect the needs of those who had a stake in their genders.* (Bornstein 1995, 50–51.)

426 Toivonen 1997, 87.

elämästä etuoikeuksien ulkopuolella. Hän haluaa rikkoo hiljaisuuden, joka ylläpitää binaarisuutta.⁴²⁷

Deirdrellä oli samanlaiset pyrkimykset kuin Katella. Deirdre kertoo, miten hän kehottaa toisia ristiinpukeutujia avoimuuteen. Hänen neuvonsa on, että kerro itse ennen kuin muut ehtivät kertoa. Hän itse lähetti julkisen kirjeen kollegoilleen yliopistossa, puhui avoimesti sanomalehdille sekä alkoi neuvoa muita ristiinpukeutujia. Deirdren kokemuksen mukaan tuki omalle asialleen pitää hakea mahdollisimman korkealta taholta, koska alemmalla tasolla valitsee tavallinen maalaisjärki, jonka avulla ihmiset eivät kykene käsittelemään sukupuoliristiriitaa vaan pelkäävät ja siksi syrjivät. Deirdre viittaa omaan työyhteisöönsä yliopistossa ja tarkoittaa korkealla tasolla tiedekuntaa. Hän muistuttaa, että tuen saaminen esimerkiksi vain omalta osastolta tai laitokselta ei vielä riitä. Avoimuudesta oli seurauksena, että Deirdren jälkeen yliopiston henkilökunnassa ”ulostulleet”, kuten Tennessee yliopiston kemian professori, sai ammatillista ja myötätuntoista suhtautumista osakseen.⁴²⁸ Deirdren esittämää avoimuutta Christinen elämässä symbolisoi hänen elämänsä tärkein kirje, jonka hän lähetti Tanskasta kesäkuun 8. päivä vanhemmilleen. Tuossa kirjeessä hän kertoi avoimesti matkansa tarkoituksen ja elämänsä päämäärän sukupuolisena.⁴²⁹

Christinen työ toisten ihmisten sukupuolta koskevan tiedon, ymmärryksen ja kompetenssin vahvistamiseksi 1950-luvulla tapahtui sekä suhteessa toisiin transsukupuolisiin että lääketieteeseen. Christine uskoo, että siihen aikaan hänen nimestään tuli synonyymi seksuaalisuutta koskeville ongelmille.⁴³⁰ Christine tuki endokrinologi Hamburgerin työtä jatkamalla

427 *I've come from a place of privilege and I am now experiencing life as very different and non-privileged. And there are plenty of people who wouldn't want me to talk about this. I break this silence and the silence is what keeps the binary, and the oppression done in its name, in place.* (Bornstein 1995, 111.)

428 *Later that was Deirdre's advice to gender crossers: get ahead of the news. Tell people yourself before they hear of it. So Dee sent a letter out to all her colleagues, men and women, at Iowa and in economic history: <...> On the same theory – appealing to their best side, not being ashamed, no closet, ever again – he spoke openly to newspapers, <...> (McCloskey 2000, 87–88, 90.) Later Deirdre would advise other gender crossers: Get support at the top. Never approach through channels, from the bottom. Personnel departments are not at present equipped to handle gender crossing with common sense, the common sense of “one more woman, one less man.”⁵ The lower people will discriminate in fear of imagined gender anxieties at the top and will indulge their own. But the top people have fewer anxieties, not more. (McCloskey 2000, 93–94.) Later when a male-to-female professor of chemistry came out at the University of Tennessee the president was impatient with the anxieties of his subordinates: “Grow up,” he said, “This is not a big deal.” Stephan Thorne tells of going to the chief of the San Francisco Police Department, telling him that she was a become a he. The chief was “professional and compassionate” and supported without fuss. (McCloskey 2000, 94.)*

429 *As the day of her leave-taking drew closer, I began to write the most important letter of my life, the letter to my family, which Tante Tine had promised to deliver, personally.* (Jørgensen 2000, 113.)

430 *I believed that since my name had become synonymous with problems of a sexual nature, <...>* (Jørgensen 2000, 208.)

tapaamisia lääkäriensä kanssa. Christine sai yhä enemmän kirjeitä toisilta transsukupuolisilta. Kirjeistä saamansa tiedon ja omat kokemuksensa hän jakoi lääkäriensä kanssa. Yhteistyö antoi mahdollisuuden hänen lääkärielleen valmistella lääketieteellistä julkaisua transsukupuolisuudesta. Hänen tavoitteenaan oli, että artikkelin avulla lääketieteen ja lainsäädännön kentän jäykät mielipiteet saattaisivat korjaantua.⁴³¹ Nämä tapaamiset herättivät Christinessä, vaikka hän ei kokenut erityisesti nauttivansa asiasta, voimakkaan vastuuntunnon toisista. Toiset nousivat hänelle merkittävämmäksi asiaksi kuin hänen oma elämänsä tai oma kunnianhimo.⁴³² Myös tohtori Alfred Kinsey haastatteli Christineä tutkimuksiinsa. Kinsey kiitteli lähettämässään kirjeessään Christineä erityisesti siitä, että tutkimuksen avulla tämän antamasta materiaalista voisi olla hyötyä myös muille ihmisille. Tuohon aikaan Kinsey valmisteli perusteellista selostusta nimeltään *Sexual Behavior in the Human Female*.⁴³³

Myös Herculinella on ollut vaikutusta toisten sukupuolta koskevan tiedon, ymmärryksen ja kompetenssin vahvistumiseen. Herculinesta kerättyä tietoa on käytetty aikanaan ja käytetään yhä nykypäivänäkin esimerkkinä niin lääketieteellisessä kuin muiden alojen sukupuolta ja hermafrodiitteja koskevassa keskustelussa ja tutkimuksessa. Herculinen ei kuitenkaan voi sanoa lähteneen toisten kompetenssin vahvistajaksi ja lääketieteellisen tiedon kartuttajaksi vapaasta tahdostaan, vaan hän koki itsensä pikemminkin esineeksi⁴³⁴.

431 *This time, however, my consultations had little to do with me, but were related to the hopes and fears of other people who had read of my case, expressing a seemingly genuine desire for alteration of sex. I carried with me a briefcase full of most challenging of the letters, to pass on to Dr. Hamburger. All of the queries contained pleas for understanding and help, and with each passing week, the number of letters increased. <...> As I discussed these problems with Dr. Hamburger in Copenhagen that May of 1953, he told me he was preparing a report for the medical profession, based on the personal appeals he and I both have received. He was hopeful that it would help alter some of the rigid medical and legal opinions, then current, and perhaps lead to legislative revisions.* (Jørgensen 2000, 204.)

432 *After my visit with Dr. Hamburger, it occurred to me that aside from my own personal aspirations, I somehow represented a concept that might possibly be important to others. Success and acknowledgement, therefore, represented something larger than my own life or ambitions. I can't say I particularly relished the idea, but it was a responsibility I felt strongly, nevertheless.* (Jørgensen 2000, 205.)

433 *I had received a letter from Dr. Alfred Kinsey, inviting me to be interviewed at the Institute for Sex Research at Indiana University in Bloomington. <...> His initial letter to me read in part: Certainly you would be contributing very materially to our research and the ultimate benefit to all the people who are utilizing the material on our research. (Jørgensen 2000, 207.) At the time, Dr. Kinsey was preparing material for his exhaustive report, *Sexual Behavior in the Human Female*. (Jørgensen 2000, 208.)*

434 *When that day comes a few doctors will make a little stir around my corpse; they will shatter all the extinct mechanisms of its impulses, will draw new information from it, will analyze all the mysterious sufferings that were heaped up on a single human being. O princes of science, enlightened chemists, whose names resound throughout the world, analyze them, if that is possible, all the sorrows that have burned, devoured this heart down to its last fibers; all the scalding tears that have drowned it, squeezed it dry in their savage grasp!* (Barbin 1980, 103.)

Christine totesi viisi vuotta sen jälkeen, kun hän oli palannut Tanskasta Yhdysvaltoihin, että lehdistön ja hänen kohtaamiensa ihmisten asenteet olivat muuttuneet.⁴³⁵ Myös Kate on havainnut ilmapiirin muuttuneen sukupuoleen liittyvissä asioissa. Kate toteaa elämäkerrassaan, että avoimuus transsukupuolisuudesta on tuottanut tulosta. Ihmiset tekevät kysymyksiä, mikä on hyvä merkki. Hänen kirjoittamansa kirja, ja monet muut sanallistamisen keinot, toimintatavat, taide ja politiikka sekä muu sukupuoliaktivismi osoittavat, että ihmisillä on valmius käsitellä sukupuolta koskevia ajatuksia ja niitä koskevaa hämäryyttä.⁴³⁶

Eeva-Kaisa Toivonen toteaa, että asenneilmasto nykypäivänä on muuttunut ja muuttuu edelleen parempaan suuntaan. Transsukupuolisuuteensa hoitoa hakevissa tämä näkyy Toivosen mukaan muun muassa siinä, että kaksikymmentävuotiaat ovat kasvaneet jo maailmassa, jossa on korostettu oikeutta olla oma itsensä, toisin kuin vanhemmat hoitoon hakeutuvat ikäpolvet. Asenneilmaston muutos saattaa olla syynä myös siihen, että transsukupuolihoitoihin hakeutuvien keski-ikä on laskussa, kuten Toivonen toteaa.⁴³⁷

Ihmiset osoittavat kysymyksillään halua vahvistaa omaa sukupuoleen liittyvää kompetenssiaan, ja jokainen, joka jakaa tietoa omasta transsukupuolisuudestaan, vahvistaa toisten tietoa, ymmärrystä ja kompetenssia kohdata sekä itsensä että muut ihmiset sukupuolisina. Sukupuolta koskevan kompetenssin vahvistuminen johtaa siihen, että ihminen voi itse valita, elääkö hän oman subjektiivisen sukupuolikokemuksensa ja määrätyn sukupuolen kanssa niin sanottua kaksoiselämää vai uskaltautuuko asianomainen tulla ”ulos kaapista” ja näin toimia kokemansa sukupuolen mukaisesti avoimemmin. Sukupuoleen liittyvä moninainen tieto luo perustan, jota vasten on mahdollisuus valita sukupuolensa. Valinnanvapaus tuo vapauden elää sukupuolisena haluamallaan tavalla eikä niin sanotun *common sense*n ja siten yhden sukupuolta koskevan arvojärjestelmän mukaan.

Kun ihmisellä on riittävästi tietoa kulttuurinsa sukupuolitetusta todellisuudesta ja omasta sukupuolestaan, hänellä on silloin mahdollisesti myös riittävästi ymmärrystä tarkastella kriittisesti sukupuolitettua todellisuutta ja omaa sukupuolisuuttaan. Hän ei ota sukupuolta ulkopuolelta annettuna ja itsestään selvänä asiana vaan osaa ajatella omaa sukupuolisuuttaan. Vaikka lähtökohtana on biologinen sukupuoli ja sen mukaan kasvatettu sosiaalinen sukupuoli, lopullinen sukupuoli on oman kehon ja henkilökohdaisen koettu ja ajateltu. Lopputulos voi hyvin olla myös se, mihin kättilö on

435 *Five years had passed since my return from Denmark. Thankfully, by then, the insane kinds of publicity that had followed me around the world had somewhat subsided, and slowly I was beginning to notice a more accepting attitude, both in the press and among the people I met.* (Jørgensen 2000, 264.)

436 *This book, and the many other words, acts, art, and politics of other gender activists attest that it's a time of cultural readiness for these theories – these ambiguities.* (Bornstein 1995, 111).

437 Toivonen 1997, 87.

syntymähetkellä päätynt. Oman sukupuolen ajattelminen ei tee ihmisistä transsukupuolisia vaan yhtä hyvin miehiä ja naisia. Tutkimusaineistossani vain Kate määritteli itsensä sukupuolenkorjauksen jälkeen transeksuaaliksi. Muut olivat miehiä tai naisia kaksijakoisen sukupuolijärjestelmän mukaisesti.

Sukupuolta koskevista asioista hankittu tieto, ymmärrys ja kompetenssi ei poista yksilön vierauden, häpeän ja syyllisyyden tunteja. Se ei myöskään vie pois toiseuden, ulkopuolisuuden tai vieraantumisen kokemuksia, mutta se saattaa antaa välineitä käsitellä myös näitä tunteja oman elämän voimavaroina. Samanaikaisesti rajattamisen kohtaaminen vastuksena saattaa vaikuttaa ihmisten sukupuolta koskevan ajattelutavan muutokseen ja sukupuolta koskevien rajojen, vastusten muuttumiseen maailmassa.

4.3.2 Kasvatuksen merkitys oman sukupuolen ymmärtämisessä

Tutkimusaineistossa Herculine kertoo, että hän tiedosti oman epäluonnollisen tilansa 17-vuotiaana, ja 25 vuoden iässä hän ymmärsi, että oli elänyt siihen asti elämänsä maailmassa vieraana.⁴³⁸ Deirdre oli jo yli viidenkymmenen alkaessaan etsiä tietoa ristiinpukeutumisesta. Kate vaikenä asiasta ensimmäiset kolmekymmentä ikävuottaan ja Christine oli yli kahdenkymmenen, kun hän ryhtyi aktiivisesti etsimään tietoa sukupuoliseen vierauteensa.⁴³⁹

Tutkimusaineiston perusteella voin todeta, että elämäkertojen kirjoittajien perheissä ei aikakaudesta riippumatta ole käsitelty transsukupuolisuuteen liittyviä asioita. Elämäkertojen kirjoittajien perheissä sukupuoleen kasvattamisen lähtökohtana oli lapsen kasvattaminen tytöksi tai pojaksi sekä heteroseksuaaliseksi biologisen sukupuolen mukaan. Katen mukaan tuo järjestelmä saattaa kantaa mukanaan myös piirteitä, joita ihmiset eivät välttämättä tunnista ja tunnusta itsessään olevan. Kate kuvaa heteroperheen lapsena, että hänen omassa ja ystäviensä perheessä naisviha oli kaikilla yhdenmukainen, mikä esti käyttäytymistä tai olemasta kuin tyttö.⁴⁴⁰ Etenkin Katelle, translapsia, ilmapiiri oli ongelmallinen.

438 *I reached seventeen. My condition, although it did not present anxieties, was no longer natural. <...> I am twenty-five years old, and, although I am still young, I am beyond any doubt approaching the hour of my death. I have suffered much, and I have suffered alone! Alone! <...> That aged did not exist for me. As soon as I reached that age, I instinctively drew apart from the world, as if I had already come to understand that I was to live in it as a stranger.* (Barbin 1980, 19, 3.)

439 *By 1994, age fifty-two, I had been married those three decades, had two grown children <...> (McCloskey 2000, xiii) For the first thirty-or-so years of my life. I didn't listen, I didn't ask questions, I didn't talk, I didn't deal with gender – <...> (Bornstein 1995, 21.) I am twenty-four years of age and I know exactly what I am asking you to do in requesting this operation.* (Jørgensen 2000, 104.)

440 *Growing up, the one thing that was consistent in my family, and in the families of all my friends, was an interesting form of misogyny. It was the one area in which I was*

Elämäkertojen kirjoittajien sukupuolen mukaiseen kasvattamiseen ei sisällynyt tietoa transsukupuolisista, transvestiiteista tai eri kulttuureissa olevasta "kolmannesta sukupuolesta". Tutkimusaineistosta ei löydy ainoatakaan mainintaa siitä, että asioista olisi perheissä puhuttu. Näin ollen kirjoittajilla ei ollut lapsuudessa ja nuoruudessa riittävästi tietoa ja ymmärrystä käsitellä itsenäisesti tai ympärillä olevien aikuisten kanssa sukupuoleensa liittyvää vierauden tuntoa niin, että se olisi jo varhain voitu määritellä transsukupuolisuuteen kuuluvaksi tunteeksi. Sukupuolen moninaisuuteen liittyvän tiedon puute ei ole kuitenkaan ollut este transsukupuolisille tunnoille. Siitä syystä sukupuoleen liittyvien kehon tunteiden muutokseen johtava aktiivinen jäsentäminen sijoittui kaikilla elämäkertojen kirjoittajilla vasta aikuisikään, jolloin heidän oli mahdollista itsenäisesti hankkia tietoa.

Filosofi Ritva Ruotsalainen toteaa, että syntymän jälkeen määritellyllä sukupuolella ja sukupuolen mukaisella kasvatuksella voidaan ennustaa lapsen tuleva sosiaalinen sukupuoli.⁴⁴¹ Merja Rastan tutkimus vuorostaan osoittaa, että mitä selkeämmät sukupuolten väliset eroavuudet ovat ja mitä selkeämmin niitä perheen sisällä toteutetaan, sitä vähemmän jää lapselle mahdollisuuksia rakentaa sosiaalista sukupuoltaan.⁴⁴² Transsukupuoliset osoittavat, että yksittäisissä tapauksissa sukupuolen mukaisesta kasvatuksesta ei voi ennustaa lapsen tulevaa sukupuolta, vaikka se tilastollisesti olisi-kin ennustettavissa.⁴⁴³ Merja Rastan tutkimus ei millään muotoa paljasta, ovatko vanhempien sukupuoliroolit transsukupuolisten perheissä olleet erilaiset kuin ei-transsukupuolisten perheissä. Elämäkertojen kirjoittajien perheissä vanhemmat näyttävät toteuttaneen perinteisiä sukupuolirooleja. Se ei ole ollut esteenä tutkimieni transsukupuolisten omaa sukupuolta koskevalle vierauden tunnolle lapsuudessa eikä sukupuoliroolien moninaisuudelle aikuisuudessa.

"Sukupuolen mukainen kasvatusta" ja "ennustaminen" viittaavat kaikki siihen, että lapsi olisi vanhempien sukupuoliroolit monella tavalla vanhempien sukupuoliroolit passiivinen aikuisten ihmisten tekojen kohde. Näin ollen lapsi olisi ikään kuin, kärjistäen todeten, passiivinen tuote luodessaan sukupuolisena suhdetaan maailmaan. Lapsi siten toteuttaisi vain sitä, mitä häneltä odotetaan tietyn sukupuolen mukaisen kasvatuksen sekä siihen liittyvän tiedon, ymmärryksen ja kompetenssin perusteella. Transsukupuoliset osoittavat, että näin ei ole kaikkien lasten kohdalla. Vartokin toteaa, että ihmisellä on myös yksilöllisesti koettu elämä. Lapsilla ja nuorilla on kyky

consistently told NO. No, you cannot behave like, look like, or be a girl. (Bornstein 1995, 105.)

441 Ruotsalainen 1995, 315.

442 Rastas 1992, 315.

443 Eeva-Kaisa Toivonen (1997, 83) toteaa, että transseksuaalisuuden syitä hakevissa tutkimuksissa on luovuttu ajatuksesta, että transseksuaalin taustalla olisi jonkinlainen tyypillinen kasvualusta. Lapsuuden kasvualusta ei kuitenkaan ole merkityksetön. Rohkaiseva ja itselleen rehellisyyteen kannustava tunnelmasto, jossa hyväksytään, että lapsi on sellainen kuin hän on, lapsen on kuitenkin helpompi löytää transsukupuolisuutensa ja tuoda se varhemmin esille.

kysyä, hämmästellä ja nähdä läpi aikuisten sopimusten varaan rakennetun yhteiskuntaelämän⁴⁴⁴.

Michel Henryn mukaan ihmisellä on itsenäisesti, tiedostamatta ja aktiivisesti toimiva keho, jonka subjektiivinen kehollisuus on ihmisen alkuperäistä olemista. Se on ihmisen kokemuksellinen maailma, jossa elämme, liikumme ja tunnemme. Ulkoisen havainnoinnin kohteena olevat orgaaninen ja objektiivinen keho liikuttavat tuota subjektiivista kehoa.⁴⁴⁵ Ilman aktiivisen kehon liikettä ei ole aistimuksia tai aistituntoja. Aistimisen avulla maailma tulee meille todelliseksi. Aistiminen on edellytys tiedolle ja tekee mahdolliseksi merkityksenannon ja merkitysten jatkumon sekä harkinnan, ymmärryksen, arvioinnin ja muistamisen.⁴⁴⁶ Kehossa ovat tallennettuina aistitut subjektiiviset kokemukset. Nämä subjektiiviset kokemukset heräävät, kun keho kohtaa vastuksen, ja tulevat puhetodellisuuden avulla jäsenneyksi. Ihmisten välinen todellisuus tulee kokemuksiimme, ja siten pystymme jakamaan kokemuksiamme yhteisten käsitteiden avulla.⁴⁴⁷

Keho on näin ollen omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen subjektiivinen perusta. Kehon sukupuoleen liittyvät aistitunnot heräävät suhteessa vastuksiin, kuten sukupuolijakoon, stereotyyppioihin ja selontekovelvollisuuteen. Jälkimmäiset ovat kulttuurisesti tuotettuja ja siten tarvitsemme tunteiden ja kokemustemme ymmärtämiseksi sekä käsittelemme jäsentämiseksi myös tietoa sukupuolijaon, stereotyyppien ja selontekovelvollisuuden tuottamisen historiallisista ehdoista.

Jotta ihminen kykenisi itsenäisesti muodostamaan ymmärryksensä omasta sukupuolestaan, voidaan olettaa, että hän tarvitsee tietoa vastuksista, joiden suhteen sukupuolta kulttuurissa jäsennetään. Tuo tieto on olennainen oman kehon sukupuolta koskevien merkityksellisten aistitunteiden ymmärtämiseksi. Ihminen sosiaalisena, yhteisössä elävänä jäsentää aina omat sukupuolta koskevat kokemuksensa yhteisen kielen ja kulttuurissa olevan sukupuolta koskevan tiedon avulla. Se on keino asettaa omat sukupuolta koskevat aistikokemukset mielelliseen suhteeseen maailman kanssa. Länsimaissa ihmiselle on asetettu vaatimus olla kyvykäs itsenäisesti muodostamaan käsityksiä ja tekemään omaa elämäänsä sekä siten myös sukupuoltaan koskevia päätöksiä.

Juhani Pietarinen toteaa saman asian puhumalla ihmisen autenttisuuden kehittymisestä. Epäautenttinen henkilö on sellainen, joka seuraa ja toimii kritiikittömästi noudattaen jonkun toisen ihmisen, ryhmän tai yhteisön käsityksiä. Autenttinen ihminen vuorostaan perustaa toimintansa itsenäiseen ja omakohtaiseen harkintaan. Autenttisuuden kehittymistä voidaan Pietarisen mukaan estää rajoittavalla kasvatuksella, indoktrinaa-

444 Varto 1991, 93–94.

445 Henry 1997, 107–109.

446 Henry 1997, 115, 129.

447 Henry 1997, 114–115.

tiolla, mielipiteen ilmaisun rajoittamisella tai auktoriteetin seuraamisen korostamisella.⁴⁴⁸ Autenttisuuden vaatimuksen mukaan sukupuolisesti autenttiseksi kasvaminen edellyttää sukupuolta koskevaa kulttuurista tietoa, mikä ei tarkoita, että subjektiivisen kokemuksen ja kulttuurisen tiedon tarvitsisi olla kuitenkaan vastaavia tai samansuuntaisia. Tämän osoittaa elämäkerroissa muun muassa Kate, joka ei määritellyt itseään ”virallisten” sukupuoliluokkien mukaan.

Sukupuoleen liittyvillä subjektiivisen kehollisuuden aistikokemuksilla, sukupuolta koskevalla kulttuurisella tiedolla ja ihmisen sukupuolta koskevalla tiedolla ja kompetenssilla sekä sukupuoleen liittyvällä kasvatuksella on selkeä yhteys ihmisen kykyyn ja taitoon toimia sukupuolisena yhteiskunnassa. Nämä kaikki yhdistyvät ihmisen toiminnallisessa kompetenssissa. Tämä tarkoittaa ihmisen kehollista aktiivisuutta eli monipuolista aistien käyttöä, aistituntojen tunnistamista ja tunnustamista, aistikokemustensa jäsentämistä ja ymmärtämistä. Toiminnalliseen kompetenssiin kuuluu, että ihminen pystyy erottamaan aistikokemuksista omasta mielestään sukupuolen kannalta merkitykselliset tunnot niin, että ne auttavat ihmisen omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisessa. Tämä on perusta sille, että ihminen voi vahvistaa vapauttaan valita sukupuolensa jo kulttuurissa vallitsevasta sukupuolisesta moninaisuudesta ja myös luoda moninaisuutta lisää. Tutkimusaineistossa Kate toteaa, että sukupuolinen moninaisuus edellyttäisi vapautumista sukupuolten ajattelemisesta kahden ulottuvuuden välisenä vastakohtana. Lähtökohtana pitäisi olla kieppua tuon linjan koko avaruudessa ja sen avulla löytää mahdollisimman monenlaisia sukupuolisena olemisen tapoja. Tämä ei kumoa ajatusta stereotyyppien tärkeydestä sukupuolta koskevassa avaruudessa.⁴⁴⁹

Ihmisten sukupuolisena olemiseen liittyvä tieto, ymmärrys ja kompetenssi sekä sen riittävyys ja laatu ilmenevät yhteiskunnassamme yleensä vain ongelmatilanteissa. Tämäntapainen ongelmatilanne on, kun syntyvä lapsi on intersukupuolinen. Tällöin koetuksella on vanhempien sukupuolta koskeva tieto ja ymmärrys. Tilanne vaikeutuu entisestään, jos intersukupuolisen lapsen sukupuoli on valittu ”väärin” ja hän kokee myöhemmin sukupuoliritiriitä ja päätyy aikuisena oman sukupuolensa korjaamiseen subjektiivisen kokemuksensa mukaisesti.⁴⁵⁰ Ongelmatilanne on myös, kun yksilö kokee, että hänen omaa sukupuolta koskeva kokemuksensa on ristiriidassa biologisen sukupuolen kanssa. Molemmissa ongelmatilanteissa kysytään ei vain yksilön omaa vaan koko hänen sosiaalisen verkostonsa

448 Pietarinen 1994, 22–23.

449 *Instead of imagining gender as opposite poles of a two-dimensional line, it would be interesting to twirl that line in space, and then spin it through several more dimensions. In this way, many more possibilities of gender identity may be explored.* (Bornstein 1995, 115–116.)

450 Samansuuntaisia ajatuksia tuli esiin Helsingissä Setan Transtukipisteessä järjestetyillä intersukupuolisuutta käsittelevillä Transtukipisteen kouluttajille suunnatuilla koulutuspäivillä 15.10.2004.

sukupuoleen liittyvää tietoa, ymmärrystä ja kompetenssia. Tuohon sosiaaliseseen verkostoon kuuluvat tutkimusaineiston perusteella muun muassa vanhemmat, sisarukset, sedät, tädit, isovanhemmat, opettajat, ystävät, tuttavat, naapurit, lääkärit ja hoitajat, palveluammattien edustajat sekä mahdolliset työnantajat.

4.3.3 Sukupuolen valvonta: lääketieteen yksinoikeus?

Innistä tuntui usein, että naiset sallivat hänen olla mahdollisimman paljon nainen ettei hän selviäisi ilman sitä. Ei sillä, että hän olisi koskaan halunnut olla fyysisesti nainen, ei, juuri siten, naisena miehenruumiissaan. Hän koki arvoituksellisen kakseuden tunteen. Hän oli naismies, niin kuin sanonta kuuluu, aivan kuten mytologiassa voidaan puhua lintumiehestä.

Nooteboom 1999, 115

Tutkimusaineistoni kirjoittajat ovat kaikki lääketieteen asiantuntemuksen avulla sukupuolenkorjauksen läpikäyneitä henkilöitä. Siksi yksi elämäkertojen keskeinen teema oli oman sukupuolen kokemus suhteessa lääketieteeseen ja hoitamisen käytäntöihin. Tuossa teemassa painottui kirjoittajien omaan sukupuoleen liittyvän subjektiivisen kokemuksen ja omaa sukupuolta koskevien lääketieteen objektiivisten havaintojen välinen suhde. Vaikka kirjoittajat ovat käyneet sukupuolenkorjausprosessinsa läpi eri aikakausina, väitän, että lääketieteen ja hoitamisen käytännöt sekä transsukupuolisen "hoitosuhde" ovat säilyneet pääpiirteissään laadullisesti samoina: sukupuolenkorjauksen katsotaan olevan ensisijaisesti lääketieteellinen kysymys.

Tässä luvussa lähtökohta on aineistolähtöinen, mutta havainnollistan asiaa myös sukupuolenkorjaukseen liittyvällä muulla tiedolla. Sukupuolenkorjaus on yhteiskunnassa säädeltyä tavalla, joka ei tule esille kirjoittajien kokemuksesta. Sukupuolenkorjaukseen liittyvät asiat eivät ole yleisesti tunnettuja, ja siten vain aineistolähtöinen käsittely saattaa johtaa tulkintaa harhaan, kun käsittelen aineistosta noussutta lääketieteen ja hoitamisen käytäntöjen ja sukupuolenkorjausta tahtovan transsukupuolisen suhdetta.

Tutkimusaineiston perusteella totean, että vastuksina lääketieteen ja hoitamisen käytäntöjen ja transsukupuolisen välisessä suhteessa toimivat, kuten ylipäättänsä oman sukupuolen jäsentämisessä, kulttuurin sukupuoli-jako ja sen rajat, stereotypiat, selontekovelvollisuus, toiset ja instituutiot ja niiden rajat. Lääketieteen ja hoitamisen instituutioiden edustajien kanssa transsukupuolisen subjektiivista kokemusta peilataan kulttuurin sukupuoli-jakoon ja sukupuolistereotypioihin. Niitä vasten transsukupuolinen selostaa sukupuoleensa liittyvää vierauden tai toiseuden tuntoa, yhteisöstään vieraantumisen kokemuksestaan (asemaa ja tilaa sukupuolisena yhteiskunnassa) ja sukupuoli- ja rikkomuksen kokemuksestaan välitilassa.

Keskeisimpänä vastuksena lääketieteen instituution ja transsukupuolisen suhteessa nousee esiin selontekovelvollisuus, jossa peilinä käytetään sukupuolijakoa ja stereotyyppioita. Osapuolet tuovat hoitamisen kohteena olevaan asiaan kaksi erilaista näkökulmaa: avun hakijan ja avun antajan näkökulman. Siksi hoitotilanteessa nousee väistämättä kysymys instituution edustajan ja transsukupuolisen sukupuolta koskevasta tiedosta ja kompetenssista⁴⁵¹. Pietarinen toteaa, että kompetenssi on tärkeä osa itsemääräävyyttä. Hoitotilanteessa tämä tarkoittaa Pietarisen mukaan, että instituution edustajat pitävät huolta ihmisen itsemääräävyydestä. Tämä tarkoittaa sukupuolenkorjauksessa riittävän tiedon ja informaation saamista sukupuolisuudesta yhteiskunnassa sekä sukupuolenkorjaukseen liittyvistä riskeistä. Itsemääräävyyteen tukeminen tarkoittaa myös, että transsukupuolista rohkaistaan ja autetaan hankkimaan tarpeellista tietoa. Sukupuoleen liittyvän kompetenssin turvaaminen tarkoittaa asiaa koskevan tietämättömyyden poistamista. Näin ollen hoitotilanteessa transsukupuolinen aina osoittaa omaa sukupuoleen ja sukupuolen korjaukseen liittyvää tietoaan, ymmärrystään ja kompetenssiaan eli kykyään tehdä päätöksiä itseään koskevassa asiassa.

Filosofi Michel Foucault toteaa, että olemme ainoa sivilisaatio, jossa virkailijoille maksetaan siitä, että he kuuntelevat ihmisen tunnustavan sukupuolensa. Totuus ja sukupuoli on liitetty yhteen, ja jokaiselle on tullut velvoittavaksi tunnustaa oma sukupuolensa ja sen ilmenemismuodot. Instituutioiden edustajat, kasvottomat toiset, valtainstansseina suorastaan yllättävät meitä puhumaan sukupuolestamme mahdollisimman yksityiskohtaisesti, kuten Foucault toteaa.⁴⁵² Maailmassa on olemassa siten monenlaisia suhteita, joissa sukupuoli, valta ja oma kehollisuus kietoutuvat ja vaikuttavat toisiinsa⁴⁵³.

Transsukupuolisten hoitokäytännöissä on nähtävissä kehitys, jonka lähtökohta on Foucaultin mukaan poikkeavien ilmiöiden kriminalisoinnissa ja samojen ilmiöiden myöhemmässä medikalisoinnissa⁴⁵⁴ yhteiskunnassa kahdensadan viime vuoden aikana.⁴⁵⁵ Transsukupuolisten tapauksessa su-

451 Pietarinen 1994, 27–28.

452 Foucault 1998, 14, 49. Michel Foucault (1998) toteaa, että 1700-luvulta lähtien valtainstanssit ovat tuottaneet mekanismin, sukupuoleen liittyvän mielenkiinnon. Analysoinnin, tutkimisen, kirjaamisen, luokittelun ja sen täsmentämisen sekä vaikenemisen avulla sukupuolidiskurssit toimivat ja vaikuttavat omalakisesti kaikkialla. Ks. myös Stålström (1998).

453 Williams ja Bendelow 1998, 19.

454 Raimo Tuomaisen (1995, 14–17, 42–43, 55, 58) tulkitsemana medikalisaation käsitteellä viitataan ennen kaikkea lääkärin ammattikuntaan, joka valvoo sekä oman työnsä sisältöä että maallikoita. Maallikoita valvotaan lähinnä siitä syystä, että heillä ei katsota olevan terveyden ja sairauden kysymyksiä koskevaa asiantuntijuutta ja tästä syystä he ovat riippuvaisia asiantuntijoiden osaamisesta. Medikalisoidessaan eli määriteltessään lääketieteellisesti ihmisten käyttäytymistä lääketiede toimii yhdessä valtiovallan kanssa. Tavoitteena on lääketieteen keinoin vähentää ja poistaa poikkeavaa käyttäytymistä ja toimintaa yhteiskunnassa sekä normalisoida ihmisten toimintaa. Ks. myös Conrad ja Schneider (1980).

455 Foucault 1998, 104.

kupuolen medikalisointi näkyy siinä, että sukupuoliristiriidan toteaminen edellyttää lääketieteen selvitystä. Mikäli sukupuoliristiriitaa kokeva haluaa virallistaa kokemansa sukupuolen, hänen tulee saada lääketieteellinen selvitys siitä, että hän kokee pysyvästi kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen.⁴⁵⁶ Tutkimusaineiston perusteella voi todeta, että lääketieteen tavasta tarkastella transsukupuolisuutta sukupuolenkorjauskäytännöissä on tullut myös transsukupuolisten tapa tarkastella omaa sukupuolta koskevan subjektiivisen tunteen, biologisten merkkien ja sosiaalisten sukupuolimäärittelyjen välistä ristiriitaa.⁴⁵⁷

Sukupuoliristiriidan toteamiseksi vaaditun selvityksen tekemisessä käytetään psykiatrian, kirurgian ja endokrinologian erityisalaa⁴⁵⁸. Psykiatri Veronica Pimenoffin mukaan selvityksen tekemisen lähtöoletus selvityksen tekemisessä on, että sukupuolta koskeva ristiriita on ennen kaikkea tautiopillinen ilmiö. Näin ollen ristiriita voidaan määrittää, hoitaa ja jopa estää. Siitä huolimatta lääketieteessä ei ole Pimenoffin mukaan pystytty selvittämään, mistä sukupuolta koskeva ristiriidan kokemus johtuu. Selvittämättä on, miksi henkilö kokee ristiriitaa, vaikka hänellä on normaalit kromosomit, hormonit sekä sisäiset ja ulkoiset sukupuolielimet ja ne viittaavat yhteneväisesti yhteen sukupuoleen, mutta samalla hän kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen. Pimenoff toteaa, että pitkäaikaisetkaan yritykset saada henkilö luopumaan sukupuolenkorjaushalustaan eivät myöskään ole onnistuneet.⁴⁵⁹

Vaikka sukupuoliristiriitaa tarkastellaan lääketieteellisenä ja tautiopillisena kysymyksenä hoitotilanteessa, taudinmäärityksen kriteerinä ei ole objektiivinen mitattava löydös, Pimenoff toteaa. Lääketieteellisen selvityksen tarkoituksena on kartoittaa viitteitä vahvempana ilmenevästä sukupuoli-identiteetistä. Taudinmäärityksen lähtökohtana on sulkea pois transsukupuolisuudesta muut häiriöt, kuten esimerkiksi ristiriitaiset ja torjutut homoseksuaaliset taipumukset, transvestismi, psykoottiset kehitykset, nuoruuden aikaiset hämmennykset sukupuoli-identiteetin suhteen, interseksuaaliset oireyhtymät ja kulttuuristen sukupuolirajojen ylittämisestä johtuva häiriö.⁴⁶⁰

456 Hoitopäätöksen tekee asianomainen henkilö yhdessä erikoisyksikön psykiatrin kanssa. Enää hoitopäätös ei Suomessa tarvitse viranomaisten lupaa. 24.4.1970 annettu Kastratiolaki (282/1970) kumottiin 28.6.2002 ja samana päivänä vahvistettiin erilliset lait sukupuolenkorjauksesta (Steriloimislaki N:o 564/2002) ja transseksuaalin juridisen sukupuolen vahvistamisesta (Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistaminen N:o 563/2002).

457 Ekins ja King 1996, 75–76.

458 Ekins ja King 1996, 75.

459 Pimenoff 1997, 61.

460 Pimenoff (1997, 62) sekä (1998, 1657, 1659). Ks. myös Achté 1991, 390. Aiemman tutkimukseni (Vilka 1998, 81–82) tutkittavan Simon lääkärintilauksessa suljettiin pois muun muassa sellaiset häiriöt kuin psykoottiset piirteet, mielialahäiriöt, vakavat psykiatriset häiriöt. Lisäksi todettiin, että Simon mieliala on neutraali, älyllinen kapasiteetti keskitasoa älykkäämpien tasoa, persoonallisuutta luonnehtii rajatilatyyppinen persoonallisuuden rakenne ja narsististen piirteiden korostuminen, hän pyrkii hoitamaan arkista elämäänsä ikäänsä ja viiteryhmiänsä vastaavasti ja

Sukupuoliristiriidan selvittämisen lähtökohta on ihmisen oma tunne siitä, että hän kuuluu vastakkaiseen sukupuoleen ja elää väärässä sukupuoliroolissa. Tunteesta johtuu transsukupuolisen halu muuttaa sukupuolensa vastaamaan kokemustaan sekä halu muuttaa oikeudellinen ja sosiaalinen asemansa, koska omakohtaisesti kokema ja itse määritelty sukupuoli-identiteetti, ruumiilliset merkit ja sosiaaliset odotukset ovat ristiriidassa. Oikeudellinen ja sosiaalinen muutos tapahtuu juridisesti (nimen muutos) ja hormonihoidolla. Joillekin transsukupuolisille tehdään lisäksi myös sukupuolielimiin kohdistuvia leikkauksia ja kasvoihin kohdistuvia plastiikkakirurgisia toimenpiteitä.⁴⁶¹

Lääketieteessä sukupuoliristiriita on nimetty *gender dysphoriaksi*. Taudinmääritys on koettu ongelmalliseksi, koska transseksuaalisuus ei ole silmin todennettavissa. *Gender dysphoria*an on joskus katsottu kuuluvaksi myös transvestiitit ja fetisistit. Joskus on myös virheellisesti päädytty siihen, että asiakkaan tulkitaan kärsivän seksuaalisesta ongelmasta, kuten impotenssista tai nahkafetisismistä. Russel Reidin mukaan sukupuoliristiriidassa tulisi pikemminkin puhua sukupuoli-identiteetin häiriöstä, sukupuolisesta levottomuudesta tai epämiellyttävyydestä.⁴⁶²

Gender dysphoria saattaa luokituksena olla myös sukupuoliristiriitaa kokevan näkökulmasta ongelmallinen. Tutkimusaineistossa Kate toteaa, että hänellä on todettu olevan *gender dysphoria*, joka tarkoittaa, että hän on sairas eli hänellä on rajoittunut sukupuolen ymmärtäminen. Hän ei itse ymmärtänyt *gender dysphoriaa* tällä tavalla. Hän itse kokee, että hänellä oli *gender dysphoria* koko elämänsä ennen sukupuolenkorjausta ja jonkin aikaa myös sen jälkeen. Hän ei kuitenkaan myöhemmin enää sen jälkeen kokenut omasta mielestään *gender dysphoriaa*, kun hän ymmärsi sukupuolen konstrukttiivisen luonteen ja suhteensa tähän yhteiskuntajärjestelmään. Kate korostaa, että hän on transsukupuolinen valinnan eikä taudin tai tautiopin tuloksena. Hän hyväksyi määritelmän transseksuaalinen vain siinä merkityksessä, kun se katsotaan tyytymättömyytenä annettuun, siis biologiseen, sukupuoleen.⁴⁶³

Kate kritisoi elämäkerrassaan sukupuolenkorjausprosessia koskevia hoitokäytäntöjä. Katen mukaan sukupuolenkorjaus on lääkäreiden mukaan

elää miehen sosiaalisessa roolissa sekä lisäksi hänellä on edellytyksiä selviytyä sukupuolenkorjauksen aiheuttamista ongelmista sekä sosiaalisesti että psyykkisesti.

461 Ks. Rastas (1992, 9), Pimenoff (1997, 61), Lehtonen (1997, 19), Ruse (1988, 3, 73), Doek (1995, 203–204).

462 Reid 1995, 25, 33; Doek 1995, 204; Rastas 1992, 22.

463 *I accept the label transsexual as meaning only that I was dissatisfied with my given gender, and I acted to change it. I am transsexual by choice, not by pathology. I'm called "gender dysphoric." That means I have a sickness: a limited understanding of gender. I don't think it's that. I like to look at it that I was gender dysphoric for whole life before, and for some time after my gender change – blindly buying into the gender system. As soon as I came to some understanding about the constructed nature of gender, and my relationship to that system, I ceased being gender dysphoric.* (Bornstein 1995, 118–119.)

proessin viimeinen askel. Määritelmiä, joita lääkärit prosessin aikana antavat, käytetään Katen mukaan samalla tavalla kuin liikennemerkkejä. Ne antavat suunnan. Eteneminen tapahtuu sen mukaan, mitä kukin merkki kertoo hoidettavalle siitä, mitä hänen tulee tehdä.⁴⁶⁴

Kate kritisoi elämäkerrassaan myös lääketieteen instituution edustajien roolia ja valtaa sukupuolikysymyksissä. Katen mukaan sukupuoli on medikalisoitu, kuten hän ironisesti ilmaisee, hyvin empaattisella tavalla. Kate kuvaa kärjistäen, miten lääkärit jakavat sukupuolen määrityksiä. Lääkärit katsovat vastasyntyntä ja toteavat, että ”siellä on penis, hän on poika”, tai he sanovat, että ”siellä ei ole penistä, hän on tyttö”. Sukupuoli on fallosentriinen ja sukuelimiin liittyvä. Lääkärit määrittävät, mitä olet.⁴⁶⁵ Herculine kertoo elämäkerrassaan, miten hänen sukupuolensa virallistettiin aikuisiässä sen mukaan, kumpi genitaalialueiden perusteella voitiin päätellä vahvemmaksi sukupuoleksi.⁴⁶⁶ Herculine määriteltiin aikuisiässä miespuoliseksi genitaalialueiden perusteella. Elämäkerrassa ei kerrota, millä perusteella hänen syntymäsukupuolensa pääteltiin olevan tyttö tai miksi hänet päädyttiin kasvattamaan naispuoliseksi.

Kate pitää edellisen tapaista määrittämistä ongelmallisena etenkin, jos genitaalialueiden ”merkit” eivät ole ilmeisiä.⁴⁶⁷ Hän lienee viittaa tällä intersukupuolisiin ihmisiin. Kate kysyy provokatiivisella tavallaan: Mitä hänen tuntemansa naiset, joilla on penis ja miehet, joilla on vagina, sitten ovat? Joillakin ihmisillä on tavallisten XX- ja XY-kromosomiparien sijaan toisenlaisia kromosomiyhdistelmiä. Tarkoittaako tämä, että on olemassa enemmän kuin kaksi sukupuolta? Jos sukupuoli on palautettavissa miehellä testosteroneihin ja naisella estrogeeneihin, jokainen voi ostaa sukupuolensa, mistä tahansa apteekista.⁴⁶⁸ Kate suhtautuu myös kriittisesti siihen, voiko

464 *Issues: So this actual surgery happens after taking the hormones for a while? It's the last step?/ Kate: It's that they consider the final step, yah.* (Bornstein 1995, 18.) *Definitions have their uses in much the same way that road signs make it easy to travel: they point out the directions. But you don't get where you're going when you just stand underneath some sign, waiting for it to tell you what to do.* (Bornstein 1995, 21.)

465 *Gender assignment happens when the culture says, "This is what you are." In most cultures, we're assigned a gender at birth. In our culture, once you've been assigned gender, that's what you are; and for the most part, it's doctors who dole out the gender assignments, which shows you how emphatically gender has been medicalized. These doctors look down at a newly-born infant and say "It has a penis, it's a boy." Or they say, "It doesn't have a penis, it's a girl." It has little or nothing to do with vaginas. It's all penises: gender assignment is both phallogocentric and genital.* (Bornstein 1995, 22.)

466 *<...> that a rectification be made on the civil status registers, which meant that I was to be entered there as belonging to the masculine sex,... <...> According to my civil status, I was henceforth to belong to that half of the human race which is called the stronger sex.* (Barbin 1980, 89.)

467 Ks. myös lastenkirurgi Mika Venholan verkkoartikkeli, joka käsittelee intersukupuolisten lasten määrittämistä ja hoitokäytäntöjen historiaa (<http://www.seta.fi/transtukipiste/intersukupuolisuus/>.)

468 *I know several women in San Francisco who have penises. Many wonderful men in my life have vaginas. And there are quite a few people whose genitals fall somewhere between*

ihminen tuntee kuin "nainen" tai "mies".⁴⁶⁹ Tätä tunnetta kartoitetaan hoitokäytännöissä. Ongelmallista siinä on, että omat sukupuolisesti tärkeät aistikokemukset eivät itsessään ole alkuperäisesti "miehen" tai "naisen" tunteja. Ne tulevat sellaisiksi vasta kulttuurissa sosiaalisesti luotujen merkitysten avulla.

Taudinmääritys ja määrittelyksi tuleminen on siis koettu ongelmalliseksi sekä lääketieteessä, kuten Pimenoff edellä on osoittanut, että kokemuksellisesti, minkä tutkimusaineistoni osoittaa. Mitä medisiina tutkii, kun se tutkii sukupuolta ja lähtökohtana pidetään ihmisen subjektiivista kokemusta? Mistä puhumme, kun sanomme tietävämme, mikä on oma sukupuoliemme tai toisen ihmisen sukupuoli? Michel Foucault on todennut, että liian usein sukupuoleen liittyvissä keskusteluissa yritetään palauttaa sukupuolisuuden eri ilmenemismuodot sukupuolen lisääntymistehtävään ja aviolliseen legitiimisyyteen aivan kuin sukupuolen tehtävä kehdestä hautaan olisi aina sama riippumatta sukupuolesta, eri ikäkausista ja yhteiskuntaluokista⁴⁷⁰. Petri Sipilä toteaa, että samaa päämäärää varten on muodostunut myös sukupuolijärjestelmä instituutiona. Sen päämääränä on ensisijaisesti tuottaa ja ylläpitää sukupuoli-eroa sekä sen avulla turvata ihmisten suvunjatkuminen itse määräämäänä.⁴⁷¹ Tavoitteena on Varton mukaan säädellä normin eli sopimuksen mukaista sukupuoliikäyttäytymistä⁴⁷².

Sukupuolensa korjaamista haluava transsukupuolinen käy subjektiivisesta kokemuksestaan huolimatta läpi psykologisin ja psykiatrisin menetelmin tehtävät tutkimukset ennen kuin hän pääsee leikkaushoitoon. Transsukupuolisen kokemusta peilataan tautiluokitukseen, joka on objektiivinen ja tietyn määritetyn kaavan mukaan tuotettu ja saavutettu lääketieteellinen luokka. Subjektiivista kokemusta suhteutetaan alati tutkimuksen aikana määritettyyn luokkaan. Tästä syystä väitän, että hoitava psykiatri tautiluokituksen avulla sanoo viime kädessä sen, millainen on transsukupuolisen "aito" subjektiivinen kokemus.⁴⁷³ Näin ollen voidaan väittää, että subjektiivinen halu, tuntemus tai kokemus ei riitä taudinmäärityksen perustaksi.

penises and vaginas. What are they? <...> There are, in addition to the XX and XY pairs, some other commonly-occurring sets of gender chromosomes, including XXY, XXX, YYY, XYY, and XO. Does this mean there are more than two genders? <...> What makes a man – testosterone? What makes a woman – estrogen? If so, you could buy your gender over the counter at any pharmacy. (Bornstein 1995, 56.)

469 Gender identity is assumed by many to be "natural"; that is someone can feel "like a man," or "like a woman." When I first started giving talks about gender, this was the one question that would keep coming up: "Do you feel like a woman now?" "Did you ever feel like a man?" "How did you know what a woman would feel like?" (Bornstein 1995, 24.)

470 Foucault 1998, 77.

471 Sipilä 1998, 50–51.

472 Varto 2000, 5.

473 Aiemmassa tutkimuksessani (Vilkkä 1998, 80) tutkittavan, Simon lääkärinlausunnossa todetaan: "Tva täyttää DSM III–R -tautiluokituksen mukaiset transseksuaalisuuden kriteerit. Tämän takia suositellaan kastreeriluvan myöntämistä".

Loppujen lopuksi psykiatrit päättävät, kuinka todellinen sukupuolenkorjaukseen haluavan kokemus on.

Michel Henryn ajatuksia soveltaen voisi väittää, että sukupuoliristiriitaa kokevan ihmisen diagnostisoimisen ongelmana on, että siinä kohtaavat kaksi erilaista käsitystä kehosta. Sukupuoliristiriitaa kokeva ja mediisiina puhuvat eri lähtökohdista rakentuvasta sukupuolesta. Transsukupuolinen ihminen puhuu subjektiivisen kehollisuutensa kokemuksesta. Hän puhuu siitä, mitä hän on aistinut ja niistä aistikokemuksista, jotka ovat olleet hänelle henkilökohtaisesti merkityksellisiä sukupuolisesti. Mediisiina vuorostaan puhuu, että subjektiivisen kokemus on hoitamisen lähtökohta, mutta siitä huolimatta mediisiina käsittelee vain objektiivisen havainnon kohteena olevaa objektiivista ja orgaanista kehollisuutta. Michel Henryn mukaan kehon subjektiivinen kehollisuus ei ole toisten tavoitettavissa eikä siten ole tutkittavissa. Orgaaninen ja objektiivinen keho on asetettavissa tieteellisen tutkimuksen kohteeksi, ja näin ollen se on ainoa keho, jonka tiede tuntee ja siten ainoa, jonka transsukupuolta määrittävän instituution edustaja tuntee. Ihminen on subjektiivisen, orgaanisen ja objektiivisen kehollisuuden kokonaisuus. Ihminen kantaa aina mukanaan nämä kaikki kehollisuutensa siitäkin huolimatta, että teknologia on pyrkinyt häivyttämään ihmisestä kaiken, mikä aiheuttaa ongelmia tieteelle ja politiikalle eikä selvity riittävällä perustalla, kuten Varto toteaa⁴⁷⁴.

Tieteellisellä tutkimuksella ja ihmisen kokemuksella ei ole objektiivisessa tarkastelussa välttämättä mitään tekemistä toistensa kanssa⁴⁷⁵. Näin ollen voin väittää, että sekä subjektiivisen kokemuksen korostaminen transsukupuolisten diagnostiikassa että ihmisen kokonaisvaltainen huomioon ottaminen mediisiinassa ei ole Michel Henryn mukaan mahdollista. Palaan tähän aiheeseen vielä tuonnempana tässä luvussa.

Tutkimusaineiston perusteella käy myös ilmi, että transsukupuolisten hoitokäytännöissä ei ole kysymys vain diagnoosin tekemisestä eli transseksuaaliseksi määrittämisestä ja sen perusteella luvasta poistaa sukurauhaset vaan myös ihmisen kyvystä elää valintansa mukaan. Tutkimusaineistossa Kate kertoo, että hän kävi kaksi vuotta terapiassa.⁴⁷⁶ Terapian tarkoitus oli, että hänen tuli osoittaa sen aikana, että hän kykenee toimimaan uudessa sukupuolestaan sosiaalisesti ja ansaitsemaan elantonsa. Toisin sanoen osoittamaan kykyä elää täysvaltaisena jäsenenä yhteiskunnassa. Hieman ironisesti Kate huomauttaa, että osa hyväksymistä oli sitä, että myös terapeuttien tuli ajatella, että hän on sitä sukupuolta, jota hän vakuuttaa

474 Varto 1991, 12.

475 Varto 1991, 8.

476 Pimenoffin mukaan (1997, 63; 1998, 1659) Suomessa sukupuolenkorjausta haluava käy läpi noin kaksi vuotta kestävä *arki-elämän testi*, jonka aikana hän seurannan alla elää vastakkaisen sukupuolen roolissa. Suomessa ovat vakiinnuttaneet transsukupuolisten keskuudessa, heidän tukiverkostoissaan sekä hoitokäytännöissään myös ilmaiset *Real Life -testi* ja *Todellisen elämän testi*.

olevansa. Kate muistuttaa, että puhuessaan kirjassaan terapeuteista hän menee kuvaannollisesti liian pitkälle. Hän yleistää joitakin omia kokemuksiaan ja tietoa terapiakokemuksistaan.⁴⁷⁷

Kysymys on transseksuaalien hoitokäytännöissä siis sen varmistamisesta, että elämä omaksi koetussa sukupuolella onnistuu sosiaalisesti. Kate vertaa itseään Herculine Barbiniin, joka ei kyennyt elämään miehenä sosiaalisesti ja taloudellisesti. Herculine Barbinin kykenemättömyyteen elää miehenä sosiaalisesti ja taloudellisesti liittyi myös, voisiko sanoa, vahva mielelliseen alavireyteen taipuvainen luonne. Tämä oli hänelle myös este tehdä, jopa tilaisuuden tullen, ratkaisevia muutoksia elämässään miehenä. Yhtenä syynä taustalla saattaa olla, että hän oli oppinut tekemään aistikokemuksensa merkitykselliseksi tytön ja nuoren naisen roolissa sekä nais yhteisössä ilman vastakkaisen sukupuolen roolimalleja. Häneltä siis puuttuivat vastakkaisen sukupuolen elämään liittyvät kontaktit, jotka olisivat saattaneet auttaa häntä hänen omassa elämässään miehenä. Hän joutui loppujen lopuksi arvailemaan tuntojensa ja niiden mahdollista miehistä merkitystä yhteiskunnassa.⁴⁷⁸ Rajattamisen näkökulmasta voidaan todeta myös, että Herculine epäonnistui kohtaamaan rajattamisen toimintana. Hän tunnisti sukupuolirajat, mutta hän ei osannut tai kyennyt astumaan välitilaan ja käyttämään vieraantumisen kokemustaan voimavarana. Hän ei ehkä myöskään saanut toisilta ihmisiltä ”oikeanlaista” tukea välitilassa elämiseen ja siksi hän päätyi itsemurhaan.

Transsukupuolisten sukupuolenkorjausta koskevissa hoitokäytännöissä on kysymys samanaikaisesti yksilön subjektiivisista kokemuksista, yksilöstä tehdystä objektiivisista havainnoista, sukupuolta koskevasta tiedosta, ymmärryksestä ja kompetenssista. Hoitokäytännöissä on tarkastelun kohteena ihmisen elämäntaito sukupuolisena. Kokonaisuudessa on siis kysymys hyvin monenlaisista osa-alueista, jotka saattavat johtaa vaikeasti hallittaviin hoi-

477 *It requires a years of therapy, and then another therapist has to validate your therapist's opinion, for you to be qualified to go to a surgeon and say, "See, they think I'm a girl." During that time you can start hormones. <...> Day and night. Before any kind of genital reassignment surgery. In other words, if you were going to do this, you'd have to live as a man for a year to two years to see if you could function socially, if you could make a living.* (Bornstein 1995, 15.) *When I talk about therapists in this book, I go overboard. I generalized some of my own experience and knowledge about the therapy experience,<...>* (Bornstein 1995, 242.)

478 *For example, in Hidden: A Gender, the character Justin Bond plays [Herculine Barbin] couldn't function socially or economically as a man.* (Bornstein 1995, 15.) *My God! What remains to me then? Nothing. Cold solitude, dark isolation! Oh! To live alone, always alone, in the midst of the crowd that surrounds me, without a friendly hand reaching out to me! What a terrible, nameless punishment!* (Barbin 1980, 92.) *<...> As my departure for the United States could not take place for another month, nothing prevented me from temporarily reoccupying the position that had been offered to me. That die had been cast. I submitted to my fate.* (Barbin 1980, 113–114.) *<...> What strange blindness was it that made me hold on to this absurd role until the end? I would be unable to explain it to myself. Perhaps it was that thirst for the unknown, which is so natural to man.* (Barbin 1980, 114–115.)

totilanteisiin. Nämä kaikki osa-alueet ovat hoitotilanteessa läsnä, vaikka lääkäri tai asiakas painottaisi tarkastelutapana vain jotakin näkökulmaa. Esimerkiksi Christinelle sukupuoliristiriita näyttäytyi ensisijaisesti lääketieteellisenä asiana.⁴⁷⁹

Tutkimusaineiston perusteella monia elämän osa-alueita sisältävä hoitotilanne saattaa johtaa aikaisemmasta luottamuksesta huolimatta paniikin tunteisiin ja pelkoihin ymmärretyksi tulemisen vaikeudesta, kuten Christine kuvaa.⁴⁸⁰ Hoitotilanteessa saattaa tulla myös virhearviointeja, koska samanaikaisesti sukupuolta käsitellään sekä tautiluokituksen viitekehystä että elämäntaidollisena kysymyksenä. Virhearviointeina voidaan pitää esimerkiksi aiemmin ilmi tullutta homoseksuaaliseksi määrittämistä tai esimerkiksi Christinen saamaa kehotusta käydä psykoanalyysissä noin kolmekymmentä kertaa, jotta hänen ”feminiininen taipumuksensa” voitaisiin poistaa.⁴⁸¹ Christine haki ennen kaikkea apua, joka olisi tuonut hänelle luotettavia vastauksia siitä, mikä on ongelma ja miksi. Tuo miksi-kysymyksen esittämisen voisi sanoa kuvaavan, että Christine toivoi dialogisempaa suhdetta lääkärin kanssa. Sen sijaan lääkärit saivat hänet epäilemään omaa kyvykkyyttään tuoda asiaansa kyllin selkeästi esille.⁴⁸² Jos hoitotilanne saa heräämään epäilyksen omasta sukupuolta koskevasta tiedosta, ymmärryksestä ja kompetenssista, voisi todeta, että se ei ainakaan vahvista ihmisen tunnetta kyvystä päättää omasta itsestään.

Kuten jo aiemmin toin esille, transsukupuoliset ovat tutkimusaineistoni perusteella varsin valmiita hankkimaan tietoa, ja heillä on ollut jo vuosikymmeniä mahdollisuus samaan tietoon kuin heitä hoitavilla lääkäreillä. Transsukupuolisilla on siten hoitoon hakeutuessaan varsin vahva tietoperusta ja käsitys sukupuolijärjestelmästä yhteiskunnassa, omasta sukupuolestaan

479 *However, I wasn't pontificating or dwelling on social injustices on the day I was scheduled for surgery, for my problem had always seemed to me a wholly medical one.* (Jørgensen 2000, 126).

480 *I wondered what Dr. Grayson would think when I told him honestly why I was there. Would his answer be a flat statement, such as: "I think you're crazy?" Should I risk it? How would I acquit myself? I wanted to run and in spite of my earlier confidence, I began to feel chills of apprehension and panic. <...> "Won't you sit down?" he asked. "You're a student at the photographic school, I understand."/ "Yes, sir."/ "Well, now, what's the trouble?"/ "Oh, God," I thought, "here it is! How can I tell him or expect him to understand?" It seemed like such a simple question and one I'd been asking myself for so long.* (Jørgensen 2000, 64.)

481 *Once again, I opened my heart and painfully tried to explain my feelings of the past twenty years. "I can't guarantee you anything," he said, "but I'd like you to start a series of psychoanalytic treatments. About thirty, I would imagine." He explained to me that through these treatments, he would try to guide me away from these "feminine inclinations."* (Jørgensen 2000, 66.)

482 *<...> if I thought I could have been helped or, at least, received a credible answer to the eternal question of what was wrong and why. <...> At the time, I resented the two medical men for not understanding my great anxiety, and I think I resented myself even more for my inability to communicate the importance of those fears to them. My questions remained unanswered <...>* (Jørgensen 2000, 66, 67.)

suhteessa siihen, omaa sukupuolta koskevasta ristiriidasta, hoitomahdollisuuksista ja keinoista saavuttaa ne. Tämä saattaa myös johtaa hoitotilanteisiin, joissa sekä asiakas että lääkärit käyttävät määritelmiä kuin liikenne-merkkejä, kuten Kateen viitaten aiemmin toin esille. Tämä tarkoittaa, että sukupuolta koskevasta tiedosta muodostuu merkkejä, jotka suuntaavat hoitotilanteen kulkua ja omaan sukupuoleen liittyviä selontekoja ennalta määrättyllä tavalla. Tämä tapahtuisi Katen mukaan vain siksi, että toinen saadaan tunnistamaan toinen tunnustettuihin sukupuoliin kuuluvaksi tai kuulumattomaksi.⁴⁸³

Tutkimusaineistoni osoittaa, että transsukupuoliset käsittelevät sukupuolta koskevassa pulmatilanteessaan sukupuoltaan kaikilla elämäntilanteillaan. Näin tapahtuu tutkimusaineistoni perusteella myös transsukupuolisten hoitokäytännöissä. Sukupuolen näkökulmasta käsittelyn alla on samanlaisesti ihmisen elämä sukupuolisena hänen koko sosiaalisessa verkostossaan arjessa, työssä ja opiskelussa. Samalla käsitellään transsukupuolisen fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia nykyhetkessä ja tulevaisuudessa.

Esimerkiksi Christine kävi useamman lääkärin vastaanotolla. Christinen kuvaama kokemus erään lääkärin kanssa osoittaa, miten sukupuolenkorjaus omaa kokemusta vastaavaksi on monialainen kysymys. Sitä voidaan myös sellaisena käsitellä hoitotilanteessa, jos kaikilta osapuolilta löytyy sukupuolta koskevaa tietoa, ymmärrystä ja kompetenssia käsitellä asiaa laajasti. Christinen lääkäri aloitti Christinen tilanteen kartoittamisen tutkimalla hänen kehonsa. Hän antoi Christinen kertoa vapaasti oman hankkimaansa tietoon perustuvan teoriansa sukupuolta koskevasta ongelmastaan. Christinen ja lääkärin kohtaamiset olivat keskustelevia. Lääkäri haastoi Christinen perustelut vastaperusteluilla ja kysymyksillä, ja ohessa he kävivät keskustelua toimimisesta jumalan lakia vastaan, toisten ihmisten käsityksiä oikeasta ja väärästä sekä heidän suhtautumistavastaan yleisesti. He keskustelivat myös aiemmista samanlaisista tapauksista kuin Christine sivuuttamatta lääkäreiden henkilökohtaista etiikkaa ja Christinen tulevaisuutta, jos soisittautuisi, että hän olikin väärässä.⁴⁸⁴

483 *Gender roles are collections of factors which answer the question, "How do I need to function so that society perceives me as belonging or not belonging to a specific gender?"* (Bornstein 1995, 26.)

484 *I remember thinking at the time how different the consultation was in comparison to the two previous ones, the year before. He treated me like any of his other patients, and began by giving me a complete physical examination. (Jørgensen 2000, 82.) I told him something of my own private theories concerning the possibility of more drastic measures. At that time, too, we discussed the limited information that was available on experiments that were taking place in Sweden. During our visits, he tried to break down all my arguments, for though I think he respected my determination, <...> Suddenly, he challenged me one day. "What about God? Tell me what you think about God, George." <...> "But still," he countered, "God gave you the outward semblance of a man. How can you presume to go against His law?" (Jørgensen 2000, 83.) <...> Then, we discussed certain historical cases, one of which had occurred as early as 1930. <...> Dr. Joe explained that the treatments and operations I visualized were not ethical to many medical men and that there might be a legal block to them in the United States. (Jørgensen 2000, 84.) <...> he continued his efforts to try to*

Keskustelua voisi pitää pikemminkin asianomaisen elämäntaidon ja omaa sukupuolta koskevan tiedon ja sen ymmärryksen muotoutumista kartoittavana kuin ongelman syiden etsimisenä menneisyydestä tai nykyisyydestä. Kohtaamisen lähtökohta perustui Christinen kehon tutkimiseen, Christinen omaan tietoon ja ymmärrykseen asiasta, sen haastamiseen, molempien osapuolien argumentointiin, valinnan eettisiin perustoihin ja pohdintaan Christinen tulevaisuudesta.

Vaikka transsukupuolisuutta tarkastellaan lääketieteen näkökulmasta ja tautiopillisena ilmiönä, kysymys ei ole ainostaan diagnoosin tekemisestä. Transsukupuolisten tapauksessa pyritään kartoittamaan myös sitä, että he selviytyvät uudessa sukupuolestaan ja mahdollisesti sen kanssa vastaan tulevista vaikeuksista myös tulevaisuudessa. Tähän tulokseen tulin myös aiemmassa tutkimuksessani silloisen suomalaisen tutkittavani Simon tapauksessa. Käytäntö on siten kansainvälinen.⁴⁸⁵

Vaikka hoitotilanteessa kysymyksessä on ihmisen huomioon ottaminen koko hänen elämäkokonaisuudessaan, ongelma on, että kaikkea tarkastellaan vain lääketieteen näkökulmasta. Saatamme pitää sitä hyvin normaalinakin käytäntönä, koska länsimaissa ihmisten käyttäytymisen sosiaalinen kontrolli on tapahtunut usein lääketieteen avulla. Länsimaissa on oltu herkkiä määrittämään psyykkisiksi häiriöiksi sellaiset käyttäytymisen muodot, jotka poikkeavat eettisistä, poliittisista ja juridista normeista, huolimatta siitä, että ilmiöillä ei luonnostaan olisi yhtymäkohtaa sairauksiin.⁴⁸⁶ Psykologi ja filosofi Lauri Rauhalan⁴⁸⁷ näkemyksen mukaan ihmiseen liittyvä medikalisointi eli lääketieteellistäminen on johtanut nykyään kestäättömään tilanteeseen⁴⁸⁸. Sukupuolen lääketieteellistämisestä on seurannut, kuten myös Eeva-Kaisa Toivonen ja Merja Rastas ovat todenneet,

dissuade me. "If you're wrong in your opinion, George, have you considered the tragedy that could result? The tragedy of attempting surgery and finding it unsuccessful, leaving you in the middle of nowhere." (Jørgensen 2000, 85.)

485 Vilka 1998, 83. Simon psykologisissa testauksissa, erikoissairaanhoidajan ja lääkärin lausunnoissa todetaan, että "Tva itse on vakuuttunut kokemastaan maskuliinisesta sukupuoli-identiteetistä <...> "arvioidaan, että kyseessä on transseksuaalisuus, joskaan koetun sukupuoli-identiteetin vahvistaminen ei ole tvan persoonallisuusrakenteiden kautta arvioituna nykyhetkellä riskitön vaihtoehto", <...> koska Simon persoonallisuutta luonnehtii "...rajatilatyypinen persoonallisuuden rakenne ja narsististen piirteiden korostuminen" <...> "...käsitys tvan maskuliinisesta identiteetistä ja toisaalta arkisesta selviytymiskyvystä elämänvaikeuksissa ovat voimistuneet".

486 Conrad ja Schneider 1980, 242–244. Ks. myös Lauri Rauhala (1989).

487 Lauri Rauhala (s.1914) on psykologi ja filosofi, joka on toiminut filosofian dosenttina, psykologian apulaisprofessorina ja kliinisenä psykologina. Rauhala edustaa humanistista psykologiaa ja kritisoi fenomenologisen filosofian välineillä behavioristista ja luonnontieteen tapaa tarkastella ihmistä. Rauhalan tuotannon perusajatus on, että ihminen ei ole vain tilastoyksikkö tai fysiologian tutkimuskohde vaan ainutlaatuinen sekä lajina että yksilönä. Ihminen on persoona, jolla on oma elämänhistoriansa ja subjektiivinen maailmankuvansa. (http://www.netn.fi/299/netn_299_kirj1.html.)

488 Rauhala 1993, 154.

että transsukupuolisten kohdalla on pitkälti unohdettu asian yhteiskunnallinen luonne⁴⁸⁹.

Lauri Rauhala toteaa, että lääketieteen yksinvaltaa usein puolustetaan ajatuksella, että ihminen on kokonaisuus. Rauhalan mukaan juuri tästä seuraa yhden tieteen riittämättömyys ihmisen tarkastelussa.⁴⁹⁰ Rauhala osoittaa yhden tieteenalan riittämättömyyden esittämällä ihmiskäsityksen, jossa ihmistä tarkastellaan persoonana eli itsetiedostukseen kykenevänä ja tekemisistään täysvastuullisena ihmisyksilönä. Rauhalan mukaan ihmisen oleminen maailmassa voidaan jakaa kolmeen perusmuotoon: tajunnallisuuteen, kehollisuuteen ja situationaalisuuteen.⁴⁹¹ Tajunnallisuudella Rauhala tarkoittaa ihmisen mielellistä suhdetta maailmaan. Tuo mielellinen suhde on merkitysten suhde riippumatta siitä, miten jäsenyneyttä nuo merkitykset ovat. Merkityssuhteessa ihminen asettuu ymmärtävällä tavalla situaatioonsa eli elämäntilanteeseensa. Näin ollen merkityssuhteiden avulla muodostuu ihmisen maailmankuva ja käsitys itsestä.⁴⁹²

Rauhalan mukaan ihminen on maailmassa aina situaationsa, elämäntilanteensa kautta. Tuo elämäntilanne toimii esiympäristönä, joka suuntaa ihmisen olemassaolon ja asioiden jäsentämisen tapaa. Ihmisen kokemat merkityssuhteet heijastuvat kehoon ja elämäntilanteeseen, ja käänteisesti keho ja elämäntilanne muuntelevat merkityksiä. Näin ollen elämäntilanne tarkoittaa kaikkea, mihin ihminen on suhteessa. Siihen kuuluvat esimerkiksi toiset ihmiset, maantieteelliset ja ilmastolliset olosuhteet, työ, koti, kulttuuri, arvot ja normit.⁴⁹³ Kehollisuus tarkoittaa Rauhalan mukaan ihmisen orgaanista kokonaisuutta eli kehon elintoiminnallisia prosesseja.⁴⁹⁴

Nämä kolme, tajunta, keho ja situaatio, ovat ihmisen olemisen välttämättömiä perustekijöitä, ja ne ovat kietoutuneita toisiinsa. Jokaisella on oma toisistaan erilainen olemassaolon tapa. Ihminen tajunnassaan kokee sellaisia asioita, jotka ovat hänen situaatiossaan, elämäntilanteessaan. Hän voi myös asettaa elämäntilanteeseen merkityksellisiä asioita. Situaatio ja tajunnan suhde on mielellinen ja mielekäs kehollisuuden kautta.⁴⁹⁵

Nämä ihmisen olemassaolon eri ulottuvuudet tarvitsevat esimerkiksi lääketieteessä erilaista asiantuntemusta tarkasteltaessa ihmisen kokonaisuutta. Rauhala toteaa, että medisiiniset toimenpiteet (lääkkeet, kirurgia, rokotteet) vaikuttavat ihmisen kehon kautta. Arvoihin, mielipiteisiin ja asenteisiin vaikutetaan tajunnan kautta. Situaatioon vaikutetaan elämäntilanteeseen, esimerkiksi sen toimintamahdollisuuksiin ja rakenteisiin, vaikuttamalla. Samanaikaisesti ne kaikki vaikuttavat toisiinsa. Situaatioissa

489 Toivonen 1997, 88; Rastas 1992, 28–34.

490 Rauhala 1993, 157.

491 Rauhala 1993, 150–151, 198.

492 Rauhala 1993, 199; Rauhala 1989, 29–30.

493 Rauhala 1993, 20, 92, 200; Rauhala 1989, 36.

494 Rauhala 1993, 199; Rauhala 1989, 32–34.

495 Rauhala 1989, 28.

olevat asiat saattavat johtaa epäsuotuisiin merkityssuhteisiin tajunnassa. Mielellinen häiriö vuorostaan voi vaikuttaa epäsuotuisasti elämäntilanteen ymmärtämiseen ja kokemiseen. Kehon orgaaninen terveys tai sairaus taas vaikuttaa mahdollisuuteen kokea elämäntilanne ja mielessä muodostuneet merkityssuhteet mielekkäänä.⁴⁹⁶

Rauhalan mukaan lääketieteen ja hoitamisen käytäntöjen keskeisimmän tehtävän tulisi olla ihmiselle ahdistusta aiheuttavan ja toimintakykyä heikentävän epäsuotuisan merkityssuhteen poistaminen.⁴⁹⁷ Transsukupuolisten elämässä on tutkimusaineistoni perusteella kysymys epäsuotuisasta merkityssuhteesta oman kehon, elämäntilanteen ja mielellisten merkityssuhteiden välillä. Rauhalan ajatuksia soveltaen voidaan puhua myös kokemuksellisesta epäsuotuisuudesta, toiminnallisesta häiriöstä tai elämäntaidollisesta ongelmasta. Tällöin ei ole kysymys taudista vaan kokemiseen liittyvästä toimintahäiriöstä, joka voidaan korjata.⁴⁹⁸

Jos transsukupuolisuutta tarkasteltaisiin tajunnan, kehon ja tilanteen toimintahäiriönä, muuttuisi hoitamisen tapa väistämättä. Niistä ainoastaan kehoon (kirurgia, endokrinologia) ja tajuntaan (psykiatria) voidaan vaikuttaa lääketieteen avulla. Situaatio, transsukupuolisen elämäntilanne, ja sen ihmissuhteet, perhe ja suku, työ ja opiskelu, edellyttävät yhteiskunnallista (esim. sosiaalitieteet) ja humanistista (esim. psykologia) asiantuntemusta. Jos ihmistä tarkastellaan kokonaisuutena, transsukupuolisten tapauksessa tämä tarkoittaisi myös asianomaisen sosiaalisen verkoston ihmisten, esimerkiksi perheenjäsenen tai ystävän, mukaan ottamista hoitamisen käytäntöihin⁴⁹⁹.

Rauhala toteaa, että ihmisen kokonaisvaltainen huomioiminen on ihmisen ohjaamista ja virikkeistämistä. Ohjaamisen on autettava ihmistä itseään suunnittelemaan ja järjestämään elämäntilannettaan omilla valinnoillaan. Kysymys on asiakkaan saattamisesta täysvastuullisuuteen omasta elämästään. Rauhala korostaa myös, että epäsuotuisien elämänehtojen valikoituminen elämäntilanteeseen on saattanut olla riippumattomasti tapahtunutta asianomaisesta itsestään. Näin ollen aina ei täydellisesti voida poistaa negatiivisesti vaikuttavia elämänsisältöjä.⁵⁰⁰

Näin ollen voisi väittää, että kliinisillä empiirisillä tutkimuskäytännöillä ja sitä ympäröivällä teknologialla ei yksistään kyetä tuottamaan informa-

496 Rauhala 1989, 27–28, 106–107.

497 Rauhala 1989, 91–104.

498 Rauhala 1989, 84–85.

499 Rauhala toteaa (1989, 90), jos psyykkiset häiriöt osoitettaisiin olevan merkityskokemusten epäsuotuisuus, joka ilmenisi heikentyneenä elämäntaitona, omaisten ja ystävien mukaantulouttamistyöhön helpottuisi. Sukupuoliristiriidassa ei ole kysymys sairaudesta vaan pikemminkin merkityssuhteiden epätasapainosta ja elämäntaidollisesta ongelmasta sukupuolisena. Näin ollen sukupuolen hoitamiseen olisi sovellettavissa Rauhalan esittämä ajatus myös muiden kuin lääketieteen ja hoitotieteen koulutuksen saaneiden mukaantulosta auttamistyöhön.

500 Rauhala 1993, 100.

tiota ilman muiden tieteenalojen keskustelua ja tukea⁵⁰¹. Kehosta kokonaisuutena, ja Rauhalan sanoin persoonasta⁵⁰², on muodostunut liian tärkeä jätettäväksi yksistään luonnontieteen tarkasteltavaksi⁵⁰³. Lauri Rauhalan mukaan on jopa kohtuutonta vaatia henkilöltä, joka on hankkimassa lääkäripätevyyttä, että hän voisi hankkia myös muiden alojen, kuten humanististen ja yhteiskuntatieteen, pätevyyden riittävän laajasti.⁵⁰⁴

Niinpä totean, että sukupuoli on kehoon kuuluva ominaisuus, joka siksi kulkee mukana ihmisen koko elämässä. Sukupuolta ei voi panna syrjään, mutta se saattaa olla eri tavalla merkityksellinen riippuen elämäntilanteesta ja siitä, miten sukupuolijako, stereotypiat, selontekovelvollisuus, vierauden tunto, vieraantumisen kokemus sekä rajattaminen toimintana herättelevät pohtimaan oman kehon sukupuolisuutta. Kun ihmisellä on omaan sukupuoleen liittyvä ristiriita, johon hän toivoo korjausta lääketieteen keinoin, ihmisen elämäkokonaisuus kulkeutuu mukaan myös hoitotilanteeseen. Näin ollen on perusteltua väittää, että ihmisen sukupuoli hoitamisen kohteena edellyttää monialaista tarkastelua ja monialaista yhteistyötä. Transsukupuolisuus ei sukupuolen biologis-institutionaalista perustastaan huolimatta ole vain luonnontieteellinen ja siten lääketieteellinen asia vaan monella tapaa myös humanistinen ja yhteiskuntatieteellinen kysymys. Yhteiskuntatieteellisenä kysymyksenä sukupuolenkorjaus on nykypäivänä painottunut vahvasti juridiseksi asiaksi. Tutkimukseni perusteella on perusteltua väittää, että sukupuoli hoitamisen kohteena vaatii ympärilleen eri alojen asiantuntijoista muodostuvaa työryhmää.

Monialainen työryhmä ei kuitenkaan kykene ratkaisemaan koko pulmaa, joka liittyy ihmisen hoitamiseen sukupuoliristiriitaa koskevassa ongelmassa, vaikka se Rauhalan edellä esitettyjen ajatusten perusteella näyttäisi ratkaisulta. Kysymys on siitä, millainen käsitys meillä on ihmisestä, kuten Rauhala itsekin toteaa.

Michel Henryyn viitaten toin aiemmin esille, että ihmisen subjektiivinen kehollisuus jää hämäräksi tieteelle ja vain ihmisen orgaanista ja objektiivista kehollisuutta voidaan hoitaa. Subjektiivisen kehon itseys ei ole otettavissa haltuun minkään tieteenalan avulla. Syy siihen on, että kaikki itsenäisesti toimivan kehon kokemukset eivät välttämättä ole kohdanneet vastusta ja saaneet siten kulttuurista merkitystä. Michel Henry tarkastelee mieltä abstraktimmin. Vastuksen voidaan sanoa hänen ajattelussaan olevan abstrakti käsitys mielestä. Mieli löytyy vastuksista, jotka muodostuvat *subteesta*

501 Cealey Harrison ja Hood-Williams 2002, 114; Williams ja Bendelow 1998, 30.

502 Rauhala toteaa (1993, 150–151), että ihmisen kokonaisuudesta puhutaan useiden käsitteiden avulla. Hän käyttäisi itse ihmisestä psykofyysisenä kokonaisuutena ilmaisua *persoonaa*. Persoonan käsite tekisi selkeän eron ihmisen kokonaisuuden ja kasvien sekä eläinten kohdalla käytetyn kokonaisuuden käsitteen välillä. Persoonan käsite korostaa, että ”ihminen on itsetiedostukseen kykenevä ja tekemisistään täysvastuullinen ihmisyksilö”, kuten Rauhala (1993, 151) toteaa.

503 Williams ja Bendelow 1998, 130.

504 Rauhala 1993, 154–155.

toisiin ihmisiin, asioihin ja esineisiin. Vastukseen sisältyy kokemusten ja käsitysten muodostumisen mahdollisuus, mikäli vastus herättelee subjektiivisen kehollisuuden tunnot. Näin ollen Michel Henryn käsitys ihmisestä on sellainen, joka jättää ihmisestä jotakin hämäräksi toisille. Näin ollen se on myös hoitamisen kohteena pulmallisempi.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

5.1 Keho perustana

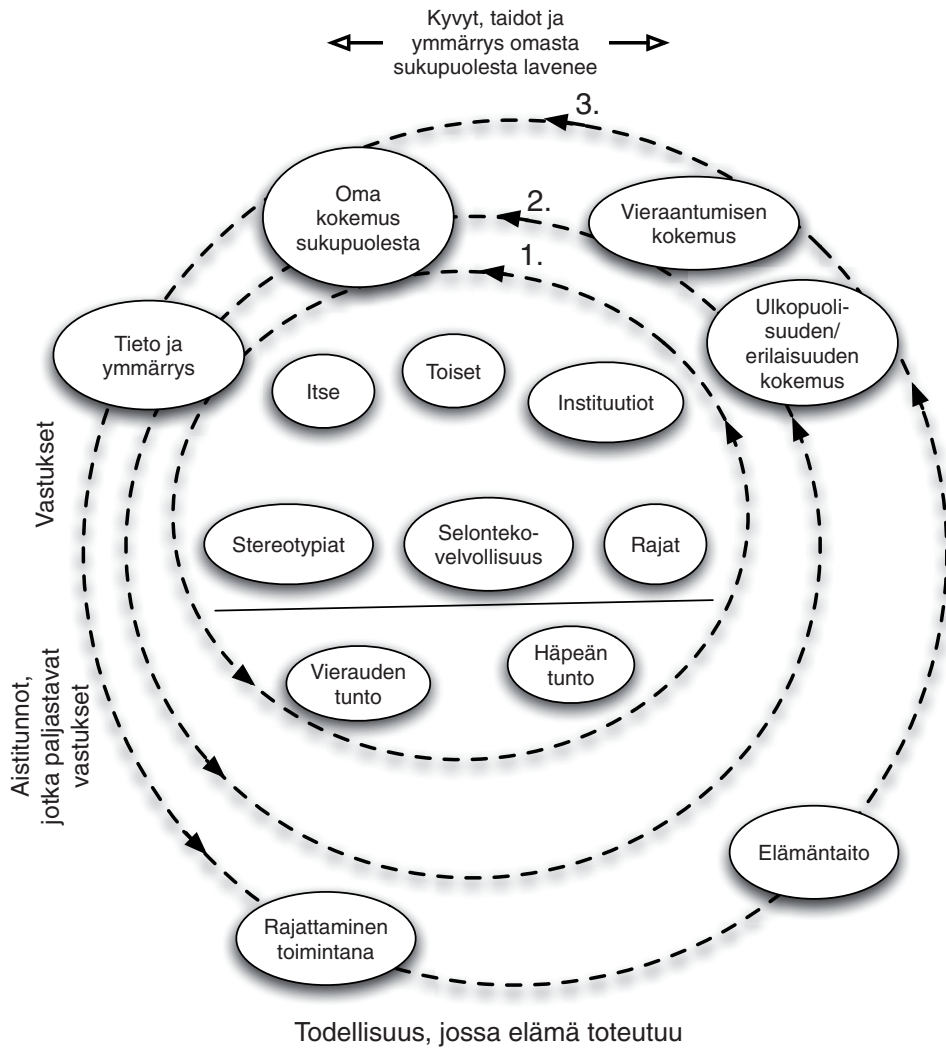
Tutkimukseni tavoitteena oli lisätä ymmärrystä siitä, miten transsukupuolisilla kokemuksellisesti muotoutuu omaa sukupuolta koskeva tieto ja ymmärrys ja mikä on tuon kokemuksen perusta (ks. Kuva 2. Tulokset). Tutkimuksessa päädyin hypoteettisen lähtökohtani mukaisesti, että keho on transsukupuolisilla omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perusta. Ihmisen keho suuntautuu aistisena maailmaan. Keho muistaa toistetut kokemukset. Kokemukset syntyvät transsukupuolisilla erilaisista sosiaalisista suhteista. Omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen kannalta tärkeimmät suhteet, joihin kehon aistisuus suuntautuu, ovat ihmisen oma subjektiivinen, orgaaninen ja objektiivinen kehollisuus sekä toiset ihmiset ja instituutioiden edustajat. Aineistoni kirjoittajien sukupuoleen liittyvät aistitunnot ilmenevät tässä suhteiden verkostossa puheena vierauden ja häpeän tunnoista.

Objektiivisen todellisuuden institutionaalisilla tyyppityksillä on *vastuksena* tärkeä tehtävä omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisessa. Ne säätelevät sukupuolisina elämistä siten, että ne asettavat ennakolta määrättyjä käyttäytymismalleja, rajoja. Sukupuolijako, stereotyyppit ja selontekovelvollisuus vastuksena kanavoivat sukupuolisena elämistä yhteiskunnan odotusten mukaiseen suuntaan. Siten ne vaikuttavat ihmisen omaksumiin sukupuolirooleihin ja identiteetteihin eri tilanteissa, kuten myös Berger ja Luckmannin ovat todenneet.⁵⁰⁵

5.2 Sukupuolijako, stereotyyppit ja selontekovelvollisuus vastuksina

Ihminen tulee alati määritetyksi ja luokitelluksi sukupuoliseksi. Ominaisuudet, joiden mukaan hänet määritellään, ovat kulttuurissa sosiaalisesti muodostuneita. Niitä ovat muun muassa sukupuolijako mieheen ja naiseen, siihen liittyvä stereotyyppinen ajattelutapa ja selontekovelvollisuus. Nämä ominaisuudet toimivat transsukupuolisten keskeisimpinä vastuksina. Kun

505 Berger ja Luckmann 1995, 67, 69, 196–197.

Kuva 2. Tulokset

ihminen kohtaa vastuksen, se herättää aistimuksia suhteessa omaan subjektiiviseen kokemukseen. Jotkut aistimukset ovat merkityksellisiä oman sukupuolen jäsentämisessä. Oman sukupuolen jäsentämisen kannalta merkitykselliset aistimukset virittävät omaa sukupuolta koskevan pohdinnan. Jos ihmisen subjektiivinen kokemus sukupuolestaan on eri kuin hänen kehonsa orgaaniset ja objektiiviset merkit sekä niiden kulttuuriset määritelmät, hän kokee sukupuoliristiriitaa.

Vastuksen käsite paljasti, että sukupuoliijaolla sekä niihin liittyvillä stereotyyppioilla ja selontekovelvollisuudella on kulttuurissa kaksinainen luonne. Vastuksena ne ovat ihmisen omaa sukupuolta koskevan ajattelun virittymisen mahdollisuus. Välineenä ne voivat olla vallankäytön ja siten normaaliuden valvonnan keino suhteessa ihmisen sukupuolisuuteen.

5.3 Vieraantumisen, ulkopuolisuuden ja erilaisuuden kokemus

Kun aistikokemukset puheena saavat merkityksen kokemuksena vierauden ja häpeän tunnosta, se saattaa johtaa transsukupuolisen kokemaan itsensä erilaiseksi ja sen myötä ulkopuoliseksi paikasta tai tilasta, joka hänellä on aiemmin ollut sukupuolisena yhteiskunnassa. Tämä vuorostaan johtaa vieraantumisen kokemukseen.

Vierauden tunnolla ja sen herättämällä vieraantumisen kokemuksella on kulttuurissa kaksinainen luonne kuten on stereotyyppiillakin. Ne voivat olla syy ihmisen sosiaaliseen osattomuuteen tai syrjäytymiseen, mutta yhtä hyvin kokemukset saattavat olla ihmisen sukupuolisen kasvun ja kulttuurin voimavara. Kulttuurisena voimavarana tämä tarkoittaisi sukupuollikysymyksessä innovatiivisuutta luoda, ylläpitää ja muuttaa kulttuurista sukupuolijakoa, stereotyyppioita ja selontekokäytäntöjä. Transsukupuolisesta saattaa siten tulla rajattaja, joka pyrkii muuttamaan vastuksiin liittyviä rajoja yhteiskunnassa.

5.4 Elämäntaito ja omaa sukupuolta koskeva tieto ja ymmärrys

Tutkimusaineiston perusteella omaa sukupuolta koskeva tieto ja ymmärrys muotoutuvat transsukupuolisilla sellaisten tietolähteiden kuin kaunokirjallisuuden, lääketieteen artikkeleiden ja teosten, Internetin, kirkon ja lääketieteen ammattilaisten, läheisten ihmisten sekä vertaisryhmän eli toisten transsukupuolisten avulla.

Transsukupuoliset eivät ole vain sukupuolta koskevan tiedon käyttäjiä vaan useat heistä ovat myös sukupuolta ja erityisesti transsukupuolisuutta

koskevan tiedon aktiivisia tuottajia. Näin ollen he ovat omat kokemuksensa kertomalla vaikuttaneet myös transsukupuolisuutta koskevan tiedon määrään ja laatuun sekä siihen, millaisia käsityksiä transsukupuolisuudesta on nyky-yhteiskunnassa. Sukupuolta ja transsukupuolisuutta koskeva tieto on nykypäivänä kaikkien ihmisten saatavissa jopa yhtä laajasti kuin esimerkiksi lääketieteen asiantuntijoiden. Ongelmana on, että sukupuolta ja transsukupuolisuutta koskeva tieto jakautuu epätasaisesti yhteiskunnassa. Sukupuolta koskevan tiedon käyttäjiä ovat lähinnä transsukupuoliset ja sukupuolta koskevaan kysymykseen erikoistuneet eri alojen tutkijat sekä sukupuolenkorjausta hoitavat lääketieteen ja hoitamisen asiantuntijat. Näin ollen kaikilla ihmisillä ei ole riittävää tietoa tukea oman tai toisen ihmisen elämää sukupuolisena yhteiskunnassa ja kykyä määrätä omasta itsestään sukupuolisena, mikä saattaa johtaa pelon tunteisiin transsukupuolisuutta kohtaan joillakin ihmisillä.

Tutkimusaineistossani transsukupuoliset esittävät, että sukupuolia ja sukupuolten moninaisuutta koskeva tiedon puute on ongelma, kun sukupuoli ei olekaan sitä, mitä ympäristö odottaa. Tutkimusaineisto osoitti myös, että transsukupuolisten sosiaalisella verkostolla ei ollut riittävästi tietoa sukupuolten moninaisuudesta yhteiskunnassa. Sukupuolta koskeva tieto oli heilläkin, kuten transsukupuolisilla, lähinnä sosiaalistumisen avulla saatua tietoa. Se tieto on lähinnä tietoa miehenä ja naisena olemisesta siten kuin se näkyy yhteisöllisen vastuun eli sosiaalistamisen näkökulmasta. Näin ollen tieto on hyvin kapea-alaista, kun sitä tarkastellaan sukupuolisen moninaisuuden⁵⁰⁶ kannalta.

Tiedon puutteen ongelma ei koske siis vain transsukupuolisia vaan koko heidän sosiaalista verkostoaan. Se aiheuttaa transsukupuolisille myös vaikeuksia toimia omassa sosiaalisessa verkostossa on sukupuolisena ja itsestään määräävänä kompetenttina henkilönä. Siksi tiedon saaminen sukupuolisesta moninaisuudesta vasta aikuisiässä ja usein vasta ongelmatilanteessa on transsukupuolisille ja heidän sosiaaliselle verkostolleen sekä kaikkien osapuolten elämäkokonaisuuden kannalta myöhäinen vaihe. Tutkimukseni siis paljasti merkittäväksi pulmaksi transsukupuolisten ja heidän sosiaalisen verkostonsa (esim. ystävien ja instituutioiden, kuten perheen ja lääketieteen ja hoitamisen käytännöt) sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen puutteen. Siten sukupuolta koskeva tiedon puutteen voi todeta olevan myös yhteiskunnallinen ongelma.

Transsukupuolisuus ei ole vain lääketieteellinen kysymys vaan ennen kaikkea ihmisen elämäntilannetta kokonaisuutena koskeva eli elämäntaitoon liittyvä. Sukupuolenkorjaushoidoissa hoitamisen kohteena ei ole vain sukupuoli vaan myös ihmisen koko elämäntaito sukupuolisena. Transseksuaalisuus, kuten lääketieteessä asia ilmaistaan, edellyttäisi siten elämäntai-

506 Suomessa arvioidaan olevan noin 200–300 transseksuaalia (HE 56/2001). Määrä ei ole suuri, mutta katson tässä tutkimuksessa sukupuoliseen moninaisuuteen kuuluviksi niin miehet, naiset, transvestiitit, drag queenit, drag kingit, homeovestiitit kuin intersukupuolisetkin.

dollisena kysymyksenä monialaista yhteistyötä. Lääketieteen ohella tarvitaan yhteistyötä muun muassa sosiaalitieteisiin ja humanistisiin tieteisiin perustuvan asiantuntijuuden sekä asianomaisen läheisten kanssa.

5.5 Michel Henryn anti tiedonsosiologialle

Tutkimuksen alussa toin esille, että Alfred Schütz in mukaan tiedon yhteiskunnallinen jakautuminen on myös tärkeä osa tiedonsosiologista keskustelua. Tässä tutkimuksessa se kävi ilmi ennen kaikkea osassa I luvussa 4 "Sukupuoli oman tiedon ja ymmärryksen kysymyksenä", jossa tarkastelin tutkimusaineiston avulla *sukupuolta koskevia tietolähteitä, tietoa, ymmärrystä, ja kasvatusta sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisessa sekä sukupuolen valvontaa lääketieteen yksinoikeutena*. Tämä luku osoitti, miten tärkeä rooli omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisessa on sillä, miten sukupuolta koskeva tieto on jakautunut instituutioissa. Sukupuolta koskeva tieto objektiivisessa todellisuudessa vaikuttaa siihen, mitä me elämisen avulla sisäistämme eli mitä tietoa objektiivisesta todellisuudesta siirtyy koettuamme.

Michel Henryn anti tiedonsosiologialle tulee esiin ennen kaikkea subjektiivisen todellisuuden tarkastelussa. Michel Henryn ajatuksia soveltaen sukupuolta koskeva tiedon ja ymmärryksen muotoutumisessa on tärkeä tehtävä myös yksilön kehon tiedolla eli ihmisen subjektiivisella kokemuksella. Kehon tieto jakautuu Henryn mukaan kolmeen erilaiseen kehon tietoon: subjektiivisen, orgaanisen ja objektiivisen kehon tietoon. Bergerin ja Luckmannin tiedonsosiologia ja Michel Henryn kehonfenomenologia tavoittaa näistä orgaanisen ja objektiivisen kehon tiedon, koska niissä ilmenee selkeimmin raja, jossa objektiivinen ja subjektiivinen todellisuus kohtaavat.

Kehon rajat toimivat vastuksena, jossa dialektista suhdetta on sen ilmeisyyden vuoksi helppo tarkastella. Sen sijaan subjektiivisen kehon aistimukset ovat vain "henkilökohtaisesti" tiedettyä. Kehon sukupuolista tuntemusta ei voi sellaisenaan jakaa vuorovaikutuksessa. Siitä siirtyvät sosiaaliseen todellisuuteen vain sellaiset aistitunnot, jotka kykenemme objektivoimaan ja esittämään sosiaalisesti esimerkiksi puheena. Esimerkiksi omaan sukupuoleen liittyvä vierauden tai häpeän tunto ei ole alkuperäinen sukupuoli koskeva aistitunto vaan sen objektivoitunut muoto eli se, josta voidaan puhua ja joka voidaan ilmaista. Subjektiivinen, aistiva keho paljastuu pitkälti orgaanisen ja objektiivisen kehon avulla. Alkuperäinen kokemuksemme tulee merkitykselliseksi kehomme rajoissa ja paljastaa siten asioita, jotka johtavat objektiivisen todellisuuden rajojen säilyttämiseen ja muuttamiseen. Michel Henryn keskeinen anti on, että subjektiivista kehollisuutta ei voi tutkia eikä sitä voi tieteen keinoin tavoittaa.

Siitä huolimatta ihmisen sukupuoli koskeva tieto ja ymmärrys eivät muotoudu vain objektiivisessa todellisuudessa olevan tiedon avulla. Näin ollen sukupuoli koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen tar-

kastelussa ei riitä, että keskitytään vain sukupuolen yhteiskunnalliseen rakentumiseen sosiaalisesti. Kuten Michel Henry toteaa, vain kokeva subjekti voi muuttaa ja säilyttää objektiivista todellisuutta. Kokevan subjektin perusta on liikkuva keho, joka on aktiivisesti suuntautunut maailmaan. Kehon liike on ihmisen elämisen perusta ja siten kaiken toiminnan ja tietämisen perusta. Näin ollen keho subjektiivisine kokemuksineen on myös tiedonsosiologian tutkimuskohde yhtä lailla kuin yhteiskunnan sosiaalinen rakentuminen ja tiedon yhteiskunnallinen jakautuminen. Tutkimukseni avulla herää kysymys, mikä olisi metodi, jolla subjektiivinen kehollisuus voitaisiin tavoittaa tutkimuksella. Onko niin kuin Michel Henry esittää, että subjektiivinen kehollisuus ei ole tutkimuksen tavoitettavissa, vai onko kysymys vain siitä, että nykyiset metodit eivät taivu subjektiivisen kehollisuuden tutkimiseen?

Fenomenologisen lähestymistavan suhde tietoon on prosessuaalinen ja vuorovaikutuksellinen. Siten fenomenologinen sosiologia antaa mahdollisuuden tehdä kyseenalaiseksi ”objektien” todellisuuden, sosiaalisesti rakennetun todellisuuden. Tällainen on esimerkiksi ajatus kahdesta sukupuolesta sosiaalisesti konstruoituna, mikä voidaan biologisesti selittää ja osoittaa ”todeksi”. Siitä huolimatta on olemassa ilmiöitä ja asioita, jotka ovat biologisesti mahdottomia. Niitä ovat esimerkiksi transvestiitit, transsukupuoliset ja intersukupuoliset. Ne ovat olemassa ihmisten maailmatulkinnoissa, kulttuurissamme ja ne ovat osayhteiskunnallista todellisuutta. Siten niillä on ihmisille merkitys. Tämä tutkimus omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perustasta osoittaa, että fenomenologinen sosiologia antaa mahdollisuuden tutkia ja kuvata sellaisena kuin asia ilmenee kokemuksessamme ja tulkinnoissamme ja miten objektiivinen todellisuus tulee tulkituksi kokemuksessamme.⁵⁰⁷ Sekään ei kuitenkaan metodina tavoita subjektiivista kehollisuutta. Näin ollen voin todeta, että tämän tutkimuksen avulla Michel Henry ei antanut merkittävästi uutta tiedonsosiologialle.

Omaa sukupuolta koskeva tieto ja ymmärrys muotoutuvat hyvin monenlaisista lähtökohdista. Tämä tutkimus kykenee kuvaamaan vain joitakin niistä. Näin ollen tutkimukseni on avaus keskustelulle siitä, millaisia muunlaisia vastuksia on omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen taustalla, miten vastukset muuttuvat eri aikakausina yhteiskunnassa tai miten ne muuttavat omaa sukupuolta koskevaa tietoa ja ymmärrystä objektiivisen todellisuuden ja subjektiivisen tulkinnan välisessä dialektisessa suhteessa. Metodinen haaste on, miten tutkia ja kuvata subjektiivista kehollisuutta, *itseä*, vastuksena.

507 Cealey Harrison ja Hood-Williams 2002, 45–50.

5.6 Tutkimuksen arviointia

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli tutkia, *mikä on omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perusta transsukupuolisilla*. Tavoitteenani oli tarkastella hypoteettista lähtöoletustani, että *keho* on transsukupuolisilla omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perusta. Pää tavoitteenani oli lisätä ymmärrystä⁵⁰⁸ siitä, miten omaa sukupuolta koskeva tieto ja ymmärrys muotoutuu transsukupuolisilla.

Empiirisen aineiston jäsentämisessä lähdin liikkeelle Michel Henryn keskeisten käsitteiden eli *kehon, liikkeen* (aistisuuden), *vastuksen* ja *merkityksen* käsitteiden avulla. Näiden avulla muotoilin empiiriset tutkimuskysymyksetni aineistolle. Nämä kysymykset olivat seuraavat:

- 1) Mihin kehon liike, aistisuus, suuntautuu?
- 2) Millaisiin vastuksiin liike törmää?
- 3) Millaisia omaa sukupuolta koskevia kokemuksia vastus tuottaa?

Alasuutari toteaa, että laadullisen tutkimuksen prosessi rakentuu jo etukäteen silmällä pitäen jonkinlaista ”yleistettävyyttä”.⁵⁰⁹ Juha Varto toteaa fenomenologisesti painottuneessa teoksessaan *Laadullisen tutkimuksen metodologia*, että laadullisessa tutkimuksessa teorianmuodostukseen ei ole yhtä kaavaa, jonka avulla siinä pitäisi edetä. Myöskään teorian esittämisen muodolla ei ole mitään sääntöä. Yleisyys laadullisessa tutkimuksessa voidaan tuoda esille siten monilla eri tavoilla. Varton mukaan laadullisessa tutkimuksessa teoria voi olla muodoltaan yhtä hyvin väite (teesi), yleispätevä eettinen periaate (maksimi) kuin ohjekin. Teoria voi olla myös yleinen kuvaus tutkimuksessa tematisoiduista laaduista tai laatujen rakentumisista.⁵¹⁰ *Tässä tutkimuksessa tavoitteena on ollut kuvata transsukupuolisten omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumiseen vaikuttavia*

508 Pertti Alasuutari (1994, 206, 209) toteaa viitaten kulttuurintutkimukseen, että laadullisen tutkimuksen tavoitteena tulisi olla vanhojen ajatusmallien kyseenalaistaminen ja ilmiön selittäminen ymmärrettäväksi niin, että se antaa mahdollisuuden ajatella toisin. Tästä näkökulmasta yhteiskuntatieteellinen tutkimus olisi hänen mukaansa kriittistä kirjallisuutta, joka edistää järkiperaistä keskustelua yhteiskunnallisista asioista.

509 Alasuutari 1994, 219. Varto (1992a, 103–104) toteaa, että tutkimuksen voi sanoa olevan pätevä, kun sen tulokset nousevat tematisoidusta kokonaisuudesta. Tämä tarkoittaa tutkimuksen tuloksen vastaavuutta tutkimukselle asetettujen päämäärien ja tutkimuskohteen kanssa. Tutkimuksen voi todeta olevan luotettava, kun tutkimuksen tutkimuskohde ja tulkittu materiaali ovat yhteensopivia eivätkä teorianmuodostukseen ole vaikuttaneet epäolennaiset ja satunnaiset tekijät. Eskola ja Suoranta (2000, 210–211, 213) tuovat saman asian esille toteamalla, että tutkimusprosessin luotettavuus tarkoittaa, vastaako tutkijan käsitteellistäminen ja tutkijan tekemät tulkinnat tutkittavien käsityksiä.

510 Varto 1992a, 101–102.

*tekijöitä elämäkertojen kirjoittajien kokemusten avulla. Tavoitteena on ollut kuvauksen avulla lisätä tietoa ja ymmärrystä omaa sukupuolta koskevasta tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perustasta transsukupuolisilla. Fenomenologinen kuvaus ja yleisen tiedon muodostaminen vuorostaan tahtuu siten, että tutkija mieltää yksittäiset ja erityiset merkitysverkostot jo merkinä yleisestä.*⁵¹¹

Tutkimuksessani teorianmuodostus tai yleisyyden osoittaminen on muodostunut aineistolähtöisesti⁵¹². Lähtökohtana ovat koko ajan olleet valitut elämäkerrat ja niissä kirjoittajien kuvaamat kokemukset siitä, millä tavalla heillä on muotoutunut omaa sukupuolta koskeva tieto ja ymmärrys. Teoriavalintani omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen tarkasteluun voi sanoa lähteneen liikkeelle yleisyyden ajatuksesta. Michel Henryn kehonfenomenologian peruskäsitteet, keho, liike, vastus ja merkitys, ovat tuo yleinen taso. Jokaisella ihmisellä on keho, joka aistii ja on maailmassa. Jokainen muodostaa myös aistitusta merkityksiä ja merkityssuhteita, kun kokemus törmää kulttuurissa sosiaalisesti muodostettujen ajattelutapojen ja niiden puhetodellisuudessa tuotettujen ilmaisujen kanssa. Tässä tutkimuksessa kuitenkin keskityin vain transsukupuolisten ja tarkemmin neljän elämäkerran kirjoittajan kokemuksiin. Näin ollen tutkimuksen kuvauksen pätevyysalue on tutkitut elämäkerrat.

Kuvaukseni sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumiseen vaikuttavista sukupuolijaosta, stereotyyppioista, selontekovelvollisuudesta ja näitä koskevista rajoista vastuksena sekä vierauden tunto ja vieraantumisen kokemus löytyivät tutkimusaineistosta kirjoittajien kuvaamien kokemusten perusteella. Kuvauksen luotettavuutta lisää, että nämä käsitteet ovat tulleet ilmi myös aiemmissa sukupuolta ja kehoa ja ruumiillisuutta koskevissa tutkimuksissa (ks. luku 3.1).

Vaikka vastuksen käsite on Michel Henryn muotoilemasta teoriasta eikä siten suoraan tutkimusaineiston käsite, se on yhdenmukainen myös tutkimusaineistosta nousevien merkitysten kanssa. Kirjoittajat kuvasivat tutkimusaineistossa oman sukupuolen heräämistä tilanteissa, joissa oma kokemus törmäsi kulttuuristen luokitusten ja määritysten kanssa. Tätä törmäystä, jossa oma merkityksenanto herää, Michel Henry kuvaa vas-

511 Lehtomaa 2005, 186.

512 Tuomi ja Sarajärvi (2002, 107–108) toteavat, että sisällönanalyysi on nimenomaan tutkimusaineiston kuvaamista sanallisesti, jolloin tutkimusaineiston kvantifiointia ei katsota mahdolliseksi. Sisällönanalyysi on merkityssuhteiden ja merkityskokonaisuuksien etsimistä. Kvantifioiva tutkimus on sisällön erittelyä, jossa esine, puhe, teksti tai kuva tai niiden osat jaetaan havaintoyksiköihin ja yksilöidään numerojärjestykseen. Tuomen ja Sarajärven mukaan aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä tutkija päättää ennen analyysiä viitekehýksensä ja kysymykset, joilla hän lähtee tiivistämään tutkimusaineistoa. Ryhmittely tapahtuu niiden ominaisuuksien, piirteiden tai käsitteiden mukaan, jotka löytyvät tutkimusaineistosta. Tavoitteena on tutkittavien merkitysmaailman, toiminta- ja ajattelumallien ymmärtäminen. Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä vuorostaan teoria ohjaisi vahvasti käsitteiden ja luokitusten määrittelyä tutkimusaineistosta sekä analyysiä. Tavoitteena on teoreettisen mallin tai käsityksen uudistaminen tutkittavasta asiasta. (Tuomi ja Sarajärvi 2002, 102, 110–117.)

tuksena. Vastuksen käsite antaa uuden näkökulman tuttuihin käsitteisiin, kuten sukupuoliin, stereotyyppisiin, selontekovelvollisuuteen, rajattamiseen, vierauden tuntoon ja vieraantumisen kokemukseen. Vastuksen avulla korostuu niiden ja kehon välinen suhde ja toiminnallinen ulottuvuus. Toiminnallisella ulottuvuudella tarkoitan, että vastus on se, joka aktivoi kehossa omaa sukupuolta koskevan pohdinnan. Sukupuolijako, stereotyyppiat ja selontekovelvollisuus vastuksena ovat siis jotakin, mitä tarvitaan merkitysten ja merkityssuhteiden aktiiviseen tuottamiseen, kun jäsenetään omaa sukupuolta.

Tutkimukseni lähtökohdissa totesin, että sukupuoli ja seksuaalisuus ovat kaksi erilaista ihmisen olemisen tapaa. Näin ollen olen pitäytynyt myös lähdekirjallisuuden käytössä sukupuolta koskevassa kirjallisuudessa. Tämä ei ole ollut helppoa, koska lähes kaikissa teoksissa sukupuolen ja seksuaalisuuden teemoja käsitellään toisiinsa kietoutuneina eikä selkeää rajanvetoa välttämättä ole. Tämä saattaa johtua tarkastelutavasta, joka nousee heteroseksuaalisesta ajattelutavasta ja siten ajatuksesta, että sukupuoli määrää seksuaalisen suuntautumisen ja että nämä olemisen tavat eivät ilmene toisistaan erillisinä. Vaikka eron tekeminen oli tässä tutkimuksessa aluksi teoreettinen, tutkimusaineisto vahvisti eron tutkimuksen rajauksena mielekkääksi. Elämäkertojen kirjoittajat eivät kokeneet seksuaalisuutta millään muotoa itse sukupuoleensa liittyvänä kysymyksenä. Homoseksuaaliseksi leimaaminen tuli toisten taholta, ja siitä oli vain yksi tai kaksi satunnaista mainintaa teoksissa. Seksuaalinen suuntautuminen ei kuitenkaan ollut vastus, joka herätti omaa sukupuolta koskevan pohdinnan. Seksuaalista määrittelyä olennaisempi oli vierauden tunto oman kokemuksen ja toisten määritelmien välillä sekä sukupuoliin, stereotyyppiat ja selontekovelvollisuus vastuksena.

Seurauksena edellä kuvatusta on mielestäni ollut, että teoreettinen lähdeaineisto sukupuoleen liittyvässä kirjallisuudessa on varsin suppea. Tähän on vaikuttanut myös aineistolähtöinen lähestymistapani. Pitäytymisen tiukasti aineistolähtöisyydessä on merkinnyt työn teoreettisen tason suppeaa kontekstualisointia esimerkiksi normin, säännön ja vallan käsitteisiin, ruumiinsosiologiaan, postmoderniin terveys sosiologian keskusteluun ja elämäkertatutkimukseen. Se vuorostaan on vaikuttanut heikentävästi tutkimukseni argumentaation teoreettiseen vakuuttavuuteen ja luotettavuuteen.

Tiukassa aineistolähtöisyydessä ja intuitiivisessa tutkimusotteessani, joka tavoitteli koko tutkimuksen ajan asian ymmärtämistä, piili myös toisentyypinen pulma. Se liittyy tutkimusaineiston käyttöön kuvauksessa. Paikoittain tutkimusaineiston käyttö kuvauksessa on lähempänä lähdeaineiston käyttöä, vaikka taustalla on asiaan kuuluva tutkimusaineiston analyysi. Tämä johtuu osittain myös elämäkertojen luonteesta. Ne eivät olleet ”puhtaita” autobiografioita vaan myös sukupuolipolitiikkaa edistäviä ja vaikuttamiseen pyrkiviä teoksia. Ehkä ei ole liioiteltua todeta, että Kate Bornsteinin ja Deirdre McCloskeyn elämäkerrat ovat myös sukupuolta

käsitteleviä tietokirjoja. Näin on muun muassa Teokset soveltuvat sekä tutkimusaineistoksi että lähdeaineistoksi. Tutkimusaineiston käyttö jälkimmäisessä merkityksessä on tietenkin hyvin altis kritiikille.

Tutkimusaineiston käyttötapaan on vaikuttanut kuvauksessa myös pyrkimykseni käsitteellistää tutkittavaa asiaa mahdollisimman lähelle kirjoittajien omaa tapaa käsitteellistää koettu sukupuoli. Tässä mielestäni onnistuin hyvin. Seurauksena oli, että tutkimustekstin aineistonäytteet lähentelevät tekemästäni analyysistä huolimatta enemmän suomennosta kuin tulkintaa, mistä vuorostaan on seurannut, että tekstin tyyli vaihtelee ja päättelyä saattaa olla vaikeaa seurata.

Päälähteiden käsitteellisestä yhteensopivuudesta totean seuraavaa. Olen käyttänyt pääteoriani Michel Henryn kehonfenomenologian ohella muina lähteinä, tai pikemminkin apuvälineinä, Juha Varton artikkelia *Rajattaminen ja rajattajat. Fragmentteja teemasta*, Jamake Highwaterin teosta *The Mythology of Transgression. Homosexuality as Methaphor* sekä Lauri Rauhalan teoksia *Ihmisen ykseys ja moninaisuus* sekä *Humanistinen psykologia*. Kaikki kirjoittajat perustavat ajatuksensa fenomenologiseen perustaan sekä ottavat vakavasti ihmisen kokemuksen ja ihmisen maailmassa olemisen ja elämismaailman. Näin ollen kirjoittajien lähtökohta on yhteinen eikä kirjoittajien ajattelutapojen välillä ole ristiriitaa huolimatta siitä, että he painottavat *kokemuksessa* hieman eri asioita. Selkein painotusero suhteessa Michel Henryn teoriaan on Lauri Rauhalan ajatuksilla. Michel Henry pitää ihmisen kokemuksessa keskeisenä kehon suuntautuneisuutta maailmassa. Lauri Rauhalan mukaan keho ei suuntaudu maailmassa vaan keho on perusta, joka tarvitaan mielellisten sisältöjen tuottamiseen. Rauhalan painopiste kokemuksen tarkastelussa kehon sijaan on kokemuksen mielellisyydessä. Tutkimukseni kannalta en pidä edellä esittämieni henkilöiden ajatusten eroa merkittävänä.

Lähtöoletukseni oli edellisen tutkimukseni perusteella, että sukupuoli-jako sekä niihin liittyvä stereotyyppinen ajattelutapa ja selontekovelvollisuus vievät mahdollisuuden sukupuoliseen moninaisuuteen yhteiskunnassa. Niihin sisältyy myös hyvin kapea-alainen käsitys 'miehenä' tai 'naisena' olemisesta yhteiskunnassa. Aluksi olin myös sen kannalla, että stereotyyppinen ajattelutapa ja vieraantumisen kokemukset ovat jollakin tavalla haitallisia ihmisen sukupuoliseksi kasvamiselle. Transsukupuolisten hoitamisesta ajattelin, että hoitamisen käytännöt pyrkivät vain diagnoosin tekemiseen ja unohtavat kokonaan transsukupuolisuuden elämäntaidollisena kysymyksenä.

Tässä tutkimuksessa lähtöoletusten muuttuminen ilmeni seuraavasti. Tutkimuksen aikana päädyin siihen, että stereotyyppisellä ajattelutavalla ja vieraantumisen kokemuksilla on kaksinainen luonne. Stereotyyppistä ajattelua voidaan käyttää omien ennakkoluulojen vahvistajana ja siten perustaa siihen toiseen ihmiseen kohdistuva valta. Sukupuolijako, stereotyyppiat ja selontekovelvollisuus ovat olemassa vastuksena ja siten omaan sukupuoleen liittyvän ajattelun viritäjänä. Niihin perustuu mahdollisuus

myös sukupuolten moninaisuuteen yhteiskunnassa. Kun on jotakin, mitä vasten peilata sukupuolen subjektiivista kokemusta, voi myös löytää jotakin uutta. Kaikilla ihmisillä on myös sama perusta omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisessa. Tämä perusta on sukupuolijako, stereotypiat ja selontekovelvollisuus sekä vierauden tunto. Vieraantumisen kokemus on myös innovatiivisen toiminnan voimavara eikä vain riski syrjäytyä sosiaalisista etuoikeuksista. Vaikka hoitamisen käytännöissä edelleen puhutaan transsukupuolisuudesta häiriönä, otetaan niissä huomioon myös elämäntaidollisia kysymyksiä eli ihmisen selviytymistä sosiaalisesti myös sukupuolenkorjauksen jälkeen. Sen sijaan transsukupuolisten selviytymistä elämässä tarkastellaan varsin yksipuolisesti lääketieteen näkökulmasta, ja monialaisempi lähestymistapa olisi transsukupuolisen kannalta tarpeellinen. Viimeiseen päätelmään päädyin myös edellisessä tutkimuksessa.

5.7 Keskustelua jatkotutkimusaiheesta

Näkemykseni mukaan kasvatuksella on keskeinen tehtävä omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisessa. Sukupuoli on osa kasvatustehtävää. Lapsia on aina kasvatettu perheessä biologisen sukupuolen mukaisesti käyttäytymistapoihin ja tuettu biologisen sukupuolen mukaisessa pukeutumisessa, harrastuksissa ja ammatinvalinnoissa. Lähtökohtana on ollut siten lapsen sosiaalistaminen eli yhteisölliseen vastuuseen kasvattaminen⁵¹³ sukupuolisena.

Tutkimusaineistossani ei käsitelty juurikaan lapsuuden kasvuympäristöä. Tässä tutkimuksessa jokainen elämäkerran kirjoittaja kuvasi perheensä mutta ei sitä, millainen merkitys perheellä on ollut oman sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen tai jopa transsukupuolisten kokemusten muodostumisessa. Kaikkien kirjoittajien kasvuympäristö vaikutti vakaalta. Kasvuympäristö myös tuki biologisen sukupuolen mukaiseen sukupuoleen. Elämäkertojen perusteella ei ainakaan ilmennyt, että perheissä olisi ollut asioita, jotka olisivat esimerkiksi johtaneet transsukupuolisuuteen. Saattaa hyvinkin olla, että edellinen johtuu siitä, että kaikki elämäkerrat oli kirjoitettu aikuisina. Aikuisuuden ja varhaislapsuuden väliin oli jo tullut monenlaisia omalle elämälle merkityksellisiä asioita, kuten Herculinella vuodet sisäoppilaitoksessa ja Deirdrella elämä kahden lapsen isänä ja avio puolisona.

Tutkimuksen aikana vahvistui näkemykseni, että ilman sukupuolen mukaista kasvatusta ei yhteiskunnassa olisi myöskään sukupuolista moninais-

513 Varto toteaa (1991, 86) että vastuuntunnon kasvatuksessa voi ymmärtää monella tavalla. Voimme tavoitella kasvatuksella yksilön oman yksilöllisen kehityksen herättämistä, ihmisen olemukseen kuuluvan yleisen vastuullisuuden herättämistä tai yhteisöllisen vastuun herättämistä. Tällä hetkellä kasvatuksessa ilmeisintä on viimeinen, yhteisöllisen vastuun synnyttäminen eli sosiaalistaminen.

suutta, kuten transsukupuolisia ja transvestiitteja. Se on mahdollisia vain, jos yhteiskunnassa on vankka sukupuoli koskeva perusta, jonka rajoja voi tunnustella, muuttaa, siirtää ja jopa ylittää. Onko tuo sukupuolijärjestelmä kaksijakoinen heteroseksuaalinen sukupuoli järjestelmä, kolmijakoinen tai jokin muu malli, on vuorostaan eri kysymys.

Tämän perusteella esitän, että yhteiskunnan kaikkien sukupuolitettujen kysymysten ratkaiseminen alkaa ihmisten sukupuolta koskevasta tiedosta ja ymmärryksestä. Kasvatuksella on perustan luomisessa merkittävä rooli. Työelämän, johtokuntien ja ammattien sukupuolittuneisuuteen⁵¹⁴ ja sukupuolten tasa-arvoon liittyvä muutos riippuu siitä, millainen sukupuoli koskeva tieto ja ymmärrys ihmisillä on. Margaret Mead on todennut, että sukupuoli koskevien persoonallisuuspiirteiden vaatimus, etenkin jos ne nähdään kuuluvaksi vain toiselle sukupuolelle, rajoittaa molempien sukupuolten ihmisyyttä. Meadin mukaan jo kasvatuksessa tulisi ottaa huomioon, että sukupuolet voivat kulkea sukupuolitetuissa ammateissa ponnistelematta. Mead jatkaa, että ammatin valinta, joka tapahtuu vain uteliaisuudesta toisen sukupuolen toimintaan on kuin astuisi askelmalle, jota ei ole. Sukupuolikiintiöt kouluissa, ammateissa ja johtokunnissa ovat lähinnä korvaavaa toimintaa.⁵¹⁵

Kaksi sukupuoli on rikkaus yhteiskunnalle, mutta sukupuolisen moninaisuuden voi katsoa olevan jo voimavara. Margaret Meadin totesi jo 1950-luvulla, että koko ajan yritetään etsiä korvaavia toimintoja sukupuolten eroavaisuuksien tasoittamiseksi ja sukupuolten tasapäistämiseksi sen sijaan, että etsisimme sukupuolten eroavaisuuksia, joilla voisimme rikastuttaa kulttuuriamme ja luoda maailmaan moninaisuutta.⁵¹⁶ Richard Florida on esittänyt samantapaisia ajatuksia teoksessaan *The rise of the creative class: and how it's transforming work, leisure, community and every day life*. Hän on todennut, että innovatiivinen toiminta vaatii niin yhteisön sukupuolista kuin kulttuurienkin moninaisuutta.⁵¹⁷

Jukka Lehtonen esitti vuonna 2003 jukaistussa tutkimuksessaan *Seksuuaalisuus ja sukupuoli koulussa*, että kouluilla, opettajilla ja opiskelijoilla olisi monia tapoja purkaa ja kyseenalaistaa heteronormatiivisuutta koulussa. Lehtonen peräänkuuluttaa koulutuspolitiikan muutosta ja siinä keskustelua muun muassa moninaisuudesta, monikulttuurisuudesta, vähemmistöistä, seksuaalisesta tasa-arvosta ja vapaudesta sekä käytännön muutoksia koulujen tasolla.⁵¹⁸ Tutkimukseni perusteella väitän, että muutos ei ole mahdollinen ennen kuin opettajilla ja opiskelijoilla sekä heidän vanhemmiltaan on riittävästi tietoa sukupuolisuudesta ihmisen olemisen tapana sekä sukupuolen, sukupuoli jaon, stereotyyppien muotoutumisen historiallisista

514 Ks. Kinnunen ja Korvajärvi (1996), Kinnunen (1997), Kinnunen (2001).

515 Mead 1957, 367–373.

516 Mead 1957, 16–17.

517 Ks. Florida (2002).

518 Lehtonen 2003, 247–257.

ehdoista. Sama koskee mielestäni Lehtosen tutkimuksessaan käsittelemää seksuaalisuutta. Myöskään vähemmistöjen esiin nostaminen ei kerro kuin yhden näkökulman ihmisten sukupuolisuuteen ja seksuaalisuuteen.

Tutkimukseni osoitti, että sukupuolijärjestelmä myös luo moninaisuutta. Siten heteronormatiivisuuden ja sukupuolijärjestelmän purkaminen ei myöskään ole ratkaisu, koska se toimii vastuksena pohtia sukupuolisuutta ja siten myös mahdollisuutena sukupuolten moninaisuuteen. Sen sijaan kouluissa voidaan jakaa tietoa heteronormatiivisuudesta sekä sen kulttuurisesta ja historiallisesta muotoutumisesta ja muutoksesta. Heteronormatiivisuudesta ja vähemmistöistä tulisi keskustella samanaikaisesti. Molemmat ovat saman asian erilaisia ilmenemistapoja. Keskustelua pitäisi käydä sukupuolesta ja seksuaalisuudesta yleisesti välttämättä arvottavia vähemmistö- ja enemmistöryhmien näkökulmaa.

Sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen kasvattaminen ja sukupuoleen kasvaminen ei liene helppoa. Oman sukupuolen pohdinta saattaa nostaa esille omaa sukupuolta koskevia inhon, häpeän, pettymyksen tunteja sekä ulkopuolisuuden ja vieraantumisen kokemuksia. Kasvattajan sukupuolta koskevalle tiedolle ja ymmärrykselle lapsen sukupuoleen liittyvät tunnot ja kokemukset asettavat haasteen. Lapselle pohdinta ja kysymykset lienee ainoa tie sukupuolta koskevaan tietoon ja ymmärrykseen. Sukupuoleen liittyvä tieto ja ymmärrys antavat vuorostaan mahdollisuuden kysyä, mikä on oman ihmisenä olemisen perusta sukupuolisena. Tässä näkökulmassa kenenkään ihmisen elämä ei ole sukupuolisena helppoa. Voidaan siten kysyä, tarvitseeko ihmisen subjektiivisen, orgaanisen ja objektiivisen kehollisuuden sukupuoliseksi kasvamisen tapahtua helposti ja ilman vastusta? Ihmisenä olemisen on joka tapauksessa paljon enemmän *kuin ne ehdot, joiden varassa elämä on annettu ihmiselle*, kuten Hannah Arendt toteaa⁵¹⁹.

Omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutuminen ei liity vain transsukupuolisten sukupuolisuuteen. Jokainen ihminen elää sukupuolisena yhteiskunnassa. Tutkimukseni herätti ajatuksia jatkotutkimukselle siitä, *miten ihmisen omaa sukupuolta koskeva tieto ja ymmärrys otetaan tietoisesti osana kasvatustehtävää perheessä, päiväkodissa ja koulussa sekä millä tavalla työyhteisöt voisivat tukea työntekijöidensä sukupuolikompetenssia.*

519 Arendt 2002, 16.

*Horjuva sydämeni sanoo: Idässä halajan länteen
ja lännessä itään.
Muu minäni sanoo: Miehenä halajan naiseksi
ja naisena mieheksi.
On niin vaikea olla ihminen
ja sitä hankalampi elää ihmisiksi.
Halajan iloja sekä idästä että lännestä,
sekä edestä että takaa.*

Pamuk 2000, 502

LÄHTEET

- Abrahams, George ja Ahlbrand, Sheila 2002: *Boy V. Girl? How gender shapes who we are, what we want and how we get along*, Work for Kids, Free Spirit Publishing: Minneapolis.
- Achté, Kalle et al. 1991: *Psykiatria 2*, Helsinki: WSOY.
- Aittola, Tapio ja Raiskila, Vesa 1995: "Jälkisanat", Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin teoksessa *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*, Gaudeamus: Helsinki. (213–231)
- Alasuutari, Pertti 1996: *Erinomaista rakas Watson: Johdatus yhteiskuntatutkimukseen*, Helsinki: Hanki ja jää.
- Alasuutari, Pertti 1994: *Laadullinen tutkimus*, Tampere: Vastapaino.
- Arendt, Hannah 2002: *Vita activa. Ihmisenä olemisen ehdot*, suomentanut Riitta Oittinen ja työryhmä. Tampere: Vastapaino.
- Armstrong, David 1993: *Political Anatomy of the Body. Medical Knowledge in the Twentieth Century*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Atkinson, Robert 1998: *The Life Story interview*, Qualitative Research Methods Volume 44, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Atxaga, Bernardo 1994: *Obabakoak*, baskinkielinen alkuteos *Obabakoak*, suomentanut Tarja Ronila, Helsinki: Tammi.
- Balzer, Marjorie Mandelstam 1996: "Sacred Genders in Siberia". Teoksessa *Gender Reversals ja Gender Cultures. Anthropological and Historical Perspectives*, toimittanut Sabrina Petre Ramet, Lontoo: Routledge. (164–182)
- Barbin, Herculine 1980: *Herculine Barbin*, englanniksi Richard McDougall, New York: Pantheon Books.
- Bataille, Georges 1998: *Noidan oppipoika. Kirjoituksia 1920-luvulta 1950-luvulle*, suomentanut Tiina Arppe, Tampere: Gaudeamus.
- Bauman, Zygmunt 1996: *Postmodernin lumo*, toimittaneet Pirkkoliisa Ahponen ja Timo Cantell, suomentanut Jyrki Vainonen, Tampere: Vastapaino.
- de Beauvoir, Simone 2000: *Toinen sukupuoli*. Alkuteos *Le deuxième sexe I et II*, suomentanut Annikki Suni. 4. painos, Helsinki: Tammi.
- Beck, Ulrich 1995: "Politiikan uudelleenkeksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa". Teoksessa *Nykyajan jäljillä*, alkuteos

- Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, suomentanut Leevi Lehto, Tampere: Vastapaino. (11–82)
- Beck, Ulrich ja Lash, Scott ja Giddens, Anthony (1995): *Nykyajan jäljillä. Alkuteos Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, suomentanut Leevi Lehto, Tampere: Vastapaino.
- Berger, L. Peter ja Luckmann, Thomas 1995: *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Alkuteos The Social Construction of Reality*, suomentanut ja toimittanut Vesa Raiskila, Helsinki: Gaudeamus.
- Berger, L. Peter ja Luckmann, Thomas 1996: *The Social Construction of Reality*, New York: Anchor Books.
- Bogdan, Robert 1974: *Being Different: The Autobiography of Jane Fry*, New York: Wiley.
- Bolin, Anne 1996: "Traversing gender". Teoksessa *Gender Reversals ja Gender Cultures. Anthropological and Historical Perspectives*, toimittanut Sabrina Petre Ramet, Lontoo: Routledge. (22–51)
- Bornstein, Kate 1994: *Gender Outlaw. On men, women, and the rest of us*, New York: Vintage Books.
- Brown, Rupert 1995: *Prejudice. Its Social Psychology*, Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Butler, Judith 1990: *Gender Trouble. Feminism and the subversion of Identity*, New York: Routledge.
- Butler, Judith 1993: *Bodies That Matter. On the Discursive Limits of "sex"*, Routledge: New York.
- Cancia, Francesca M. 1975: *What are norms?: a study of beliefs and action in a Maya community*, Lontoo: Cambridge University Press.
- Cealey Harrison, Wendy ja Hood-Williams, John 2002: *Beyond Sex and Gender*, Lontoo: Sage.
- Cohen-Kettenis, T. Peggy ja Pfäfflin, Friedemann 2003: *Transgenderism and Intersexuality in Childhood and Adolescence. Making Choices*, Development Clinical Psychology and Psychiatry Volume 46, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Conrad, Peter ja Schneider, W. Joseph 1980: *Deviance and Medicalization. From badness to Sickness*, London: The CV. Mosby Company.
- Connell, R. W. 2002: *Gender*, Cambridge: Polity Press.
- Dante, Alighieri 1990: *Jumalainen näytelmä. Alkuteos La Divina Commedia*, suomentanut Eino Leino, Hämeenlinna: Karisto.

- Doek, E. Jaap 1995: "General report". Teoksessa *Transsexualism, Medicine and Law: XXIIIrd Colloquy on European Law*, Netherlands: Council of Europe Publishing.
- Dyer, Richard 2002: *Älä katso! Seksuaalisuus ja rotu viihteen kuvastossa*, toimittanut Martti Lahti, Tampere: Vastapaino.
- Ekins, Richard ja King, Dave 1996: *Blending Genders. Social Aspects of Cross-Dressing and Sex-changing*, Lontoo: Routledge.
- Eskola, Antti 1984: *Vuorovaikutus, muutos, merkitys*, 2. painos, Helsinki: Tammi.
- Eskola, Jari ja Suoranta, Juha 2000: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*, 4. painos, Tampere: Vastapaino.
- Falk, Pasi 1994: *The Consuming Body*, Lontoo: Sage.
- Featherstone, Mike 1991: "The body in consumer culture". Teoksessa *The Body: Social Process and Cultural Theory*, toimittaneet Mike Featherstone, Mike Hepworth ja Bryan S. Turner, Lontoo: Sage.
- Florida, Richard 2002: *The rise of the creative class: and how it's transforming work, leisure, community and every day life*, New York: Basic Books.
- Foucault, Michel 1998: *Seksuaalisuuden historia*. Alkuteos *La volonté de savoir* I–III, suomentanut Kaisa Sivenius, Tampere: Gaudeamus.
- Foucault, Michel 2000: *Tarkkailla ja rangaista*. Alkuteos *Surveiller et punir*, suomentanut Eevi Nivanka, Otava: Helsinki.
- Gadamer, Hans-Georg 2004: *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*, valikoinut ja suomentanut Ismo Nikander. Tampere: Vastapaino.
- Gouldner, Alvin W. 1970: *The coming crisis of Western Sociology*, New York: Basic Books.
- Greco, Monica 1998: *Illness as a Work of Thought. A Foucauldian Perspective on Psychosomatics*, Lontoo ja New York: Routledge.
- Grönfors, Martti 1985: *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät*, 2. painos, Helsinki: WSOY.
- Gürler, Mustafa 2000: "Journey to hope". *Rajoilla 1. Rajattajat ja rajojen ylittäjät*, toimittanut Inkeri Sava, Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja F 9, Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu. (9–13)
- Habermas, Jürgen 1989: "Moderni ja postmoderni arkkitehtuuri". Teoksessa *Moderni/postmoderni*, 2. korjattu ja täydennetty painos, toimittanut Jussi Kotkavirta ja Esa Sironen, suomentanut Jussi Kotkavirta, Tutkijaliiton julkaisusarja 44, Jyväskylä: Gummerus. (115–133)

- HE 56/2001 Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta eräissä tapauksissa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- Heinämaa, Sara 1995: *Sukupuoli, valinta ja tyyli. Huomautuksia Butlerin ja Beauvoirin ongelmanasettelun yhteyksistä*. Tiede ja Edistys 20. vuosikerta 1/95, Helsinki: Tutkijaliitto. (30–43)
- Heinämaa, Sara 1996: *Ele, tyyli ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuoliyksymykselle*, Tampere: Gaudeamus.
- Helén, Ilpo 2000: "Ruumiillistunut sosiologia". Teoksessa *Terveys sosiologian suuntauksia*, toimittaneet Ilka Kangas, Sakari Karvonen ja Annika Lillrank, Helsinki: Gaudeamus.
- Heller, Agnes 1985: *The Power of Shame. A Rational Perspective*, London: Routledge ja Kegan Paul.
- Henry, Michel 1997: *Philosophie et phénoménologie du corps. Essai sur l'ontologie biranienne*, 3. painos, Pariisi: Presses universitaires de France.
- Heritage, Garfinkel 1996: *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Alkuteos Garfinkel and ethnomethodology, suomentanut Ilkka Arminen et al., Jyväskylä: Gummerus.
- Highwater, Jamake 1997: *The Mythology of Transgression. Homosexuality as Metaphor*, New York: Oxford University Press.
- Husserl, Edmund 1995: *Fenomenologian idea*. Alkuteos Die Idee der Phänomenologie, suomennos Juha Himanka, Janita Hämäläinen, Hannu Sivenius, Helsinki: Loki-kirjat.
- Huuska, Maarit 1998: *Transseksuaalisen sukupuoli-identiteetin rakentuminen*, Tutkimuksia A:30/1998. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, Tampere: Tampereen yliopisto.
- Huuska, Maarit 2004: "Sukupuoleltaan epätavallisten lasten ja nuorten tunnistaminen ja tuen tarpeet. Seminaariesitelmä (19.11.2004) *"Sukupuoleltaan moninaisten lasten tunnistaminen ja tukeminen - seminaari*, TransHelsinki 2004.
- Hyyppä, Markku T. 1995: *Sukupuolten kirjo*, Helsinki: Helsinki University Press.
- Ihatsu, Katja 2003: *Vauva vailla sukupuolta*. Lastenkirurgi Mika Venholan haastattelu. Etelä-Suomen Sanomat 11.2.2003.
- Jackson, Stevi ja Scott, Sue 2002: "Introduction: The gendering of sociology". Teoksessa *Gender. A Sociological Reader*, toimittaneet Stevi Jackson ja Sue Scott, Lontoo: Routledge. (1–26)
- Jokinen, Arto 2001: "Näin tehdään nainen: miesten ristiinpukeutuminen". Teoksessa *Nainen/Naiseus/Naisellisuus*,

- toimittaneet Minna Nikunen, Tuula Gordon, Sanna Kivimäki, Riitta Pirinen, Tampere: Tampere University Press. (191–212)
- Jørgensen, Christine 2000: *Christine Jørgensen. A Personal Autobiography*, San Francisco: Cleis Press.
- Juntunen, Matti ja Mehtonen, Lauri 1982: *Ihmistieteiden filosofiset perusteet*, 2. tarkistettu painos, Jyväskylä: Gummerus.
- Kangas, Ilka ja Karvonen, Sakari 2000: "Terveys sosiologian haasteet". Teoksessa *Terveys sosiologian suuntauksia*, toimittaneet Ilka Kangas, Sakari Karvonen ja Annika Lillrank, Helsinki: Gaudeamus.
- Kastraatiolaki (282/1970).
- Kinnunen, Merja ja Korvajärvi, Päivi (toim.) 1996: *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*, Tampere: Vastapaino.
- Kinnunen, Merja 1997: "Making Gender with Classifications". Teoksessa *Gendered Practices in Working Life*, toimittaneet Liisa Rantalaiho ja Tuula Heiskanen, Lontoo: Macmillan. (37–51)
- Kinnunen, Merja 2001: *Luokiteltu sukupuoli*, Tampere: Vastapaino.
- Kosonen, Ulla 1997: "Nähdyksi tulemisen kaipuu ja häpeä". Teoksessa *Ruumiin siteet. Tekstejä eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta*, toimittanut Eeva Jokinen, Tampere: Vastapaino. (21–41)
- Kulick, Don 1998: *Travesti. Sex, Gender, and Culture among Brazilian Transgendered Prostitutes*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Kuula, Arja 2006: *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*, Vastapaino: Tampere.
- Kürti, László 1996: "Eroticism, Sexuality, and Gender Reversal in Hungarian Culture". Teoksessa *Gender Reversals ja Gender Cultures. Anthropological and Historical Perspectives*, toimittanut Sabrina Petre Ramet, Lontoo: Routledge. (148–163)
- Laine, Timo 2001: "Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma". Teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*, toimittaneet Juhani Aaltola ja Raine Valli, Jyväskylä: PS-kustannus. (26–43)
- Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistaminen N:o 563/ 2002.
- Lash, Scott 1995: "Refleksiivisyys ja sen vastinparit: rakenne, estetiikka, yhteisö". Teoksessa *Nykyajan jäljillä. Alkuteos Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, suomentanut Leevi Lehto, Tampere: Vastapaino. (153–235)
- Lehtomaa, Merja 2005: "Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen". Teoksessa *Kokemuksen*

- tutkimus. Merkitys - tulkinta - ymmärtäminen*, toimittaneet Juha Perttula ja Timo Latomaa, Helsinki: Dialogia. (163–194)
- Lehtonen, Jukka 1997: "Seksuaalisuuden ja sukupuolen monimuotoisuus". Teoksessa *Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen*, toimittaneet Jukka Lehtonen, Jussi Nissinen ja Maria Socada, Helsinki: Edita. (18–31)
- Lehtonen, Jukka 2003: *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa*, Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 31, Helsinki: Helsinki University Press.
- Lyotard, Jean-Francois 1996: "Mitä on postmoderni?". Teoksessa *Moderni/postmoderni*, toimittaneet Jussi Kotkavirta ja Esa Sironen, suomentanut Martti Berger, Tutkijaliiton julkaisusarja 44, Jyväskylä: Gummerus. (145–157)
- Malinen, Ben 2004: *Häpeän monet kasvot*, Helsinki: Kirjapaja.
- McCloskey, Deirdre 2000: *Crossing. A Memoir*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Mead, Margaret 1957: *Mies ja nainen. Miehen ja naisen sukupuoliroolit muuttuvassa maailmassa*. Alkuteos *Male and female*, suomentanut Annika Takala, Helsinki: Otava.
- Merleau-Ponty, Maurice 1986: *Phenomenology of Perception*. Alkuteos *Phénoménologie de la perception*, englanniksi Colin Smith, Lontoo: Routledge ja Kegan Paul.
- Nanda, Serena 1996: "Hijras: An Alternative Sex and Gender Role in India". Teoksessa *Third Sex and Third Gender. Beyond Sexual Dimorphism in Culture and History*, toimittanut Gilbert Herdt, New York: Zone Books. (373–417)
- Nettleton, Sarah 1995: *The Sociology of Health and Illness*, Cambridge: Polity Press.
- Nooteboom, Cees 1999: *Rituaaleja*. Alkuteos *Rituelen*, suomentanut Markku Mannila, Helsinki: WSOY.
- O'Brien, Denise 1997: "Female Husbands in Southern Bantu Societies". Teoksessa *Sexual Stratification. A Crosscultural View*, toimittanut Alice Schlegel, New York: Columbia University Press. (109–126)
- O'Neill, John 1989: *The Communicative Body*, Evanston: Northwestern University Press.
- Pamuk, Ohran 2001: *Nimeni on punainen*, 2. painos. Alkuteos *Benim Adim Kirmizi*, suomentanut Tuula Kojo, Helsinki: Tammi.
- Peräkylä, Anssi 1990: *Kuoleman monet kasvot*, Tampere: Vastapaino.

- Pietarinen, Juhani 1994: "Itsemäärääminen ja itsemääräämisoikeus". Teoksessa *Oikeus itsemääräämiseen*, toimittaneet Pietarinen, Juhani et al., Helsinki: Painatuskeskus.
- Pimenoff, Veronica 1997: "Transseksuaalien määrittely terveys- ja sosiaalipalveluissa". Teoksessa *Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen*, toimittaneet Jukka Lehtonen, Jussi Nissinen ja Maria Socada, Helsinki: Edita. (61–66)
- Pimenoff, Veronica 1998: *Transseksuaalisuuden diagnoosi ja hoito rakentuu potilaan ja lääkärin yhteistyöllä*, Suomen lääkärilehti 14/98 vsk 53. Helsinki: Suomen lääkäriliitto. (1657–1662)
- Pimenoff, Veronica 2004: "Translasten ja -nuorten hoitokäytännöt maailmalla". Seminaariesitelmä (19.11.2004) *Sukupuoleltaan moninaisten lasten tunnistaminen ja tukeminen -seminaari*, TransHelsinki 2004.
- Pirttilä, Ilkka 1994: *Me ja maailman mallit*, Helsinki: Gaudeamus.
- Poole, Fitz John Porter 1996: "The Procreative and Ritual Constitution of Female, Male, and other. Teoksessa *Gender Reversals ja Gender Cultures. Anthropological and Historical Perspectives*, toimittanut Sabrina Petre Ramet, Lontoo: Routledge. (197–218)
- Pulkkinen, Tuija 2000: "Judith Butler – sukupuolen suorittamisen teoreetikko". Teoksessa *Feministejä. Aikamme ajattelijoita*, toimittaneet Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen, Marianne Liljeström, Tampere: Vastapaino. (43–60)
- Ramet, Sabrina Petra 1996: "Gender Reversals and Gender Cultures. An Introduction". Teoksessa *Gender Reversals ja Gender Cultures. Anthropological and Historical Perspectives*, toimittanut Sabrina Petre Ramet, Lontoo: Routledge. (1–21)
- Rastas, Merja 1992: *Oikeus oman identiteetin mukaiseen elämään. Tutkimus transseksuaalien elämästä ja asemasta Suomessa*, Sosiaali- ja terveyshallitus, Raportteja 55. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Rauhala, Lauri 1989: *Ihmisen ykseys ja moninaisuus*, Helsinki: Sairaanhoidtajien koulutussäätiö.
- Rauhala, Lauri 1993: *Humanistinen psykologia*, 3. painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rechardt, Eero ja Ikonen, Pentti 1994: *Häpeä psyykkisen lamaannuksen aiheuttajana*, Duodecim 110:3, Helsinki: Suomen lääkäri-seura. (278–285)
- Rees, Mark 1996: "Becoming a man. The personal account of a female-to-male transsexual". Teoksessa *Blending Genders*, toimittaneet Ekins, Richard ja King, Dave, New York: Routledge. (27–38)

- Reid, Russel 1995: "Psychiatric and Psychological aspects of Transsexualism". Teoksessa *Transsexualism, Medicine and Law: XXIIIrd Colloquy on European Law*, Netherlands: Council of Europe Publishing.
- Roberts, Brian 2002: *Biographical Research. Understanding Social Research*, Buckingham: Open University Press.
- Roos, J.P 1987: *Suomalainen elämä, 2. painos*, Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura.
- Roos, J.P 1988: *Elämäntavasta elämäkertaan - Elämäntapaa etsimässä 2*, Helsinki: Tutkijaliitto.
- Roscoe, Will 1993: "How to Become a Berdache: Toward a Unified Analysis of Gender Diversity". Teoksessa *Third Sex and Third Gender. Beyond Sexual Dimorphism in Culture and History*, toimittanut Gilbert Herdt, New York: Zone Books. (329–372)
- Rossi, Leena-Maija 2003: *Heterotehdas. Televisiomainonta sukupuoliutuotantona*, Helsinki: Gaudeamus.
- Ruotsalainen, Ritva 1995: *Kadotettu sukupuoli*, Tiede ja edistys 20. vuosikerta 4/95, Helsinki: Tutkijaliitto. (310–317)
- Ruse, Michael 1988: *Homosexuality. A Philosophical Inquiry*, New York: Basil Blackwell.
- Saarnivaara, Marjatta 2000: "Raja on minussa. Pohdiskelua rajattamisen (transgression) vaikeudesta". *Rajoilla 2, Rajansa myös taiteella*, toimittanut Inkeri Sava, Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja F 10. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu. (38–42)
- Satulehto, Markku 1992: *Elämismaailma tieteiden perustana. Edmund Husserlin tieteen filosofia*. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta Vol XXXIII, Tampere: Sufi.
- Sipilä, Petri 1998: *Sukupuolitettu ihminen — kokonainen etiikka*, Tampere: Gaudeamus.
- Sontag, Susan 1964: *Notes in Camp*, A Susan Sontag Reader, New York: New York Vintage. (115–119)
- Shilling, Chris 1993: *The Body and Social Theory*, Lontoo: Sage.
- Spiegelberg, Herbert 1994: *The Phenomenological Movement. A Historical Introduction*, 3. uudistettu ja laajennettu painos, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Steriloimislaki N:o 564/ 2002.
- Stålström, Olli 1998. *Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu*, Helsinki: Vastapaino.

- Tiihonen, Arto 1997: "Lihaan kirjoitettua ja ruumissa kohdattua". Teoksessa *Ruumiin siteet*, toimittanut Eeva Jokinen, Tampere: Vastapaino. (105–118)
- Toivonen, Eeva-Kaisa 1997: "Trans-ihmisten arki". Teoksessa *Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen*, toimittaneet Jukka Lehtonen, Jussi Nissinen ja Maria Socada, Helsinki: Edita. (77–89)
- Tuomainen, Raimo 1995: *Medikalisaatio ja terveyden vaalimisen muuttuva kuva*, Sosiologian lisensiaattitutkielma, Sosiaalitieteiden laitos, Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Tuomainen, Raimo et al. 1999: *Medikalisaatio - aikamme sairaus*, Tampere: Vastapaino.
- Tuomi, Jouni ja Sarajärvi, Anneli 2002: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*, Helsinki: Tammi.
- Turner, Bryan S. 1987: *Medical Power and Social Knowledge*, Lontoo: Sage.
- Turner, Bryan S. 1991: "Recent developments in the theory of the body". Teoksessa *The Body: Social Process and Cultural Theory*, toimittaneet Mike Featherstone, Mike Hepworth ja Bryan S. Turner, Lontoo: Sage. (1–35)
- Turner, Bryan S. 1992: *Regulating Bodies. Essays in Medical Sociology*, New York: Routledge.
- Ukkola, Sanna 2004: *Vähemmistöt. Pehmomies puputossuissa*, Eeli Niinivirran haastattelu 31.7.2004, Plussa-liite, Ilta-Sanomat.
- Ulvinen, Veli-Matti 1998: "Prison Life and Alienation". Teoksessa *Designs for Alienation*, toimittanut Devorah Kalekin-Fishman, Jyväskylä: SoPhi.
- Varto, Juha 1991: *Nuoruuden viisaus ja muita kirjeitä peruskysymyksestä*. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta vol. XV. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Varto, Juha 1992a: *Laadullisen tutkimuksen metodologia*, Helsinki: Kirjayhtymä.
- Varto, Juha 1992b: *Kannettava filosofinen sanakirja*. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta Vol XXVII. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Varto, Juha 1996: *Lihan viisaus. Kirjoituksia halusta, katseesta ja puheesta*, Tampere: Taju.
- Varto, Juha 2000: "Rajattaminen ja rajalliset. Fragmentteja teemasta". *Rajoilla 1. Rajattajat ja rajojen ylittäjät*, toimittanut Inkeri Sava, Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja F 9, Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu. (3–8)

- Varto, Juha 2002: *Isien synnit. Kasvatuksen kulttuurinen ja biologinen ongelma*, Tampere: Tampereen yliopisto.
- Venhola, Mika 2004: "Intersukupuolisuus ja hoitokäytäntö". Seminaariesitelmä (19.11.2004) *Sukupuoleltaan moninaisten lasten tunnistaminen ja tukeminen -seminaari*, TransHelsinki 2004.
- Vilkka, Hanna 1998: *Yhteiskunnan intervention merkitys transseksuaalisuuteen*, julkaisematon opinäytetyö. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Vilkka, Hanna 2005: *Tutki ja kehitä*, Helsinki: Tammi.
- Virtanen, Matti 2001: *Laadulliset lähteet ja niiden edustavuus*, Sosiologia 2/2001, Westermarck-seuran julkaisu. (81–92)
- Virtanen, Tea 1999: "Ambiguous Followings: Tracing Autonomy in Pastoral Fulbe Society". Teoksessa *Shifting Ground and Cultured Bodies. Postcolonial Gender Relations in Africa and India*, Lanham: University Press of America. (41–66)
- Värtö, Petteri 2000: "*Mies vastaa tekosistaan...siinä missä nainenkin*". *Maskuliinisuuden rakentaminen päiväkodissa*, Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 79, Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Weber, Max 1978: *Economy and Society : an outline of interpretive sociology*, vol. 1, toimittanut Guenther Roth and Claus Wittich, englanniksi Ephraim Fischhoff et al., Berkeley : University of California Press.
- West, Candace ja Zimmermann, Don H. 2002: "Doing gender". Teoksessa *Gender. A sociological reader*, toimittaneet Stevi Jackson ja Sue Scott. Lontoo: Routledge. (42–47)
- Williams, L. Walter 1992: *The Spirit and the Flesh. Sexual diversity in American Indian Culture*, Boston: Beacon Press.
- Williams, J. Simon ja Bendelow, Gillian 1998: *The Lived Body. Sociological Themes, Embodied Issues*, Lontoo: Routledge.
- Woolf, Virginia 1984: *Orlando*. Alkuteos *Orlando*, suomentanut Kirsti Simonsuuri, Jyväskylä: Gummerus.

Internetlähteet

- <http://www.michelhenry.com/> (Site officiel de Michel Henry - Responsable du site: Anne Henry)
- <http://www.geocities.com/Athens/Delphi/5620/bibl.htm>.
(Bibliografia completa su Michel Henry, Edited by Emanuele Marini)

<http://home.planet.nl/~welte185/rt/henry.htm>.
(Maintained by Ruud Welten, homepage)

<http://www.amazon.com/exec/obidos/ASIN/0839716400/absolutsearch05/102-1401663-2986512#product-details>

http://www.tootallblondes.com/KatePages/Kate_bornstein.htm.
(Kate Bornstein, homepage)

<http://www.jewfaq.org/barmitz.htm> (Written by Tracey R Rich,
"Bar Mitzvah, Bat Mitzvah and Confirmation")

<http://tigger.uic.edu/~deirdre2/> (Deirdre McCloskey, homepage)

<http://www.ars-rhetorica.net/Queen/Editors/VitaBjaW.html>.

<http://www.seta.fi> (Ylläpitäjä Seksuaalinen tasavertaisuus ry)

<http://www.seta.fi/transtukipiste/intersukupuolisuus/>
(Kirjoittaja Mika Venhola, julkaisija Transtukipiste)

http://hallnonfiction.com/gay_lesbian/212.shtml (Written by
Jamake Highwater, Published by Oxford Univ Pr (Txt))

http://www.harperchildrens.com/teacher/catalog/author_xml.asp?authorID=4474 (Written by Alexander E. Anthony Jr.,
Published by Adobe Gallery, art of the southwest indian)

http://www.turtle-tracks.org/issue66/i66_3.html
(Presented by Stands Alone Wilson-McSwain)

http://www.netn.fi/299/netn_299_kirj1.html
(Filosofinen n&n aikakauslehti, kirjoittaja Veli-Matti Värri)

<http://www.stakes.fi/kouluterveys/julkaisu/abstrakti04/sessiotti.htm>
(Julkaisija Stakes)

SUMMARY

Body: The foundation for the formation of the knowledge and conception of gender identity among the transgendered

This study examines the foundation for the formation of the knowledge and conception of gender identity among the transgendered. The gender of a human being is defined after birth by scientific criteria. Many studies in social sciences and philosophy indicate that gender is also socially produced. The purpose of this study is to increase the understanding of the experiential formation of the knowledge and conception of one's gender and the foundation of that experience.

This study is based on qualitative method and phenomenological approach. The research material consists of the following four published biographies of transgendered persons: Herculine Barbin's *Herculine Barbin* situated in 1860's, Christine Jorgensen's *Christine Jorgensen. A Personal Autobiography* situated in 1950's, Kate Bornstein's *Gender Outlaw* situated in 1970's and Deirdre McCloskey's *Crossing. A Memoir* situated in 1990's. The theoretical frame of reference for the study is Michel Henry's phenomenology of the body. The central concepts of that theory - *body, movement, resistance* and *meaning* - form my interpretative framework.

The study supports my initial hypothesis that the foundation for the formation of the knowledge and conception of gender identity among the transgendered is the body. The human body is toward the world as sensing and remembers repeated experiences that arise from different social relations. The most important relations regarding the formation of the knowledge and conception of gender identity at which the sensing of the body is directed are human being's own subjective, organic and objective bodily form and other people and representatives of institutions. In this network of relations the sensations of the writers of the research material manifest themselves as talk about feelings of strangeness and shame.

The institutional classifications of the objective reality have an important function as resistance in the formation of the knowledge and conception of one's own gender. They regulate living as gendered beings by setting predefined patterns and limits for behaviour. Gender division, stereotypes and accountability channel living as a gendered being in the

form of resistance. When a person encounters resistance, it elicits sensations in relation to subjective experience. Some sensations are significant in structuring gender identity, and from them stem the reflections about one's own gender. If the subjective experience of one's own gender differs from the organic and objective signs of one's body and their cultural definitions, one will have a mixed experience of gender.

The concept of resistance reveals that gender division and the stereotypes and accountability related to it have dual character in culture. As a resistance they contain the potential for triggering the reflections about one's own gender. As an instrument they may function as means of exercising power and, as such, of monitoring gender normality.

When sensations translate into experiences of strangeness and shame in speech, it may lead a transgendered person to feel oneself different and thereby outside of the place or space in society previously occupied by that person as gendered. This, in turn, leads to the feeling of enstrangement.

The feeling of strangeness and the resulting experience of enstrangement have, like stereotypes, dual character in culture. They may be the reason for people's social disadvantage or exclusion, but the experiences may just as well be a resource for people's gender maturity and culture. As a cultural resource in gender issue this would mean innovativity in creating, upholding and changing cultural gender division, stereotypes and accounting customs. A transgendered may then become a liminal that aspires to change the limits related to resistances in society.

According to the research material the sources for the knowledge and conception of gender identity among the transgendered are literature, medical articles and books, internet, clerical and medical professionals, friends and relatives, and the peer group, that is, other transgendered. The transgendered are not only users of gender knowledge, but many of them are also active producers and contributors of gender knowledge and especially of knowledge about transgenderedness.

These days the knowledge about gender and transgenderedness is available for public even to the same extent as it is for, for example, medical professionals. The problem is that this knowledge is unevenly distributed in society. The users of gender knowledge are mainly the transgendered, researchers of different disciplines specialized in gender issues, and medical and healthcare professionals specialized in gender adjustments. Therefore not everyone has the sufficient knowledge to support one's own or someone other's life as a gendered being in a society and ability to achieve gender autonomy. The quality of this knowledge is also rather narrow from the gender multiplicity point of view.

The ignorance of the individual and of the social network makes it difficult for a transgendered person to act as a gendered and autonomous, competent person in that network. Therefore having information about gender multiplicity only as an adult and often not before encountering a

problem situation is too late for the wholeness of life of the transgendered people and their social networks.

Transgenderness is not only a medical issue but, first and foremost, an issue bearing upon human situation as a whole, or, in other words, related to the art of life. The subject of gender adjustment treatments is not only gender itself but the art of life as a gendered being. Transgenderness would then require, as an issue of the art of life, multi-discipline co-operation. In addition to medical sciences co-operation is required with, among others, specialists in social and humanist sciences and with friends and relatives of the concerned.

Translated by FM Lasse Kaihlavirta